

PESMA BOGINJE KALI

A painting of a woman in a traditional woven hat and dark clothing, looking down. The background shows a bright sun and a body of water with a boat.

Den Simons

PROLOG

Neka mesta su suviše zla da bi im bilo dopušteno da postoje. Neki gradovi suviše su zli da bi se trpeli. Kalkuta je takvo mesto. Pre Kalkute, nasmejao bih se jednoj takvoj zamisli. Pre Kalkute, nisam verovao u zlo - svakako ne kao u silu izdvojenu od ljudskih postupaka. Pre Kalkute, bio sam budala.

Kada su Rimljani osvojili grad Kartaginu, pobili su muškarce, prodali žene i decu u ropstvo, srušili velike zgrade, izlomili kamenje, spalili krš i posolili zemlju tako da tamo više nikada ništa ne nikne. Za Kalkutu to nije dovoljno. Kalkutu bi trebalo zbrisati sa lica Zemlje.

Pre Kalkute, učestvovao sam u marševima protiv nuklearnog oružja. Sada sanjam nuklearne oblake koji se u obliku pečurki dižu iznad grada. Vidim zgrade koje se tope u jezera stakla. Vidim popločane ulice koje teku kao reke lave i prave reke koje ključaju u velikim oblacima pare. Vidim ljudske prilike koje plešu kao zapaljeni isekti, kao skaredne bogomoljke koje prskaju i eksplodiraju naspram plamene crvene pozadine potpunog uništenja.

Grad Kalkuta. Ti snovi nisu neprijatni.

Neka mesta suviše su zla da bi im bilo dopušteno da postoje.

1.

'Danas se sve zbiva u Kalkuti...
Koga za to da krivim?'

Sanka Goš

"Ne idi, Bobi", reče moj prijatelj. "Nije vredno truda."

Bio je jun 1977, a ja sam se spustio do Njujorka iz Nju Hemšajra kako bih priveo kraju poslove oko putovanja u Kalkutu sa urednikom Harpersa. Posle toga, rešio sam da svratim i posetim svog prijatelja Ejba Bronštajna. Skromna poslovna zgrada u gornjem gradu gde je bio smešten naš mali književni časopis Drugi glasovi, izgledala je manje nego impresivno posle nekoliko sati gledanja na aveniju Medison sa razređenih visina Harpersovih prostorija.

Ejb je bio u svojoj pretrpanoj kancelariji, sam, i radio je na jesenjem broju Glasova. Prozori su bili otvoreni, ali vazduh u prostoriji bio je ustajao i vlažan poput mrtve cigare koju je Ejb žvakao. "Ne idi u Kalkutu, Bobi", reče Ejb ponovo. "Neka to obavi neko drugi."

"Ejb, sve je već dogovoreno", rekoh ja. "Polazimo sledeće nedelje." Oklevao sam jedan trenutak. "Plaćaju veoma dobro i snose sve troškove", dodadoh.

"Hmmm", reče Ejb. On prebaci cigaru u drugi ugao ustiju i namršti se na gomilu rukopisa pred sobom. Gledajući tog oznojenog, raščupanog čovečuljka - koji je više ličio na premorenog kladioničara nego na bilo šta drugo - čovek nikada ne bi ni pomislio da on uređuje jedan od cenjenijih 'malih časopisa' u zemlji. Godine 1977, Drugi glasovi nisu zasenili staru Reviju Kenjon niti izazvali kod Revije Hadson nepotrebnu brigu zbog konkurencije, ali slali smo svoje tromesečne brojeve pretplatnicima; pet priča koje su se prvi put pojavile u Glasovima odabrano je za antologije O' Henrijeve Nagrade; a Džojls Kerol Outs dao je priču za naš jubilarni desetogodišnji broj. U raznim vremenima bio sam pomoćnik urednika Drugih glasova, urednik poezije i neplaćeni prvi čitalac.

Sada, posle godinu dana odsustva koje sam uzeo kako bih razmišljao i pisao u brdima Nju Hemšajra, i sa sopstvenom tek izdatom knjigom pesama, bio sam samo vredan saradnik. Ali još sam o Glasovima mislio kao o našem časopisu. I još sam mislio o Ejbu Bronštajnu kao o bliskom prijatelju.

"Kog su đavola našli tebe da šalju, Bobi?" upita Ejb. "Zašto Harpers ne pošalje nekog svog glavonju, kad je već toliko važno da pokrivaju troškove?"

Ejb je bio u pravu. Godine 1977. malo je ljudi čulo za Roberta Luzaka, uprkos činjenici da su Zimski duhovi dobili pola stupca prikaza u Tajmsu. Opet, nadao sam se da ono malo ljudi - naročito nekoliko stotina onih važnih - koji jesu čuli, obećava. "Harpers me se setio zbog onog članka koji sam napisao prošle godine za Glasove", rekoh ja. "Znaš, ono o bengalskoj poeziji. Ti si rekao da sam previše prostora posvetio Rabindrantu Tagori."

"Jah, sećam se", reče Ejb. "Čudi me da ti klovnovi u Harpersu uopšte znaju ko je bio Tagora."

"Zvao me je Čet Moro", rekoh ja. "Rekao je da je bio impresioniran člankom." Nisam pomenuo Ejbu da je Moro zaboravio Tagorino ime.

"Čet Moro", promrmlja Ejb. "Zar on nije zauzet pisanjem romanesknh verzija TV serija?"

"Uskočio je kao privremeni pomoćnik urednika u Harpersu", rekoh ja. "Hoće članak o Kalkuti za oktobarski broj."

Ejb zavrte glavom. "Šta ćeš sa Amritom i malom Elizabetom Reginom..."

"Viktorijom", rekoh ja. Ejb je znao kako se beba zove. Kada sam mu prvi put rekao koje smo ime odabrali za našu kćer, Ejb je ukazao na to da je ime prilično belačko za potomka jedne indijske princeze i jednog čikaškog Poljaka. Taj čovek bio je ovaploćenje senzitivnosti. Ejb je, iako je odavno već navršio pedesetu, još živeo sa majkom u Bronksvilu. Bio je potpuno obuzet sastavljanjem Glasova i činilo se da je ravnodušan prema svemu ili svakome ko nije služio tom cilju. Jedne zime u kancelariji je nestalo grejanje, a on je tu proveo dobar deo januara radeći u svom vunenom kaputu pre nego što se smislio da sredi da se to popravi. Najveći deo Ejbovog opštenja sa ljudima

ovih dana kao da se odigravao preko telefona ili pisama, ali ton njegovih komentara nije zbog toga bio ništa manje opor. Počeo sam da uviđam zašto me niko nije zamenio na mestu pomoćnika urednika ili urednika za poeziju. "Njeno ime je Viktorija", rekoh ja ponovo.

"Kako god. Šta Amrita misli o tome što odlaziš i napuštaš nju i dete? Uostalom, koliko je stara ta beba? Par meseci?"

"Sedam meseci", rekoh ja.

"Gadan trenutak da odeš u Indiju i ostaviš ih", reče Ejb.

"I Amrita ide", rekoh ja. "I Viktorija. Ubedio sam Moroa da Amrita može da mi prevodi sa bengalskog." To nije bilo sasvim istina. Moro je bio taj koji je predložio da Amrita pođe sa mnom. U stvari, zbog Amritinog imena najverovatnije sam i dobio taj posao. Harpers je stupio u vezu sa tri autoriteta za bengalsku književnost, od kojih su dvojica bili indijski pisci nastanjeni u Sjedinjenim Državama, pre nego što je pozvao mene. Sva trojica su odbili posao, ali poslednji koga su zvali pomenuo je Amritu - uprkos tome što je njena struka bila matematika, a ne pisanje - i Moro ga je poslušao. "Ona govori bengalski, zar ne?" pitao je Moro preko telefona. "Naravno", rekao sam ja. U stvari, Amrita je govorila hindi, marati, tamilski i malo pundžabija, kao i nemački, ruski i engleski, ali bengalski ne. Dovoljno blizu, pomislio sam tada.

"Amrita želi da ide?"

"Jedva čeka", rekoh ja. "Nije se vraćala u Indiju otkad joj se otac preselio sa porodicom u Englesku, kada joj je bilo sedam godina. Takođe jedva čeka da provedemo neko vreme u Londonu na putu za Indiju, tako da njeni roditelji mogu da upoznaju Viktoriju." Ovo poslednje bilo je istina. Amrita nije želela da ide u Kalkutu sa bebom sve dok je nisam ubedio da je to važno za moju karijeru. Usputni boravak u Londonu bio je za nju odlučujući činilac.

"U redu", progundā Ejb. "Idi u Kalkutu." Ton njegovog glasa sasvim precizno mi je saopštio šta misli o toj zamisli.

"Reci mi zbog čega ne želiš da idem", rekoh ja.

"Kasnije", reče Ejb. "Sada mi ispričaj tu Moroovu priču o Dasu. I hteo bih da znam zašto želiš da sačuvam pola sledećeg prolećnog broja Glasova za još Dasovih stvari. Mrzim reprinte, a ne znam da li

uopšte postoji i deset njegovih stihova koji nisu bili štampani i prešampavani ad nauseum."

"Das, da", rekoh ja. "Ali ne reprinti. Nove stvari."

"Ispričaj mi", reče Ejb.

Ispričah mu.

"Idem u Kalkutu da pronađem pesnika M. Dasa", rekoh. "Da ga pronađem, da razgovaram sa njim i donesem natrag nekoliko uzoraka njegovog novog dela spremnog za objavljivanje."

Ejb se zapilji u mene. "A-a", reče on. "Nema izgleda. M. Das je mrtav. Umro je pre šest ili sedam godina. Mislim, 1970."

"U julu 1969", rekoh ja. Nisam mogao da istisnem trag samozadovoljstva iz glasa. "Nestao je u julu 1969, dok se vraćao sa očeve sahrane, u stvari kremacije, u nekom selu u Istočnom Pakistanu - sada Bangladešu - i svi su pretpostavili da je ubijen."

"Jah, sećam se", reče Ejb. "Boravio sam sa tobom i Amritom nekoliko dana u vašem bostonskom stanu kada je Društvo pesnika Nove Engleske održalo komemorativno čitanje poezije u njegovu čast. Ti si čitao nešto od Tagore, kao i delove Dasove epske poeme o onoj, kako beše, opatici - Majci Terezi."

"A dve pesme iz mog Čikaškog Ciklusa posvećene su njemu", rekoh ja. "Ali izgleda da smo svi malo preuranili. Čini se da se Das ponovo pojavio u Kalkuti, ili u najmanju ruku nešto njegove nove poezije i korespondencije. Harpers je dobio neke delove preko tamošnje agencije sa kojom saraduje, a ljudi koji su poznavali Dasa tvrde da je on neosporno napisao te nove stvari. Ali niko ga nije video lično. Harpers hoće od mene da pokušam da dođem do malo njegovih novih radova, ali osnova članka treba da bude 'Potraga za M. Dasom', takvo neko sranje. A sada, evo dobrih vesti. Harpers stiče pravo preče kupovine prava na objavljivanje poezije do koje budem uspeo da dođem, ali ono što odbiju možemo da šampamo u Drugim glasovima."

"Bedni drugi", progundā Ejb i počē da žvaće cigaru. Na takvu zahvalnost punu entuzijazma navikao sam tokom godina provedenih sa Bronštajnom. Ne rekoh ništa, i on konačno ponovo progovori. "I gde je, kog đavola, Das bio osam godina, Bobi?"

Slegnuh ramenima i dobacih mu fotokopiranu stranicu koju mi je Moro dao. Ejb je pregleda, u ispruženoj ruci, okrenu je postrance kao duplericu, pa mi je dobaci natrag. "Predajem se", reče. "Kakvo je to sranje?"

"To je fragment nove poeme koju je navodno napisao Das u poslednjih nekoliko godina."

"Na kom to jeziku, hindiju?"

"Ne, mahom na bengalskom i sanskritu. Evo engleskog prevoda." Pružih mu drugu fotokopiju.

Ejbu se oznojeno čelo nabiralo dok je čitao. "Slatki Hriste, Bobi, zar je prolećni broj rezervisan za ovo što držim? Ovo govori o nekoj ribi koja se kreše po kućeci dok loče krv obezglavljenog muškarca. Ili sam nešto propustio?"

"Nisi. To ti je otprilike to. Naravno, u ovom odlomku nalazi se samo nekoliko strofa", rekoh ja. "A prevod je sirov."

"Mislio sam da je Dasovo delo lirsko i sentimentalno. Otprilike onakvo kao što si opisao Tagorine stvari u svom članku."

"On i jeste bio takav. Jeste takav i sad. Ne sentimentaln, već optimističan." Bila je to ista fraza koju sam mnogo puta upotrebio kako bih odbranio Tagoru. Do đavola, to je ista ona fraza koju sam upotrebljavao da branim sopstvena dela.

"Aha", reče Ejb. "Optimističan. Sviđa mi se ovaj ovde optimističan deo - 'Kama Rati kame/viparita kare rati.'" Po kopiji prevoda, to znači - 'Izludeli od srasti, Kama i Rati jebu se kao psi.' Slatko. Ima izuzetan ritam, Bobi. Kao neki rani Robert Frost."

"To je deo tradicionalne bengalske pesme", rekoh ja. "Obrati pažnju na to kako je Das usadio njen ritam u opšte pasaže. Prelazi sa klasične forme Veda na narodnu bengalsku, a onda ponovo natrag na Vede. To je komplikovani stilski tretman, bez obzira na prevod." Umuknuh. Samo sam ponavljao ono što mi je Moro rekao, a on je rekao ono što mu je rekao jedan od njegovih 'stručnjaka'. U sobici je bilo veoma vruće. Kroz otvorene prozore dopirala je uspavanka saobraćaja i nekako umirujući zov udaljene sirene. "U pravu si", rekoh. "To ni najmanje ne liči na Dasa. Gotovo je nemoguće poverovati da je ovo napisao isti čovek koji je napisao ep o Majci Terezi. Moja pretpostavka je da Das nije živ i da je ovo

nekakva prevara. Ne znam, Ejb."

Ejb se odgurnu u stolici na točkicama i ja na sekund pomislih da će zaista izvući opušak cigare iz usta. Umesto toga, on se namrštio, zarotirao cigaru levo, pa desno, zavalio se u stolicu i isprepleo zdepaste prste na potiljku. "Bobi, jesam li ti ikada pričao o svom boravku u Kalkuti?"

"Ne." Trepnuo sam, iznenađen. Ejb je putovao širom sveta kao reporter novinske agencije pre nego što je napisao prvi roman, ali retko je pričao o tim danima. Kada je prihvatio moj članak o Tagori, dokono je pomenuo da je jednom proveo devet meseci sa Lordom Mauntbatenom u Burmi. Njegove priče o vremenu kada je radio za novinsku agenciju bile su retke, ali obavezno za uživanje. "Je li to bilo za vreme rata?" upitah.

"Ne. Odmah posle njega. Za vreme hindu-muslimanskih nereda oko rascepa, '47. Britanija se izvlačila i rasecala Indiju na dve zemlje, pustivši dve verske grupe da se međusobno kolju. To je sve bilo pre tvog vremena, zar ne, Roberto?"

"Čitao sam o tome, Ejb. Znači, išao si u Kalkutu da izveštavaš o neredima?"

"Ne. Ljudi u to vreme nisu više želeli da čitaju o borbama. Otišao sam u Kalkutu zato što je Gandhi... Mahatma, ne Indira... Gandhi je išao tamo, a mi smo pokrivali njega. Čovek Mira, Svetac Sa Prečagom, čitav taj schtick. U svakom slučaju, proveo sam u Kalkuti oko tri meseca." Ejb zastade i prođe rukom kroz proređenu kosu. Činilo se da je ostao bez reči. Nikada nisam video da Ejb okleva i sekund da koristi jezik - u pisanju, govoru ili dranju. "Bobi", reče on konačno, "znaš li šta znači reč mijazma?"

"Otrovna atmosfera", rekoh ja. Takvo ispitivanje me je ozlojeđivalo. "Kao u močvari. Ili od bilo kog škodljivog uticaja. Verovatno potiče od grčke reči miainein, što znači 'zagaditi'."

"Jah", reče Ejb i ponovo zarotira cigaru. Nije obraćao pažnju na moju malu predstavu. Ejb Bronštajn je očekivao da njegov bivši urednik poezije zna grčki. "Pa, jedina reč koja je, po meni, mogla da opiše Kalkutu bila je... i sada je... mijazma. Čak ne mogu da čujem jednu reč, a da odmah ne pomislim i na drugu."

"Sagrađena je na močvari", rekoh ja, još iritiran. Nisam navikao

da slušam takve gluposti od Ejba. Bilo je to kao da ti pouzdani, stari vodoinstalater najednom počne da drži predavanje o astrologiji. "A mi idemo tamo u sezoni monsuna, što pretpostavljam da nije baš najugodnije godišnje doba. Ali ne mislim..."

"Nisam govorio o vremenu", reče Ejb. "Iako je to najvrelija, najvlažnija, najbednija prokleta paklena rupa u kojoj sam ikada bio. Gora od Burme '43. Gora od Singapura u vreme tajfuna. Isuse, gore od Vašingtona u avgustu. Ne, Bobi, prokletstvo, govorim o samom mestu. Bilo je nečeg... nečeg mijazmalnog u tom gradu. Nikada nisam bio u mestu tako zlom ili usranom, a proveo sam dosta vremena u nekim od najvećih gradova-kanalizacija na svetu. Kalkuta me je uplašila, Bobi."

Klimnuh glavom. Od vrućine, iza očiju počela je da mi pulsira glavobolja. "Ejb, prosto si proveo vreme u pogrešnim gradovima", rekoh vedro. "Probaj da provedeš leto u severnoj Filadelfiji ili na južnoj strani Čikaga, gde sam ja proveo detinjstvo. U poređenju sa tim Kalkuta će ti ličiti na zabavni park."

"Jah", reče Ejb. Više me nije gledao. "Pa, nije reč samo o gradu. Želeo sam da odem iz Kalkute, tako da je moj šef biroa - jedan jadni šmokljan koji je neku godinu kasnije umro od ciroze jetre... taj drkadžija dao mi je zadatak da pišem o posvećenju mosta negde u zaleđu Bengala. Hoću reći, tamo još nije ni bila uvedena železnica, samo taj prokleti most koji je spajao jedan deo džungle sa drugim preko reke široke oko stotinu jardi i duboke tri inča. Ali most je sagrađen od dela prvih para koje su Sjedinjene Države poslale posle rata, tako da sam morao da odem i pišem o posvećenju." Ejb zastade i pogleda kroz prozor. Odnekud odozdo, sa ulice, dopreše ljutiti povici na španskom. Ejb kao da ih nije čuo. "I tako, uglavnom, bilo je prilično dosadno. Inženjeri i građevinska ekipa već su otišli, a posvećenje je bilo uobičajena mešavina politike i religije kakvu uvek nađeš u Indiji. Bilo je prekasno da krenem natrag džipom te večeri - ionako mi se nije žurilo natrag u Kalkutu - pa sam ostao u maloj gostionici na rubu sela. Ona je verovatno preostala posle obilazaka britanske inspekcije za vreme Radža. Ali te noći bilo je tako proketo vruće - znaš ono, kad znoj neće ni da ti kaplje, već ti se samo kupi na koži i visi u vazduhu - a komarci su me izluđivali; i tako, negde

posle ponoći, ustao sam i odšetao do mosta. Popušio sam cigaretu i krenuo natrag. Da nije bilo Meseca, ne bih to ni video."

Ejb izvuče cigaru iz usta. Načini grimasu kao da joj je ukus bio podjednako grozan kao i izgled. "Klinac nije mogao da bude mnogo stariji od deset godina, možda je bio i mlađi", reče on. "Bio je naboden na neke gvozdene šipke armature koje su štrčale iz cementnog podnožja na zapadnoj strani mosta. Videlo se da nije odmah umro; da se neko vreme koprcalo pošto su ga šipke probale..."

"Peo se na novi most?" rekoh ja.

"Jah, to sam i ja pomislio", reče Ejb. "A to su rekle i lokalne vlasti prilikom istrage. Ali ni za živu glavu nisam mogao da shvatim kako mu je uspelo da pogodi te šipke... Morao je da skoči sa visokih greda. A onda, par nedelja kasnije, neposredno pre nego što je Gandhi prekinuo post i pre nego što su neredi u Kalkuti prestali, otišao sam u britanski konzulat i iskopao primerak Kiplingove priče 'Graditelji mostova'. Pročitao si je, zar ne?"

"Ne", rekoh ja. Nisam mogao da podnesem Kiplingovu prozu ili poeziju.

"Trebalo bi", reče Ejb. "Kiplingova kratka proza baš je dobra."

"I, kakva je priča?" upitah.

"Pa, priča se vrti oko činjenice da su na kraju izgradnje svakog mosta Bengalci izvodili složenu versku svetkovinu."

"To nije ništa neobično, zar ne?" rekoh, upola nagađajući čemu sve to vodi.

"Nimalo", reče Ejb. "Svaki događaj u Indiji zahteva nekakvu versku svetkovinu. Kiplinga je na pisanje te priče naterao način na koji su Bengalci to radili." Ejb vrati cigaru u usta i progovori kroz stisnute zube. "Na kraju izgradnje svakog mosta, prinosili su ljudsku žrtvu."

"Tako", rekoh ja. "Sjajno." Prikupih svoje fotokopije, strpah ih u aktovku i ustadoh da pođem. "Ako se setiš još koje Kiplingove priče, Ejb, postaraj se da nam se javiš. Amrita se njima oduševljava."

Ejb ustade i nasloni se na sto. Zdepasti prsti upreše mu se u gomilu rukopisa. "Do đavola, Bobi, samo bih radije da ne idete u tu..."

"Mijazmu", rekoah ja.

Ejb klimnu glavom.

"Kloniću se novih mostova", rekoah dok sam hodao ka vratima.

"Bar razmisli ponovo o tome da ne vodiš Amritu i bebu."

"Idemo", rekoah. "Rezervacije su već izvršene. Vakcinisani smo. Sada je jedino pitanje da li ti želiš da vidiš Dasove stvari, ako to uopšte jeste Das, i da li ja mogu da obezbedim prava za objavljivanje. Šta kažeš, Ejb?"

Ejb ponovo klimnu glavom. Zatim baci cigaru u prepunu pepeljaru.

"Poslaću ti razglednicu sa bazena grand hotela 'Kalkuta Oberoj'", rekoah dok sam otvarao vrata.

Poslednje što sam video bio je Ejb, koji je stajao tamo sa pruženom rukom i šakom, u polupozdravu ili nemom gestu umorne otupljenosti.

2.

'Želiš da upoznaš Kalkutu?
Onda budi spreman da je zaboraviš.'

Sušil Roj

U noći pred naš polazak, sedeo sam na verandi sa Amritom, dok je ona došla Viktoriju. Svici su odmigivali svoje tajanstvene poruke nasmram tamne linije stabala. Cvrčci, žabe i nekoliko noćnih ptica istkali su tapiseriju noćne zvučne podloge. Naša kuća nalazila se samo nekoliko milja od Egzetera, u Nju Hemšajru, ali povremeno je bilo toliko tiho da smo mogli da se nalazimo i na nekom drugom svetu. Cenio sam tu usamljenost za vreme zime provedene u pisanju, ali sada sam shvatio da sam nemiran, da su me delom upravo ti meseci izdvojenosti naterali na putnu groznicu, na želju da vidim nepoznata mesta, lica. "Sigurno želiš da ideš?" upitao sam. Glas mi je zvučao preglasno u noći.

Amrita podiže pogled dok je beba završavala sa sisanjem. Mutna svetlost prozora obasjavala je Amritine snažne jagodice i meku, smeđu kožu. Tamne oči bile su joj blistave. Ponekad je bila tako divna da sam osećao fizički bol na pomisao da možda i nismo morali da se upoznamo, venčamo se i dobijemo dete. Ona malo podiže Viktoriju i ja načas ugledah blagu oblinu dojke i uzdignute bradavice pre nego što je vratila bluzu na mesto. "Nemam ništa protiv da krenem", reče Amrita. "Biće lepo ponovo videti majku i oca."

"Ali Indija", rekoah ja. "Kalkuta. Želiš li da ideš tamo?"

"Nemam ništa protiv, ako mogu da budem od pomoći", reče ona. Stavi mi presavijenu, čistu pelenu na rame i pruži mi Viktoriju. Protrljah bebi leđa i osetih njenu toplotu, bebinji i mlečni miris.

"Sigurna si da ti to neće praviti problema na poslu?" upitah ja. Viktorija mi se uskoprcu u rukama i pruži bucmastu ruku ka mom nosu. Dunuh joj u dlan i ona se zakikota, pa podrignu.

"Neće biti nikakvih problema", reče Amrita, iako sam znao da hoće. Trebalo je da počne da predaje novi kurs iz matematike na

diplomskom nivou, na Bostonskom univerzitetu, posle Praznika rada, i znao sam koliko joj priprema predstoji.

"Raduješ li se što ćeš ponovo videti Indiju?" upitah ja. Viktorija je pomerila glavu bliže mom obrazu i radosno mi je balila po kragni.

"Zanima me kako će izgledati u poređenju sa onim čega se sećam", reče Amrita. Glas joj je bio tih, moduliran posle tri godine koje je provela u Kembridžu, ali nikada isklesan na onaj ravan britanski način. Kada sam slušao Amritu, kao da me je masirao čvrst, ali dobro nauljen dlan.

Amrita je imala sedam godina kada je njen otac preselio svoju građevinsku firmu iz Nju Delhija u London. Sećanja na Indiju koja je podelila sa mnom podržavala su stereotip o kulturi goropadnoj od buke, zbrke i diskriminacije među kastama. Ništa nije moglo biti stranije Amritinoj ličnosti; ona je bila tipična suštastvenost tihog dostojanstva, prezirala je buku i gužvu svake vrste, užasavala ju je nepravda, a um joj je bio obučen za dobro uređene ritmove lingvistike i matematike.

Amrita je jednom opisala svoj dom u Delhiju i stan u Bombaju gde su ona i sestre provodile leta sa stricem: goli zidovi sa skorenom prljavštinom i drevnim otiscima dlanova, otvoreni prozori, grubi čaršavi, gušteri koji noću gamižu po zidovima, nagomilana beda u svemu. Naš dom u Egzeteru bio je čist i otvoren poput sna nekog skandinavskog dizajnera, sav u blistavom golom drvetu, sa udobno modularnim sedištima, besprekorno belim zidovima i umetničkim delima obasjanim prikrivenim svetiljkama.

Amritin novac omogućio je postojanje kako kuće, tako i naše male umetničke zbirke: njen 'miraz', kako je to u šali nazivala. Isprva sam se protivio. Godine 1969, prve godine našeg braka, prijavio sam godišnji prihod od 5.732 dolara. Napustio sam posao predavača na koledžu Vesli i potpuno se posvetio pisanju i uredničkom poslu. Živeli smo u Bostonu, u stanu u kome su čak i pacovi morali da trčkaraju pognutih ramena. Nije mi bilo važno. Bio sam spreman beskrajno da trpim zbog svoje umetnosti. Amrita nije. Nikada se nije prepirala; saglasila se sa načelom koje je ležalo iza mojih protivljenja u pogledu korišćenja njenog fonda; ali 1972. uplatila je predujam za kuću i četiri lanca zemlje i kupila je prvu od naših devet slika, malu

skicu u ulju Džejmi Vajet.

"Zaspala je", reče Amrita. "Možeš da prestaneš da je ljuljaš."

Spustih pogled i videh da je u pravu. Viktorija je čvrsto spavala, otvorenih usta. Dah joj je izlazio blag i brz uz moj vrat. Nastavih da je ljuljam.

"Da je unesemo?" upita Amrita. "Postaje sveže."

"Za minut", rekoh ja. Raspon šake bio mi je širi od bebinih leđa.

Imao sam trideset pet godina kada je Viktorija rođena; Amrita je imala trideset jednu. Godinama sam pričao svakome ko je bio voljan da sluša - i nekolicini onih koji to nisu bili - sve o sopstvenim osećanjima vezanim za ludost donošenja dece na svet. Govorio sam o prenaseljenosti, o tome da nije pošteno podvrgavati mališane užasima dvadesetog veka i o blesavosti ljudi koji imaju neželjenu decu. Ponovo, Amrita se uopšte nije prepirala sa mnom - mada pretpostavljam da je mogla, zahvaljujući svom poznavanju formalne logike, sve moje argumente da pobije za dva minuta - ali negde početkom 1976, otprilike u vreme lokalnih izbora u našoj državi, Amrita je jednostrano prestala da uzima pilule. Na dan 22. januara 1977, dva dana pošto se Džimi Karter vratio u Belu Kuću sa svoje inauguracije, rođena je naša kćer Viktorija.

Ja nikada ne bih odabrao ime 'Viktorija', ali potajno sam njime bio oduševljen. Amrita ga je prvi put predložila jednog vrelog julskog dana i to nam je izgledalo kao dobar vic. Izgleda da se jedno od njenih najranijih sećanja odnosilo na dolazak vozom na stanicu Viktorija u Bombaju. Ogromna građevina - jedan od ostataka britanskog Radža, koji očito i dalje definiše Indiju - uvek je Amritu ispunjavao strahopoštovanjem. Od tada, ime Viktorija prizivalo je u njoj odjek lepote, elegancije i tajanstvenosti. I tako smo se najpre šalili kako ćemo bebu nazvati Viktorija, ali do Božića 1976. već smo znali da našem detetu, ako bude devojčica, neće pristajati nijedno drugo ime.

Pre nego što je Viktorija rođena, gundao sam o parovima koje smo poznavali i koji su bili lobotomizovani rođenjem svoje dece. Savršeno inteligentni ljudi sa kojima smo uživali u beskrajnim raspravama o politici, prozi, smrti pozorišta ili sunovratu poezije sada su nam brbljali o prvom zubu svog dečaćića ili provodili sate u priči o

strašnim pojedinostima prvog dana male Heder u zabavištu. Kleo sam se da nikada neću pokleknuti pred tim.

Ali sa našim detetom bilo je drugačije. Viktorijin razvoj bio je vredan svačijeg ozbiljnog izučavanja. Ustanovio sam da sam potpuno opčinjen najranijim zvucima i najnezgrapnijim pokretima. Čak je i gnusni čin menjanja pelena mogao da bude radostan kada moje dete - moje dete - mahne bucmastim rukama i pogleda me odozdo sa onim što sam smatrao obožavanjem na pomisao da njen otac, objavljivani pesnik, obavlja za nju tako obične zadatke. Kada me je, sa sedam nedelja, jednog jutra blagosloвила svojim prvim pravim osmehom, osmah sam pozvao Ejba Bronštajna da mu javim dobre vesti. Ejb, podjednako opšte poznat po tome da nikada ne ustaje pre pola jedanaest pre podne, kao i po svom osećaju za dobru prozu, čestitao mi je i blago istakao da sam ga pozvao u 5.45 ujutro.

Sada, kada je Viktorija imala sedam meseci, bilo je još očiglednije da je nadareno dete. Naučila je da igra 'Tako veliko!' gotovo mesec dana ranije, a 'Ku-ku!' nedeljama pre toga. Puzala je sa šest i po meseci - što je bio siguran znak visoke inteligencije, uprkos Amritinim komentarima da to znači upravo suprotno - i ni najmanje me nije zabrinjavalo to što su se svi Viktorijini pokušaji vezani za lokomociju završavali kretanjem unazad. Sada su sa svakim novim danom njene jezičke mogućnosti bile sve veće, i mada nisam bio u stanju da razaberem tata ili mama iz brbljanja slogova (čak ni kada sam puštao trake na pola brzine), Amrita me je uveravala, samo sa blagim osmehom, da je čula nekoliko kompletnih ruskih ili nemačkih reči, a jednom i čitavu rečenicu na hindiju. U međuvremenu, ja sam Viktoriji čitao svake večeri, naizmenično Majku Gusku i Vordsvorta, Kitsa i pažljivo odabrane odlomke iz Paundovog 'Speva'. Izgleda da joj se Paund najviše sviđao.

"Hoćemo li u krevet?" upita Amrita. "Sutra moramo da krenemo rano."

Nešto u Amritinom glasu privuče mi pažnju. Ponekad bi rekla: 'Hoćemo li u krevet?' a ponekad bi rekla 'Hoćemo li u krevet?' Sada je bilo u pitanju ovo potonje.

Odneo sam Viktoriju u kolevku i ušuškao je. Stajao sam jedan

minut i posmatrao je dok je ležala tamo na stomaku pod lakim jorganom, okružena plišanim životinjama, glave prislonjene uz meku oblogu. Mesečina je padala preko nje poput blagoslova.

Nešto kasnije, sišao sam, zaključao ulazna vrata, isključio svetla i vratio se gore, gde me je Amrita čekala u krevetu.

Još kasnije, u poslednjim sekundama našeg vođenja ljubavi, okrenuo sam se da joj pogledam lice, kao da želim da odgovorim na njena nepostavljena pitanja, ali oblak je zaklonio Mesec i sve se izgubilo u iznenadnoj tami.

3.

'U ponoć, ovaj grad je Diznilend.'

Subrata Čakravarti

Doleteli smo u Kalkutu u ponoć, prišavši sa juga, preko Bengalskog zaliva.

"Zaboga", prošaputao sam. Amrita se nagnula preko mene da baci pogled kroz prozor.

Poslušavši savet njenih roditelja, odleteli smo BOAK-om do Bombaja, kako bismo tamo prošli kroz carinu. To je obavljeno bez poteškoća, ali sledeći let 'Er Indije' za Kalkutu odložen je za tri sata zbog mehaničkih problema. Konačno nam je bilo dopušteno da se ukrcao, samo da bismo sedeli na terminalu još jedan sat bez svetla ili erkondišna zato što je spoljni generator bio otkaćen. Neki poslovni čovek u redu ispred nas rekao je da let iz Bombaja za Kalkutu već tri nedelje svakodnevno kasni zbog zavade između pilota i inženjera leta.

Kada smo uzleteli, morali smo da skrenemo daleko na jug sa kursa zbog žestokih oluja sa grmljavinom. Viktorija je najveći deo večeri provela u dreci, ali sada je spavala u majčinom naručju.

"Zaboga", rekoh ponovo. Kalkuta se rasprostirala pod nama, grad na preko dvesta pedeset kvadratnih milja, galaksija svetala posle potpunog crnila vrhova oblaka i Bengalskog zaliva. Doletao sam noću u mnoge gradove, ali nijedan nije bio ovakav. Umesto uobičajenih geometrija električnog svetla, Kalkuta je u ponoć gorela bezbrojnim fenjerima, otvorenim vatrama i čudnim, blagim sjajem - gotovo gljivastom fosforescencijom - koji je cureo iz hiljada nevidljivih izvora. Umesto predvidljive urbane progresije pravih linija - ulica, auto-puteva, parkirališta - Kalkutino mnoštvo vatri izgledalo je raštrkano i haotično, zbrkano sazvežđe isprekidano samo mračnim krivudanjem reke. Zamišljao sam da ovako mora da su izgledali London ili Berlin - u plamenu - za vreme rata, posadama bombardera ispunjenim strahopoštovanjem.

Tada točkovi dodirnuše pistu, strašna vlaga prodre u rashlađenu kabinu i mi napolju postasmo deo gomile koja se vukla i probijala ka mestu za preuzimanje prtljaga. Terminal je bio mali i prljav. Uprkos poznom satu, oznojena gomila laktala se i drala svuda oko nas.

"Zar nije trebalo neko da nas čeka?" upita Amrita.

"Jah." Izbavio sam četiri torbe sa iskidane prenosne trake i mi smo ostali da stojimo kraj njih dok je gomila jenjavala i tekla kraj nas. Pulsiranje ljudi u belim košuljama i sarijima u toj maloj zgradi delovalo je histerično. "Moro je stupio u vezu sa Sindikatom bengalskih pisaca. Neki tip po imenu Majkl Lionard Čaterdži trebalo je da nas preveze do hotela, ali kasnimo više sati. Verovatno se vratio kući. Pokušaću da pronađem taksi."

Jedan pogled na vrata zakrčena ljudima koji su se gurali i vikali natera me da ostanem kraj torbi.

"Gospodin i gospođa Lučak. Robert Lučak?"

"Lu-zak", rekoh ja, automatski ispravivši izgovor. "Da, ja sam Robert Luzak." Pogledah čoveka koji se progurao do nas. Bio je visok i mršav, nosio je prljave smeđe pantalone i belu košulju koja je izgledala siva i masna na zelenom fluorescentnom svetlu. Lice mu je bilo srazmerno mlado - u poznim dvadesetim, možda - i čisto izbrijano, ali crna kosa štrčala mu je u velikim električnim pramenovima, a tamne, prodorne oči odavale su utisak takve silovitosti da se ova graničila sa osećajem suspregnutog nasilja. Obrve su mu bile tamni potezi četkicom koji su se gotovo spajali iznad predatorskog kljuna kopca. Načinih polukorak unazad i spustih aktovku kako bih oslobodio desnu ruku. "Gospodin Čaterdži?"

"Ne, nisam video gospodina Čaterdžija", odgovori on kreštavo. "Ja sam M. T. Krišna." Isprva, zbog buke i teškog zapevajućeg dijalekta, čuo sam to kao 'prazni Krišna.' *Neprevodina igra reči: M. T. se na engleskom izgovara slično kao i 'empty' (prazan); prim. prev.*

Pružih ruku, ali Krišna se već okrenuo da nas povede napolje. Desnom rukom je gurao ljude u stranu. "Ovuda, molim vas. Brzo, brzo."

Klimnuh glavom Amriti i uzeh tri torbe. Neverovatno, ali Viktorija je nastavila da spava uprkos svoj vrućini i buci. "Jeste li vi iz Sindikata pisaca?" upitah.

"Ne, ne, ne." Krišna nije okrenuo glavu kada je progovorio. "Ja sam, vidite, predavač bez stalnog zaposlenja. Imam kontakte sa Fondacijom Sjedinjenih Država za obrazovanje u Indiji. Sa mojim pretpostavljenim, gospodinom Šahom, stupio je u vezu njegov veoma dobar i stari prijatelj, gospodin Abraham Bronštajn iz Njujork Sitija, a on je zamolio mene da budem ovako ljubazan. Brzo."

Napolju, vazduh je izgledao još teži i vlažniji nego na sparnom terminalu. Reflektori su obasjavali srebrni znak iznad vrata terminala. "Aerodrom Dum-Dum", pročitah naglas.

"Da, da. Ovde su pravili metke sve dok nisu zabranjeni posle prvog svetskog rata", reče Krišna. "Ovuda, molim."

Najednom nas okruži desetak nosača koji su pravili buku i pokušavali da ponesu naših nekoliko torbi. Muškarci su bili mršavi kao trska, bosih nogu, zaodenući u smeđe prnje. Jednom je nedostajala ruka. Drugi je izgledao kao da je preživeo strašan požar: brada mu je bila stopljena sa grudima velikim komadom tkiva od zalečenih ožiljaka. Očito nije mogao da govori, ali žurni zvuci grgoljili su mu iz upropašćenog grla.

"Dajte im prtljag", odbrusi Krišna. On zagestikulira zapovednički dok su se nosači verali jedan preko drugog kako bi došli do torbi.

Morali smo da pešačimo samo šezdesetak stopa duž krivine prilaznog druma. Vazduh je bio bremenit od vlage, taman i težak kao natopljeno vojničko ćebe. Na jedan vrtoglavi sekund pomislih da pada sneg, jer mi se učini da se u vazduhu kovitlaju bele mrljice; tada shvatih da to milioni insekata poigravaju u zracima reflektora terminala. Krišna mahnu nosačima, pokaza na vozilo i ja stadoh iznenađen. "Autobus?" rekoh, iako je plavo-beli kombi pre bio minibus nego propisni autobus. Znak USEFI bio mu je ispisan sa strane.

"Da, da, da. To je bilo jedino prevozno sredstvo na raspolaganju. Brzo sad."

Jedan od nosača, spretan kao majmun, uzvera se uz zadnji deo autobusa na krov. Pružiše mu naše četiri torbe i on ih priveza za držače za prtljag. Dok su vezivali parče crne plastike preko prtljaga, dokono sam se zapitao zbog čega nismo mogli da ih unesemo u autobus. Slegnuvši ramenima, iskobeljah iz džepa dve novčanice od

pet rupija kako bih častio nosače. Krišna mi ih uze iz ruke i vrati mi jednu.

"Ne, to je previše", reče. Ja ponovo slegnuh ramenima i pomogoh Amriti da se popne. Viktorija se konačno probudila zbog vike uzbuđenih nosača i svojim kreštavim plačem doprinosila je opštoj pometnji. Klimnuli smo glavom sanjivom vozaču i zauzeli drugo sedište s desne strane. Na vratima, Krišna se svađao sa trojicom nosača koji su nam nosili stvari. Amrita nije razumela čitavu tu kaskadu na bengalskom, ali uhvatila je dovoljno da mi kaže da su nosači ljuti zato što ne mogu pet rupija da podele na tri dela. Tražili su još jednu rupiju. Krišna viknu nešto i krenu da zatvara vrata autobusa. Najstariji nosač, lica poput lavirinta dubokih kanala obraslog belom čekinjom, kroči napred i zapreči vrata na sklapanje sopstvenim telom. Drugi vozači priđuše sa svog mesta kraj vrata terminala. Povici se pretvoriše u krike.

"Za ime Hristovo", rekoh ja Krišni, "evo, dajte im još koju rupiju. Hajdemo odavde."

"Ne!" Krišna pogleda ka meni, a nasilje u njegovom pogledu više nije bilo suspregnuto. Lice mu je izgledalo radosno, kao ponekad kod ljudi koji posmatraju neki krvavi sport. "To je previše", reče on čvrsto.

Sada se kraj vrata nalazila čitava rulja nosača. Odjednom ruke počеше da pljeskaju po boku autobusa. Vozač se uspravi u sedištu i nervozno podesi kapu. Starac na vratima stupio je na najnižu stepenicu kako bi ušao, ali Krišna mu upre tri prsta u gola prsa i čvrsto ga gurnu. Starac pade unazad u more obličja u smeđoj odeći.

Kvrgavi prsti najednom ščepaše delimično otvoren prozor kraj Amrite i nosač sa spečenim licem podiže se kao na šipki za zgibove. Nekoliko inča od nas, mahnito je pokretao usta i mogli smo da vidimo da nema jezik. Pljuvačka isprska prašnjavi prozor.

"Prokletstvo, Krišna!" Ustadoh da dam nosačima novac. U tom trenutku iz senki izroniše tri policajca. Nosili su bele šlemove, uprtače i kaki šortseve. Dvojica su nosila lathi palice - indijsku verziju pendreka - tri stope dugačko, teško drvo sa gvozdenom srži na vrhu.

Rulja nosača nastavi sa drekom, ali se istopi i povuče kako bi omogućila policajcima da priđu. Lice sa ožiljcima spade sa Amritinog

prozora. Prvi pajkan lupi štapom po prednjem delu autobusa, a stari nosač se okrenu kako bi im doviknuo pritužbe. Policajac podiže smrtonosnu tojagu i uzvratu mu vriskom. Krišna iskoristi priliku da okrene ručicu kojom su se zatvarala vrata. On odbrusi vozaču neku dvosložnu reč i mi počesmo da se krećemo, ubrzavajući hitro mračnim prilaznim drumom. Začu se glasan zveket kada bačeni kamen udari o stražnji deo autobusa.

Onda se nađosmo izvan aerodroma i skrenusmo na prazan put sa četiri trake. "Auto-put za VIP-ovce", *VIP - akronim od 'Very Important Person', 'Veoma Važna Osoba'; prim. prev.* doviknu nam Krišna sa mesta gde je stajao kraj vrata. "Ovuda putuju stvarno samo veoma važne osobe." Bleda tabla blesnu kraj nas s desne strane. Jednostavna poruka - na hindiju, bengalskom i engleskom - glasila je DOBRO DOŠLI U KALKUTU.

Vozili smo se bez farova, ali unutrašnja svetla ostala su upaljena. Oko Amritinih ljupkih očiju nalazili su se krugovi premora. Viktorija - previše iscrpljena da spava, umorna od plakanja - gukala je iz majčinog naručja. Krišna je sedeo postrance na sedištu ispred nas, sa kukastim nosom u profilu, a ljutiti izraz lica bio mu je obasjan sijalicama odozgo i povremenim uličnim svetiljkama.

"Pohađao sam univerzitet u Sjedinjenim Državama gotovo tri godine", reče on.

"Zaista?" odvratih ja. "Veoma zanimljivo." Želeo sam da razbijem njušku tom glupavom džukcu zbog gužve koju je napravio.

"Da, da. Radio sam sa crncima, čikanosima, crvenim Indijancima. Sa potlačenim ljudima vaše zemlje."

Močvarna polja tame kraj auto-puta najednom ustupiše mesto gomili stračara koje su stajale uz sam rub drumu. Fenjeri su svetleli kroz jutane zidove. U daljini, lomača je ocrtavala oštre obrise koji su se kretali u trzajima ispred žutih plamenova. Naizgled bez postepenog prelaza, našli smo se u gradu i krivudali smo uskim, kišom ispunjenim ulicama koje su vijugale kraj blokova visokih, oronulih zgrada, miljama dugačkih ćumeza sa limenim krovovima i beskrajnih nizova pocrnelih pročelja prodavnica u raspadanju.

"Moji profesori bili su budale. Konzervativne budale. Mislili su da se književnost sastoji od mrtvih reči u knjigama."

"Da", rekoah ja. Nisam imao pojma o čemu to Krišana priča.

Ulice su bile preplavljene. Voda je tu i tamo bila duboka i dve ili tri stope. Pod iskrzanim platnom, prilike u odorama sedele su, spavale, čučale i zurile u nas očima od kojih su se u mraku videle samo beonjače. U svakom sokaku mogle su se razabrati otvorene sobe, dvorišta sa golim osvetljenjem, senke koje se kreću u senkama. Neki krhki muškarac koji je vukao teška kola morao je da odskoči kada je naš autobus progrmeo kraj njega i zapljusnuo zavesom vode i njega i njegov teret. Zamahnuo je pesnicom, dok su mu usta oblikovala nečujne skarednosti.

Zgrade su delovale bezvremeno drevne, raspadnuti ostaci nekog zaboravljenog milenijuma - nekog preljudskog doba - jer senke, uglovi, otvori i praznine nisu odgovarale ljudskoj arhitekturi. A opet, na svakom drugom ili trećem spratu mogli su se kroz prozore videti pripadnici čovečanstva koji su nastanjivali te druidske ruševine: gole sijalice koje se njišu, glave koje se dižu i spuštaju, oljušteni zidovi sa malterom koji trune na belim rebrima zgrade, drečave ilustracije mnogorukih božanstava isečene iz časopisa i nakrivo prilepljene na zidovima ili prozorskim oknima, povici dece u igri, trku, bekstvu kroz krivudave i crne uličice, jedva čujna dreka beba - i posvuda nasumično kretanje uhvaćeno na rubu vidnog polja, škripavi nalet guma autobusa po vlažnoj ilovači i asfaltu, i prizor prilika umotanih u čaršave, koje leže poput leševa u senkama na trotoaru. Preplavio me je strašan osećaj dQja vu.

"Napustio sam studije zgađen, kada jedna budala od profesora nije htela da mi prihvati esej o tome koliko Volt Vitmen duguje Zen Budizmu. Arogantna, parohijska budala."

"Da", rekoah ja. "Šta mislite, da li bismo mogli da isključima ova unutrašnja svetla?"

Približavali smo se centru grada. Trule stambene četvrti straćara ustupile su mesto većim zgradama još oronulijeg izgleda. Bilo je vrlo malo uličnih svetiljki. Mutni treptaji munja ogledali su se u dubokim barama crne vode koje su ispunjavale raskrsnice. Ispred svake mračne prodavnice kao da su se nalazila nema, u čaršave umotana obličja i ležala kao zaboravljeni zavežljaji veša ili sedela uz zid kako bi nas posmatrala u prolazu. Zbog žutih svetala u autobusu, nas

troje izgledali smo kao voštani leševi. Sada sam znao kako mora da se osećaju ratni zarobljenici dok ih sprovode u paradi kroz ulice neprijateljske prestonice.

Napred, neki dečak stajao je na sanduku u crnom krugu vode i vitlao nečim što mi je ličilo na mrtvu mačku držeći je za rep. On je baci dok se autobus približavao i tek kada je krznati leš odskočio od vetrobrana shvatio sam da je to bio pacov. Vozač opsova i skrenu ka detetu. Dečak skoči u stranu uz blesak smeđih nogu, a sanduk na kom je stajao rasprsnu se pod našim desnim točkom.

"Vi shvatate, naravno, jer ste pesnik", reče Krišna i ogoli male, oštre zube.

"Šta je bilo sa svetlima?" upitah ja. Osećao sam kako u meni narasta bes. Amrita mi dodirnu mišicu levom rukom.

Krišna odbrusi nešto na bengalskom. Vozače slegnu ramenima i odgrokta odgovor.

"Prekidač je pokvaren", reče Krišna.

Izbismo na otvoreni trg. Nešto što je možda bilo park prosecalo je čvrstu liniju crnila kroz lavirint oronulih zgrada. Dva tramvaja stajala su napuštena usred pretrpanog trga dok je desetak porodica sedelo zgureno u blizini, pod otromboljenim platnom. Ponovo poče da pada kiša. Iznenadni pljusak zadumbara po metalu autobusa kao pesnice sa mračnog neba. Samo je vozačeva strana vetrobrana imala brisač i on se pomerio sporo kao puž u zavesi vode koja je ubrzo između grada i nas spustila zastor.

"Moramo da razgovaramo o gospodinu M. Dasu", reče Krišna.

Trepnuh. "Hteo bih da se svetla pogase", reko sam sporo i razgovetno. Iracionalni bes rastao je u meni još od aerodroma. Znao sam da ću za koji sekund daviti ovog samozadovoljnog, bezosećajnog kretena; daviti ga dok mu žablje oči ne prsnu iz glupave glave. Osećao sam kako gnev teče u mene kao vrelina posle jakog pića. Amrita mora da je osetila moj sekund bezumlja, jer me je njena šaka zadržala, sklopivši mi se oko mišice kao mengele.

"Veoma je važno da razgovaram sa vama o gospodinu M. Dasu", reče Krišna. Toplota u autobusu bila je gotovo neizdrživa. Znoj nam je stajao na licima kao plikovi od opekotina. Dah nam je visio u vazduhu poput pare dok je svet i dalje bio izbrisan zahvaljujući

zaglušujućem pljusku napolju.

"Pogasiću ta jebena svetla", rekoh i počeh da ustajem. Amrita bi me zadržala obema rukama da nije bilo Viktorije.

Krišnine teške obrve podigoše se iznenađeno dok sam se nadnosio nad njim. Oslobodio sam desnu ruku baš kada je Amrita rekla: "Nije važno, Bobi. Stigli smo. Gledaj, eno hotela."

Zastadoh, a onda se pognuh kako bih pogledao kroz prozor. Pljusak je prestao podjednako iznenada kao što je i počeo i kiša je nastavila samo lako da rominja. Moj gnev gubio se sa sve tišim zvukom kiše na krovu.

"Možda ćemo razgovarati kasnije, gospodine Luzak", reče Krišna. "To je izuzetno važno. Sutra, možda."

"Jah." Uzeh Viktoriju u naručje i krenuh prvi iz autobusa.

Pročelje grand hotela 'Oberoj' bilo je tamno kao granitna litica, ali nešto svetla umaklo je kroz dvokrilna vrata. Iscepana platnena nadstrešnica spuštala se ka ivičnjaku. Sa obe strane, pod kišobranima mokrim od kiše, stajalo je nemo desetak prilika. Neke su nosile vlažne plakate. Mogao sam da razaberem srp i čekić i englesku reč NEPOŠTENO na jednom od njih. "Štrajkači", reče Krišna i pucnu prstima sanjivom nosaču u crvenoj livreji. Slegnuh ramenima. Linija štrajkača ispred hotela u mrklom mraku, u pola dva ujutro, u Kalkuti natopljenoj monsunom, nije me iznenadila. Negde u proteklih pola sata moj osećaj za stvarnost smaknuo je đemove sa sebe. Grmljavina mi je ispunjavala uši kao škripa bezbrojnih nogu insekata. Vremenska razlika, pomislih.

"Hvala što ste nas sačekali", reče Amrita dok je Krišna uskakao natrag u autobus.

On nas zablesnu svojom grimasom bebe-ajkule. "Da, da. Sutra pričam sa vama. Laku noć. Laku noć."

Ulaz u hotel izgleda da se sastojao od nekoliko mračnih hodnika koji su razdvajali predvorje od ulice kao zaštitni lavirint. Samo predvorje bilo je dovoljno osvetljeno. Recepcioner je bio potpuno budan, elegantno odeven i zadovoljan što nas vidi. Da, izvršene su rezervacije za gospodina i gospođu Luzak. Da, primili su teleks o kašnjenju. Nosač prtljaga bio je starac, ali gukao je Viktoriji dok smo se uspinjali liftom na šesti sprat i ja sam mu dao deset rupija kada

nas je ostavio.

Naša soba bila je puna senki poput pećine, kao i sve ostalo u gradu, ali delovala je srazmerno čisto, a na vratima se nalazila teška reza.

"Oh, ne." To se čuo Amritin glas iz kupatila. Nađoh se tamo u tri koraka, dok mi je srce lupalo.

"Nema peškira", reče Amrita. "Samo peškirići za lice." Tada stadosmo da se smejemo. Jedno od nas bi prestalo, samo da bi drugo ponovo započelo.

Trebalo nam je deset minuta da napravimo gnezdo za Viktoriju na praznom krevetu, da skinemo odeću natopljenu znojem, operemo se koliko god smo mogli i uvučemo se zajedno pod tanki prekrivač. Uređaj za klimatizaciju lupkao je i šuplje šištao. Negde u blizini, začu se eksplozivno puštanje vode u klozetu. Pulsirajući zvuk u mojim ušima bio je odjek mlaznih motora.

"Slatki snovi, Viktorija", reče Amrita. Beba tiho guknu u snu.

Zaspali smo za dva minuta.

4.

'I u velikom dvorištu, posle slamanja lokalnih prepreka potpuna komunikacija među ljudima, ljubazno pljačkanje počinje.'

Purnendu Patri

"Sve uvek izgleda bolje na jutarnjoj svetlosti", reče Amrita.

Doručkovali smo u vrtnom kafeu hotela. Viktorija je srećno gugutala iz visoke stolice koju su nam doneli uslužni kelneri. Kafe je gledao na vrtove koji su ispunili dvorište. Radnici na skelama veselo su se dozivali.

Pio sam čaj, grickao pečenu pogačicu i čitao kalkutske novine na engleskom. Uvodni članak zahtevao je moderniji sistem javnog prevoza. Reklame su nudile sarije i motorcikle. Nasmejana indijska porodica držala je podignute boce 'Koka-Kole'. U blizini, na istoj strani, nalazila se fotografija leša u krupnom planu - u raspadanju, lica otvorenog poput rasprsle automobilske gume, odakle su štrčale staklaste oči. Telo je bilo pronađeno u čeličnom kovčegu nepoznatog vlasnika na železničkoj stanici Haura koliko juče - u četvrtak, 14. jula - i svako ko bi mogao da navede na trag o identitetu pokojnika trebalo je da pozove inspektora policije, pri stanici Haura, i da pomene slučaj br. 23 od 14.07.77, 302/301 I.P.C. (S.R. 39/77).

Presavih novine i spustih ih na sto.

"Gospodine Luzak? Dobro jutro!" Ustadoh da se rukujem sa sredovečnim indijskim džentlmenom koji nam je prišao. Bio je nizak, svetle kože, gotovo ćelav, i nosio je debele naočari sa rožnatim okvirom. Tropsko odelo od češljane vune bilo mu je besprekorno skrojeno, a rukovao se blago. "Gospodine Luzak", reče on, "ja sam Majkl Lionard Čaterdži. Gospođo Luzak, izuzetno mi je zadovoljstvo." On se blago nakloni i uze Amritinu ruku u svoju. "Moje iskreno izvinjenje što vas nisam sačekao sinoć na aerodromu. Moj vozač pogrešno me je obavestio da je let iz Bombaja odložen za jutro."

"Nema problema", rekoh ja.

"Ali žalosno je i nije domaćinski pustiti vas da dođete u grad bez propisne dobrodošlice. Zaista se izvinjavam. Mi smo izuzetno zadovoljni što ste ovde."

"Ko to 'mi'?" upitah ja.

"Molim vas, pridružite nam se", reče Amrita.

"Hvala. Kako divno dete! Ima vaše oči, gospođo Luzak. 'Mi' smo Sindikat bengalskih pisaca, gospodine Luzak. Bili smo u stalnoj vezi sa gospodinom Moroom i njegovom izvrsnom publikacijom i jedva čekamo da podelimo sa vama najskorije delo bengalskog... ne, indijskog najprefinjenijeg pesnika."

"Dakle, M. Das je još živ?"

Čaterdži se blago osmehnu. "Oh, zasigurno, gospodine Luzak. U proteklih šest meseci dobili smo mnoštvo pisama od njega."

"Ali da li ste ga videli?" bio sam uporan. "Možete li biti sigurni da je to M. Das? Zašto je nestao na osam godina? Kada mogu da se sretnem sa njim?"

"Sve u svoje vreme, gospodine Luzak", reče Majkl Lionard Čaterdži. "Sve u svoje vreme. Ugovorio sam za vas prvi sastanak sa izvršnim većem našeg Sindikata pisaca. Da li će vam odgovorati danas, u dva po podne? Ili biste vi i gđa Luzak radije iskoristili ovaj dan za odmor i razgledanje?"

Bacih pogled na Amritu. Već smo odlučili da, ukoliko meni ne bude potreban prevodilac, ona i Viktorija ostanu u hotelu da se odmore. "Danas će biti sasvim u redu", rekoh.

"Izvanredno, izvanredno. Poslaću kola u pola dva."

Posmatrali smo kako Majkl Lionard Čaterdži odlazi iz kafea. Iza nas, radnici na skelama od bambusa veselo su se dovikivali sa nameštenicima hotela koji su hodali kroz vrtove. Viktorija glasno lupi po poslužavniku svoje visoke stolice i pridruži se veselju.

Reklamni pano na prijavom trgu preko puta hotela oglašavao je Udruženu banku Indije. Nije imao nikakvu ilustraciju, samo crna slova na beloj podlozi: Kalkuta - Kulturna prestonica nacije? - Definicija skarednosti? Činilo se to kao neobičan način za reklamiranje jedne banke.

Kola su bila mali, crni 'Premijer', a vozač je nosio kapu i kaki

šorts. Krenuli smo ulicom Čauringi i dok smo puzali kroz saobraćajnu gužvu ukazala mi se prilika da osmotrim Kalkutu na svetlu dana.

Prizor je bio gotovo komičan u svojoj ludačkoj silovitosti. Pešaci, flotile bicikala, rikše orijentalnog izgleda, automobili, kamioneti ukrašeni kukastim krstovima, bezbrojni motorcikli i škripava volovska kola, sve se to tiskalo našom uskom, ispucalom kolovoznom trakom. Stoka je slobodno tumarala, zaprečavala saobraćaj, gurala glave u radnje i gacala kroz hrpe sirovog đubreta nagomilane na ivičnjacima ili podignute nasred ulice. Na jednom mestu otpaci visoki do kolena ležali su duž tri bloka, oivičivši ulicu kao nasip. Ljudska bića takođe su gacala kroz to i nadmetala se sa stokom i vranama u pronalaženju jestivih komadića.

Nešto dalje, učenice u besprekornim belim bluzama i plavim suknjicama prelazile su ulicu jedna za drugom dok je policajac sa smeđim opasačem zadržavao saobraćaj. Sledećom raskrsnicom dominirao je mali crveni hram koji se nalazio nasred ulice. Slatki miris tamjana i kanalizacije dopirao je kroz otvoreni prozor kola. Crveni barjaci visili su sa žica i pročelja u raspadanju. A svuda se neprekidno kretalo mnoštvo ljudi smeđe kože - bila je to gotovo plima uskomešane populacije u beloj i mrkoj odeći od čijeg je vlažnog disanja i sam vazduh izgledao težak.

Osvetljena, Kalkuta je delovala upečatljivo, možda malo i zastrašujuće, ali nije izazivala nimalo onog čudnog straha i gneva od protekle noći. Sklopio sam oči i pokušao da podvrgnem analizi bes koji me je obuzeo u autobusu, ali nisam mogao da se usredsredim od vrućine i buke. Činilo mi se kao da se svako zvonce svakog bicikla u vasioni meša sa sirenama kola, povicima i sve glasnijim žamorom samog grada, stvarajući siloviti, gotovo fizički zid buke.

Sindikata pisaca imao je sedište u sivoj, glomaznoj građevini odmah do trga Dalhauzi. Gospodin Čaterdži sačekao me je u podnožju stepenica i poveo na treći sprat. Prostorija je bila velika i bez prozora. Izbleđeli ostaci neke freske gledali su sa prljave tavanice, a sedmoro ljudi oko stola prekrivenog zelenom čojom dočeka nas pogledima.

Svi mi se predstaviše. I u najboljim okolnostima užasno pamtim imena, tako da sam sada osećao vrtočlavicu dok sam pokušavao da

uskladim niz bengalskim slogova koje sam čuo sa smeđim, kulturnim licima. Jedina prisutna žena, umornog lica, sede kose, u teškom zelenom sariju koji je neprestano namicala na rame, izgleda da se zvala Lila Mina Basu Belijapa.

Sledećih nekoliko minuta čavrljali smo, doduše teško, zbog različitih dijalekata. Ustanovio sam da, ukoliko se opustim i dozvolim da me zapljusne zapevajući talas indijskog engleskog, značenje ubrzo dolazi samo po sebi. Isprekidani ritam njihovog govora čudnovato je umirivao, gotovo da je hipnotisao. Najednom se sluga u beloj bluzi pojavi iz senki i razdeli okrnjene šoljice pune šećera, bivolje mleko s kajmakom i malo čaja. Ja sam sedeo između žene i direktora izvršnog veća, nekog gospodina Gupte. On je bio visok, sredovečan muškarac mršavog lica i žestoko isturenih zuba. Zatekao sam sebe kako priželjkujem da je i Amrita sa mnom. Njeno neprimetno prisustvo bilo bi tampon između mene i ovih izrazitih stranaca.

"Mislim da gospodin Luzak treba da sasluša našu ponudu", reče Gupta iznenada. Ostali klimnuše glavama. Kao na skriveni znak, svetla se pogasiše.

Soba bez prozora nađe se u mrklom mraku. Začuše se povici iz različitih delova zgrade, a neko unese sveće. Gospodin Čaterdži se nagnu preko stola da me uveri kako su ovakvi događaji sasvim uobičajeni. Izgleda da je struja svakodnevno nestajala, zbog raspodele nedovoljne električne energije između raznih delova zgrada.

Tama i svetlost sveća kao da su nekako naglasili vrućinu. Osetih blagu nesvesticu i ščepah ivicu stola.

"Gospodine Luzak, svesni ste koliko je jedinstvena povlastica mogućnost da dobijete remek-delo jednog velikog bengalskog pesnika kao što je M. Das." Glas gospodina Gupte bio je vrčav poput oboe. Teški tonovi visili su u vazduhu. "Čak ni mi nismo videli potpunu verziju ovog dela. Nadam se da će čitaoci vašeg časopisa umeti da cene tu čast."

"Da", rekoh ja. Na vrhu nosa gospodina Gupte nalazila se krupna kap znoja. Treperava svetlost sveća bacala je naše senke visoke četrdeset stopa. "Da li ste dobili još delova rukopisa od gospodina

Dasa?"

"Još ne", reče gospodin Gupta. Tamne oči bile su mu vlažne, teških kapaka. Vosak sveća kapao je na čuju. "Ova komisija treba da donese konačnu odluku o raspolaganju engleskom verzijom ovog epskog dela."

"Voleo bih da se sastanem sa gospodin Dasom", rekoh ja. Ljudi oko stola se zглеdaše.

"Nemoguće." To je progovorila žena. Glas joj je bio visok i kreštav poput testere koja struže po metalu. Iritirajući, nazalni tonovi bili su u neskladu sa njenom otmenom pojavom.

"Zbog čega?"

"M. Das je već mnogo godina nedostupan", reče Gupta glatko. "Neko vreme svi smo mislili da je umro. Ožalili smo gubitak nacionalnog blaga."

"Kako onda znate da je sada živ? Da li ga je iko video?"

Ponovo nastade tišina. Sveće su bile već dopola sagorele i divlje su pucketale, iako nije bilo ni daška povetarca. Bilo mi je strašno vruće i pomalo muka. Jedan ljudi sekund činilo mi se da će sveće dogoreti i da ćemo nastaviti da razgovaramo u vlažnoj tami, bestelesni duhovi koji se vrzmaju po oronuloj zgradi u truhu mrtvog grada.

"Vodimo prepisku", reče Majkl Lionard Čaterdži. On izvuče pet-šest šuštavih koverata iz aktovke. "Ona van svake sumnje potvrđuje da je naš prijatelj živ i da je još među nama." Čaterdži ovlaži prste i prelista čvrsto presavijene stranice pelira. Na mutnom svetlu redovi indijskog pisma izgledali su kao magijske rune, zlokobne inkantacije.

Gospodine Čaterdži pročitao naglas nekoliko pasusa kako bi dokazao svoju tvrdnju. Tu je bilo pitanja o rođacima, pominjani su zajednički prijatelji. Neka rasprava od pre dvadeset godina opisana je detaljno. Bilo je tu i pitanje za gospodina Guptu o kratkoj Dasovoj pesmi koja je godinama ranije bila plaćena, ali nikada nije bila objavljena.

"U redu", rekoh ja. "Ali za moj članak važno je da se sretnem sa gospodinom Dasom lično, kako bih..."

"Molim vas", reče gospodin Čaterdži i podiže ruku. U naočarima mu je trepereo odraz istovetnih plamičaka tamo gde je trebalo da mu

se nalaze oči. "Ovo će vam možda objasniti zbog čega je to nemoguće." On presavi stranicu, pročisti grlo i poče da čita.

"...dakle, shvataš, prijatelju, stvari se menjaju, ali ljudi ne. Sećam se jednog dana u julu 1969. Bilo je to za vreme Svetkovine Šive. Tajms nas je obavestio da su ljudi ostavili otiske stopa na Mesecu. Vraćao sam se iz očevog sela: iz mesta gde su ljudi ostavljali otiske stopa iza svojih volova baš kao što su činili već pet hiljada godina. U selima kraj kojih je prolazio naš voz, seljaci su se mučili dok su vukli teška kola kroz blato.

Za sve vreme tog bučnog i pretrpanog putovanja natrag u naš voljeni grad, bio sam pogođen uviđanjem o praznini i jalovosti sopstvenog života. Život mog oca bio je dug i plodan. Svaki muškarac u njegovom selu, od Bramana do Haridžana, želeo je da prisustvuje njegovoj kremaciji. Hodao sam njivama koje je moj otac navodnjavao, orao i otimao od hirova prirode davno pre nego što sam rođen. Posle njegove sahrane, ostavio sam braću i otišao u posetu senci velikog banjanovog *Vrsta tropskog drveta koja potiče iz Indije (Ficus benghalensis); izdanci iz njegovih grana obrazuju novo korenje i stabla na širokom prostoru; prim. prev. stabla koje je moj otac posadio kao mladić.* Svuda oko mene bili su plodovi očevog mukotrpnog rada. Kao da je i sama zemlja oplakivala njegovu smrt.

A šta sam, zapitao sam se, ja uradio? Za nekoliko nedelja navršicu pedeset četiri godine, a u šta sam utrošio život? Napisao sam neke stihove, zabavljao kolege i nervirao neke kritičare. Istkao sam mrežu opsena da nastavljam tradiciju našeg velikog Tagore. A onda sam se upleo u sopstvenu mrežu obmane.

U vreme kada smo stigli do stanice Haura, već sam uvideo koliko su moj život i umetnost bili plitki. Preko trideset godina živeo sam i radio u našem voljenom gradu - srcu i dragulju Bengala - i nijednom suština tog grada nije bila odslikana, ne, nije postojala čak ni naznaka toga u mojoj slabašnoj umetnosti. Pokušao sam da odredim dušu Bengala tako što sam opisao njegovu najplitkiju spoljašnost, njegove strane uljeze i njegovo najneiskrenije lice. Bilo je to kao da sam pokušao da opišem dušu prelepe i složene žene navodeći pojedinosti njene pozajmljene odeće.

Gandidži je jednom rekao: 'Čovek ne može u potpunosti da živi

ako makar jednom već nije umro.' Dok sam silazio iz svog vagona prvog razreda na stanici Haura, već sam priznao imperativ te velike istine. Da bih živio - u svojoj duši, u svojoj umetnosti - moraću da odbacim sve od čega se sastojao moj stari život.

Dao sam svoja dva kofera prvom prosjaku koji mi je prišao. Iznenadjenje na njegovom licu još mi pričinjava izvesno zadovoljstvo. Šta je on kasnije učinio sa mojim košuljama od finog platna, sa mojim pariskim kravatama i mnogim knjigama koje sam zapakovao, nemam pojma.

Prešao sam most Haura i ušao u grad znajući samo jedno - da sam mrtav za svoj stari život, mrtav za svoj stari dom i navike, i nužno mrtav za ljude koje sam voleo. Samo ako uđem u Kalkutu iznova, kao što sam ušao pre tridesetak godina, mucavi student pun nade, iz malog sela - samo ću tako moći da gledam jasnim očima neophodnim za moje poslednje delo.

A to delo...moj prvi istinski pokušaj da ispričam priču o gradu koji nas hrani... jeste ono čemu sam posvetio život. Od tog dana, pre mnogo godina, moj novi život odveo me je na mesta za koja nikada nisam čuo u svom voljenom gradu - gradu koji sam budalasto mislio da prisno poznajem.

To me je navelo da potražim put među izgubljenima, da posedujem samo ono što su i poslednji siromasi odbacili, da radim sa Klasama Radnika '*Scheduled Classes*', *niže kaste u Indiji ranije označavane kao kaste 'nedodirljivih'*; *prim. prev.*, da tražim mudrost od budala iz parka Kurzon i vrline kod kurvi iz ulice Sader. Čineći to, morao sam da priznam prisustvo onih mračnih bogova koji su ovo mesto držali na dlanovima pre nego što su i sami bogovi bili rođeni. Pronašavši njih, pronašao sam i sebe.

Molim vas da me ne tražite. Nećete me pronaći ni ako se date u potragu. Nećete me prepoznati ni ako me pronađete.

Prijatelji, ostavljam vama da izvršite moja uputstva u vezi sa ovim novim delom. Poema je nedovršena. Mora da se obavi još mnogo posla. Ali vremena je sve manje. Želim da se postojeći odlomci razdele što je moguće šire. Reakcija kritike potpuno je beznačajna. Honorari i autorska prava nevažni su. Ovo se mora objaviti.

Odgovorite mi preko uobičajenih kanala.

Das."

Čaterdži prestade da čita i u novonastaloj tišini daleki karneval zvukova ulice postade donekle čujan. Gospodin Gupta pročisti grlo i postavi pitanje o američkim autorskim pravima. Objasnio sam što sam bolje mogao - kako Harpersovu ponudu, tako i skromniji predlog Drugih glasova. Usledio je nastavak rasprave i nova pitanja. Sveće su dogorevale.

Konačno, Gupta se okrenu ostalima i reče nešto na brzometnom bengalskom. Ponovo sam poželeo da je Amrita došla sa mnom. Majkl Lionard Čaterdži bio je taj koji je rekao: "Ako biste sačekali napolju u hodniku samo trenutak, gospodine Luzak. Veće će glasati o raspolaganju rukopisom M. Dasa."

Ustao sam na utrnulim nogama i krenuo za slugom sa svećom napolje u hodnik. Na odmorištu se nalazila stolica i mali okrugli sto na kome je stajala sveća. Nešto blede svetlosti dopiralo je uz stepenište kroz prozore od mat stakla koji su gledali na trg Dalhauzi, ali mutni sjaj samo je činio tamu u uglovima odmorišta i ukrštenim hodnicima još potpunijom.

Sedeo sam tamo oko deset minuta i samo što nisam zadremao kada sam primetio kretanje u senkama. Nešto se prikradalo neposredno izvan kruga svetlosti. Podigao sam sveću i ugledao pacova veličine omanjeg terijera koji se ukočio u nepomičnost. Dok je stajao na rubu odmorišta, dugačak rep vlažno mu je šibao tamo-amamo po daskama. Divlje oči zablistale su ka meni sa granice svetlosti. On krenu napred pola koraka, a mene prože jeza odvratnosti. Kretanje tog stvora podsećalo me je najviše na mačku koja vreba plen. Napola se pridigoh i zgrabih krhku stolicu, spreman da je zavitlam na njega.

Iznenada me trže glasniji zvuk iza mene. Senka pacova stopi se sa senkama hodnika i začu se grebanje mnoštva kandži po drvenariji. Gospodin Čaterdži i gospodin Gupta pojavise se iz crne sobe Veća. U naočarima gospodina Čaterdžija video se odraz plamenova. Gospodin Gupta kroči u moj pulsirajući krug svetla. Osmeh mu je bio usrdan, a zubi dugački i žuti.

"Sređeno", reče on. "Dobićete rukopis sutra. Javićemo vam se oko dogovora."

5.

'Nema mira u Kalkuti;
Krv zove u ponoć...'

Sukanta Batačardži

Bilo je previše lako. To je bila misao koja mi se uvukla u glavu dok su me vozili natrag u hotel. Imao sam sliku sebe kao novinara-istraživača u trenčkotu - Isuse, na toj vrućini - koji pažljivo prati tragove kako bi razumeo tajanstveni nestanak i ponovno pojavljivanje fantomskog bengalskog pesnika. Sada, mog prvog popodneva u gradu, drugi su mi sastavili slagalicu. Sutra, u subotu, imaću rukopis i moći ću slobodno da uzmem Amritu i bebu i da odletim kući. Kakav bi članak mogao iz toga da nastane? Bilo je suviše lako.

Moje telo bilo je uvereno da je rano jutro, ali ručni sat mi je govorio da je pet po podne. Radnici su izlazili iz kancelarijskih zgrada umrljanih od starosti blizu hotela kao beli mravi iz sivih, kamenih leševa. Porodice su kuvale vodu za čaj na ispucalim trotoarima dok su muškarci sa aktovkama koračali preko usnule dece. Neki čovek u prnjama čučnuo je da urinira u slivnik dok se drugi kupao u lokvi ni šest stopa od njega. Provukao sam se između komunističkih štrajkača i ušao u rashlađeno utočište hotela.

Krišna me je čekao u lobiju. Pomoćnik upravnika hotela gledao ga je kao da je Krišna neki čuveni terorista. Nije ni čudo. Izgledao je još bezumnije nego ranije. Crna kosa štrčala mu je poput električnih znakova usklika, a žablje oči bile su mu još razrogačenije i belje nego ranije pod tamnim obrvama. Široko se nacerio kada me je ugledao i prišao mi je sa ispruženom rukom. Prihvatio sam je pre nego što sam shvatio da je ućtivi pozdrav bio Krišnin način da opravda svoje prisustvo pred pomoćnikom upravnika.

"Ah, gospodine Luzak! Baš dobro što vas ponovo vidim! Došao sam da vam pomognem u potrazi za pesnikom, M. Dasom." Nastavio je da mi drmusu ruku. Nosio je istu natopljenu košulju od

prethodne noći i zaudarao je na mošus kolonjske vode i znoj. Osećao sam kako mi se znoj suši na telu dok su mi se ruke ježile od žestokog rashlađivanja.

"Hvala, gospodine Krišna, ali nema potrebe." Izvukoh ruku. "Već sam se dogovorio o svemu. Sutra ću dovršiti posao radi koga sam došao ovde."

Krišna se ukoči u mestu. Osmeh mu zgasnu i obrve mu se još više približiše iznad velikog, krivog nosa. "Ah. Shvatam. Bili ste u Sindikatu pisaca. Da?"

"Da."

"Ah, da, da. Oni su vam sigurno ispričali veoma zadovoljavajuću priču o našem slavnom M. Dasu. Njihova priča zaista vas je zadovoljila, gospodine Luzak?" Krišna je gotovo prošaputao poslednju rečenicu i pogled mu je bio tako otvoreno zaverenički da se pomoćnik upravnika namrštio na nas preko čitave dužine lobija. Bog zna šta je pomislio da mi ovaj nudi.

Oklevao sam. Nisam znao kakve, do đavola, veze Krišna ima sa čitavom stvari, a nisam baš ni želeo da gubim vreme u otkrivanju toga. U mislima sam prokleo Ejba Bronštajna što mi se petljao u aranžmane i nesmotreno uspostavio kontakt između mene i ovog klipana. Istovremeno sam bio akutno svestan toga da me Amrita i Viktorija čekaju i da sam ozlojeđen tokom koji je ovaj novinarski zadatak krenuo.

Protumačivši moje oklevanje kao nesigurnost, Krišna se nagnu napred i zgrabi me za podlakticu. "Povešću vas da upoznate nekoga, gospodine Luzak. Nekoga ko može da vam ispriča istinu o M. Dasu."

"Kako to mislite, istinu? Ko je ta osoba?"

"On želi da vam to ne kažem", šapnu Krišna. Šake su mu bile vlažne. U beonjačama očiju imao je tanušne žute vene. "Shvatićete kada čujete njegovu priču."

"Kada?" obrusih. Samo me je osećaj nepotpunosti koji mi se javio u kolima sprečavao da oteram Krišnu do đavola.

"Smesta!" reče Krišna sa trijumfalnim kezom. "Možemo se sastati s njim smesta!"

"Nemoguće." Naglo izvukoh mišicu iz Krišnine šake. "Idem gore."

Da se istuširam. Obećao sam ženi da ćemo izići na večeru."

"Ah, da, da." Krišna je stao da klima glavom, sišući donje zube. "Naravno. Onda, da dogovorim za devet i trideset. Da li će vam to odgovarati?"

Oklevao sam. "Želi li vaš prijatelj da bude plaćen za tu informaciju?"

"Oh, ne, ne!" Krišna podiže oba dlana. "On ne dopušta ništa slično. Jedva sam ga uopšte nagovorio da sa bilo kim razgovara o ovome."

"Devet i trideset?" upitah. Pomisao da iziđem u Kalkutu noću ispunila me je neodređenom mučninom.

"Da. Kafeterija se zatvara u jedanaest. Tamo ćemo se sastati sa njim."

Kafeterija. Ta reč bila je sama po sebi bezopasno poznata. Kada bi samo postojalo nešto što bih mogao da upotrebim u članku...

"U redu", rekoh ja.

"Čekaću vas ovde, gospodine Luzak."

Žena koja je držala moje dete nije bila Amrita. Stao sam, još držeći rukom kvaku. Mogao sam da ostanem tako da stojim, ili čak i da se povučem u hodnik zbunjen, da u tom trenutku Amrita nije izašla iz kupatila.

"Oh, Bobi, ovo je Kamakija Barati. Kamakija, ovo je moj muž, Robert Luzak."

"Drago mi je što sam vas upoznala, gospodine Luzak." Glas joj je bio vetar među prolećnim pupoljcima.

"Drago mi je, gospođice... ovaj... Barati." Trepnuo sam glupavo i pogledao Amritu. Uvek sam smatrao da je Amritin lik blizu sušte lepote, ali kraj ove mlade žene mogao sam samo da vidim bore nastupajućeg srednjeg doba u Amritinoj puti, blagi podvaljak i kvrgu na korenu njenog nosa. Naknadna slika mlade žene ostala mi je na mrežnjačama kao optički odjek blica.

Kosa joj je bila vrana i padala joj je na ramena. Lice joj je bilo zaoštreni oval, savršeno, naglašeno mekim, blago drhtavim usnama koje kao da su bile stvorene za smeh i veliku senzualnost. Oči su joj bile zapanjujuće - neverovatno ogromne, naglašene senkom i teškim

trepanicama, zenica tako tamnih i prodornih da joj se pogled zabadao poput tamnih zrakova. Bilo je u tim očima nečeg tanano orijentalnog, dok su istovremeno projektovale zapadni, gotovo subliminalni utisak unutrašnjeg sukoba između nevinosti i belosvetskog iskustva.

Kamakija Barati bila je mlada - najviše u srednjim dvadesetim - i nosila je svileni sari tako lagan da se činilo da lebdi na inč od njene puti, uzdignut nekim opojnim pulsom ženstvenosti koja kao da je izbijala iz nje poput mirisnog povetarca.

Reč pohotno uvek me je podsećala na Rubensovu težinu, mase primamljivog mesa, ali tanano telo ove žene, poluviđeno kroz nestalne slojeve svile, zapljusnulo me je osećajem pohote tako silovitim da mi je to sasušilo pljuvačku u ustima i ispraznilo um.

"Kamakija je bratanica M. Dasa, Bobi. Došla je da se raspita za tvoj članak i provele smo protekli sat u razgovoru."

"Oh?" Bacih pogled na Amritu, a onda se ponovo zagledah u devojkicu. Nije mi ništa drugo padalo na pamet.

"Da, gospodine Luzak. Čula sam neke glasine da je moj ujak bio u vezi sa nekim svojim starim kolegama. Želela sam da znam da li ste videli mog ujaka... da li je dobro..." Ona spusti pogled i učuta.

Sedoh na rub naslonjače. "Ne", rekoh. "Mislim, nisam ga video, ali dobro je. Ipak, voleo bih. Da ga vidim. Pišem članak..."

"Da." Kamakija Barati se osmehnu i vrati Viktoriju na sredinu kreveta gde joj je ležalo čebe i meda Puh. Elegantni, smeđi prsti očešaše bebin obraz u gestu privrženosti. "Neću vam više smetati. Želela sam samo da pitam za stričevo zdravlje."

"Naravno", rekoh ja. "Pa, siguran sam da bismo imali o čemu da porazgovaramo, gospođice Barati. Mislim, ako ste dobro poznavali ujaka... to bi mi pomoglo za članak. Ako biste mogli da ostanete još par minuta..."

"Moram da idem. Otac očekuje da budem kod kuće kada stigne." Ona se okrenu i osmehnu se Amriti. "Možda bih mogla da razgovaram sa vama kada se sutra budemo videli, kao što smo dogovarali?"

"Sjajno!" reče Amrita. Bilo je to prvi put da je vidim tako opuštenu još od Londona. Ona se okrenu meni. "Kamakija poznaje dobrog

trgovca sarijima nedaleko odavde, blizu bioskopa 'Elita'. Baš bih volela da kupim neki materijal dok smo ovde. To jest, ako ti sutra ne budem potrebna, Bobi."

"Mmmm, nisam siguran", rekoh ja. "Pa, planiraćemo uz put. Ne znam za kada će mi dogovoriti sastanak."

"Javiću vam se onda ujutro", reče devojka. Ona se osmehnu Amriti i ja shvatih da sam ljubomoran i da želim da je meni upućen taj blagoslov. Ona ustade i rukova se sa Amritom, istovremeno podešavajući sari gracioznim pokretom ruke tako rasprostranjenim kod Indijki.

"Vrlo dobro", reče Amrita.

Kamakija Barati blago mi se nakloni dok je prilazila vratima. Uzvratih joj klimanjem glave, a onda ona nestade. Za njom ostade blagi, izluđujući miris.

"Slatki Hriste", rekoh ja.

"Opusti se, Roberte", reče Amrita. U pravilnim britanskim tonovima krio se trag razveseljenosti. "Ima samo dvadeset dve godine, ali verena je već jedanaest. Udaje se ovog oktobra."

"Kakva prokleta šteta", rekoh ja i sedoh na krevet kraj bebe. Viktorija okrenu glavu i zamaha rukama, spremna da se poigra. Zanjihah je kroz vazduh. Ona oduševljeno ciknu i ritnu se. "Je li ona zaista Dasova bratanica?"

"Pomagala mu je oko rukopisa. Oštrila mu olovke, išla za njega u biblioteku. Ili bar tako kaže."

"Jah? Mora da je imala deset godina." Viktorija je cikala dok sam je njihao u luku, obrtao je, njihao je natrag.

"Trinaest kada je nestao. Očito da je njen otac imao razmiricu sa Dasom pre nego što je njihov otac umro."

"Njihov otac? Oh, Dasov..."

"Da. U svakom slučaju, njegovo ime godinama se nije ni pominjalo u kući. Stekla sam utisak da se previše stidi da se obrati Čaterdžiju ili Sindikatu pisaca."

"Nama se obratila."

"To je druga stvar", reče Amrita. "Mi smo stranci. Mi se ne računamo. Idemo li i dalje na večeru?"

Spustih Viktoriju na stomak. Lice joj je bilo crveno od zadovoljstva

i razmišljala je da li da zaplače. Ona mi zabode kolena u krilo i poče da mi puzi po grudima. Jedna bucmašta šaka stegnu mi se oko kragne košulje u samrtničkom stisku.

"Gde ćemo jesti?" upitah ja. Objasnih joj o sastanku u devet i trideset sa Krišninim tajanstvenim strancem. "Malo je kasno da iziđemo u grad. Da li da zovemo sobnu poslugu ili da siđemo u Prinčevu Sobu? Čujem da tamo nastupa Fatima, egzotična plesačica."

"Viktorija bi nesumnjivo pravila nered", reče Amrita. "Ali verujem da bi joj se više dopala Fatima nego sobna posluga."

"Tako je", rekoh ja.

"Odmah ću se spremi."

Egzotična plesačica Fatima bila je gojazna, sredovečna Indijka čiji je ples mogao da se izvede i pred leglom egzeterskih malih izviđača bez straha od skandala. Bez obzira na to, gomila gojaznih, sredovečnih, uglavnom muških parova u Prinčevoj Sobi izgleda da je bila prikladno uzbuđena njenim nastupom. Viktorija nije. Zaplakala je i nas troje smo otišli usred Fatiminog drugog kruga obrtanja.

Umesto da se vratimo u sobu, Amrita i ja prošetali smo po zamračenom hotelskom dvorištu. Najveći deo večeri padala je kiša, ali sada smo mogli da razaberemo nekoliko zvezda među niskim, sumpornim oblacima. Na većini prozora koji su gledali u dvorište bile su navučene teške zavese i videlo se samo nekoliko tračaka svetlosti. Smenjivali smo se u nošenju bebe koja je još plakala, sve dok jecaji nisu počeli da jenjavaju, a onda i potpuno prestali. Zastali smo kraj bazena i seli na nisku klupu blizu mračnog kafea. Namreškana svetlost podvodnih reflektorki poigravala je po teškom rastinju i spuštenim zavesama od bambusa. Primetio sam jedno tamno obličje koje je plutalo na plitkom kraju bazena i shvatio da je to udavljeni pacov.

"Viktorija spava", reče Amrita. Pogledao sam bebu i video da su joj šake stisnute, a oči zatvorene u onoj pomnoj, nekako zadovoljnoj vrsti sna koji često zna da usledi posle silnog naprezanja i plakanja.

Protegnuo sam noge i zabacio glavu. Shvatio sam da sam veoma umoran, da verovatno još osećam posledice vremenske razlike.

Uspravio sam se i pogledao Amritu. Ona je nežno ljuljala bebu, i sama odsutnog i zamišljenog pogleda, kao u čestim prilikama kada je radila na nekom produženom matematičkom problemu.

"Kako se osećaš sada, kada si se vratila?" upitah.

Amrita me pogleda i trepnu. "Šta, Bobi?"

"U Indiju", rekoh ja. "Kako se osećaš sada, kada si se vratila?"

Ona pomazi bebu po kosi i pruži mi je. Smestio sam Viktoriju u zgib ramena i posmatrao kako Amrita prilazi ivici bazena i ispravlja mrku suknju. Svetlost iz bazena obasjavala je odozdo njene oštre jagodice. Moja žena je prelepa, pomislio sam po hiljaditi put od venčanja.

"Pomalo je kao dQja vu", reče ona veoma tiho. "Ne, to nije prava reč. U stvari, više je kao ponovni ulazak u san koji se ponavlja. Vrućina, buka, jezici, smrad - sve je istovremeno i poznato i strano."

"Žao mi je što ti to smeta", rekoh ja.

Amrita odmahnu glavom. "Ne smeta mi, Bobi. Plaši me, ali mi ne smeta. Zaključila sam da je veoma zavodljivo."

"Zavodljivo?" Zagledao sam se u nju. "Šta smo to, za ime sveta, zavodljivo videli?" Amrita nikada nije koristila reči tek tako. Njena jezička preciznost često je prevazilazila moju.

Ona se osmehnu. "Misliš, osim Kamakije Barati?" Ona izu sandalu i zamreška stopalom plavu vodu. Nisam mogao da vidim udavljenog pacova na kraju bazena. "Ozbiljno, Bobi, sve mi je ovo zavodljivo na neki čudan način. Kao da sam sve ove godine koristila samo jedan deo uma, a sada se neko obraća nekom njegovom drugom delu."

"Da li želiš da ostanemo duže?" upitah ja. "Mislim, pošto završim posao." Bio sam zbunjen.

"Ne", reče Amrita; nije bilo nikakve sumnje u konačnost u njenom glasu.

Odmahnuh glavom. "Žao mi je što sam te ostavio samu čitavo popodne i pristao na ovo večeras", rekoh. "Izgleda da smo pogrešili što smo došli utroje. Potcenio sam poteškoće koje će ti pričinjavati Viktorijino prisustvo." Odnekud odozgo začu se niz zapovesti na nečemu što je ličilo na arapski, praćenih naletom nazalnog bengalskog. Zalupiše se neka vrata.

Amrita mi ponovo priđe i sede kraj mene. Uze Viktoriju i položi je preko nogu. "U redu je, Bobi", reče. "Znala sam kako će ovo da izgleda. Pretpostavljala sam da ti neću biti potrebna kao prevodilac sve dok ne budeš dobio rukopis."

"Žao mi je", ponovih.

Amrita se ponovo zagleda u bazen. "Kada sam imala sedam godina", reče, "u leto pre nego što smo se odselili u London, videla sam duha."

Zapiljih se u nju. Ne bi me više iznenadilo ili izazvalo nevericu u meni ni da mi je Amrita saopštila da se zaljubila u starog hotelskog nosača i da hoće da me ostavi. Amrita je bila - bar do tog trenu - najpostojanija racionalna osoba koju sam ikada poznavao. Njeno zanimanje za natprirodno i verovanje u njega do tada kao da nije ni postojalo. Nikad nisam bio u stanju da je zainteresujem za rđave romane Stivena Kinga koje sam svakog leta nosio na plažu.

"Duha?" rekoh konačno.

"Išli smo vozom od kuće u Nju Delhiju do kuće našeg strica u Bombaju", reče ona. "Svaki put kada smo sestre i ja putovale u junu u Bombaj, bilo je uzbudljivo. Ali te godine, moja sestra Santa se razbolela. Sišli smo sa voza zapadno od Bopala i odseli u železničkoj gostionici dva dana, dok ju je lečio lokalni lekar."

"Je li ozdravila?" upitah ja.

"Jeste, bile su to obične boginje", reče Amrita. "Ali sada sam ja ostala jedina koja ih još nije preležala, pa sam spavala izvan naše hotelske sobe, na malom balkonu koji se nadnosio nad šumu. Jedini put do balkona vodio je kroz sobu u kojoj su mi spavale majka i sestre. Tog leta, kiše još nisu počele i bilo je veoma vruće."

"I videla si duha?"

Amrita se blago osmehnu. "Probudio me je plač usred noći. Najpre sam pomislila da to plače sestra ili majka, a onda sam shvatila da mi neka starica u sariju sedi na ivici kreveta i jeca. Sećam se da nisam osetila nikakav strah, već samo čuđenje što je majka dopustila toj osobi da prođe kroz njihovu sobu kako bi mi se pridružila na balkonu.

Plakala je veoma tiho, ali nekako istovremeno i veoma strašno. Pružila sam ruku da je utešim, ali pre nego što sam je dodirnula, ona

je prestala da plače i pogledala me. Shvatila sam da, u stvari, i nije stara, već ju je ostario strašan jad."

"I onda?" podstaknuh je. "Kako si znala da je to duh? Da li je iščilela, počela da hoda po vazduhu ili se istopila u gomilu prnja i masti, šta li?"

Amrita odmahnu glavom. "Mesec je na nekoliko sekundi zašao za oblak i kada se svetlost ponovo pojavila, starica je nestala. Pozvala sam je, a kada su mi majka i sestre izišle na balkon, uveravale su me da niko nije prošao kroz njihovu sobu."

"Hmmm", rekoh ja. "Zvuči mi prilično dosadno. Imala si sedam godina i verovatno si sanjala. Čak i da si bila budna, kako znaš da to nije bila neka sobarica koja se popela požarnim stepenicama ili tako nešto?"

Amrita podiže Viktoriju do ramena. "Slažem se da to nije neka naročito strašna priča o duhovima", reče ona. "Ali mene je to godinama plašilo. Vidiš, u toj sekundi, pre nego što je mesec bio zaklonjen, pogledala sam pravo u ženino lice i sasvim jasno razabrala ko je ona." Amrita potapša bebu po leđima i pogleda me. "To sam bila ja."

"Ti?" rekoh ja.

"Tada sam rešila da živim u zemlji u kojoj neću viđati duhove."

"Žao mi je što to moram da ti saopštim, malena", rekoh ja, "ali Velika Britanija i Nova Engleska čuvane su po duhovima."

"Možda", reče Amrita i ustade sa Viktorijom koju je čvrsto držala u naručju. "Ali ja ne mogu da ih vidim."

U devet i trideset uveče, sedeo sam u predvorju sa sve jačom glavoboljom od vrućine i premora, osećao mučninu od previše lošeg vina za večerom i izmišljao razne izgovore za Krišnu, kada se ovaj bude pojavio. U devet i pedeset rešio sam da mu kažem da je Amrita - ili beba - bolesna. U deset sam shvatio da ne moram ništa da mu kažem i ustao sam da pođem gore, kada se on iznenada pojavi, raščupan i rastrojen. Oči su mu bile crvene i otečene, kao da je plakao. On priđe i svečano mi prodrma ruku, kao da je predvorje pogrebni zavod, a ja ožalošćeni srodnik.

"Šta je bilo?" upitah.

"Veoma tužno, veoma tužno", reče on i visoki glas mu se prelomi. "Veoma strašne vesti."

"Vaš prijatelj?" upitah. Osetih olakšanje u iznenadnoj slutnji da je njegov tajanstveni doušnik slomio nogu, da ga je pregazio tramvaj, ili pokosila tromboza.

"Ne, ne, ne. Mora da ste čuli. Preminuo je gospodin Nabokov. Velika tragedija."

"Ko?" Zahvaljujući njegovom dijalektu, čuo sam samo još jedno zveketavo bengalsko ime.

"Nabokov! Nabokov! Vladimir Nabokov! Bleda vatra. Ada. Najveći prozni stilista na vašem maternjem jeziku. Ogroman gubitak za sve nas. Za sve ljude od pera."

"Oh", rekoh ja. Nikada nisam stigao da pročitam Lolitu. Dok sam se setio da sam rešio da ne krenem sa Krišnom, već smo bili napolju u vlažnom mraku i on me je vodio ka rikši gde je suvonjavi, zbrčkani, mali vozač dremao na crvenom sedištu. Povukoh se natrag. Nešto u meni pobunilo se na pomisao da me prljavim ulicama vuče to ljudsko strašilo. "Uzmimo taksi", rekoh.

"Ne, ne. Ovo je rezervisano za nas. Vožnja je kratka. Naš prijatelj čeka."

Sedište je bilo mokro od večernje kiše, ali ne i neudobno. Čovečuljak skoči i šljapnu bosim tabanima, zgrabi jaram, poskoči u vazduh sa uvežbanom bodročću i dočeka se ispruženih ruku, balansirajući stručno našom težinom.

Rikša nije imala svetla za vožnju, već samo fenjer na kerozin koji se njihao sa metalne kuke. Nimalo me nije tešilo to što kamioni i kola koji su krivudali oko nas i treštali sirenama takođe nisu bili osvetljeni. Tramvaji su još vozili, a bolesni, žuti odsjaj njihovih unutrašnjih sijalica osvetljavao je znojava lica nagomilana iza prozora prekrivenih žičanom mrežom. Uprkos poznom satu, sva javna prevozna sredstva bila su pretrpana, autobusi su se zanosili od težine ljudi koji su visili o šipkama prozora i spoljnim držačima, a vozovi u prolazu bili su puni bezbrojnih glava i torzoa koji su štrčali iz crnih vagona.

Bilo je malo uličnih svetiljki, ali uličice i napola viđena dvorišta svetlela su tim bledim, trulim sjajem koji sam video iz vazduha. Tama

nije donela nimalo olakšanja što se vrućine tiče. Čak je bilo i toplije nego tokom dana. Teški oblaci mogli su se videti tik iznad nadnesenih zgrada, a vrelina grada kao da se odbijala natrag ka nama od njihove vlažne tišine.

Ponovo osetih napetost. Čak i sada, teško mi je da opišem prirodu te tenzije. Imala je vrlo malo veze sa osećanjem fizičke ugroženosti, mada sam se osećao besmisleno izložen dok smo džangrljali po razlabavljenoj kaldrmi, gomilama đubreta i tramvajskim šinama. Shvatio sam da još imam dve stotine dolara vredne putne čekove u novčaniku. Ali to nije bio pravi izvor nervoze koja mi se digla u grlo kao žuč.

Nešto je u Kalkuti noću neposredno uticalo na najmračnije delove mog uma. Kratki naleti gotovo detinjeg straha čupkali su mi po svesti da bi ih um odraslog ponovo suzbio. Zvuci noći sami po sebi nisu bili preteći - daleki povici, škripa i struganje, povremeno prigušeni delovi razgovora dok smo prolazili kraj umotanih prilika - ali imali su isti učinak čupanja stomaka i privlačenja pažnje kakav bi u vama proizveo zvuk nečijeg disanja noću pod krevetom.

"Kaliksetra", reče Krišna. Glas mu je bio tih, jedva čujan od dahtanja vozača rikše i šljapkanja bosih tabana po kaldrmi.

"Molim?"

"Kaliksetra. To znači 'Kalino mesto'. Svakako znate da je odatle poteklo ime našeg grada?"

"Ah, ne. To jest, možda sam i znao. Mora da sam zaboravio."

Krišna se okrenu ka meni. Nisam mogao jasno da mu vidim lice u mraku, ali mogao sam da osetim težinu njegovog pogleda. "Morate to da znate", reče on ravno. "Kaliksetra je postala selo Kalikata. Kalikata je bila sedište velikog Kaligata, najsvetijeg Kalinog hrama. On još stoji. Na manje od dve milje od vašeg hotela. To svakako znate."

"Hmmm", rekoh ja. Jedan tramvaj skrenuo je velikom brzinom oko ugla. Naš vozač rikše naglo zavi preko šina i izbeže tramvaj za manje od jarde. Ljutiti povici ispratiše nas u širu, prazniju ulicu. "Kali je bila neka boginja, zar ne?" rekoh. "Jedna od Šivinih ljubavnica?" Uprkos mom zanimanju za Tagoru, prošlo je mnogo godina otkad sam čitao neku od Veda.

Krišna ispusti neverovatan zvuk. Najpre sam pomislio da je to eksplozivni nalet poruge, ali onda sam se okrenuo da ga pogledam. Jednu nozdrvu pritisnuo je prstom i glasno je izbacivao sline na levi dlan. "Da, da", reče on. "Kali je sveta sakti Šive." On ispita sadržinu šake, klimnu glavom kao da je zadovoljan i otrese prste sa strane rikše.

"Svakako znate za njen izgled?" upita on. Iz jedne od senovitih, trošnih zgrada kraj kojih smo prolazili začu se vriska nekoliko žena u svađi.

"Njen izgled? Ne, mislim da ne znam. Oni... kipovi... imaju četiri ruke, zar ne?" Obazreh se i upitah se da li smo već gotovo stigli na odredište. Okolo se videlo manje radnji. Bilo mi je teško da zamislim kafeteriju među tim ruševinama.

"Naravno! Naravno! Ona je boginja; očigledno je da ima četiri ruke! Morate videti velikog idola u Kaligatu. To je jagrata, 'veoma budna' Kali. Veoma strašna. Predivno strašna, gospodine Luzak. Ruke joj pokazuju abhaya i vara mudras - mudras koji uklanja strah i udeljuje blagodet. Ali veoma je strašna. Veoma visoka. Veoma mršava. Usta su joj otvorena, jezik dugačak. Ima dva... kako beše reč... za vampirske zube?"

"Očnjaka?" Uхватih se za mokro sedište i upitah o čemu sad to Krišna govori. Skrenusmo u mračniju, užu ulicu.

"Ah, da, da. Ona je jedina od bogova pobedila vreme. Ona proždire sve živo, naravno. Purusam, asvam, gam, avim, ajam. Neodevena je. Njena divna stopala koračaju po lešu. U rukama drži jednu pasa... omču, khatvanga... kako beše reč? Štap, ne, palicu sa lobanjom; khagda... mač i odrubljenu glavu."

"Odrubljenu glavu?"

"Naravno. Svakako to znate."

"Slušajte, Krišna, prokleti bili, šta sve ovo..."

"Ah, tu smo, gospodine Luzak. Sidite. Brzo, molim vas. Kasnimo. Kafeterija se zatvara u jedanaest."

Ulica je bila jedva nešto šira od sokaka punog otpadne vode i kišnice. Nije bilo nikakvog traga pročeljima radnji ili prodavnica, a kamoli kafea. Zidovi su bili neosvetljeni izuzev mutnog odsjaja fenjera koji su svetleli sa jednog od gornjih prozora. Vozač rikše

spustio je držače i upravo je pripaljivao lulicu. Ostao sam da sedim.

"Brzo, molim vas", reče Krišna i pucnu prstima ka meni onako kako je to učinio sa nosačima. Jedna jedina sijalica osvetljavala je strmo, usko stepenište. Slabi prizvuk razgovora dolebdeo je odozgo do nas.

Skočio sam i krenuo za njim na svetlost. Druga vrata na odmorištu drugog sprata vodila su u široki hodnik. "Videli ste Univerzitet niže, niz ulicu?" upita Krišna preko ramena, mada nisam video nijednu građevinu upečatljiviju od skladišta. "Ovo je, naravno, univerzitetska kafeterija. Ne, nije tačno. Kafedžinica. Baš kao u Grinič Vilidžu. Da."

Krišna skrenu levo i uvede me u prostoriju nalik na pećinu. Visoka tavanica, teški stubovi i zidovi bez prozora podsetiše me na javnu garažu blizu Čikaške Petlje koju sam dobro znao. Najmanje pedeset ili šezdeset stolova videlo se u mutnom osvetljenju, ali samo ih je nekoliko bilo zauzeto. Tu i tamo, za grubim stolovima obojenim u tamno zeleno sedele su grupe mladih ljudi ozbiljnog izgleda. Stari ventilatori visili su sa dvadeset stopa visoke tavanice i mada se vlažan vazduh nije primetno kretao, svetlost široko raspoređenih sijalica pomalo je treperela i davala prizoru mutni stroboskopski kvalitet nemog filma.

"Kafedžinica", ponovih glupavo.

"Hodite ovamo." Krišna me povede kroz gužvu oko stolova ka najudaljenijem uglu. Jedan mladić dvadesetih godina sedeo je sam na uzidanoj klupi. Ustao je dok smo prilazili.

"Gospodine Luzak, ovo je Džejprakeš Muktanandadži", reče Krišna i dodade nešto mladiću na bengalskom. Zbog dubokih senki bilo mi je teško da mu jasno razaberem crte lica; ali uz vlažno, oklevajuće rukovanje, zapazio sam mršavo lice, debele naočari i tako gadne akne da su mu bubuljice gotovo sijale.

Ostali smo da stojimo jedan nemi trenutak. Mladić obrisa dlanove jedan o drugi i krišom pogleda studente za drugim stolovima.

Sedosmo baš kada je neki starac sa čekinjama koje su mu obrubile belu bradu doneo kafu za sto. Šoljice su bile iskrzane i prošarane napuklinama koje su blede zračile i granale se kroz emajl. Kafa je bila jaka i iznenađujuće dobra, osim što je neko u nju već

dosuo grumenove šećera i mleka. I Krišna i Muktanandadži gledali su me dok je starac nemo stajao kraj stola, pa sam prekopao novčanik i spustio novčanicu od pet rupija. Čovek se okrenu i ode ne ostavivši nikakav kusur.

"Gospodine Muktanandadži", započeh, ponosan što sam mu zapamtio ime, "imate nekakve informacije o pesniku M. Dasu iz Kalkute?"

Dečko pognu glavu i reče nešto Krišni. Krišna naglo odgovori i okrenu mi se sa oštrozubim osmehom. "Žao mi je što moram da kažem da gospodin Muktanandadži ne govori engleski baš tečno. U stvari, gospodine Luzak, uopšte ga ne govori. Zamolio me je da mu prevodim. Ako ste spremni, gospodine Luzak, on će vam sada ispričati svoju priču."

"Mislio sam da će ovo biti intervju", rekoh ja.

Krišna podiže dlan desne šake. "Da, da. Morate shvatiti, gospodine Luzak, gospodin Muktanandadži razgovara sa vama samo da bi meni učinio ličnu uslugu, jer sam mu nekada bio učitelj. Veoma nerado to čini. Ako mu dozvolite da ispriča svoju priču, ja ću je prevesti što bolje umem; a onda, ako budete imali ikakvih pitanja, ja ću ih postaviti gospodin Muktanandadžiju."

Prokletstvo, pomislih. Ovo je već drugi put u istom danu da sam pogrešio što nemam Amritu kraj sebe. Razmislio sam o tome da otkážem ili ponovo dogovorim sastanak, ali sam odbacio tu zamisao. Bolje da završim sa tim. Sutra ću dobiti Dasov rukopis, a ako bude iole sreće, leteću kući još iste večeri.

"U redu", rekoh.

Mladić pročisti grlo i podesi naočari. Glas mu je bio viši i od Krišninog. Posle svakih nekoliko rečenica, zastao bi i dokono protrljao lice ili vrat dok bi Krišna prevodio. To razvlačenje me je najpre razdraživalo, ali muzikalni tok bengalskog praćen zapevajućim naletom Krišninog dijalekta imao je po mene hipnotički učinak mantre. Bilo je to slično pojačanom stanju usredsređenosti i unesenosti kakvu čovek uposli dok gleda strani film, naprosto zbog truda koji ulaže u čitanje titlova.

Nekoliko puta sam ih prekidao da bih postavio pitanja; ali to kao da je ljutilo Muktanandadžija, tako da sam se posle nekoliko minuta

zadovoljio time što sam srkutaof kafu koja se hladila i slušao. Nekoliko puta, Krišna se okrenuo da kaže nešto na bengalskom, dečko je odgovarao, a ja sam psovao sebe što sam običan monolingvalni moron. Pitao sam se da li bi čak i Amrita bila kadra da prati sadržinu brzometnog bengalskog.

Dok je priča još bila na početku, zatekao sam sebe kako mentalno preuređujem Krišninu često izmučenu sintaksu ili zamenjujem odgovarajućom rečju njegov ponekad komičan izraz. Tu i tamo, beležio sam pojedinosti u svesku, ali nešto kasnije čak je i to postalo odvracanje pažnje, pa sam odložio penkalo. Ventilatori su nam se polako okretali nad glavama, svetla su treperela kao daleki odsevi u letnjoj noći, a ja sam svu pažnju posvetio Džejprakešu Muktanandadžiju dok je Krišnin glas ispredao njegovu priču.

6.

ZAHTEV

Kada umrem
Ne bacajte kosti i meso
Skupite ih na gomilu
I
Pustite ih da kažu
Svojim smradom
Koliko je vredeo život
Na ovoj zemlji
Koliko je vredela ljubav
Na kraju

Kamela Das

"Ja sam siromah iz kaste Sudra. Jedan sam od jedanaest sinova Džagdisvarana Bibhutija Muktanandadžija koji je bio sa Gandidžijem na Hodu do Mora.

Dom mi je u selu Anguda, blizu Durgalapura, kraj železničke pruge koja povezuje Kalkutu i Džamšedpur. To je siromašno selo i niko se spolja nikada nije zanimao za njega, osim u vreme kada je tigar pojeo sinove Subhorandžana Venkatesvaranija i kada je jedan čovek došao iz novina u Bubanešvaru da pita Subhorandžana Venkatesvaranija šta on o tome misli. Ne sećam se toga dobro, jer se desilo za vreme rata - koji je bio petnaestak godina pre nego što sam rođen.

Naša porodica nije uvek bila siromašna. Moj deda, S. Makeši Muktanandadži, jednom je pozajmio pare seoskom zelenašu. U vreme kada sam ja rođen, odavno smo pozajmili natrag dedine pare i još mnogo više. Da bi otplatio deo kamate na dug, moj otac bio je primoran da proda najbogatijih šest jutara svoje zemlje - i to one najbliže selu. Tako je preostalo petnaest jutara, razbacanih na mnogo milja, koje je trebalo podeliti među nama jedanaesticom.

Ne može se uzgajati trska za dva vola na tako malom komadu zemlje.

Problem je malčice ublažen kada je moj stariji brat Marmadešvar otišao da ispuni svoju patriotsku dužnost 1971, da bi ga odmah ubili Pakistanci. Opet, izgledi za nas ostale nisu bili dobri.

Onda je moj otac smislio nešto. Tokom osam godina, ja sam polovinu vremena pohađao časove u Hriščanskoj zemljoradničkoj akademiji u Durgalpuru. Sponzor škole bio je veoma bogati gospodin Debi iz Bengalskog centra za oplodnju stoke. Bila je to mala škola. Imali smo malo knjiga i samo dva učitelja, od kojih je jedan polako ludeo od sifilisa.

Bez obzira na to, ja sam bio jedini član očeve porodice koji je ikada išao u školu, i on je odlučio da pođem na univerzitet. Planirao je da postanem lekar, ili - još bolje - trgovac, i da porodici donesem mnogo novca. Tako je takođe rešen problem mog dela zemlje. Mom ocu bilo je očito da jednom lekaru ili trgovcu nije potrebna parcelica siromašne obradive zemlje.

Ja sam s tim u vezi imao pomešana osećanja. Nikada nisam odmakao dalje od osam milja od Angude. Nikada se nisam vozio vozom ili automobilom. Mogao sam da čitam veoma jednostavne knjige i da pišem osnovne rečenice na bengalskom, ali nisam znao engelski niti hindi, a sanskrit samo toliko da sam mogao da odrecitujem po nekoliko stihova iz Ramajane i Mahabharate.

Ukratko, nisam bio siguran da sam spreman da postanem lekar.

Moj otac pozajmio je još para - ovaj put na moje ime - od seoskog zelenaša. Moj učitelj je, onako lud, napisao preporuku za prijem na Univerzitet u Kalkuti i uputio je svom starom tamošnjem instruktoru. Čak je i gospodin Debi, koji se u svojim prehriščanskim danima zakleo Gandidžiju da će skromno raditi za naša sela i da će naložiti da mu se pepeo raspe po glavnoj stazi Angude, napisao je poruku Univerzitetu i zamolio ih da budu tako dobri da prime siroto, neobrazovano seljače iz niže kaste u svoje časne dvorane znanja.

Prošle godine su me primili. Dao sam najveći deo svog pozajmljenog novca kao bakshish učitelju i sekretaru gospodina Debija, a onda otišao od kuće u veliki grad. Kako sam samo bio preplašen!

Neću opisivati svoje reakcije na sva čuda Kalkute. Dovoljno je da kažem da mi je svaki sat donosio čudesna otkrovenja. Međutim, ubrzo sam se spustio na zemlju. Moja jadona sredstva jedva da su bila dovoljna za školarinu za prvi semestar i nije ostalo dovoljno novca za skupe studentske domove ili hostele blizu Univerziteta. Proveo sam svoju prvu nedelju u gradu spavajući u grmlju u Majdanu, ali monsunske kiše i policija, koja me je dvaput premlatila, ubedili su me da potražim sobu.

Moja četiri predmeta donekle su mi donela razočaranje. Na Uvodu u nacionalnu istoriju bilo je više od četiri stotine studenata. Nisam mogao da kupim udžbenik, a retko sam bio dovoljno blizu da čujem predavača koji je mumlao i, u svakom slučaju, govorio isključivo na engleskom, koji nisam mogao da razumem. Stoga sam dane provodio u potrazi za smeštajem, žaleći što nisam kod kuće, u Angudi. Čak i samo sa jednim obrokom od pirinča i chapatis-a dnevno, znao sam da će mi za nekoliko nedelja ponestati para. Ako budem imao sreće da pronađem sobu na izdavanje, tim pre ću početi da gladujem.

Onda sam se javio na oglas za cimera u Studentskom forumu i sve se promenilo. Soba se nalazila na šest milja od Univerziteta, na sedmom spratu zgrade u kojoj su mahom bile smeštene izbeglice iz Bangladeša i Burme. Student koji je želeo da izda pola sobe bio je na drugoj godini - sjajan čovek nekoliko godina stariji od mene, koji je u to vreme studirao farmaciju, ali je želeo da jednog dana bude veliki pisac ili, ako već to ne može, nuklearni fizičar. Zvao se Sandžej, i čim sam ga prvi put ugledao kako stoji usred gomila papira i neoprane odeće, znao sam nekako da moj život više nikada neće biti isti.

Tražio je dve stotine rupija mesečno za moju polovinu sobe. Očajanje mora da mi se videlo na licu. U to vreme, imao sam manje od stotinu rupija. Shvatio sam da sam dva sata pešačio ni zbog čega. Pitao sam ga smem li da sednem. Tabani su me veoma boleli od batina lathi palicama od pre nekoliko noći. Kasnije sam saznao da su mi policajci polomili svodove stopala.

Kada je to čuo, Sandžej se smesta sažalio na mene. Razbesneo se kada sam mu ispričao o batinama i podmićivanju koje su

zahtevali čuvari studentskih domova. Sandžejeva raspoloženja bila su, kao što ću ubrzo saznati, poput monsunskih oluja. Jedan minut bio bi miran, zamišljen, nepomičan kao kip, da bi već sledećeg leteo u besu zbog neke društvene nepravde i probijao pesnicom trule daske zida ili šutirao neko Burmanče niz zadnje stepenište.

Sandžej je istovremeno bio član Maoističke studentske koalicije i Komunističke partije Indije. Činjenica da su ove dve frakcije prezirale jedna drugu i da su često dolazile u sukob kao da mu nije smetala. Svoje roditelje opisivao je kao 'dekadentne kapitalističke parazite' koji su posedovali malu farmaceutsku kompaniju u Bombaju i koji su mu svakog meseca slali novac. Roditelji su ga najpre poslali na studije van zemlje, ali kada se vratio da 'obnovi kontakte sa revolucionarnom borbom u sopstvenoj zemlji', on ih je još više uvredio time što je odabrao bučni, plebejski Univerzitet u Kalkuti da na njemu diplomira, nego prestižnije koledže u Bombaju ili Delhiju.

Pošto mi je ispričao te stvari o sebi i saslušao moju priču, Sandžej je smesta izmenio visinu kirije na pet rupija mesečno i ponudio mi novac na zajam za prva dva meseca. Priznajem da sam zaplakao od radosti.

Sledećih nedelja, Sandžej mi je pokazao kako da preživim u Kalkuti. Ujutro, pre svanuća, vozili smo se u centar grada sa kamiondžijama iz klase radnika koji su prevozili mrtve životinje do kafilerije. Sandžej je bio taj koji me je naučio da u velikom gradu poput Kalkute razlike među kastama ne znače ništa i da će ubrzo nestati, kad nastupi neumitna revolucija. Složio sam se sa Sandžejevim stanovištima, ali zbog načina na koji sam vaspitan još nisam mogao da delim sedište u autobusu sa nepoznatima niti da primim parče prženog testa od prodavca, a da se nagonski ne upitam kojoj kasti taj čovek pripada. Svejedno, Sandžej mi je pokazao kako da se besplatno vozim tramvajima, gde da se brijem kod uličnog berberina koji mom prijatelju duguje uslugu, i kako da se besplatno uvučem u bioskop za vreme pauze večernjeg trosatnog filma.

Za to vreme, ja sam prestao da odlazim na predavanja na Univerzitetu, a ocene su mi se popele sa četiri 'F' na tri 'B' i jedno 'A'. Sandžej me je naučio kako da kupujem stare sastave i testove od

starijih studenata. Da bih to mogao, bio sam primoran da uzajmim od cimera još tri stotina rupija, ali njemu to nije smetalo.

Sandžej me je isprva vodio na sastanke MSK i KPI, ali beskrajne političke govornice i besciljna interna preganjanja samo su me uspavljivali, pa posle nekog vremena više nije navaljivao da mu pravim društvo. Mnogo su mi se više sviđale retke prilike kada smo odlazili u noćni klub hotela Lakšmi i gledali kako žene plešu u donjem vešu. Tako nešto bilo je gotovo nezamislivo za jednog predanog Indusa poput mene, ali priznajem da me je veoma uzbuđivalo. Sandžej je to nazivao 'buržoaskom dekadencijom' i objašnjavao da nam je dužnost da prisustvujemo mučnoj korupciji kojoj je bilo suđeno da bude zamenjena revolucijom. Sve u svemu, išli smo pet puta da prisustvujemo dekadenciji, i svaki put Sandžej mi je pozajmio raskošan iznos od po pedeset rupija.

Bili smo cimera već tri meseca pre nego što mi je Sandžej rekao za svoju povezanost sa gundama i kapalikama. Podozrevao sam da je Sandžej u nekoj vezi sa gundama, ali o kapalikama nisam imao pojma.

Čak sam i ja znao da nekoliko godina bande azijskih tugisa i lokalnih gundi iz Kalkute upravljaju čitavim delovima grada. Oni su naplaćivali ulazak raznim izbeglicama, kao i prava na čučanje; kontrolisali su priliv droge u grad i njenu raspodelu; i ubijali su svakoga ko bi se mešao u njihovo tradicionalno upravljanje zaštitom, krijumčarenjem i zločinom u gradu. Sandžej mi je rekao da čak i patetični stanovnici sirotinjskih četvrti koji svake večeri izveslavaju iz chawl-a kako bi krali plava i crvena navigaciona svetla sa reke za neku sopstvenu svrhu, plaćaju proviziju gundama. Ta provizija bila je utrostručena kada se teretni brod koji su gunde poslale - na putu za Singapur sa teretom opijuma i krijumčarenog zlata - nasukao na Hugliju zato što nije bilo svetiljki u kanalu. Sandžej je rekao da je najveći deo zarade od broda otišao na podmićivanje policije i lučkih vlasti kako bi ga izvukli iz blata i pustili da nastavi dalje.

Prošle godine u ovo vreme, naravno, zemlja je prolazila kroz poslednje faze vanrednog stanja. Novine su bile cenzurisane, zatvori prepuni političkih zatvorenika koji su kritikovali gospođu Gandhi, a govorkalo se da mladiće na jugu sterilišu kada se voze vozom bez

karte. Kalkuta je, međutim, bila usred sopstvenog vanrednog stanja. Izbeglice iz protekle decenije uvećale su stanovništvo toliko da se više nije moglo prebrojati. Neki su nagađali da ih ima deset miliona. Neki su govorili petnaest. U vreme kada sam se preselio kod Sandžeja, grad je za četiri meseca prošao kroz šest uprava. Naravno, na kraju je KPI preuzela kontrolu zahvaljujući čistom automatizmu, ali čak su i oni doneli sasvim malo rešenja. Pravi gospodari grada nisu se mogli videti.

Čak i danas, policija Kalkute ne zalazi u glavne delove grada. Prošle godine pokušali su sa dnevnim patrolama od dvojice ili trojice, ali pošto su gunde vratile nekoliko takvih patrola u sedam ili osam delova, komesar je odbio da dopusti da njegovi ljudi odlaze u te oblasti bez vojne pratnje. Naša indijska vojska objavila je da ima pametnija posla.

Sandžej je priznao da se povezao sa gundama u Kalkuti preko svojih farmaceutskih veza. Ali, rekao je krajem prve godine na Univerzitetu, proširio je svoju ulogu i na prikupljanje novca za zaštitu od mnogih svojih kolega studenata i na prenošenje poruka između gundi i Sindikata gospodara prosjaka u severnom delu grada. Nijedan od ovih zadataka nije Sandžeju bio mnogo unosan, ali zahvaljujući njima stekao je značajan status. Sandžej je bio taj koji je preneo naređenje Sindikatu da se privremeno smanji broj otmica dece kada je Indijski Tajms otpočeo jedan od svojih sezonskih i kratkotrajnih napada na tu praksu. Kasnije, kada je Tajms svoju moralizatorsku pažnju usmerio na ubistva zbog miraza, Sandžej je bio taj koji je preneo dopuštenjke gospodarima prosjaka da popune svoje ispražnjene zalihe povećanjem broja otmica i osakaćivanja.

Preko gospodara prosjaka Sandžej je dobio priliku da se pridruži kapalikama. Društvo kapalika bilo je starije od Bratstva Gundi, starije čak i od samog grada.

Oni se klanjaju boginji Kali, naravno. Mnogo godina otvoreno su joj bogoslužili u hramu Kaligat, ali njihov običaj da svakog petka u mesecu žrtvuju muško dete nagnao je Britance da 1831. zabrane Društvo. Prešli su u podzemlje i doživeli procvat. Nacionalistička borba u prošlom veku mnoge je navela da im se pridruže. Ali cena inicijacije kod njih bila je visoka - što smo Sandžej i ja ubrzo saznali.

Sandžej je mesecima pokušavao da uspostavi kontakt sa njima. Mesecima su ga odbijali. A onda, u jesen prošle godine, pružili su mu priliku. Sandžej i ja tada smo već bili veliki prijatelji. Zajedno smo položili zakletvu Bratstva i ja sam već obavljao svoj mali deo posla prenoseći nekoliko poruka raznim ljudima, a jednom sam otišao u prikupljanje novca kada je Sandžej bio bolestan.

Iznenadio sam se kada mi je Sandžej ponudio da se sa njim pridružim kapalikama. Iznenadio i uplašio. Moje selo imalo je hram Durge, Boginje Majke, tako da mi je čak i njen tako žestok vid i otelovljenje u Kali bio poznat. Ipak, oklevao sam. Durga je bila materinska, dok je Kali važila za razvratnu. Durga je bila skromna u pojavi, dok je Kali bila gola - ne naga, već bestidno gola - i nosila je samo mrak kao ogrtač. Mrak i ogrlicu od ljudskih lobanja. Slaviti Kali kada joj nije praznik značilo je pratiti Vamacharu - perverznu, levoruku Tantru. Sećam se da mi je jednom, kao detetu, neki stariji rođak pokazivao štampanu kartu na kojoj je bila žena, boginja, u skarednom snošaju sa dva muškarca. Stric nas je zatekao kako to gledamo, uzeo kartu, a mog rođaka išamarao. Sutradan su doveli jednog starog Bramana da nas pouči o opasnostima takvih tantrističkih besmislica. Nazvao je to 'greškom pet M' - madya, mamsa, matsya, mudra, maithun. To su, naravno, bile Pancha Makaras, koje bi kapalike lako mogle da zatraže - alkohol, meso, riba, gestovi rukama i snošaj. Ako ćemo pravo, u to vreme snošaj mi je bio mnogo u mislima, ali iskusiti ga prvi put kao deo bogoslužjenja bila je zaista zastrašujuća pomisao.

Ali Sandžeju sam mnogo dugovao. Uistinu, počeo sam da shvatam da možda nikad neću biti u stanju da mu vratim dug. I tako, krenuo sam sa njim na prvi sastanak sa kapalikama.

Sastali su se s nama uveče, na praznoj tržnici blizu Kaligata. Ne znam šta sam očekivao - moja slika o kapalikama poticala je iz priča kojima su se plašila nevaljala deca - ali dva muškarca koja su nas tamo sačekala nisu se uklapala ni u jednu moju predstavu i pretpostavku. Bili su obučeni kao poslovni ljudi - jedan je čak nosio i aktovku - i obojica su govorila tiho, prefinjenih manira i pojave; uz to, ophodili su se ljubazni prema nama uprkos razlikama u klasi i kasti.

Svetkovine u toku bile su izuzetno svečane. Bio je to dan novog

meseca u slavljenju Durge i volovska glava bila je posađena na gvozdeni šiljak ispred Kalinog idola. Krv je još kapala u memerni lavor ispod nje.

Pošto sam od najmlađih dana verno slavio Durgu, nije mi bilo teško da se pridružim litaniji za Kali/Durgu. Nekoliko izmena bilo je lako naučiti, iako sam nekoliko puta greškom prizivao Parvati/Durgu umesto Kali/Durgu. Dva džentlmena su se osmehivala. Samo jedan deo bio je sasvim drugačiji, tako da sam morao da ga naučim iznova:

Svet je bol,
O strašna ženo Šivina
Ti žvaćeš meso;
O strašna ženo Šivina,
Jezik ti pije krv,
O mračna Mati! O gola Mati.
O voljena Šivina
Svet je bol.

Potom je procesija nosila velike glinene kipove kroz Kaligat. Svaki je bio isprskan krvlju žrtve. Neki su bili Kalini kipovi, u njenom vidu kao Čandi, Strašne, ili kao Činamaste, 'obezglavljene', među deset Mahavidya, kada je Kali sama sebi odrubila glavu da bi pila sopstvenu krv.

Pratili smo procesiju napolje, duž obale reke Hugli kroz koju, naravno, teku vode svetog Ganga. Tamo su idoli pobacani u vodu u sigurnoj veri da će se ponovo podići. Zapevali smo sa gomilom:

Kali, Kali balo bhai
Kali bai are gate nai
Oh, braćo, uzmite Kalino ime
Nema drugog skrovišta do nje.

Bio sam dirnut do suza. Svetkovina je bila toliko veličanstvenija i lepša od priprostih seoskih ponuda u Angudi. Dva džentlmena su to odobravala. Takođe, očito, jagrate iz Kaligata, pošto su nas pozvali

na pravi sastanak kapalika prvog dana sledećeg punog meseca."

Krišna zastade u prevođenju. Glas mu je postajao pomalo promukao. "Imate nekih pitanja dosad, gospodine Luzak?"

"Ne", rekoj ja. "Nastavite."

"Sandžej je tog meseca bio veoma uzbuđen. Shvatio sam da on nema versko vaspitanje kakvo sam ja imao sreće da posedujem. Poput svih članova Komunističke partije Indije, Sandžej je morao da barata političkim ubeđenjima koja su bila u sukobu sa njegovim dubljim induskim nasleđem. Morate shvatiti da za nas religija nije nimalo apstraktnije 'verovanje' za koje je potreban 'čin vere' nego proces disanja. Uistinu, lakše bi bilo voljom zaustaviti otkucaje srca nego izmeniti perspektivu kod Indusa. Biti Indus, naročito u Bengalu, znači prihvatiti sve stvari kao vidove božanskog i nikada veštački ne razdvajati sveto od profanog. Sandžej je delio to znanje, ali tanki sloj zapadne misli nanesen na njegovu indijsku dušu odbijao je to da prihvati.

Za vreme tog meseca, jednom sam ga pitao zašto se trudio da postane član kapalika, ako već ne može istinski da slavi boginju. Tada se naljutio na mene i počeo da me vređa. Čak je zapretio da će mi povećati kiriju ili zatražiti povraćaj duga. A onda, možda kada se setio naše bratske zakletve i kada je video tugu na mom licu, izvinio mi se.

'Moć', rekao je. 'Moć je razlog zbog koga to želim, Džejprakeš. Već neko vreme znam da kapalike poseduju moć koja je daleko izvan srazmere sa njihovim brojem. Gunde se ne plaše ničega... ničega osim kapalika. Tagisi, koliko god bili glupi i nasilni, neće se suprotstaviti nekome za koga se zna da je kapalika. Obični ljudi mrze kapalike ili se prave kao da društvo više ne postoji, ali to je mržnja koja izvire iz zavisti. Plaše se i samog imena kapalika.'

'Možda je bolja reč poštovanje', rekoj ja.

'Ne', reče Sandžej, 'prava reč je strah.'

Prve noći novog meseca posle praznika Durge, prve noći Kalinog slavlja, jedan čovek u crnom sačekao nas je na napuštenoj tržnici da nas povede na sastanak Društva kapalika. Uz put smo prošli ulicom

Glinenih idola i stotine Kalinih vidova - slamnate kosti izbijale su im iz nedovršenog glinenog mesa - posmatrale su nas u prolazu.

Hram se nalazio u prostranom skladištu. Ispod jednog njegovog dela tekla je reka, baš kao i u Kaligatu. Mogli smo da čujemo njen neprekidni šapat za vreme svetkovine koja je usledila.

Napolju je bio blagi sumrak, ali čim smo ušli u skladište, postalo je veoma mračno. Hram je bio zgrada unutar zgrade. Sveće su nam pokazivale put. Nekoliko zmija slobodno se kretalo po hladnom podu, ali bilo je previše mračno da bih razabrao jesu li to kobre, obične otrovnice ili neke bezopasnije zmije. Izgledalo mi je to kao melodramatski detalj.

Kalin idol bio je manji od onoga u Kaligatu, ali takođe mršaviji, tamniji, oštrijeg pogleda i sve u svemu strašniji. Na mutnom i drhtavom svetlu, usta kao da su se čas širila, čas zatvarala u surovi osmeh. Kip je bio sveže obojen. Dojke su joj na vršcima imale crvene bradavice, prepone su joj bile tamne, a jezik jarko crven. Dugački zubi bili su joj veoma, veoma beli u pomrčini, a uske oči posmatrale su nas dok smo prilazili.

Bile su tu još dve vidne razlike. Najpre, leš na kome je ovaj idol plesao bio je pravi. Osetili smo njegov smrad čim smo ušli u sam hram. Zadah se mešao sa teškim mirisom tamjana. Truplo je pripadalo nekom muškarcu - bele puti, kostiju vidljivih pod pergamentnim mesom, oblika izlivenog u položaj smrti veštinom vajara. Jedno oko bilo je malo otvoreno.

Nije me sasvim iznenadilo prisustvo tela. Po tradiciji, kapalike su nosile ogrlicu od lobanja i silovale su žrtvenu devicu pre svake svetkovine. Samo nekoliko dana ranije, Sandžej se našalio i rekao da ću možda baš ja biti odabrana devica. Ali sada, u mraku hrama u skladištu, sa smradom raspadanja u nozdrvama, bilo mi je veoma drago što nije postojao nikakav znak upražnjavanja takve tradicije.

Druga razlika u kipu bila je manje primetna i nekako više zastrašujuća. Kali je i dalje besno dizala svoje četiri ruke; iz jedne šake landarala je omča, u drugoj je bila palica sa lobanjom, a visoko je bio podignut mač. Ali četvrta šaka bila joj je prazna. Tamo gde je trebalo da se nalazi kip odrubljene glave, bio je samo prazan vazduh. Prsti idola nisu držali ništa. Osetio sam da mi je srce

zalupalo i jedan pogled na Sandžeja bio mi je dovoljan da vidim da i on suzbija užas. Miris našeg znoja mešao se sa svetim aromama tamjana i mrtvog mesa.

Uđoše kapalike. Nisu nosile odore niti bilo kakvu naročitu odeću. Većina ih je na sebi imala beli dhoti, tako uobičajen u seoskim krajevima. Svi su bili muškarci. Bilo je previše mračno da bi se razaznale oznake kaste Bramana, ali pretpostavljao sam da tu ima i nekoliko sveštenika. Sve u svemu, bilo ih je pedesetak. Čovek u crnom koji nas je uveo u skladište stopio se sa senkama koje su ispunjavale najveći deo hrama, i nisam sumnjao da se tamo nalazi još nevidljivih prilika.

Pored Sandžeja i mene, tu je bilo još šest inicijanata. Nisam prepoznao nijednog od njih. Načinili smo drhtavi polukrug ispred idola. Kapalike su stale iza nas i zapevale. Moj beskorisni jezik jedva je mogao da uobliči odgovore koji su uvek kasnili za sekund. Sandžej je odustao od pokušaja da se uključi u litaniju i usiljeno se osmehivao sve vreme bogoslužjenja. Samo su mu pobebele usne odavale napetost. Obojici nam se pogled vraćao praznoj Kalinoj ruci.

Pesma je poticala iz mog detinjstva. Podsećala me je na sentimentalne stihove sa suncem na kamenu hrama, sa predstojećim prazničnim slavljem i mirisom razbacanih cvetnih latica. Sada, dok sam je pevao u noći, u vlažnom vazduhu zasićenom smradom lešine, reči su poprimile drugačije značenje:

Oh, Mati moja,
Kćeri Planina!

Svet je bol,
Tegobe njegove prođu;
Nikada ne žudim, nit' osećam žeđ,
Za zaludnim mu kraljevstvom.

Ružičaste su joj stope,
Utočište lišeno straha;
Smrt ako šapne - blizu sam;
Sreću je sa osmehom.

Služba se naglo okončala. Nije bilo procesije. Jedan kapalika stupio je na niski podijum ispod idola. Sad, kad su mi se oči privikle na mrak, pomislio sam da sam prepoznao tog čoveka. Bila je to važna ličnost u Kalkuti. Morao je da bude važan ako sam mogao da mu prepoznam lice posle samo nekoliko meseci provedenih u gradu.

Sveštenik je tiho progovorio. Glas mu se gotovo gubio u zvuku reke. Govorio je o svetom društvu kapalika. Mnogi bivaju pozvani, objavio je, ali malo ih bude odabrano. Naše vreme inicijacije, rekao je, trajaće tri godine. Na to mi se oteo uzdah, ali Sandžej je samo klimnuo glavom. Shvatio sam da Sandžej zna više o tome šta sve predviđa inicijacija nego što mi je ispričao.

'Od vas će se tražiti da učinite mnogo toga kako biste dokazali da ste vredni i da verujete u Kali', reče sveštenik blago. 'Sada možete otići, ali ako jednom pođete Stazom, ne smete krenuti natrag.'

Tada nastupi tišina. Pogledao sam ostale inicijate. Niko se nije pomerao. Otišao bih tada... zaista bih otišao... da Sandžej nije ostao na svom mestu, nepomičan, usana razvučenih i stisnutih u beskrvni osmeh. Noge su mi bile preteške da bih ih pomerao. Rebra su me bolela od lupanja srca. Jedva sam disao. Ali nisam otišao.

'U redu', reče Kalin sveštenik. 'Od vas će se zahtevati da obavite dve dužnosti pre nego što se ponovo sastanemo sutra u ponoć. Prvu možete da obavite sada. Govoreći to, sveštenik je izvukao mali bodež iz nabora dhoti-ja. Čuo sam kako Sandžej tiho uvlači vazduh u istom trenutku kad i ja. Sva osmorica uspravismo se još više, na oprezu, uzbunjeni. Ali kapalika se samo osmehnu i pređe oštricom preko mekog mesa dlana. Uska linija krvi polako je navirala, crna u svetlosti sveća. Sveštenik vrati nož natrag, pa podiže nešto nalik na nekoliko travki iz stisnute pesnice leša pod nogom idola. Jednu travku podiže ka svetlu. Onda okrenu naniže posečeni dlan iznad toga. Zvuk sporog kapanja krvi po kamenu jasno se čuo. Jedan kraj travke dugačke tri inča isprskalo je nekoliko tih grimiznih suza. Smesta, neki drugi kapalika iziđe iz tame, podiže sve travke, okrenu nam leđa i priđe idolu.

Kada se odmakao, nežne travke jedva su se videle i štrčale su iz stisnute pesnice boginje Kali. Nije se nikako moglo odrediti koja je od

istovetnih travki bila obeležena sveštenikovom krvlju.

'Možete pristupiti', reče sveštenik. On pokaza na Sandžeja. 'Pridi boginji. Primi svoj dar od jagrate.'

Sandžeju svaka čast, jer je oklevao samo najmanji delić sekunde. Kročio je napred. Boginja kao da je narasla kada je Sandžej zastao ispod ispružene ruke. Baš kada je Sandžej posegnuo naviše, podigao se užasan smrad kao da je neki mehur gasa od raspadanja odabrao baš taj trenutak da izbije iz sputanog trupla.

Sandžej posehnu naviše, izvuče travku i smesta je pokri dlanovima. Tek kada se vratio u naš krug, otvorio je spojene šake i pogledao travku. Bila je neoznačena.

Sledeći je bio pozvan gojazan čovek na suprotnom kraju reda. Noge su mu se primetno tresle dok je prilazio boginji. Nagonski, sakrio je travku koju je brzo izvukao, baš kao i Sandžej; baš kao što ćemo učiniti svi. Onda je podigao nedirnut travku. Olakšanje mu je bilo ispisano u svakom prevoju debelog lica.

Tako je bilo i sa trećim čovekom, koji nije mogao da priguši blagi uzdah kada je virnuo u spojene šake i video tamo čistu travku. Tako je bilo i sa četvrtim čovekom, koji je nevoljno zajecao dok je posezao za četvrtom travkom. Oči boginje zurile su odozgo. Crveni jezik izgledao je inčima duži nego kada smo stigli. I četvrta travka bila je čista.

Ja sam odabran kao peti. Dok sam prilazio boginji, činilo mi se da posmatram sebe sa velike daljine. Bilo je nemoguće ne pogledati je u lice pre posezanja naviše. Omča je landarala. Prazne očne duplje zurile su iz khatvange. Mač je bio od čelika i izgledao je oštar kao brijač. Dok sam stajao tamo, iskrivljeni leš kao da se oglasio grgotanjem. To je sigurno bila reka koja nam je tekla pravo pod nogama.

Hladni prsti boginje kao da su nerado pustili travku koju sam odabrao. Učinilo mi se da ju je jače stegla dok sam izvlačio. Travka je potom bila slobodna i ja sam je bez razmišljanja prekrio rukama. Čak ni ja joj nisam video površinu na slabom svetlu. Sećam se da me je obuzelo veliko veselje dok sam se vraćao u krug. Osetio sam čudno razočaranje kada sam podigao šaku, okrenuo nežnu travku u prstima, ne pronašavši nikakvu oznaku. Zabacio sam glavu i

zagledao se pravo u oči boginje. Osmeh joj je sada izgledao još širi, dugački zubi još belji.

Šesti čovek bio je mlađi od mene, jedva stariji od dečaka. Ipak, muževno je prišao jagrati i odabrao svoju travku bez ikakvog znaka oklevanja. Po povratku u krug, brzo ju je podigao i smesta smo videli crvenu mrlju. Poslednja kap je tada pala na tamni pod.

Tada smo zadržali dah, očekujući... šta? Ništa se nije desilo. Sveštenik je pokazao, i sedmi čovek je uzeo svoju голу travku. Poslednji čovek podigao je travku iz ruke boginje. Stajali smo u krugu, nemi, u iščekivanju, i činilo nam se da čekamo veoma dugo dok smo se pitali na šta misli taj mladić i šta će uslediti. Zašto ne beži? Tada mi pade na pamet da, iako sam bio siguran da je mladić nekako pripao Kali, šta ako to znači da je jedini izuzet iz neke sudbine, umesto odabran za nju? Mnogi bivaju pozvani, ali malo ih biva odabrano, rekao je sveštenik u onome što mi se činilo kao namerna parodija zamornog torokanje hrišćanskih misionara koji su tumarali trgovima blizu Majdana. Ali šta ako je to značilo da će se mladiću jedinom osmehnuti ova jagrata i da će mu se odobriti inicijacija u kapalike? Razočarenje se mešalo sa olakšanjem u mom zbunjenom vrtlogu misli i podozrenja.

Sveštenik se vratio na podijum. 'Vaša prva dužnost je ispunjena', rekao je tiho. 'Vaša druga mora biti ispunjena pre nego što se vratite sutra u ponoć. Idite sada da čujete zapovest Kali, Šivine neveste.'

Dva čoveka u crnom istupiše i mahnuše nam da pođemo. Krenuli smo za njima do suprotne strane hrama u skladištu i zida koji se otvarao u male niše prekrivene crnim zavesama. Kapalike su nam pokazivale kao razvodnici na venčanju i svakome određivali po odeljak, a onda odstupali nekoliko koraka da bi sledećem pokazali gde mu je mesto. Sandžej je ušao u svoju crnu nišu, dok sam ja nesvesno oklevao na sekund dok me je mračni čovek preda mnom pozivao.

Odeljak je bio majušan, koliko sam mogao da zaključim u gotov potpunom mraku, bez ikakvog nameštaja ili ukrasa na tri kamena zida. Čovek u crnom šapnu 'Klekni' i namače tešku zavesu. Nestade i poslednjeg delića svetla. Kleknuh.

Bilo je samrtnički tiho. Čak ni zvuk reke nije ometao vrelu tišinu.

Reših da pustim srce da dalje lupa i izbrojah dvadeset sedam otkucaja bila kada mi neki glas šapnu pravo u uho.

Bio je to ženski glas. Ili, radije, tihi, bespolni glas. Poskočio sam tada i zamlatarao rukama, ali tamo nije bilo nikoga.

'Donećeš mi žrtvu', šapnuo je glas.

Kleknuo sam ponovo na kolena, drhteći, očekujući novi zvuk, ili nekakav dodir. Sekund kasnije, zavesa je bila povučena u stranu i ja sam ustao i izišao iz niše.

Već smo obrazovali polukrug inicijanata ispred idola kada sam shvatio da nas je tu samo sedmorica. Dobro, pomislio sam. Pobegao je. Tada mi Sandžej dodirnu mišicu i klimnu glavom ka boginji. Goli leš na kome je plesala bio je mlađi, svežiji. I obezglavljen.

Njena četvrta šaka više nije bila prazna. Teret koji je držala za kosu blago se njihao. Izraz na njegovom mladom licu odavao je blago iznenađenje. Kapanje na podu bilo je tiho, kao početak kiše.

Nisam čuo nikakav povik.

'Kali, Kali, balo bhai', zapevali smo. 'Kali bai ara gata nai.'

Kapalike iziđoše jedan za drugim. Čovek u crnom povede nas do vrata u tami. U predvorju smo obuli sandale i napustili zgradu. Sandžej i ja pronašli smo put kroz lavirint uličica do ulice Strend. Tamo smo uzeli rikšu i vratili se u sobu. Bilo je veoma kasno.

'Kako je to mislila?' upitao sam pošto smo upalili oba fenjera, obukli charpoy-e i zavukli se pod čaršave. 'Kakva je to žrtva?'

'Idiote', reče Sandžej. Drhtao je žestoko kao i ja. Njegov krevet sa oprugama sav se tresao. 'Sutra joj do ponoći moramo doneti telo. Ljudsko telo. Mrtvo telo.'"

7.

'Kalkuta, Kalkuta, polje opsednuto noći, beskrajne surovosti, zmijska smešana strujo, po kojoj plovim ko zna kud.'

Sunilkumar Nandi

Krišna prekinu sa prevođenjem. Glas mu je postajao sve promukliji, da bi mu se kreket konačno uskladio sa žabljim očima. Sa izvesnim naporom odvratio sam pogled od Muktanadadžija. Shvatio sam da sam se toliko zaneo da sam zaboravio na Krišnino prisustvo. Sada sam osetio u dlaku istu ozlojeđenost što je prekinuo, kakvu bi neko osetio prema jogunastom videu ili televizoru koji je našao da se pokvari u nezgodnom trenutku.

"Šta je bilo?" upitah.

Krišna nakrivi glavu i ja se okrenuh da pogledam. Prilazio nam je vlasnik sa sedim čekinjama. Neverovatno, ogromna prostorija se ispraznila, a da ja to nisam ni primetio. Glomazne stolice bile su podignute na svim ostalim stolovima. Ventilatori su prestali sa sporim okretanjem. Bacih pogled na sat. Bilo je 11.35.

Vlasnik - ako je bio to - promumla nešto Krišni i Muktanadadžiju. Krišna umorno odmahnu i čovek ponovi nešto glasnijim, mrzovoljnijim glasom.

"Šta je bilo?" upitah ponovo.

"Mora da zatvori", zakreketa Krišna. "Košta ga struja."

Pogledah nekoliko mutnih sijalica koje su još svetlele i umalo se glasno ne nasmejah.

"Možemo ovo da dovršimo sutra", reče Krišna. Muktanadadži je skinuo naočari i umorno je trljao oči.

"Do đavola s tim", rekoh ja, prebrojah nekoliko novčanica indijske valute koje sam poneo sa sobom i pružih starcu banknotu od dvadeset rupija. Ostao je da stoji i mumla nešto sebi u bradu. Dadoh mu još deset rupija. On se počea po obraslim obrazima i odšepesa natrag do šanka. Oprostio sam se od nepuna tri dolara.

"Nastavite", rekoh.

"Sandžej je bio siguran da možemo da nađemo dva leša pre ponoći. Najzad, bili smo u Kalkuti.

Ujutro, dok smo se vozili u centar grada, pitali smo haridžanske prevoznike mrtvih životinja da li su ikada prevozili i ljudska tela svojim kamionima. Ne, odgovorili su, Gradska komunalna korporacija angažovala je druge ljude - siromašne, ali ljude od kaste - da izlaze ujutro i donose leševe kojih su neizbežno bili puni pločnici. I to samo u poslovnim četvrtima i u centru. Za dalje, tamo gde su počinjali veliki chawl-i, nije postojao nikakav aranžman. Leševi su ostavljani porodicama ili psima.

'Gde nose leševe pošto ih pakuju u centru?' pitao je Sandžej. U Mrtvačnicu Sasun, bio je odgovor. U deset i trideset tog jutra, pošto smo doručkovali prženo testo kod Majdana, Sandžej i ja bili smo u Mrtvačnici Sasun.

Mrtvačnica je zauzimala prvi sprat i dva nivoa pod zemljom u jednoj zgradi u starom engleskom delu grada. Stepenice na ulazu još su čuvali kameni lavovi, ali tamo su vrata bila zaključana i zakovana, očito nekorišćena mnogo godina. Sav posao obavljao se kroz zadnji ulaz gde su dolazili i odlazili kamioni.

Mrtvačnica je bila pretrpana. Tela u čaršavima ležala su na kolicima u hodnicima, pa čak i ispred kancelarija. Osećao se veoma jak zadah. To me je iznenadilo.

Čovek sa tablicom za pisanje, u beloj uniformi sa žutim mrljama, izišao je iz kancelarije i nasmešio se. 'Izvolite?'

Nisam imao pojma šta da kažem, ali Sandžej je progovorio smesta, ubedljivo. 'Mi smo iz Varanašija. Došli smo u Kalkutu zato što su dva naša rođaka, koja su, na žalost, ostala bez svoje zemlje u Zapadnom Bengal, nedavno došla u grad da pronađu drugi posao. Avaj, izgleda da su se razbolela i umrla na ulicama pre nego što su našla odgovarajuće zaposlenje. Žena našeg jednog drugog rođaka obavestila nas je o tome pismom pre nego što se vratila svojoj porodici u Tamil Nadu. Ta kučka nije ni pokušala da pronađe telo svog muža ili našeg drugog rođaka, ali sada smo došli mi, o velikom trošku, da ih vratimo u Varanaši radi propisne kremacije.'

'Ah', iskrivio je lice službenik. 'Te proklete Južnjakinje. Nemaju

osećaj za propisno ponašanje. Životinje.'

Klimnuo sam glavom kao da se slažem. Bilo je tako lako!

'Muško ili žensko? Star, mlad ili dete?' upita mrtvozornik kao da se dosađuje.

'Izvinite?'

'Drugi rođak. Pretpostavljam da je žena koja je otišla bila udata za muškarca, ali koji je bio pol drugog člana porodice? I starost za oboje? Takođe, kog dana su mogli da budu pokupljeni? Najpre, koji pol?'

'Muškarac', reče Sandžej.

'Žena', odgovorih ja istovremeno.

Mrtvozornik, koji nas je vodio u drugu prostoriju, stade usred koraka. Sandžej me pogleda kao da bi mi najradije ogulio kožu.

'Moje izvinjenje', reče Sandžej glatko. 'Kamila, Džejprakešova jedna rođaka, svakako je žena. Ja mislim samo na svog rođaka, Samara. Džejprakeš i ja smo u rodu samo zahvaljujući bračnoj vezi, naravno.'

'Ah', reče mrtvozornik, ali oči su mu se suzile dok nas je gledao jednog pa drugog. 'Da niste vi, nekim slučajem, studenti sa Univerziteta?'

'Ne', osmehnu se Sandžej. 'Ja radim u očevoj radnji sa tepisima u Varanašiju. Džejprakeš pomaže stricu da obrađuje zemlju. Ja imam nešto obrazovanja, a Džejprakeš nimalo. Zašto pitate?'

'Onako. Onako', reče mrtvozornik. Pogledao me je, i ja se zabrinuh da će čuti glasne udare mog bila. 'Povremeno, studenti medicine sa ovdašnjeg univerziteta... ah... izgube svoje voljene na ulicama. Ovuda, molim.'

Prostorije u podrumu bile su velike, vlažne, rashlađene pulsirajućim erkondišnima. Voda je isprugala zidove i podove. Tela su ležala gola na bolničkim kolicima i stolovima. U njihovom rasporedu nije bilo nikakvih pravila, osim grube podele po polovima. Dečja soba kraj koje smo prošli bila je prepuna.

Sandžej je naveo datum od nedelju dana ranije kao vreme kada su nam rođak i rođaka preminuli. Izgleda da je naš rođak Samar bio u četrdesetim godinama.

U prvoj prostoriji u koju smo ušli bilo je oko dvadeset muškaraca.

Svi su bili u različitim stadijumima raspadanja. U sobi nije bilo naročito hladno. Voda je slobodno kapala na leševe u uzaludnom pokušaju da ih rashladi. I Sandžej i ja podigosmo košulje do ustiju i noseva. Oči su nam zasuzile.

'Prokleta isključenja struje', progundao je mrtvozornik. 'Ovih dana ima ih na svakih nekoliko sati. Pa?' On priđe i povuče čaršave sa nekoliko prekrivenih obličja. Pružio je ruku kao da nudi bika na prodaju.

'Ne', reče Sandžej smrknuto zagledan u prvo lice. Ode do drugog. 'Ne. Ne. Čekajte... ne. Teško je razabrati.'

'Mmmm.'

Sandžej je išao od stola do stola, od kolica do kolica. Strašna lica zurila su u njega, očima prekrivenim skramom, ukočenih otvorenih vilica, neka sa isturenim naduvenim jezicima. Nekoliko ih se skaredno cerilo kao da nam se udvaraju kako bismo njih izabrali. 'Ne', reče Sandžej. 'Ne.'

'Ovi su svi koji su stigli te nedelje. Jeste li sigurni da imate tačan datum?' Mrtvozornik nije pokušavao da sakrije dosadu i skepsu u glasu.

Sandžej klimnu glavom i ja se zapitah kakvu to sad igru igra. Identifikuj nekoga, pa da idemo! 'Čekajte', reče on. 'Šta je sa onim u ćošku?'

Truplo je ležao samo na čeličnom stolu kao da je tamo nemarno bačeno. Kolena i podlaktice bile su polupodignute, pesnice stisnute. Leš je bio gotovo ćelav i lice mu je bilo okrenuto ka memli kao da se stidi sopstvene mlitave golotinje.

'Previše star', promrmlja mrtvozornik, ali moj prijatelj već je načinio pet brzih koraka do ugla. On se nagnu da pogleda lice. Podignuta bela pesnica leša očeša Sandžejevu izvučenu košulju i goli stomak.

'Rođak Samar!' povika Sandžej sa polujecajem. Onda ščepa ukrućenu ruku.

'Ne, ne, ne', reče mrtvozornik. On izduva nos u rub zamrljane tunike. 'Taj je stigao juče. Previše je svež.'

'Svejedno, to je jadni rođak Samar', reče Sandžej zagrcnutim glasom. Video sam mu prave suze u očima.

Mrtvozornik slegnu ramenima i proveri tablicu za pisanje. Morao je da prelista nekoliko slojeva formulara. 'Nema identifikacije. Donesen u utorak ujutro. Pronađen nag na ulici Sader... blizu, da? Pretpostavlja se da je uzrok smrti slomljeni vrat usled pada ili davljenja. Moguće je da je opljačkan zbog odeće. Pretpostavljena starost, šezdeset pet.'

'Rođak Samar imao je četrdeset devet godina', reče Sandžej. On protrlja oči, pa ponovo navuče košulju na nos. Mrtvozornik ponovo slegnu ramenima.

'Džejprakeš, zašto ne potražiš rođaku Kamilu?' reče Sandžej. 'Ja ću urediti prevoz rođaka Samara.'

'Ne, ne', reče mrtvozornik.

'Ne?' rekosmo Sandžej i ja u glas.

'Ne.' Čovek se namršti na tablicu. 'Ne možete otpremiti telo pre nego što bude identifikovano.'

'Ali ja sam ga upravo identifikovao. To je rođak Samar', reče Sandžej, i dalje ne puštajući zgrčenu pesnicu leša.

'Ne, ne. Mislim na službenu identifikaciju. To se mora obaviti u pošti.'

'U pošti?' rekoah ja.

'Da, da, da. Gradska uprava tamo ima Ured za nestale osobe i napuštena tela. Treći sprat. Pošto se dokaže identifikacija, plaća se gradska taksa od dvesta rupija. To jest, po dvesta rupija za svaku identifikovanu voljenu osobu.'

'Ajiih!' povika Sandžej. 'Dvesta rupija za šta?'

'Za zvaničnu identifikaciju i potvrdu, naravno. Posle toga morate otići u kancelarije Komunalne korporacije u ulici Vatrelo. Oni rade sa strankama samo subotom.'

'Pa to je tek za tri dana!' povikah ja.

'Zašto moramo tamo?' upita Sandžej.

'Da biste platili taksu od pet stotina rupija za podizanje tela, naravno. Za njihovu prevoznu službu.' Mrtvozornik uzdahnu. 'Dakle, pre nego što vam prepustim telo, moram da dobijem potvrdu o identifikaciji, priznanicu o plaćenju identifikaciji, priznanicu o plaćenju preuzimanju i, naravno, primerak vaše dozvole za prevoz preminulih.'

'Ahhh', reče Sandžej. On pusti ruku Rođaka Samara. 'A gde se dobija takva dozvola?'

'U Birou za dozvole u kancelarijama Državne uprave kod Radž Bavana.'

'Naravno', reče Sandžej. 'A to košta...'

'Osam stotina rupija po preminulom koga želite da prevezete. Postoji grupni popust za više od pet.'

'Je li to sve što nam je potrebno?' upita Sandžej; glas mu je poprimio oštrinu kakvu sam često čuo neposredno pre nego što je udarao o zidove ili šutirao male Burmance načičkane u našem dvorištu i na stepenicama.

'Da, da', reče mrtvozornik. 'Osim smrtovnice. To mogu ja da napravim.'

'Aghhh', prodaha Sandžej. 'A cena?'

'Samo pedeset rupija', osmehnu se mrtvozornik. 'Ali tu je i pitanje kirije.'

'Kirije?' ponovih ja kroz košulju.

'Da, da, da. Veoma smo pretrpani, kao što vidite. Postoji taksa od petnaest rupija dnevno za obezbeđeni smeštajni prostor.' On pogleda tablicu. 'Kirija za vašeg rođaka Samara iznosi 105 rupija.'

'Ali on je ovde samo jedan dan!' povikah ja.

'Tako je, tako je. Ali plašim se da moramo da naplatimo kao za čitavu sedmicu zato što je imao specijalnu obradu zbog svog... ah... poodmaklog stanja. Da potražimo sada vašu rođaku Kamilu?'

'To će nas koštati gotovo dve hiljade rupija!' prasnu Sandžej. 'Za svako telo!'

'Oh, da, da', reče mrtvozornik s osmehom. 'Verujem da posao sa tepisima u Varanašiju dobro ide ovih dana?'

'Hajde, Džejprakeš', reče Sandžej, okrenuvši se da pođe.

'Ali šta ćemo sa rođakom Kamilom?' uzviknuh ja.

'Hajde!' reče Sandžej i izvuče me iz sobe.

Ispred mrtvačnice nalazio se beli kamion. Sandžej priđe vozaču. 'Leševi', reče. 'Kuda odlaze?'

'Šta?'

'Gde odlaze napušteni leševi kada ih odnesu odavde?'

Vozač se uspravi u sedištu i namršti. 'U Naidu, bolnicu za

zarazne bolesti. Većina njih. Tamo ih uklanjaju.'

'Gde je to?'

'Daleko, na Gornjem drumu Čitpur.'

Trebao nam je sat da tamo stignemo tramvajem kroz gusti saobraćaj. Stara bolnica bila je puna ljudi koji su se nadali oporavku ili čekali da umru. Dugački hodnici prepuni kreveta podsetili su me na mrtvačnicu. Ptice su uletale kroz rešetke na prozorima i skakutale među zgužvanim čaršavima, u nadi da će pronaći zaostale mrvice. Gušteri su gmizali po napuklim zidovima, a video sam u prolazu i glodara koji je potrčao pod krevet.

Brkati stažista najednom nam se ispreči na putu. 'Ko ste vi?'

Sandžej, iznenađen, reče kako se zovemo. Video sam da mu um grozničavo smišlja odgovarajuću priču.

'Ovde ste zbog leševa, zar ne?' upita stažista.

Obojica trepnusmo.

'Vi ste novinari, zar ne?' upita čovek.

'Da', složi se Sandžej.

'Prokletstvo. Znali smo da će se proćuti', zareža stažista. 'E, pa nismo mi krivi!'

'Zašto ne?' upita Sandžej. Iz džepa košulje izvukao je iskrzanu staru svesku u kojoj je beležio naplate od gospodara prosjaka, naše račune za pranje veša i spisak za kupovinu na pijaci. 'Da li želite da date izjavu?' On liznu vrh slomljene olovke.

'Hodite ovuda', odbrusi stažista. On nas povede kroz odeljenje tifoidnih pacijenata, u kuhinju odmah do njega, i napolje, kraj gomila đubreta. Iza bolnice nalazilo se prazno, u korov zaraslo polje od nekoliko jutara. U daljini, videle su se jutane straćare i limeni krovovi narastajućeg chawl-a. Zardali buldožer stajao je u korovu, a na njega se naslanjao starac u vrećastim pantalonama, sa drevnom puškom sa ručnim zatvaračem.

'Ilijah!' vrisnu stažista. Starac poskoči i stavi pušku u zgib ramena. 'Tamo! Tamo!' viknu stažista i pokaza na korov. Starac opali i pucanj odjeknu od visokih zgrada iza nas.

'Sranje, sranje, sranje!' dreknu stažista i brzo se sagnu da bi se uspravio sa velikim kamenom u ruci. Dalje u korovu, sivi pas sa isturenim rebrima podigao je glavu na zvuk pucnja i sada je zurio u

nas. Mršava zver okrenu se i odskakuta sa podvijenim repom i nečim ružičastim u ustima. Stažista baci kamen koji pade u korov na pola puta između njega i psa. Starac kraj buldozera hrvao se sa zatvaračem puške.

'Prokletstvo', reče stažista i povede nas preko polja. Posvuda su bile brazde i zemljane humke, kao da je buldozer godinama ovde grebao zemlju, poput neke ogromne kućne mačke. Stali smo na rub plitke jame gde smo prvi put ugledali psa.

'Pre deset godina bilo je u redu', reče stažista, 'ali sada, kada su se ti industrijski basti toliko približili...' On ućuta kako bi bacio novi kamen na drugi čopor pasa. Životinje spokojno otrčaše u žbunje. Iza nas, starac je uspeo da izbaci upotrebljenu čauru i ubacivao je novi metak.

'Jesu li ovo bili Muslimani ili Hrišćani?' upita Sandžej. Olovka mu je bila spremna.

'Najverovatnije Indusi. Ko zna?' pljunu stažista. 'Krematorijumi ne žele mušterije koje ne plaćaju. Ali prokleti psi iskopavaju ih ovako već mesecima. Bili smo voljni da plaćamo dok... Čekajte. Čuli ste šta se danas dogodilo? To je i razlog što ste ovde, zar ne?'

'Naravno', reče Sandžej glatko. 'Ali možda biste vi želeli da nam ispričate svoje viđenje.'

Jedva da sam ih slušao. Bio sam zauzet razgledanjem, uočavanjem drugih komada i parčića koji su se uzdizali iz prekopanog tla kao mrtve ribe koje se uzdižu do površine ribnjaka. Koliko sam mogao da vidim, slabe su bile nade da Sandžej i ja ovde pronađemo nedirnutu žrtvu. Iznad nas kružili su gavranovi. Starac je seo na metalnu gusenicu i činilo se da je zadremao.

'Bilo je mnogo pritužbi na današnji događaj', reče stažista. 'Ali morali smo nešto da uradimo. Postarajte se da navedete u izveštaju da je bolnica bila spremna da plati kremiranje.'

'Da', reče Sandžej i zapisa nešto.

Krenuli smo natrag ka bolničkoj zgradi. Porodice pacijenata ulogorile su se u priručnim šatorima i kolibama blizu planina đubreta. 'Morali smo nešto da učinimo', reče stažista. 'Isključenja struje, znate. A sa psima, nismo mogli da nastavimo ono što smo godinama radili. I tako smo platili Komunalnoj korporaciji da ih preveze; danas

smo utovarili trideset sedam svežih iz hladnjaka i trebalo je da budu prevezeni u krematorijum Ašutoš. Kako smo mogli da znamo da će koristiti otvoreni kamion koji će satima ostati zaglavljen u saobraćajnoj gužvi?

'Zaista, kako?' reče Sandžej i naškraba nešto.

'A onda, da bi stvar bila gora, pošto je tovar izbačen na zemljište krematorijuma, naišla je festivalska gomila.'

'Da!' rekoh ja. 'Danas počinje Kali Puja.'

'Ali kako smo mi mogli da znamo da će svetkovina privući deset hiljada ljudi baš u taj park za kremiranje?' upita stažista oštro. Nisam ga podsetio na to da je Kali boginja svih krematorijuma i mesta smrti, uključujući čak i bojna polja i pogrebna mesta za one koji nisu bili Indusi.

'Znate li koliko dugo traje puna i propisna kremacija, čak i sa novim električnim lomačama u gradu?' upita stažista. 'Dva sata', odgovori sam. 'Dva sata za svakoga.'

'Šta se desilo sa tim telima?' upita Sandžej kao da ga se ta stvar nije naročito ticala. Već je bilo rano popodne. Deset sati do ponoći.

'Ahh, pritužbe!' zavapi stažista. 'Nekoliko vernika se onesvestilo. Tog jutra bilo je veoma vruće. Ali morali smo da ostavimo većinu. Vozači su odbili da se ponovo vrate ovamo ili u mrtvačnicu Sasun kroz popodnevenu gužvu sa punim tovarom.'

'Hvala vam', reče Sandžej i rukova se sa čovekom. 'Našim čitaocima biće drago da saznaju za gledište bolnice. Oh, uzgred, hoće li vaš čuvar biti ovde i kad padne mrak?' Sandžej klimnu glavom ka usnulom čoveku.

'Da, da', odbrusi oznojeni stažista. 'Iako od toga nema nikave vajde. Iijah!' On viknu i sagnu se da pronade kamen koji bi bacio na obalavljenog psa koji je vukao nešto veliko u žbunje.

Odvezli smo se te večeri u deset sati do krematorijuma Ašutoš. Sandžej je uspeo da pozajmi jedan od onih malih kombija marke 'Premijer' koje su gospodari prosjaka koristili za izvoženje i vraćanje svojih obogaljenih šticećenika. Uski deo pozadi nije imao prozore i silno je zaudarao.

Nisam znao da Sandžej zna da vozi. Ni posle naše nervozne vožnje pune trubljenja, ablendovanja i menjanja traka kroz večernji

saobraćaj nisam bio siguran u to.

Kapije parka za kremiranje bile su zaključane, ali mi smo ušli preko zemljišta perionice odmah u susedstvu. Voda je prestala da curi kroz otvorene cevi, na betonskim odeljcima i pločama nije bilo veša, a radnici iz kaste perača otišli su sa prvim mrakom. Kameni zid razdvajao je krematorijum od zemljišta perionice, ali za razliku od mnogih zidova u gradu, na vrhu nije bilo slomljenog stakla niti sečiva, pa je bilo lako popeti se.

Kada smo prešli preko zida, zastali smo na trenutak. Pojavile su se zvezde, ali novi mesec još se nije podigao. Bilo je veoma mračno. Paviljoni za kremiranje sa limenim krovovima bili su sivi obrisi naspram noćnog neba. Bliže prednjoj kapiji nalazila se još jedna senka: visoka, kupolasta, ogromna, drvena platforma koja je počivala na džinovskim drvenim točkovima.

'Božja kola za Kali Puja', šapnu Sandžej. Klimnuh glavom. Postavili su limene kapke preko spoljnog rama, ali obojica smo znali koja to džinovska, gnevna, četvororuka prilika čeka unutra. Takav festivalski idol retko se smatrao džagratom, ali ko zna kakvu je moć sticao noću, sam, na mestu smrti?

'Ovuda', šapnu Sandžej i krenu ka najvećem paviljonu, onom koji je bio najbliži kružnom putu. Prošli smo pored naslaganog drveta, goriva za porodice koje su imale novca, i gomila sasušenih pljeskavica od balege za običnije kremacije. Nepokriveni paviljon za pogrebni orkestar bio je prazna, siva ploča na svetlosti zvezda. Učinilo mi se to kao ploča u mrtvačnici, koja hladno čeka leš nekog ogromnog boga. Nervozno se obazreh ka prekrivenim božjim kolima.

'Evo', reče Sandžej. Ležali su tamo u velikim redovima. Da je bilo meseca, senka božjih kola padala bi preko njih. Kročih ka njima i okrenuh se. 'Ajah', rekoh. 'Moraću sutra da spalim odeću.' Mogao sam da zamislim kakav je to učinak imalo na gomilu, u vrelini dana.

'Pomoli se da doživimo sutra', prošišta Sandžej i poče da korača preko pognutih obličja. Nekoliko ih je bilo prekriveno platnenim ceradama ili ćebadima. Većina ih je ležala pod vedrim nebom. Oči su mi se prilagodile na slabu svetlost zvezda i mogao sam da razaberem blede odbleske i beli sjaj kostiju koje su se oslobađale prijanjajućeg mesa. Tu i tamo iskrivljeni ud podizao se iznad

nerazaznatljivih hrpa. Setih se šake koja kao da me je hvatala za stopalo izvan bolnice i zadrhtah.

'Brzo!' Sandžej odabra telo u drugom redu i poče da ga vuče ka zadnjem zidu.

'Čekaj me!' šapnuh očajno, ali njega su već progutale senke i ja se obreh sam sa mračnim preprekama pod nogama. Prešao sam do sredine trećeg reda i smesta zažalio zbog toga. Bilo je teško spustiti stopalo, a da ne nagazim na nešto što se mučno ugibalo na dodir. Zaduva blagi povetarac i parče dronjave odeće zaleprša nekoliko stopa od mene.

Nastade iznenadni pokret i buka u redu najbližem nadnesenim božjim kolima. Uspravih se, stegnuvši slabašno šake u pesnice. Bila je to nekakva ptica - ogromna, preteška da poleti, sa uzlepršalim crnim vrhovima krila. Odskakutala je po leševima i nestala u mraku ispod boginjinog skloništa. Čegrtavi zvuk odjeknu ispod labavih limenih kapaka. Mogao sam da zamislim kako se veliki idol meškolji, kako mu četiri ruke posežu za drvenim ramom kojim je bio sputan, kako mu se slepe, bele oči otvaraju da pogledaju svoj posed.

Nešto mi obujmi članak i ščepa ga.

Tada sam dreknuo, skočio postrance, sapleo se i srušio usred isprepletanih, hladnih udova. Podlaktica mi završi na nozi leša čije je lice bilo zabijeno u travu. Zahvat oko mog članka nije popuštao. Štaviše, vukao me je natrag.

Odgurnuo sam se na kolena i divlje zamlatarao po desnoj nozi. Povik mi je bio tako glasan da sam očekivao da ugledam stražare kako trče sa prednje kapije. Nadao sam se da će neko dotrčati. Ali nije bilo nikakvih stražara. Pozvao sam Sandžēja, ali odgovora nije bilo. Članak mi je goreo tamo gde ga je nešto čvrsto držalo.

Prisilio sam sebe da prestanem da se otimam, da ustanem. Zahvat popusti. Kleknuh na jedno koleno i zagledah se u ono što me je držalo.

Telo je bilo prekriveno svilenkastom ceradom sa mnogo privezanih najlonskih uzica. Stupio sam u jedan od tih labavih namotaja užeta i zategao ga sledećim korakom. Trebalo mi je samo nekoliko sekundi da raspetljam uže.

Osmehnuo sam se. Samo je bleđa ruka, larvasto bela na svetlosti

zvezda, virila iz svilenkastog pokrova. Ugurah ruku natrag pod prekrivač palcem sandale. Savršeno. Neka se Sandžej hrve sa mesom mrtvih kao kafilerista iz klase radnika. Bez neposrednog dodira sa obličjem pod pokrovom, umotao sam ga još više u svilenkaste prevoje, vezao ga uzicama, podigao meku masu na rame i krenuo brzo pored tamnih paviljona. Buka u božjim kolima prestala je dok sam se udaljavao od njih.

Sandžej je čekao u senci zida. 'Požuri', prošištao je. Prošlo je jedanaest. Bili smo miljama daleko od hrama kapalika. Zajedno prebacismo dva tela preko zida.

Putovanje od krematorijuma do hrama kapalika bilo je poput noćnih mora - besmislenih noćnih mora. Naš teret kotrljao se pozadi dok je Sandžej vozio slalom kroz saobraćaj, terao volovske zaprege s puta, nagonio pešake da skaču u gomile đubreta kako bi избегли da budu pregaženi i ablendovao frenetično kako bi upozorio kamione iz suprotnog smera da se neće skloniti s puta. Dvaput je morao da odskoči od pločnika pri obilasku s leve strane. Trag skarednog dranja vukao se za nama kroz Kalkutu te noći.

Konačno, došlo je do onog neizbežnog. Blizu Majdana, Sandžej je pokušao da pređe na raskrsnici preko tri trake suprotnog smera. Saobraćajac je skočio sa džinovske traktorske gume sa koje je upravljao saobraćajem i podigao ruke da nas zaustavi. Jedan bezumni sekund bio sam ubeđen da će ga Sandžej pregaziti. Tada on obema nogama nagazi na kočnicu i povuče ka sebi volan kao da pokušava da zauzda odbeglog bika. Naš kombi skliznu postrance, umalo se ne preturi i zaustavi se na stopu od ispruženog dlana saobraćajca. Motor se zaguši. Jedan od leševa pozadi otkotrljao se napred tako da mu je golo stopalo štrčalo između vozačkog sedišta i mene. Na svu sreću, oba tela još su bila umotana u pokrov. Ja žurno navukoh pokrivač na stopalo, baš kada je besni saobraćajac obišao kombi i došao do Sandžejeve strane. On se nagnu kroz desni prozor i lice mu se gotovo mreškalo od razjarenosti.

'Jebote, koji moj jebote misliš da jebote radiš?' Policajčev široki šlem poskakivao je dok je ovaj vikao. Zahvaljivao sam svim bogovima što nije Sik. Vrištao je na nas zapadnobengalskim dijalektom. Naglašavao je svoje povike udarcima o Sandžejeva vrata

teškom lathi palicom. Jedan Sik - a većina saobraćajaca kao da su bili baš Siki - lupao bi po našim glavama. Čudni su ti Siki.

Pre nego što je Sandžej mogao da smisli odgovor ili da ponovo upali motor, policajac odstupi i podiže ruke do lica. 'Fuj!' dreknu on. 'Jebote, šta to imate tu?'

Potonuh dublje u sedište. Sve je bilo izgubljeno. Policija će nas uhapsiti. Zatvoriće nas doživotno u strašan zatvor Hugli, ali to će potrajati samo nekoliko dana, jer će nas kapalike ubiti.

Međutim, Sandžej se široko nasmešio i nagnuo se kroz prozor. 'Ah, izuzetno poštovani gospodine, svakako prepoznajete ovaj kamion, gospodine?' On lupi dlanom po ulubljenim vratima.

Policajac se strašno namršti, ali odstupi za još jedan korak. 'Hmrrr', reče on kroz prste.

'Da, da, da', povika Sandžej, i dalje se glupavo osmehujući. 'To je vlasništvo samog Gopalakrišne Nirendrenata G. S. Mahapatre, glavnog gospodara prosjaka za Čitpur i Sindikat Gornjeg Čitpura! A pozadi je šest njegovih najunosnijih i žaljenja najvrednijih gubavaca. To su veoma unosni prosjaci, poštovani gospodine!' Sandžej pokrenu motor levom rukom i mahnu široko desnom ka zadnjem delu kombija. 'Kasnim već jedan sat i treba da vratim vlasništvo gazda-Mahapatre u obedovaonicu i spavaonicu, uvaženi gospodine. Skinuće mi glavu. Ali ako nas uhapsite, časni policajče, imaću makar izgovor za svoju bednu sporost. Molim vas, ako želite da nas uhapsite, otvoriću vam zadnji deo. Gubvaci, gospodine, ma koliko unosni bili, ne mogu više da hodaju, pa ćete morati da mi pomognete da ih izvučem napolje. 'Sandžej zapetlja po spoljnoj ručici na vratima kao da namerava da iziđe.'

'Ne!' viknu policajac. On zatrese lathi palicom ka Sandžejevoj nespretnoj ruci. 'Čistite se! Smesta!' I rekavši to, on nam okrenu leđa i ode brzo do središta raskrsnice. Onda zamaha rukama i zaduva u pištaljku na vrišteću masu zagušenog saobraćaja koja je blokirala tri ulice za kratko vreme koliko je bio odsutan sa svoje gume.

Sandžej nekako ubaci u brzinu, obiđe oko zaglavljene gomile vozila, prešavši preko trave parka Plaza, i skrenu u suprotnom smeru na drum Južni Strend.

Parkirali smo se što smo bliže mogli skladištu. Ulica je bila veoma

mračna, ali u zadnjem delu kamiona nalazio se fenjer. Sandžej je morao da ga upali kako bismo mogli da raspetljamo naše žrtve iz užadi pokrova mog leša. Po mom satu, koji mi je Sandžej poklonio, do ponoći je preostalo još deset minuta. Moj sat je često kasnio.

Pri iznenadnom skoku svetlosti fenjera mogao sam da vidim da je Sandžej iz krematorijuma izneo nešto što je nekada bilo starac. Leš nije imao zuba, imao je nešto malo kose i kataraktu na oba oka. Bio je upetljan u paukovu mrežu užadi sa prekrivača mog leša.

'Prokletstvo!', promrmlja Sandžej. 'Kao neki smrdljivi padobran. Ne, u ceradu je upetljana neka jebena mreža.' Sandžej je naposletku morao zubima da pregrize uže.

'Brzo', rekao mi je. 'Skini tu tkaninu. Neće ga pokrivenog.'

'Ali mislim da ne...'

'Uradi to, proklet bio', odbrusi Sandžej jarosno. Oči kao da su mu iskakale sa crvenog lica. Fenjer je pljuckao i šištao. 'Sranje, sranje, sranje!' prasnu on. 'Trebalo je da upotrebim tebe kao što sam isprva i planirao. To bi bilo tako prokleta jednostavno. Sranje!' Sandžej ljutito podiže svoj leš ispod pazuha i poče da ga vuče i oslobađa presečenih konopaca.

Ja sam stajao tamo ukočen, otupeo. Čak ni kada sam počeo polako da razvezujem konačne čvorove i da cimam poslednje uzice, nisam bio svestan toga šta mi ruke rade. Da ti ja kažem, Džejprakeše. Ti si žrtva društvene nepravde. Tvoja me nevolja pogađa. Spustiću ti kiriju sa dvesta rupija mesečno na pet rupija. Ako ti treba zajam za prva dva ili tri meseca, rado ću ti ga dati unapred.

Suze su mi tekle niz lice i padale na pokrov. Izdaleka sam čuo Sandžejev povik da požurim, ali ruke su mi se kretale sporo i metodično kako bi razvezale i poslednje umršeno uže. Setio sam se svojih suza zahvalnica kada me je Sandžej primio za cimera, svog iznenađenja i zahvalnosti kada me je uključio u svoju inicijaciju u kapalike.

Trebalo je da upotrebim tebe kao što sam isprva i planirao.

Ovlaš sam obrisao oči, ljutito povukao pokrov u stranu i bacio ga na suprotni kraj kombija.

'Ajiiiiia!' To se meni oteo krik. Skočio sam unazad i tresnuo o zid kombija, umalo se ne preturivši na stvar koja je ležala otkrivena

preda mnom. Fenjer se preturio i otkotrljao po metalnom podu. Ponovo sam vrisnuo.

'Šta je?' Sandžej je dotrčao natrag do kombija. Sada se zaustavio i uhvatio za vrata. 'Arhhh...'

Stvar koju sam preneo kao nevestu iz krematorijuma možda je nekada bila čovek. Više ne. Nije ostalo ni traga. Telo je bilo naduveno i dvostruko veće nego ljudsko - više kao džinovska, trula morska zvezda nego čovek. Lice je bilo bezoblično, samo bela masa sa naboranim rupama i naduvenim prorezima tamo gde su nekada možda bile oči, usta i nos. Ta stvar bila je bolesni simulakrum ljudskog obličja, grubo sklepano od gnojnih gljivica i mrtvog, ukvarenog mesa.

Bila je bela - sasvim bela - bela poput trbuha mrtvih karaša koje Hugli izbacuje na obalu. Koža je imala teksturu izbeljene, trule gume, poput nečeg oljuštenog i sačinjenog od donjeg dela otrovne pečurke. Leš je bio naduven i zategnut; ispunjen strašnim unutrašnjim pritiskom gasova koji su se širili i organa naduvenih do tačke prskanja i više od toga. Izlomljeni komadići rebara i kostiju videli su se tu i tamo u gnjecavoj masi poput štapića zabodenih u testo koje se diže.

'Ahh', prodahta Sandžej. 'Davljenik.'

Kao da želi da potvrdi Sandžejevu tvrdnju, zapahnu nas zadah ustajalog rečnog mulja i nešto nalik na puža pojavi se u jednoj crnoj očnoj duplji. Vlažni i sjajni pipci ispitivali su noćni vazduh, a onda se povukli sa svetlosti. Naslutio sam kretanje mnogih drugih stvari u naduvenoj masi.

Pribio sam se uz stranicu kombija i kliznuo ka zadnjim vratima. Progurao bih se kraj Sandžeja i pobegao u utočište noći, ali on mi je zaprečio put i gurnuo me natrag u usku prostoriju gde se nalazila ta stvar.

'Podigni to', reče Sandžej.

Zapiljio sam se u njega. Pali fenjer bacao je divlje senke između nas. Mogao sam samo da zurim.

'Podigni to, Džejprakeše. Imamo još manje od dva minuta do početka svetkovine. Podigni to.'

Tada sam hteo da zaskočim Sandžeja. Rado bih ga davio sve

dok mu i poslednji dah života ne zaškripi iz lažljivog grla. A onda sam ugledao pištolj. Pojavio se u njegovoj pesnici kao cvet lotusa koji iznenada niče na dlanu veštog putujućeg mađioničara. Bio je to mali pištolj. Jedva da je bio dovoljno veliki da izgleda pravi. Ali bio je. U to nisam nimalo sumnjao. A crni krug cevi bio je uperen pravo među moje oči.

'Podigni to.'

Ništa na svetu nije moglo da me natera da podignem stvar koja je ležala na podu iza mene. Ništa osim bespogovorno izvesnog uviđanja da ću biti mrtav za tri sekunde ako ne poslušam. Mrtav. Kao stvar u kombiju. Ležaću sa njom. Na njoj. Sa njom.

Kleknuo sam, uspravio fenjer pre nego što je stigao da se izlije ili zapali pokrov, i stavio ruke ispod obličja. Ono kao da je sa zahvalnošću dočekalo moj zahvat. Jedna ruka pomerila mi se uz bok poput snebivljivog dodira stidljivog ljubavnika. Prsti su mi utonuli duboko u belo. Meso je bilo hladno i gumasto, i bio sam siguran da će mi ga prsti svakog sekunda probiti. Meke stvari pomerale su se i meškoljile unutra dok sam ja uzmicao kroz kombi i silazio. Stvar klonu na mene i ja na sekund osetih sa strašnom izvesnošću da će se leš razliti i poteći po meni kao vlažna rečna ilovača.

Podigao sam lice ka noćnom nebu i posrnuo napred. Iza mene, Sandžej je na ramenu nosio sopstveni hladni tovar i pratio me u Hram kapalika."

8.

'Sa etan pas×n apasyat - purusam, asvam, gam, avim, ajam...
Purusam prathamam alabhate, puruso hi prathamam pasunamm...'

"Pevali smo svete reči iz Satapatha Bramana.

'A redosled žrtvi biće sledeći... najpre čovek, pa konj, bik, ovan i jarac... Čovek je prvi među životinjama i bogovi ga najviše vole...'

Klečali smo u tami pre jagrata Kali. Obukli su nas u obične bele dhoti-je. Noge su nam bile bose. Čela su nam bila obeležena. Nas sedam inicijata klečali smo u polukrugu najbližem boginji. Onda je tu bio luk sveća i spoljni krug kapalika. Ispred nas ležala su tela koja smo doneli kao žrtve. Na trbuh svakog leša sveštenik kapalika stavio je po malu lobanju. Lobanje su bile ljudske, premale da bi pripadale odraslima. Prazne duplje posmatrale su nas istom silovitošću kao i gladne oči boginje.

'Svet je bol,
O strašna ženo Šivina
Ti žvaćeš meso.'

Glava našeg osmog inicijata još je visila iz Kaline ruke, ali sada je mlado lice bilo belo kao kreda, a usne povučene u grčeviti kez. Leš je, međutim, nestao sa svog mesta u podnožju idola i grivnom ukrašeno stopalo boginje bilo je podignuto iznad praznog vazduha.

'O strašna ženo Šivina
Tvoj jezik pije krv,
O mračna Mati! O gola Mati.'

Nisam osećao gotovo ništa dok sam tamo klečao. U mom umu i dalje su odjekivale Sandžejeve reči. Trebalo je da upotrebim tebe. Bio sam provincijska budala. Još gore, bio sam provincijska budala koja više nikada neće moći da se vrati kući u provinciju. Šta god još proisteklo iz ove noći, znao sam da su jednostavne istine života u

Angudi zauvek iza mene.

'O voljena Šivina
Svet je bol.'

Hram je utihnuo. Zatvorili smo oči u dhyani, najdubljoj kontemplaciji mogućoj samo u prisustvu jagrate. Zvuci su bili poput uljeza. Reka je šaputala polučujne slogove. Nešto je progizalo po podu blizu mojih bosih stopala. Nisam osećao ništa. Nisam mislio ništa. Kada sam otvorio oči, video sam da je grimizni jezik idola visio još duži iz razjapljenih usta. Ništa nije moglo da me iznenadi.

Druge kapalike prišle su napred sve dok ispred svakog od nas nije klečao po jedan sveštenik, okrenut ka nama sa druge strane skarednog oltara koji smo sami pribavili. Moj Braman bio je čovek ljubaznog lika. Bankar, možda. Neko ko je živio od osmehivanja ljudima.

'O Kali, O Strašna,
O Činamasta, Obezglavljena,
O Čandi, Najžešći vide,
O Kamaski, Žderaču duša,
Čuj našu molitvu, O strašna ženo Šivina.'

Moj sveštenik podigao mi je desnu ruku i okrenuo je dlanom naviše kao da se sprema da mi prorekne budućnost iz njega. Drugu ruku zavukao je u prevoje svog dhoti-ja. Kada se ponovo pojavila, ugledao sam brzi sjaj oštrog čelika.

Vrhovni sveštenik prisionio je čelo uz podignuto stopalo boginje. Glas mu je bio veoma tih. 'Boginji će biti drago da primi vaše meso pomešano sa krvlju.'

Drugi sveštenici pokrenuli su se istovremeno, kao jedan. Sečiva su nam kliznula po dlanovima kao da kapalike delju bambus. Debeli odrezak mesnatog dela mog dlana glatko je bio odsečen i kliznuo je preko sečiva. Svi smo uzdahnuli, ali samo je debeljko uzviknuo od bola.

'Ti koja voliš žrtveno meso, O Velika Boginjo. Primi krv ovog

čoveka sa njegovim mesom.'

Te reči nisu za mene bile nove. Čuo sam ih svakog oktobra za vreme skromnog Kali Puja u našem selu. Svako bengalsko dete zna tu litaniju. Ali nikada nisam video ništa više do simbolično žrtvovanje. Nikad nisam video kako Braman visoko drži ružičasti krug mog mesa, a onda se saginje da ga udene u razjapljena usta leša.

Zatim je čovečuljak sa izvinjavajućim osmehom preko puta uzeo moju povređenu šaku i okrenuo je dlanom naniže. Kapitalike u tami iza nas počele su da recituju najsvetije od Gayatri mantri u savršenom jednoglasju dok su tamne kapi padale spore i teške na belu površinu utopljene stvari kraj mojih kolena.

Mantra se završila, a moj bankar-sveštenik vešto je izvukao belu tkaninu iz tunike i zavio mi šaku. Molio sam se boginji da se sve ubrzo okonča. Osetio sam iznenadnu prazninu i mučninu. Ruke su počele da mi se tresu i uplašio sam se da ću se zaneti. Debeljko udaljen tri mesta od mene zaista se onesvestio i pručio se preko hladnih prsa bezubog, starog ženskog leša koji je doneo. Njegov sveštenik ga je prenebregao i vratio se u tamu sa ostalima.

Molim te, boginjo, neka se okonča, molio sam se.

Ali nije se okončalo. Još ne.

Prvi Braman podigao je čelo sa jagratinog stopala i okrenuo se ka nama. Krenuo je lagano oko našeg polukruga kao da ispituje tela koja smo doneli kao žrtve. Zastao je na poduži trenutak predamnom. Nisam mogao da podignem oči kako bih se susreo sa njegovima. Bio sam ubeđen da utopljeni leš neće smatrati dovoljno vrednim. Čak i sada, odavao je smrad rečnog mulja i truleži kao gadan zadah koji mu je izvirao iz razjapljene gubice. Ali sekund kasnije sveštenik je nastavio u tišini. Pogledao je Sandžejevu žrtvu i pošao dalje, redom.

Rizikovao sam da postrance bacim pogled upravo u času kada je boso sveštenikovo stopalo grubo odgurnulo debeljkovu telesinu sa njegovog hladnog jastuka. Neki drugi kapitalika pritrča i žurno namesti detinju lobanju natrag na upali trbuh trupla. Debeli inicijal ležao je onesvešćen kraj svoje babuskere, dvoje teško zamislivih ljubavnika silom raskinutog zagrljaja. Malo nas je sumnjalo u to čiju će glavu boginja sledeću podići za kosu.

Tek što sam počeo da kontrolišem drhtanje, sveštenik se ponovo vratio ispred mene. Ovaj put pucnuo je prstima i tri kapalike istupile su da mu se pridruže. Osetio sam Sandžejevu gotovo očajničku želju da se pomeri što dalje od mene. Sam nisam puno osećao. Velika hladnoća me je prožela, ohladila mi ruku koja je pulsirala, utrnula mi strah i ispraznila um. Mogao sam glasno da se nasmejem dok su se kapalike naginjale ka meni. Odlučio sam da to ne učinim.

Nežno, gotovo sa ljubavlju, podigli su naduvenu mešinu leša i preneli ga do ploče pod stopalom idola. Onda su mi mahnuli da im priđem.

Sledećih nekoliko minuta protiču mi u pamćenju kao poluuhvaćeni snovi. Sećam se da sam klečao sa kapalikama ispred bezoblične mrtve stvari. Mislim da smo recitovali Purusha Sukta iz desete Mandale Rig-Vede. Ostali su istupili iz senki, noseći kofe vode da okupaju raspadajuće meso moje žrtve. Sećam se da mi je zamisao o kupanju nekoga ko je već toliko vremena proveo u svetoj reci bila smešna. Nisam se nasmejao.

Vrhovni sveštenik izvadio je travku, još označenu sasušenom krvlju, koja je dan ranije odlučila o sudbini našeg mladog incijata. Sveštenik umoči travku u pehar pun crne paste i naslika polukrugove iznad rupa u lešu odakle su nekada oči posmatrale svet. Video sam tako obojene, svete kipove i još jednom sam se suprotstavio porivu da se zakikoćem kada sam shvatio da je trebalo da tako budu označeni očni kapci. U našim seoskim svetkovinama, takav obred podarivao je obličju od ilovače vid.

Drugi ljudi prišli su da spuste travu i cveće na čelo. Visok i strašan Kalin idol gledao je odozgo dok smo recitovali osnovne mula-mantri sto osam puta. Ponovo je sveštenik istupio, ovaj put da bi dodirnuo svaki ud i spustio palac na naduveno belo meso gde je nekada udaralo srce. Onda, zajedno smo izgovorili varijantu vedske mantre koja se završila sa: 'Om, neka ti Višna podari genitalije, Tvasta izrezbari obličje, Pradžapati obezbedi seme, a Kali tvoje seme primi.'

Hor glasova ponovo je ispunio tamu i uzdigao se u napevu najsvetije Vede, Gayati mantre. Upravo tada, snažan zvuk i moćan vetar digao se da ispuni hram. Jedan mahniti sekund bio sam

siguran da se reka diže da nas sve uzme.

Vetar je, u stvari, bio hladan dok je urlao kroz hram, nosio nam kosu, mreškao belu tkaninu naših dhoti-ja i gasio većinu sveća u redovima iza nas. Koliko god jasno mogu da se prisetim, u hramu nikada nije vladala potpuna tama. Neke sveće nastavile su da gore dok su im plamenovi poigravali na jezivom vetru. Ali ako i jeste bilo još svetla - ma koliko - ne mogu da shvatim ono što se zatim dogodilo.

Nisam se pomerao. Nastavio sam da klečim na manje od četiri stope od idola i njegove miropomazane žrtve. Nisam primećivao nikakvo drugo kretanje osim nekoliko kapalika iza nas koji su kresnuli par šibica da ponovo upale sveće. Za to je bilo potrebno samo nekoliko sekundi. Onda je vetar zamro, zvuk utihnuo, a jagrata Kali ponovo je bila osvetljena odozdo.

Leš se promenio.

Meso je još bilo larvasto belo, ali sada se Kalino stopalo spuštalo na telo koje je očigledno pripadalo muškarcu. Bilo je nago kao i ranije, sa cvećem još rasutim po čelu, pastom namazanom iznad očiju, ali bleđi seksualni organ ležao je mlitav tamo gde je nekoliko sekundi ranije bila samo trula gnojna rana. Lice nije bilo celo - stvar još nije imala usne, očne kapke, ili nos - ali narušeni lik bio je prepoznatljivo ljudski. Oči su sada ispunjavale pećine lica. Otvoreni čirevi bili su rasuti po belom mesu, ali razlomljene kosti više nisu mogle da se vide.

Zatvorio sam oči i ponudio nemu molitvu - kom božanstvu, ne sećam se. Sandžejev uzdah natera me da ponovo pogledam.

Leš je disao. Vazduh je šištao kroz otvorena usta, a mrtvačka prsa podigla su se jednom, dvaput, a onda nastavila škripavim, teškim ritmom. Najednom, u jednom tečnom pokretu, telo se uspravi u sedeći položaj. Polako, gotovo sa poštovanjem, ono poljubi taban Kalinog stopala ustima bez usana. Onda zanjih nogama sa podijuma idola i nesigurno stade. Lice se okrenulo pravo ka meni i mogao sam da vidim proreze vlažnog mesa tamo gde je nekada bio nos. Ono kroči napred.

Nisam mogao da odvratim pogled dok je visoko obličje ukočeno prevaljivalo tri koraka koja su nas delila. Nadnelo se iznad mene i

zaklonilo boginju, osim suvonjavog lica koje mu je zurilo preko ramena. Disalo je teško, kao da su mu pluća još puna vode. I zaista, kada se pri hodu vilica tog stvorenja malo spustila, voda je pokuljala iz otvorenih usta i zalila mu prsa koja su se nadimala.

Tek kada je stalo samo na stopu ispred mene, bio sam u stanju da spustim pogled. Zadah reke preplavio me je kao magla. Vaskrsnuta stvar lagano je pružila napred beli dlan sve dok mi nije dodirnula čelo. Meso je bilo hladno, meko, pomalo vlažno. Čak i kada je podigla ruku i krenula lagano ka sledećem inicijatu, osećao sam i dalje otisak njenog dlana iznad očiju, kako mi peče kožu vrelu od groznice kao hladan plamen.

kapalike započeše svoje poslednje zapevanje. Usne mi se pokrenuše i protiv volje da se pridruže molitvi.

'Kali, Kali, balo bhai
Kali bai are gate nai.
O braćo, uzmite Kalino ime
Nema drugog skrovišta do nje.'

Himna se okončala. Dva sveštenika pridružila su se prvom Bramanu kako bi pomogla novopobuđenom da ode u senke na zadnjoj strani hrama. Ostale kapalike izišle su na drugu stranu jedan za drugim. Pogledao sam naš unutrašnji krug i shvatio da debeljko više nije sa nama. Nas šestorica preostalih stajali smo u pomrčini i zurili jedni u druge. Tako je prošao možda jedan minut pre nego što se sveštenik vratio. Nosio je istu odeću, izgledao je isto, ali bio je drugačiji. Sada je hodao opušteno, držanje mu je bilo neformalno. To me je podsećalo na glumca posle uspešne predstave koji prolazi kroz publiku i oslobađa se jednog lika kako bi preuzeo drugi.

Osmehnuo se, prišao nam zadovoljno i rukovao se sa nama, govoreći svakome ponaosob: 'Namastey. Sada ste kapalike. Čekajte na sledeći zov vaše voljene boginje.'

Kada mi je to rekao, dodir njegove ruke na mojoj bio je manje stvaran od otiska na čelu koji me je još peckao.

Čovek u crnom poveo nas je u predvorje, gde smo se obukli u tišini. Ostala četvorica oprostila su se i otišla zajedno, brbljajući kao

učenici pušteni posle nastave. Sandžej i ja stajali smo sami na vratima.

'Mi smo kapalike', šapnu Sandžej. On se blistavo iskezi i pruži mi ruku. Pogledao sam ga, osmotrio njegovu pruženu šaku i pljunuo na pod. Onda sam mu okrenuo leđa i napustio hram bez reči.

Od tada ga nisam video. Mesecima sam se kretao kroz grad, spavao na skrivenim mestima, nisam verovao nikome. Stalno sam čekao i plažio se 'zova moje voljene boginje'. Nije ga bilo. Isprva sam osećao olakšanje. Onda sam se plašio još više nego u početku. Sada me nije briga. Nedavno sam se otvoreno vratio na Univerzitet, na poznate ulice i mesta koja sam nekada često posećivao. Mesta poput ovoga.

Izgleda da ljudi znaju da sam se promenio. Poznanici se sklanjaju kada me spaze. Ljudi na ulici okrznu me pogledom i uklone se kako bih ja mogao da prođem. Možda sam sada Nedodirljiv. Možda sam kapalika uprkos svom paničnom bekstvu. Ne znam. Nikada se nisam vratio u hram Kaligat. Možda sam označen ne kao kapalika, već kao plen kapalika. Čekam da saznam odgovor.

Voleo bih da napustim Kalkutu zauvek, ali nemam novca. Ja sam samo siromah iz kaste Sudra, iz sela Angude, ali i neko ko možda nikada neće moći da se vrati onome što je nekada bio.

Samo je gospodin Krišna i dalje ostao moj prijatelj. On me je pozvao da vam ispričam svoju priču. Sada sam tu priču završio."

Krišnin glas jedva je prokreketao prevod poslednje rečenice. Žmirnuo sam i pogledao unaokolo. Vlasnikove noge virile su sa mesta gde je spavao na podu, iza šanka. Prostorija je bila tiha. Izvan zgrade nisu dopirali nikakvi zvuci. Na mom satu bilo je 2.20.

Ustao sam naglo i slučajno preturio stolicu. Leđa su me bolela i klonuo sam duhom zbog vremenske razlike i premora. Protegao sam se i izmasirao bolne mišiće blizu kičme.

Muktanandadži je izgledao iscrpljeno. Skinuo je debele naočari i umorno je trljao oči i koren nosa. Krišna posegnu za poslednjim ostacima hladne Muktanandadžijeve kafe, proguta je i pokuša iznova da pročisti grlo.

"Da li... hrrghhhh... da li imate pitanja, gospodine Luzak?"

Zurio sam odozgo u njih dvojicu. Nisam verovao da će mi rođeni glas proraditi. Krišna bučno isprazni nozdrve prstima, pljunu na pod i ponovo progovori. "Imate li kakvih pitanja, ser?"

Zurio sam nepomično još nekoliko sekundi pre nego što sam odgovorio. "Samo jedno pitanje", rekao sam. Krišnine obrve učtivo se podigoše.

"Kakve veze", započeh, "...kakve proklete veze ta... ta priča... ima sa pesnikom M. Dasom?" Moja pesnica kao da se svojevoljno spuštala na sto. Šoljice za kafu su poskakivale.

Sada je na Krišnu došao red da zuri. Učinilo mi se da sam se setio takvog pogleda mog vaspitača iz zabavišta kada sam imao pet godina, pošto sam se jednog dana, za vreme popodnevnog spavanja, usrao u gaće. Krišna se okrenu Muktanandadžiju i izgovori pet reči. Mladi muškarac umorno vrati teške naočari na lice i odgovori u još manje slogova.

Krišna me pogleda odozdo. "Svakako znate da smo govorili upravo o M. Dasu."

"O kome?" rekoh ja glupavo. "Ko? Šta to serete? Hoćete da kažete da je sveštenik bio veliki pesnik, M. Das? Vi to ozbiljno?"

"Ne", reče Krišna ravno. "Ne sveštenik."

"Pa, ko..."

"Žrtva", reče Krišna lagano, kao da govori glupom detetu. "Ponuda. Gospodin M. Das bio je onaj koga je gospodin Muktanandadži doneo kao žrtvu."

9.

'Kalkuto, ti prodaješ na pijaci
Gajtane za pridavljivanje.'

Tušar Roj

Te noći sanjao sam hodnike i pećine. Onda se poprište sna premestilo u skladište za prodaju nameštaja na veliko blizu Sautsajda u Čikagu, gde sam radio u leto svoje apsolvantske godine na fakultetu. Skladište je bilo zatvoreno, ali ja sam nastavio da lutam kroz beskrajne nizove izložbenih salona prepunih nameštaja. Vazduh je mirisao na štof 'Herkulon' i jevtina sredstva za poliranje drveta. Potrčao sam, krivudajući kroz zakrčene izložbene prostorije. Najednom sam se setio da su Amrita i Viktorija još negde u skladištu i da ćemo, ako ih ubrzo ne pronađem, svi ostati zaključani preko noći. Nisam želeo da budu tamo same, da me čekaju, zaključane u tami. Trčao sam, dozivao ih, prelazio iz sobe u sobu i vikao.

Zazvonio je telefon. Posegnuo sam za našim putnim budilnikom na noćnom stočiću, ali zvuk se nastavio. Bilo je 8.05 ujutro. Baš kada sam shvatio da tu buku stvara telefon, Amrita je izišla iz kupatila i javila se. Zadremao sam za vreme njenog razgovora. Zvuk tuširanja ponovo me je prenuo iz sna.

"Ko je to bio?"

"Gospodine Čaterdži", doviknu mi Amrita iznad zvuka vode koja teče. "Moći ćeš da uzmeš Dasov rukopis tek sutra. Izvinjava se zbog kašnjenja. Ostalo je sve sređeno."

"Mmmm. Prokletstvo. Još jedan dan."

"Pozvani smo na čaj u četiri."

"Hmmm? Gde?"

"Kod gospodina Majkla Lionarda Čaterdžija. Poslaće kola. Želiš li da siđeš i doručkuješ sa svojom kćerkom i sa mnom?"

"Mmm." Navukao sam prekobrojni jastuk na lice i ponovo zaspao.

Učinilo mi se da je Amrita ušla na vrata noseći Viktoriju samo pet minuta kasnije. Pratio ju je konobar u belom sa poslužavnikom. Na

putnom satu bilo je 10.28.

"Hvala", reče Amrita. Spustila je bebu na tepih i dala konobaru napojnicu od nekoliko rupija. Viktorija pljesnu rukama i zabaci glavu da bi posmatrala čoveka kako odlazi. Amrita podiže poslužavnik, pridržava ga jednom rukom i stavi prst pod bradu dok je pravila graciozni kniks ka meni. "Namastey i dobro jutro, sahibe. Uprava vam želi divan i prijatan dan, iako je njegov najveći deo, avaj, prošao. Da, da, da."

Podupreh se u krevetu i ona mi obrisa krilo salvetom i pažljivo postavi poslužavnik na mesto. Onda ponovo napravi kniks i ispruži ruku, dlana okrenutog naviše. Ispustih stručak peršuna u nju.

"Zadržite kusur", rekoh.

"Oh, hvala, hvala, najvelikodušniji sahibe", otpeva ona dok je uzmicala u ulizičkom nizu naklona. Viktorija strpa tri prsta u usta, posmatrajući nas sumnjičavo.

"Mislio sam da danas ideš u lov na sari", rekoh ja. Amrita razvuče teške zavese i ja zažmirih od sivog sjaja. "Hriste", rekoh, "je li to zaista sunčeva svetlost? U Kalkuti?"

"Kamakija i ja već smo bile u kupovini. Vrlo lepa radnja. U stvari, sa vrlo razumnim cenama."

"Ništa nisi našla?"

"Oh, jesam. Materijal će isporučiti kasnije. Obe smo kupile jarde i jarde. Verovatno sam potrošila čitavu tvoju akontaciju."

"Prokletstvo." Spustih pogled i iskrivih lice.

"Šta je bilo, Bobi? Kafa ti je hladna?"

"Ne, dobra je. U stvari, veoma dobra. Samo što sam upravo shvatio da sam propustio priliku da ponovo vidim Kamakiju. Prokletstvo."

"Preživećeš", reče Amrita i posadi Viktoriju na krevet da je presvuče.

Kafa jeste bila dobra i bilo je još u malom metalnom vrču. Otkrio sam tanjir i pronašao dva jajeta, tost premazan maslacem i... čudo nad čudima... tri režnja prave slanine. "Fantastično", rekoh. "Hvala, malena."

"Oh, ništa, ništa", reče Amrita. "Naravno, kuhinja je zatvorena već satima, ali rekla sam im da je to za slavnog pesnika iz sobe 612. Za

pesnika koji najveći deo noći provodi razmenjujući ratne priče sa momcima, a onda se vraća kući kikoćući se dovoljno glasno da probudi svoju ženu i bebu."

"Izvini."

"Kakav je to bio sastanak prošle noći? Mumlao si u snu sve dok te nisam ćušnula laktom."

"Izvini, izvini, izvini."

Ona zalepi novu Viktorijinu pelenu na mesto, baci staru i vrati se da sedne na ivicu kreveta. "Stvarno, Bobi, sa kakvim se otkrovenjima pojavio Krišnin tajanstveni stranac? Je li to bila neka prava osoba?"

Ponudih joj koranicu tosta. Ona odmahnu glavom, a onda je uze iz mojih prstiju i zagriže. "Da li zaista želiš da čuješ tu priču?" upitah.

Amrita klimnu glavom. Srknuh malo kafe, odlučih da joj ne dam puni sinopsis i započeh lakim, pomalo sarkastičnim tonom. Zastajkujući povremeno kako bih izrazio šta mislim o pojedinim delovima priče odmahivanjem glave ili kratkim primedbama, uspeo sam da prepričam Muktanandadžijev trosatni monolog za manje od deset minuta.

"Bože moj", reče Amrita kada sam završio. Izgledala je rastrojeno, gotovo uznemireno.

"Pa, u svakom slučaju, bio je to đavolski način da okončam svoj prvi puni dan u predivnom centru Kalkute", rekoh ja.

"Zar se nisi uplašio, Bobi?"

"Zaboga, ne. Zašto bih, malena? Jedino što me je brinulo bilo je kako da se vratim u hotel sa novčanikom."

"Da, ali..." Amrita začuta, ode do Viktorije, vrati joj u ruku ispuštenu cuclu i pononovo dođe na krevet. "Ako ništa drugo, mislim, proveo si večer sa ludakom, Roberte. Volela bih... volela bih da sam bila tamo da prevodim."

"I ja", rekoh iskreno. "Koliko znam, Muktanandadži je mogao sve vreme da recituje Getisburški govor iznova i iznova na bengalskom dok je Krišna izmišljao priču o duhovima."

"Znači, ne smatraš da je dečko govorio istinu?"

"Istinu?" ponovih ja. Namrštih se na nju. "Kako to misliš? Leševi vraćeni u život? Mrtvi pesnici vaskrsnuti iz rečnog mulja? Dušo, M.

Das je nestao pre osam godina. Sada bi od njega bio jedan prilično jadan zombi, zar ne?"

"Ne, nisam to mislila", reče Amrita. Ona se osmehnu, ali bio je to umoran osmeh. Uopšte nije trebalo da je dovodim, shvatio sam. Toliko sam se brinuo da će mi biti potreban prevodilac, neko ko može da mi pomogne oko kulture. Glupi govнар. "Samo sam mislila da je dečko možda mislio da govori istinu", reče ona. "Možda je pokušao da se pridruži kapalikama, ili kako ih već zovu. Možda je video nešto što nije shvatio."

"Jah, to je moguće", rekoх ja. "Ne znam. Klinac je bio sav nikakav - crvene oči, jадna koža, masa nervoznih manira. Šta znam, možda je bio na drogama. Stekao sam utisak da Krišna mnogo toga dodaje ili menja. Bilo je to kao jedna od onih komičnih tačaka u kojima stranac grokne, a prevodilac brblja deset minuta. Znaš na šta mislim? U svakom slučaju, može biti da je pokušao da se pridruži tom tajnom društvu, a oni su izveli neku jezivu igru da ostave utisak na njega. Ali moja pretpostavka je da Krišna tako zamišlja prevaru."

Amrita uze poslužavnik i odnese ga do komode. Poče da raspoređuje šoljicu i pribor za jelo u različitim šarama. Nije me gledala. "Zbog čega? Jesu li tražili novac?"

Odgurnuo sam čaršav i otišao do prozora. Jedan tramvaj kretao se sredinom ulice i primao i izbacivao putnike bez zaustavljanja. Nebo je još bilo obojeno niskim oblacima, ali bilo je dovoljno sunčeve svetlosti da baca senke na ispućali pločnik. "Ne", rekoх ja. "Ne u mnogo reči. Ali Krišna je završio večerę slatkim malim epilogom - veoma sotto voce - objasnivši kako njegov prijatelj mora da nađe način da ode iz grada, da ode u Delhi ili negde drugde, moguće čak i u Južnu Ameriku. Nije ostavio mesta sumnji da bi nekoliko stotina američkih dolara bilo dobrodošlo."

"Da li je tražio novac?" Amritini otežani britanski samoglasnici bili su oštriji nego inače.

"Ne. Ne u mnogo reči..."

"Koliko si im dao?" Nije pokazivala nikakve znake gneva, već samo ljubopitljivosti.

Odšljapkao sam do kofera i počeo da izvlačim čisti veš i čarape. Ponovo sam shvatio da je najveći argument protiv braka, sasvim

neporeciv argument protiv dugogodišnjeg života sa jednom osobom, uništenje privida o slobodi volje stalni uočavanjem potpune predvidljivosti kod bračnog druga. "Dvadeset dolara", rekoh ja. "Bio je to najmanji putni ček koji sam imao. Najveći deo indijskog novca ostavio sam kod tebe."

"Dvadeset dolara", razmišljala je Amrita naglas. "Po današnjem kursu, to bi izišlo oko stotinu osamdeset rupija. Napisao si to na Muktanandadžija?"

"Ne, ostavio sam blanko."

"Imaće problema da stigne čak do Južne Afrike sa stotinu osamdeset rupija", reče ona učtivo.

"Prokletstvo, briga me i ako njih dvojica utroše te pare na šećerleme. Ili otvore dobrotvorni račun - Fond za spasavanje Muktanandadžija od gneva kapalika. Odbija se od poreza. Dajte odmah."

Amrita ne reče ništa. "Gledaj na to ovako", rekoh ja. "Ne možemo više ni da nađemo dadilju, uđemo u 'Egzeter' da pogledamo loš film i odemo posle toga u Mekdonalds za dvadeset dolara. U njegovoj priči mnogo sam više uživao nego u nekim filmovima zbog kojih smo se vozili čak do Bostona. Kako se ono zvaše onaj glupi dečji film na koji smo potrošili pet dolara sa Denom i Barb neposredno pre polaska?"

"Zvezdani ratovi", reče Amrita. "Misliš li da ćeš moći da upotrebiš ma šta iz njegove priče u članku za Harpers?"

Privezao sam kućni ogrtač. "Sastanak i kafeteriju, da. Pokušaću da dočaram koliko su nestvarni i besmisleni bili neki od likova u mojoj... kako je Moro to nazvao? ...mojoj potrazi za M. Dasom. Ali neću moći da iskoristim Muktanandadžijeva bulažnjenja. U svakom slučaju, ne mnogo. Pomenuću ih, ali čitava ta stvar sa kapalikama naprosto je previše uvrnuta. Ta vrsta sranja sa boginjom-ubicom nestala je sa poslednjim filmskim serijalima. Proveriću to o bandama - možda su kapalike neka vrsta mafije u Kalkuti - ali ostatak je naprosto suviše uvrnut da bi se našao u ozbiljnom članku o prefinjenom pesniku. Nije to samo morbidno, to je..."

"Perverzno?"

"Njah, ne bi oni imali ništa protiv da pišem o malo zdravih

perverzija. Reč na koju sam mislio jeste banalno."

"Neka nas Bog sačuva od šablona, zar ne?"

"Tako je, malena."

"U redu, Bobi. Šta ćemo sada?"

"Hmmm, dobro pitanje", rekoh ja. Igrao sam se zvirkanja sa Viktorijom. Oboje smo koristili deo čaršava kao skrovište. Oboje smo se kikotali kada sam ga podizao kao zavesu između nas. Onda bi Viktorija prekrila oči prstima, a ja bih se obazirao zbunjeno, pokušavajući da je nađem. Baš joj se dopadalo.

"Mislim da ću da se istuširam", rekoh ja. "Onda ćemo da smestimo tebe i ovu ovde Malu na današnji popodnevi let za London. Do sada nije postojala baš nikakva potreba da mi prevodiš bilo šta osim mumljanja nosača. Umoran sam od toga da ovde plaćam za sva ta usta viška koja treba nahraniti. Nema razloga da ostaješ još jedan dan, makar ja morao da sačekam da se Čaterdži sredi. Danas je subota. Možeš neko vreme da ostaneš u Londonu, da noćiš kod roditelja, tako da u Njujork stignemo istovremeno... recimo, u utorak uveče."

"Žao mi je, Bobi. Nemoguće, iz nekoliko razloga."

"Besmislica", rekoh ja. "Ne postoji reč nemoguće." Viktorija i ja pronađosmo jedno drugo i zakikotismo se. "Navedi mi primedbe i ja ću da ih opovrgnem."

"Pod jedan, imamo dogovoren čaj u četiri sa Čaterdžijevima..."

"Ponudiću im tvoje izvinjenje. Sledeće?"

"Pod dva, materijal iz prodavnice sarija još nije stigao."

"Ja ću ga ponesti. Sledeće?"

"Pod tri, nedostajate Viktoriji i meni. Zar ne, mila?" Viktorija skrenu pogled sa igre dovoljno dugo da učtivo zine u majku. Onda promeni pravila, navukavši kraj čaršava preko glave.

"Žao mi je, tri pokušaja", rekoh ja Amriti. "Ispala si. Nedostajate mi vas dve, ali možda ću, kada odete, moći malo da se zblížim sa tvojom prijateljicom Kamakijom. Mislim da danas u dva po podne ima let za London. Ako nije tako, ostaću sa vama na aerodromu sve do kasnijeg leta."

Amrita pokupi nekoliko bebinih igračaka i stavi ih u ladicu. "Postoji i četvrti problem", reče ona.

"A to je?"

"BOAC i 'Pan Am' su otkazali sve letove iz Kalkute osim BOAC-ovog leta u 6.45 ujutro sa Tajlanda, koji kasni. Problemi oko prtljaga, rekao mi je čovek. Zvala sam sinoć, dok sam se dosađivala."

"Sranje. Šališ se. Prokletstvo." Viktorija oseti promenu u tonu i ispusti čaršav. Lice joj se nabra kao da će zaplakati. "Mora da postoji neki način da se ode iz ove smrdljive septičke jame od - izvini, mala - ovog grada."

"Oh, da. Svi unutrašnji letovi 'Er Indije' normalno kreću. Mogli bismo da pređemo na 'Pan Am' u Delhiju, ili na bilo koju drugu avio-kompaniju koja leti preko okeana. Bilo tamo, bilo u Bombaju. Ali propustili smo današnji rani let za Nju Delhi, a svi ostali strahovito kasne. Radije bih tebe sačekala, Bobi. Ne želim da putujem po ovoj zemlji bez tebe. Dovoljno sam to radila kao dete."

"Važi, dušo", rekoh ja i zagrlih je. "U redu, onda, pokušaćemo da stignemo na BOAC-ov let u ponedeljak, rano. Hriste, pola sedam ujutro. Pa, ako ništa drugo, poslužiće nam doručak. Slažeš li se da se istuširam kao što sam planirao?"

"Da", reče Amrita dok je uzimala bebu. "Proverila sam kod ljudi iz BOAC-a, i nema nikakvih problema što se tvog tuširanja tiče."

To popodne proveli smo u oponašanju razgledanja. Ušuškao sam Viktoriju u nosiljku za leđa i izišli smo u vrelinu, buku i zbrku. I temperatura i vlažnost zadržavali su se blizu oznake 100. Pojeli smo više nego pristojan ručak na mestu zvanom 'Šah-an-Šah', a onda se odvezli taksijem uz Čauringi do Indijskog muzeja.

Mala tabla napolju objavljivala je da su JOGA VEŽBE U VRTOVIMA BEZUSLOVNO ZABRANJENE! Unutra je bilo veoma vruće, izložbene vitrine bile su prašnjave, a zgrada je bila iznenađujuće prazna ako se izuzme bučna i odvratna turistička grupa Nemaca. Bio sam blago zainteresovan za antropološku izložbu na prvom spratu, ali tek mi je izložba arheološke umetnosti konačno privukla pažnju.

"Šta je to?" upita Amrita kada je videla da sam se sagnuo iznad staklene vitrine.

Majušna crna figura bila je označena kao Lik Boginje Durge u

vidu Kali: oko 80. godine pre nove ere. Nije joj uspevalo da bude zastrašujuća. Nisam video nikakav trag omče, lobanje ili odsečene glave. U jednoj ruci nalazilo se nešto što je ličilo na drveni štap, u drugoj šoljica za jaje okrenuta naopako; u trećoj se možda nalazio trozubac, ali to je više ličilo na otvoreni džepni nožić, a poslednja ruka bila joj je ispružena sa dlanom okrenutim naviše, nudeći majušnu žutu krofnu. Ka i svi drugi kipovi boginja koje sam video u muzeju, imala je visoki struk, čvrste dojke i dugačke uši. Lice joj je bilo namršteno, mnoštvo zuba oštro, ali nisam mogao da razaberem vampirske očnjake niti isplaženi jezik. Nosila je šešir od plamenova. Mnogo žešći, po meni, bio je kip označen kao Durga, koji je stajao u obližnjoj vitrini. Ova navodno bezazlenija inkarnacija Parvati imala je deset ruku, a svaka ruka držala je oružje opasnije od prethodnog.

"Tvoja prijateljica Kali ne izgleda naročito strašno", reče Amrita. Čak se i Viktorija naginjala iz nosiljke kako bi pogledala izložbenu vitrinu.

"Ta stvar stara je dve hiljade godina", rekoh ja. "Možda je od tada postala užasnija i krvožednija."

"Neke žene naprosto ne stare dostojanstveno", saglasi se Amrita i pomeri se do sledećeg eksponata. Viktorija kao da je uživala u velikom bronzanom idolu Ganeša, razigranog boga napretka sa glavom slona; i ostatak boravka u muzeju proveli smo u igri otkrivanja onoliko verzija Ganeša koliko je to bilo moguće.

Amrita je želela da poseti Viktorijin Memorijal i vidi artefakte iz vremena Radža, ali već je bilo kasno, pa smo se zadovoljili time što smo se provezli taksijem tuda i pokazali bebi upečatljivu belu građevinu za koju smo joj rekli da je ime dobila po njoj.

Ušli smo u hotel po strahovitom pljusku, brzo se presvukli, ponovo izišli i ustanovili da nas Čaterdžijeva kola čekaju i da je kiša prestala.

Nosio sam kravatu prvi put u nekoliko dana i dok su se kola uključivala u saobraćaj, sedeo sam neudobno, cimao čvor i priželjkivao da mi je okovratnik udobniji ili vrat tanji. Košulja kratkih rukava bila mi je već natopljena na leđima i najednom sam bio svestan toga koliko su mi otrcane i izmrljane verne cipele marke 'Volabi'. Sve u svemu, osećao sam se izgužvan, sažvakan i

natopljen znojem. Pogledao sam postrance Amritu. Ona je izgledala - kao i uvek - smireno i uzdržano. Nosila je belu pamučnu haljinu koju je kupila u Londonu i ogrlicu od lapis lazulija koju sam joj poklonio pre nego što smo se venčali. Po svim pravilima, kosa je trebalo da joj visi u mlitavim bičevima, ali joj je umesto toga padala na ramena, puna i bogata.

Vozili smo se skoro jedan sat, i to putovanje podsetilo me je da je površine Kalkute veća od površine Njujorka. Saobraćaj je bio bezuman i nasumičan kao i uvek, ali Čaterdžijev nemi vozač pronalazio je najbrži put kroz metež. Moja zabrinutost zbog saobraćaja nije bila naročito ublažena zbog velikih belih znakova na bengalskom, hindiju i engleskom u središtu nekolicine haotičnih kružnih tokova kojim smo prolazili: VOZITE PAŽLJIVIJE! OVE GODINE NA OVOJ SAOBRAĆAJNICI VEĆ JE POGINULO LJUDI! Na praznom mestu bila je postavljena pločama sa brojevima kakve su se mogle videti na starim stadionima za bezbol. Najviši broj koji sam video tokom tog putovanja bio je 28. Dokono sam se zapitao da li to obuhvata čitavu deonicu puta ili samo tih nekoliko kvadratnih stopa kolovoza.

Povremeno smo išli brže auto-putem ovičenim sa obe strane velikim chawls-ima - tim neverovatnim ćumezima sa limenim krovovima, jutanim zidovima i blatnjavim stazama umesto ulica - koji su se prostirali miljama da bi ih okončali tek sivi monoliti fabrika koje su podrigivale plamen i nefiltriranu čađ ka monsunskim oblacima. Shvatio sam da su filofska ubeđenja u uzletu poput ekologije i kontrole zagađenja luksuz za naše industrijski napredne države. Vazduh u Kalkuti, već sladunjav od neprečišćenih otpadnih voda, zapaljene kravlje balege, miliona tona đubreta i bezbroj otvorenih vatri koje su večito gorele, gotovo se nije mogao udisati zbog dodatnih odliva neprečišćenih izduvnih gasova i industrijske prljavštine.

Same fabrike bile su ogromni artefakti od dotrajalih opeka, zarđalog čelika, sa podivljalim korovom i polupanim prozorima - slike iz neke mračne budućnosti u kojoj je industrijsko doba krenulo putem dinosaurus, ali je ostavilo svoje trule lešine razbacane po okolini. A opet, dim se dizao i iz najoronulijih ruševina i uboge ljudske prilike

ulazile su i izlazile iz crnih čeljusti najmračnijih zgrada. Shvatio sam da mi je gotovo nemoguće da zamislim kako živim u nekoj od tih čatrlja bez patosa i radim u nekoj od tih mračnih fabrika.

Amritu mora da su morale iste misli, jer smo se vozili u tišini i oboje posmatrali kako panorama ljudske beznadežnosti promiče kraj prozora automobila.

A onda, za samo nekoliko minuta, prešli smo preko mosta iznad širokog dela punog železničkih koloseka, prošli kroz prelazni kraj pročelja majušnih prodavnica i najednom se našli u starom, etabliranom delu grada punom ulica oivičenih drvećem i velikih kuća koje su čuvali zidovi i kapije sa rešetkama. Tanušna Sunčeva svetlost blistala je na bezbrojnim krhotinama razbijenog stakla postavljenim na vrhove ravnih zidova. Na jednom mestu nalazila se jard široka praznina na vrhu visokog zida, ali opeke boje blata bile su umrljane tamnim prugama. Dobro izglačani automobili stajali su na krajevima dugačkih prilaznih puteljaka. Kapije sa gvozdanim šiljcima imale su male table sa upozorenjem Čuvaj se psa na najmanje tri jezika.

Nije trebalo mnogo da bi se shvatilo da je ovo nekada bio britanski rezidencijalni deo, onoliko odvojen od pandemonijuma grada i domorodaca koliko je engleska vladajuća klasa mogla da postigne. Propadanje je bilo primetno čak i tu - česti prljavi zidovi, krovovi bez crepa i grubo zakovani prozori - ali bilo je to kontrolisano propadanje, čuvanje odstupnice prema goropadnoj entropiji koja kao da je vladala u drugim delovima Kalkute; a osećaj razlaganja bio je donekle ublažen jarkim cvećem i drugim očiglednim pokušajima da se uredi vrtovi koji su se načas mogli videti kroz visoke ulazne kapije.

Zaustavili smo se kraj jedne od tih kapija. Vozač je izjurio napolje i otključao katanac ključem sa lančića oko pojasa. Kružni prilazni puteljak bio je oivičen visokim, procvalim grmljem i pognutim granjem drveća.

Dočeka nas je Majkl Lionard Čaterdži. "Ah, gospodin i gospođa Luzak! Dobro došli!" Njegova žena takođe je stajala na vratima kraj deteta za koje sam najpre pomislio da im je sin, a zatim shvatio da im mora biti unuk. Gospođa Čaterdži bila je u ranim šezdesetim, pa

sam ja revidirao starost njenog muža naviše. Čaterdži je bio jedan od one gospode glatkog lica, koja večito ćelave, dosegnu pedesetu i naizgled ostanu takvi sve do pred kraj šezdesetih.

Proćaskali smo na trenutak na prednjem stepeniku. Viktoriji su uputili dužne komplimente, a mi smo nahvalili njihovog unuka. Onda su nas brzo proveli kroz kuću pre nego što su nas povelili kroz druga vrata do široke verande koja je gledala na bočnu ulicu.

Zanimala me je njihova kuća. Bila je to moja prva prilika da vidim kako živi indijska porodica više klase. Prvi utisak bio je utisak jukstapozicije: velike, formalne sobe visokih tavanica, sa bojom koja se ljuspala sa zamazanih zidova; predivna komoda od orahovine prekrivena ogrebotinama, na kojoj je bio izložen punjeni mungos sa prašnjavim staklenim očima i olinjalim krznom; skupi, ručno istkani tepih iz Kašmira, postavljen preko iskrzanog linoleuma; prostrana, nekada moderna kuhinja sada nemarno zakrčena prašnjavim bocama, starim sanducima, skorenim metalnim sudovima i sa malim ognjištem za ugalj smeštenim tačno u središtu poda. Dim je išarao nekada belu tavanicu.

"Biće nam prijatnije napolju", reče Čaterdži i pridrža Amriti vrata.

Kamene ploče bile su još vlažne od poslednjeg pljuska, ali stolice sa jastucima bile su suve, a sto je bio postavljen za čaj. Čaterdžijeva odrasla kćer, teška mlada žena sa ljupkim očima, pridružila nam se dovoljno dugo da proćaska sa Amritom na hindiju nekoliko minuta, a potom ode sa sinom. Čaterdži je izgledao zbunjen Amritinim lingvističkim sposobnostima i zapitao ju je nešto na francuskom. Amrita mu tečno odgovori i oboje se nasmejaše. On pređe na nešto za šta sam kasnije saznao da je tamilski, a Amrita mu odgovori. Počeše da razmenjuju ljubaznosti na jednostavnom ruskom. Srknuh čaj i osmehnuh se gospođi Čaterdži. Ona mi uzvratila osmehom i ponudi mi sendvič sa krastavcem. Nastavili smo da se osmehujemo jedno drugome još nekoliko minuta, koliko je trajala ta trojezička šega, a onda Viktorija poče da kenjka. Amrita mi uze bebu iz ruku, a Čaterdži se okrenu ka meni.

"Želite li još čaja, gospodine Luzak?"

"Ne, hvala, ovo je sasvim dovoljno."

"Možda nešto jače?"

"Pa..."

Čaterdži pucnu prstima i ubrzo se pojavi sluga. Nekoliko sekundi kasnije, pojavio se ponovo sa poslužavnikom na kom je bilo nekoliko dekorativnih boca i čaša.

"Pijete li skoč, gospodine Luzak?"

Da li je Papa katolik? - pomislih ja. "Da." Amrita me je upozorila na okolnost da je većina indijskih skočeva grozna, ali jedan gutljaj bio mi je dovoljan da shvatim da se u Čaterdžijevoj dekorativnoj boci nalazi samo prvoklasni viski, gotovo sasvim sigurno star dvanaest godina, gotovo sasvim sigurno iz uvoza. "Odlično."

"To je 'Glenlivet'", reče on. "Nije mešavina. Mislim da je autentičniji od mešanih prvoklasnih vrsta."

Nekoliko minuta razgovarali smo o pesništvu i pesnicima. Ja sam pokušao da navedem razgovor na M. Dasa, ali Čaterdži nije bio voljan da razgovara o nestalom pesniku, već je samo pomenuo da je Gupta sudio sve pojedinosti oko sutrašnjeg transfera rukopisa. Upustili smo se u razgovor o tome koliko je teško za ozbiljnog pisca u obe naše zemlje da pristojno zarađuje za život. Stekao sam utisak da je Čaterdži novac nasledio od porodice, kao i da ima i druge interese, ulaganja i prihode.

Nezaobilazno, razgovor je skrenuo na politiku. Čaterdži je bio veoma rečit kada je govorio o olakšanju koje je zemlja osetila posle svrgavanja gospođe Gandi na prethodnim izborima. Ponovna pojava demokratije u Indiji veoma me je zanimala i nadao sam se da ću to moći da ugradim u svoj članak o Dasu.

"Bila je tiranin, gospodine Luzak. Takozvano vanredno stanje bilo je samo lukavstvo koje je sakrilo ružno lice njene tiranije."

"Dakle, ne verujete da će ona ikada ponovo ući u državnu politiku?"

"Nikad! Nikad, gospodine Luzak."

"Ali mislio sam da ona još ima snažnu političku bazu i da je Kongresna partija još potencijalno većinska ukoliko sadašnja koalicija propadne."

"Ne, ne", reče Čaterdži i odmahnu rukom sa nipodaštavanjem. "Ne razumete. Sa gospođom Gandi i njenim sinom je svršeno. Za godinu dana naći će se u zatvoru. Pazite šta vam kažem. Nad

njenim sinom već se vodi istraga zbog raznih skandala i zverstava; a kada istina izbije na videlo, imaće sreće ako izbegne pogubljenje."

Klimnuh glavom. "Čitao sam da je mnogo ljudi odbio od sebe svojim drastičnim programima kontrole populacije."

"Bio je svinja", reče Čaterdži bez emocija. "Nadmena, ohola, diktatorska svinja. Njegovi programi jedva da su bili nešto bolji od pokušaja da izvede genocid. Proganjao je siromašne i neobrazovane, iako je i sam u suštini nepismen. Bio je takvo čudovište da ga se čak i majka plašila. Kada bi danas ušao u gomilu, rastrgli bi ga golim rukama. I ja bih učestvovao u tome sa zadovoljstvom. Još čaja, gospođo Luzak?"

Neka kola prodoše tihom ulicom iza gvozdene ograde. Nekoliko kišnih kapi zadobova po širokom lišću stabla banjana iznad nas.

"Kakvi su vam utisci o Kalkuti, gospodine Luzak?"

Čaterdžijevo iznenadno pitanje zateklo me je nepripremljenog. Otpio sam malo skoča i pustio toplinu da se širi jedan sekund pre nego što sam odgovorio. "Kalkuta je očaravajuća, gospodine Čaterdži. Previše je to složen grad da bi se na njega reagovalo u dva dana. Šteta što nećemo imati više vremena da je istražimo."

"Vi ste diplomata, gospodine Luzak. Ono što, u stvari, želite da kažete jeste da vas je Kalkuta užasnula. Već je uvredila vaš senzibilitet, je li?"

"'Užasnula' nije baš prava reč", rekoh ja. "Istina je da me beda pogađa."

"Ah, da, beda", reče Čaterdži i osmehnu se kao da ta reč sadrži duboko ironične konotacije. "Zaista, ovde ima mnogo bede. Mnogo prljavštine po zapadnim merilima. To mora da vređa američki um, pošto je Amerika stalno iznova posvećivala svoju snažnu volju odstranjenju bede. Kako je ono vaš bivši predsednik Džonson rekao... objavitati rat bedi? Čovek bi pomislio da je trebalo da se zadovolji sopstvenim ratom u Vijetnamu."

"Rat protiv bede drugi je rat koji smo izgubili", rekoh ja. "Amerika i dalje ima svoj deo bede." Spustih praznu čašu i sluga mi se pojavi kraj lakta da mi dospe još skoča.

"Da, da, ali sada razgovaramo o Kalkuti. Jedan od naših boljih pesnika rekao je za Kalkutu da je 'poluzgažena bubašvaba od

grada'. Jedan drugi naš pisac uporedio je ovaj grad sa ostarelom kurtizanom na umoru, okruženom rezervoarima kiseonika i trulim ljuskama pomorandže. Da li biste se složili sa tim, gospodine Luzak?"

"Složio bih se da su to vrlo jake metafore, gospodine Čaterdži."

"Je li vaš muž uvek tako obazriv, gospođo Luzak?" upita Čaterdži i osmehnu nam se iznad čaše. "Ne, ne, ne treba da se brinete da li ću se uvrediti. Navikao sam na Amerikance i na njihovo reagovanje na naš grad. Oni reaguju na jedan od sledeća dva načina: smatraju Kalkutu 'egzotičnom' i usredsređuju se samo na svoja turistička zadovoljstva; ili se smesta užasnu, ustuknu i pokušaju da zaborave ono što su videli, a nisu razumeli. Da, da, američka psiha predvidiva je poput sterilnog i ranjivog američkog sistema za varenje kada se susretne sa Indijom."

Pogledao sam gospođu Čaterdži, ali ona je cupkala Viktoriju u krilu i kao da nije čula ono što njen muž govori. Istog trenutka, Amrita je pogledala mene i ja sam to shvatio kao upozorenje. Osmehnuo sam se kako bih pokazao da nemam nameru da se svađam. "Možda ste zaista u pravu", rekoah ja. "Mada se ne bih usudio da ustvrdim kako razumem 'američku psihi' ili 'indijsku psihi' - ako takve stvari uopšte postoje. Prvi utisci obavezno su plitki. To cenim. Već se dugo divim indijskoj kulturi, čak i pre nego što sam sreo Amritu, a ona je svakako podelila nešto te lepote sa mnom. Ali priznajem da je Kalkuta pomalo zastrašujuća. Čini se da postoji nešto jedinstveno... jedinstveno i uznemirujuće u Kalkutinim urbanim problemima. Možda je u pitanju samo razmera. Prijatelji su mi rekli da Meksiko Siti, uprkos svoj svojoj lepoti, deli istovetne probleme."

Čaterdži klimnu glavom, osmehnu se i spusti čašu. Skupi prste i pogleda me kao što bi učitelj pogledao učenika u koga možda vredi, a možda i ne, uložiti još vremena. "Vi niste mnogo putovali, gospodine Luzak?"

"Ne, zaista. Pre više godina proputovao sam Evropu sa rancem na leđima. Neko vreme proveo sam u Tangeru."

"Ali ne i u Aziji?"

"Ne."

Čaterdži spusti ruke kao da je sasvim jasno dokazao svoje

stanovište. Ali nauk još nije bio sasvim gotov. On pucnu prstima, ispali komandu i trenutak kasnije sluga mu donese tanku, plavu knjigu. Nisam mogao da razaberem naslov.

"Molim vas, kažite mi da li ovo smatrate razumnim i poštenim opisom Kalkute, gospodine Luzak", reče Čaterdži i poče naglas da čita:

...gusta masa kuća tako starih
da se čini kao da će pasti, kroz
koju vrludaju i krivudaju uski i
vijugavi sokaci. Tu nema privatnosti
i ko god se uputi u tu oblast
zatekne ulice - tako zvane iz učtivosti
- zakrčene tumaralima i vidi,
kroz poluprozirne prozore, sobe
pretrpane do gušenja... ustajale
slivnike... prljavštinu što davi mračne
prolaze... zidove od izbeljene čađi,
i vrata što ispadaju iz šarki...
a deca se posvuda roje,
i olakšavaju gde god im se prohte.

On prekinu, zatvori knjigu i učtivo, upitno podiže obrve.

Nisam imao ništa protiv da nastavim da se ponašam onako kako to zabavlja našeg domaćina. "Ima relevantnih delova", rekoh.

"Da." Čaterdži se osmehnu i podiže knjigu. "Ovo je, gospodine Luzak, savremeni opis Londona napisan pedesetih godina prošlog veka. Mora se uzeti u obzir činjenica da se Indija sada tek otiskuje u sopstvenu Industrijsku revoluciju. Izmeštenost i zbrka koji vas toliko šokiraju - ne, ne, ne poričite to - sve su to neophodni nuz-proizvodi takve jedne revolucije. Imate sreće, gospodine Luzak, što je vaša kultura prevazišla tu tačku."

Klimnuh glavom i odupreh se porivu da mu kažem da bi opis koji je pročitao odgovarao i Sautsajdu, delu Čikaga u kome sam proveo detinjstvo. Ali i dalje sam smatrao da vredi uložiti još jedan napor kako bih razjasnio sopstvena osećanja.

"To je sasvim tačno, gospodine Čaterdži. Cenim to što kažete. Mislio sam nešto slično dok smo se danas vozili ovamo i vi ste to veoma dobro razjasnili. Ali moram da kažem da sam, za ovo kratko vreme koliko smo tu, osetio nešto... nešto drugačije u Kalkuti. Nisam siguran šta je to. Čudan osećaj... nasilja, pretpostavljam. Osećaj nasilja što kipti neposredno ispod površine."

"Ili možda bezumlja?" upita Čaterdži neuvijeno.

Ne rekoh ništa.

"Mnogi nesuđeni komentatori našeg grada, gospodine Luzak, zapažaju ovde taj tobožnji osećaj posvemašnjeg nasilja. Vidite li onu ulicu? Da, onu tamo?"

Pogledah tamo gde je pokazao prstom. Volovska zaprega kretala se inače praznom bočnom ulicom. Osim spore zaprege u pokretu i banjana sa više stabala, prizor je mogao da potiče iz nekog starog, oronulog dela bilo kog američkog grada. "Da", rekoh. "Vidim."

"Pre više godina", reče on, "sedeo sam ovde, doručkovao i posmatrao kako ubijaju jednu porodicu. Ne, 'ubijaju' nije prava reč. Bili su raskomadani, gospodine Luzak, raskomadani. Tamo. Baš tamo. Gde sada prolazi zaprega."

"Šta se desilo?"

"Bilo je to za vreme indusko-muslimanskih nereda. Sa jednim ovdašnjim lekarom živela je siromašna muslimanska porodica. Navikli smo na njihovo prisustvo. Čovek je bio drvodelja i moj otac je mnogo puta koristio njegove usluge. Njihova deca igrala su se sa mojim mlađim bratom. Tada, 1947, odabrali su najnapetiji trenutak nereda da se iseles u Istočni Pakistan.

Video sam ih kako nailaze ulicom, petoro njih, računajući i najmlađe dete, bebu u majčinom naručju. Vozili su se u kolima koja je vukao konj. Ja sam doručkovao kada sam čuo buku. Presrela ih je gomila ljudi. Musliman je počeo da se prepire. Načinio je grešku kada je svojim upletenim bičem ošinuo vođu rulje. Svi su nagnuli. Sedeo sam baš gde vi sedite sada, gospodine Luzak. Mogao sam sasvim dobro to da vidim. Ljudi su koristili tojage, kaldrmu i gole ruke. Možda su isto tako koristili i zube. Kada se završilo, muslimanski drvodelja i njegova porodica bili su umrljane gomilice na ulici. Čak je i njihov konj bio mrtav."

"Zaboga", rekoah ja. A onda, u tišini: "Hoćete da kažete da se slažete sa onima koji kažu da postoji neka crta ludila u ovom gradu, gospodine Čaterdži?"

"Sasvim suprotno, gospodine Luzak. Pominjem ovaj incident zato što su ljudi u toj rulji bili... i jesu... moji susedi: gospodin Golvakar, učitelj; gospodin Sirsik, pekar; stari gospodin Mukerdži, koji radi u pošti blizu vašeg hotela. Bili su to obični ljudi, gospodine Luzak, koji su živeli normalnim životom pre tog žalosnog incidenta i koji su se vratili normalnom životu posle njega. Pominjem to zato što pokazuje da je svako ko izdvoji Kalkutu kao kolevku bengalskog ludila budala. Za svaki grad može se reći da ima takvo 'nasilje koje kipti neposredno ispod površine'. Da li ste danas videli novine na engleskom jeziku?"

"Novine? Ne."

Čaterdži otvori novine koje su ležale kraj posude sa šećerom. Pruži mi ih.

Glavni članak bavio se Njujorkom. Prošle večeri došlo je do nestanka struje, najgoreg još od potpunog zamračenja iz 1965. Gotovo kao na dati signal, eksplodiralo je pljačkanje u getima i siromašnijim delovima grada. Hiljade ljudi učestvovala su u naizgled besmislenom vandalizmu i krađi. Rulje su se okupljale i navijale dok su čitave porodice razbijale izloge prodavnica i bežale sa televizorima, odećom i svim prenosivim predmetima. Pohapšeno ih je na stotine, ali gradonačelnikova kancelarija i policijski portparol priznali su da je policija bila bespomoćna, suočena sa razmerama problema.

Bili su tu i preštampani američki uvodnici. Liberali su na to gledali kao na ponovnu pojavu društvenog protesta i optuživali diskriminaciju, bedu i glad koji su ga izazvali. Konzervativni kolumnisti kiselo su isticali da gladni ljudi ne krađu najpre stereo sisteme i zahtevali su strože kažnjavanje u sprovođenju zakona. Svi razumni uvodnici zvučali su šuplje u svetlosti perverzne nasumičnosti događaja. Činilo se kao da samo tanak zid električnog osvetljenja štiti velike gradove sveta od potpunog varvarstva.

Pružih novine Amriti. "Đavolska stvar, gospodine Čaterdži. Lepo ste dokazali svoje stanovište. Ja svakako nisam želeo da vam držim

lekciju o problemima Kalkute."

Čaterdži se osmehnu i ponovo spoji prste. Naočari su mu odražavale sivi sjaj i tamnu senku moje glave. On blago klimnu glavom. "Sve dok shvatate da je reč o urbanom problemu, gospodine Luzak. O problemu pogoršanom stepenom ovdašnje bede i prirodom doseljenika koji su preplavili naš grad. Kalkuta su bukvalno okupirali neobrazovani stranci. Naši problemi su stvarni, ali nisu jedinstveni samo za nas."

Nemo klimnuh glavom.

"Ne slažem se", reče Amrita.

I Čaterdži i ja okrenusmo se iznenađeno. Amrita je spustila novine brzim trzaje ručnog zgloba. "Uopšte se ne slažem, gospodine Čaterdži", reče ona. "Smatram da to jeste problem kulture - u mnogim stvarima jedinstven za Indiju, ako ne baš samo za Kalkutu."

"Oh?" reče Čaterdži. On zalupka prstima. I pored samopouzdanog osmeha, bilo je očigledno da je iznenađen i iritiran time što mu protivureči jedna žena. "Kako to mislite, gospođo Luzak?"

"Pa, pošto izgleda da se u ovo vreme hipoteze ilustruju anegdotama", reče ona tiho, "dozvolite mi da vam ispričam o dva incidenta koje sam juče posmatrala."

"Svakako." Čaterdžijev osmeh imao je napetu podlogu grimase.

"Juče sam doručkovala u kafeteriji u vrtu 'Oberoja'", započe ona. "Viktorija i ja bile smo same za stolom, ali u restoranu je bilo još mnogo drugih. Za susednim stolom sedelo je nekoliko pilota 'Er Indije'. Na nekoliko stopa od nas, jedna nedodirljiva žena šišala je travu ručnim makazama..."

"Molim vas", reče Čaterdži; grimasa je sada bila vidljiva na glatkom licu. "Mi radije kažemo 'osoba iz klase radnika'."

Amrita se osmehnu. "Da, svesna sam toga", reče ona. "Klasa radnika ili haridžan, 'u Božjoj milosti'. Odrasla sam sa tim konvencijama. Ali to su puki eufemizmi, i sigurna sam da ste sasvim svesni toga, gospodine Čaterdži. Ona je 'klasa radnika' zato što je rođena van kaste i tamo će i umreti. Njena deca gotovo sigurno će provesti život obavljajući iste fizičke poslove kao i ona. Ona je nedodirljiva."

Čaterdžijev osmeh bio je zaleđen, ali nije je ponovo prekidao.

"U svakom slučaju, čučala je, sekla travku po travku i kretala se po dvorištu, kako je meni izgledalo, veoma bolnim, pačjim hodom. Niko nije obraćao pažnju na nju. Bila je nevidljiva kao i korov koji je kratila.

Preko noći, sa stubišta je pao električni kabl. Pao je preko travnjaka u dvorištu, ali niko se nije setio da ga popravi ili da isključi struju. Kelneri su ga izbegavali dok su išli prema bazenu. Nedodirljiva žena naišla je na njega dok je sekla travu i posegnula je da ga skloni s puta. Kabl nije bio izolovan.

Kada ga je dodirnula, silovito je bila odbačena unazad; ali nije mogla da pusti kabl. Bol mora da je bio izuzetno veliki, ali ona je samo jednom strašno jauknula. Bukvalno se koprcala na tlu, pod strujnim udarom pred našim očima.

Kažem 'našim', gospodine Čaterdži. Kelneri su stajali sa strane prekrštenih ruku i posmatrali. Radnici na platformi blizu žene gledali su odozgo bezizrazno. Jedan od pilota blizu mene ispričao je neki mali vic i vratio se svojoj kafi.

Ja ne razmišljam brzo, gospodine Čaterdži. Čitavog života naginjala sam tome da puštam druge da za mene obavljaju i najjednostavnije stvari. Ranije sam molila sestru da ona za nas kupuje vozne karte. Čak i danas, kada Bobi i ja poručimo picu da nam se isporuči na kućnu adresu, insistiram na tome da on zove telefonom. Ali kada je prošlo pola minuta i kada je postalo očito da muškarci u dvorištu - a bilo ih je najmanje desetak - neće sprečiti smrt te jadne žene od elektriciteta, morala sam da delam. Nije tu trebalo mnogo razmišljanja ili hrabrosti. Blizu vrata nalazila se metla. Izvukla sam joj kabl iz ruke drvenom drškom."

Zurio sam u svoju ženu. Amrita mi ništa od toga nije pomenula. Čaterdži je rastrojeno klimao glavom, ali ja sam prvi došao do glasa. "Je li bila teško povređena?"

"Očito nije", reče Amrita. "Pričalo se o tome da je pošalju u bolnicu, ali petnaest minuta kasnije ponovo je sekla travu."

"Da, da", reče Čaterdži. "To je zaista zanimljivo, ali ne treba stvar izvlačiti iz konteksta..."

"Drugi incident dogodio se samo oko jedan sat posle toga",

nastavi Amrita glatko. "Kupovala sam sa jednom prijateljicom sarije kod bioskopa 'Elita'. Saobraćaj je bio zaustavljen duž više blokova. Jedna vremešna krava stajala je nasred ulice. Ljudi su vikali i trubili, ali niko nije ni pokušao da je pomeri. Odjednom, krava je počela da mokri u moćnom mlazu na ulicu. Na pločniku blizu nas nalazila se jedna devojka - veoma lepa, stara oko petnaest godina, u uštirkanoj beloј bluzi i sa crvenom maramom. Ta devojka smesta je potrčala na ulicu, gurnula dlan u mlaz mokraće i isprskala se time po čelu."

Lišće je šuštalо u tišini. Čaterdži pogleda svoju ženu, a zatim ponovo Amritu. Nemo je lupkao vrhovima prstiju jedne ruke po vrhovima prstiju druge. "I to je taj drugi incident?" upita on.

"Da."

"Gospođo Luzak, svakako, iako ste bili van svoje zemlje - Indije - još od detinjstva, sigurno se sećate poštovanja koje ukazujemo kravama kao simbolu naše vere?"

"Da."

"I sigurno znate da svi ljudi u Indiji ne dele zapadnjački... ovaj... užas zbog pomisli o klasnim razlikama."

"Da."

"A da li ste znali da mnogi smatraju da mokraća... naročito ljudska mokraća... poseduje snažna duhovna i medicinska svojstva? Da li ste znali da naš sadašnji premijer, gospodin Moradži Desaj, pije po nekoliko unci sopstvene mokraće svakog jutra?"

"Da, znam to."

"Onda, iskreno, gospođo Luzak, ne vidim šta vaši 'incidenti' otkrivaju izuzev možda kulturnog šoka i odvratnosti koju osećate prema tradicijama svoje bivše kulture."

Amrita odmahnu glavom. "Nije to samo kulturni šok, gospodine Čaterdži. Kao matematičar volim da različite kulture posmatram više apstraktno, kao susedne skupove sa određenim zajedničkim elementima. Ili, ako želite, nizove ljudskih opita u vezi sa načinom da se živi, razmišlja i ponaša. Možda zbog sopstvene prošlosti, možda zbog toga što sam se toliko selila kao dete, osećala sam izvesnu objektivnost prema različitim kulturama koje sam posećivala i u kojima sam živela."

"Da?"

"I, gospodine Čaterdži, pronašla sam neke elemente u indijskom skupu kulturnih stanovišta koje malo drugih kultura poseduje - ili, ako ih i poseduje, radije ih odbacuje. Pronašla sam ovde, u sopstvenoj zemlji, ukorenjeni rasizam koji verovatno prevazilazi sve sa čim bi se trenutno mogao porediti. Ustanovila sam da se filosofija nenasilja sa kojom sam odrasla - i zbog koje sam se osećala sasvim dobro - neprestano ruši namernim i bezdušno divljačkim postupcima njenih pobornika. A činjenica da vaš premijer svakodnevno pije po nekoliko čaša sopstvene mokraće, gospodine Čaterdži, nipošto mi ne preporučuje tu praksu. Kao ni najvećem delu sveta. Otac me je često podsećao da je Mahatma, kada je išao od sela do sela, najpre propovedao ne bratstvo ili protivbritansko ratno lukavstvo nenasilja, već osnove - apsolutne osnove - ljudske higijene.

Ne, gospodine Čaterdži, govoreći kao Indijka, ne slažem se da su sve poteškoće Kalkute jednostavno mikrokosmos sveopštih urbanih problema."

Čaterdži je zurio u nju preko prstiju. Gospođa Čaterdži nelagodno se promeškolljila. Viktorija je pogledala majku odozdo, ali se nije oglasila. Nisam siguran šta bi sledeće bilo izrečeno da prve krupne kapi kiše nisu odabrale taj sekund da počnu da padaju oko nas kao vlažna kanonada.

"Mislim da će nam biti prijatnije unutra", reče gospođa Čaterdži dok je oluja počinjala oko nas punom silinom.

Prisustvo Čaterdžijevog vozača kočilo nas je za vreme vožnje natrag do hotela, ali komunicirali smo složenim šiframa poznatim samo bračnim parovima.

"Trebalo je da radiš za Ujedinjene Nacije", rekoh ja.

"I jesam radila za U.N.", reče Amrita. "Zaboravljaš da sam radila tamo jedno leto kao prevodilac. Dve godine pre nego što smo se sreli."

"Hmmm, jesi li izazvala neki rat?"

"Ne. To sam prepustila profesionalnim diplomatama."

"Nisi mi rekla da si za doručkom videla ženu koja umalo nije poginula od struje."

"Nisi pitao."

Postoje trenuci kada čak i muž zna da treba da umukne. Posmatrali smo kako sirotinjski kvartovi promiču kroz nestalne zavese kiše. Neki ljudi nisu se ni trudili da se sklone s pljuska, već su tupo čučali u blatu, glava pognutih pod daždom.

"Vidiš li decu?" upita Amrita tiho. Nisam pre toga, ali sada jesam. Devojčice od sedam i osam godina stajale su sa još mlađom decom na kukovima. Sada sam shvatio da je to jedna od najupornijih slika iz proteklih nekoliko dana - deca koja drže decu. Dok je kiša pljuštala, stajala su pod nadstrešnicama, nadvožnjacima i kapavim platnom. Otrcana odeća bila im je jarko obojena, ali čak ni blistavo crvenilo ni kraljevsko plavetnilo nisu skrivali prljavštinu i iznošenost. Devojčice su nosile zlatne narukvice na mršavim ručnim i nožnim zglobovima. Bio je to njihov budući miraz.

"Ima mnogo dece", rekoh ja.

"A istovremeno kao da ih uopšte nema", reče Amrita tako tiho da je to gotovo prošaputala. Trebalo mi je samo nekoliko sekundi da shvatim da je u pravu. Za većinu mališana koje smo videli, detinjstvo je već prošlo. Bili su suočeni sa budućnošću ispunjenom podizanjem mlađe braće i sestara, teškim radom, ranim brakom i podizanjem sopstvenog poroda. Mnoga mlađa deca koja su pred nama trčala gola po blatu neće preživeti sledećih nekoliko godina. Ona koja dosegnu naše godine dočekaće novi vek u naciji od milijardu ljudi, suočenoj sa glađu i društvenim haosom.

"Bobi", reče Amrita, "znam da u američkim osnovnim školama ne predaju matematiku mnogo ozbiljno, ali u gimnaziji si imao euklidovsku geometriju ravni, zar ne"

"Jah, čak i u američkim srednjim školama predaju o tome, malena."

"Onda znaš da postoje i neeuklidovske geometrije?"

"Čuo sam neke gadne glasine u tom smislu."

"Ozbiljno, Bobi. Pokušavam ovde nešto da shvatim."

"Nastavi."

"Pa, počela sam o tome da razmišljam pošto sam pomenula Čaterdžiju alternativne skupove i opite."

"Aha."

"Ako je indijska kultura opit, onda mi moje zapadne predrasude

tvrde da je on propao. Bar što se tiče sposobnosti da se prilagođava i da štiti svoj narod."

"Tu nema zbora."

"Ali ako je to samo još jedan skup, onda moja metafora sugerije jednu mnogo goru mogućnost."

"Šta to?"

"Ako razmišljamo u okviru teorije skupova, onda sam uverena da su moja dva kulturna skupa nesaglasna. A ja sam proizvod te dve kulture. Zajednički element za dva skupa bez zajedničkih elemenata."

"Istok je Istok, a Zapad je Zapad, i nikada se to dvoje ne mogu sresti?"

"Uviđaš moj problem, Bobi, zar ne?"

"Možda bi dobar bračni savetnik mogao..."

"Umukni, molim te. Ta metafora naterala me je da pomislim na strašniju analogiju. Šta ako su razlike na koje reagujemo u Kalkuti ishod toga što kultura nije drugi skup, već sasvim druga geometrija?"

"U čemu je razlika?"

"Mislila sam da poznaješ Euklida."

"Upoznali su nas, ali nikada nismo prešli na ti."

Amrita uzdahnu i pogleda napolje u industrijsku noćnu moru kroz koju smo putovali. Pade mi na pamet da je ovo zamišljena Fildžeraldova industrijska pustoš iz 'Getsbija' pojačana na deseti stepen. Takođe mi pade na pamet da i moje rođene, privatne književne reference počinju da bivaju zaražene Amritinim matematičkim metaforama.

Posmatrao sam kako neki muškarac čuču kraj puta i olakšava se. Zadigao je košulju preko glave i pripremio malu bronzanu činiju sa vodom za prste leve ruke.

"Teorije o skupovima i brojevima preklapaju se", reče Amrita. Najednom shvatih po napetosti u njenom glasu da je veoma ozbiljna. "Geometrije ne. Različite geometrije zasnovane su na različitim teoremama, postuliraju različite aksiome i omogućavaju različite stvarnosti."

"Različite stvarnosti?" ponovih ja. "Kako mogu postojati različite stvarnosti?"

"Možda i ne mogu", reče Amrita. "Možda je samo jedna 'stvarna'. Možda je samo jedna geometrija istinita. Ali pitanje je, šta će biti sa mnom - sa svima nama - ako smo odabrali onu pogrešnu?"

Kada smo se vratili u hotel, sačekala nas je policija.

"Jedan gospodin čeka da vas vidi, ser", reče pomoćnik upravnika dok mi je davao ključ sobe. Okrenuh se ka lobiju očekujući da zateknem Krišnu, ali muškarac koji je ustao sa sofe boje šljive bio je visok, sa turbanom, i bradat - očigledno Sik.

"Gospodin Luk-cak?"

"Lu-zak. Da."

"Ja sam inspektor Sing iz Gradske policije Kalkute." On mi pokaza značku i izbledelu fotografiju za identifikaciju iza požutele plastike.

"Inspektore?" Nisam mu pružio ruku.

"Gospodine Luzak, želeo bih da porazgovaram sa vama u vezi sa jednim slučajem koji naše odeljenje istražuje."

Krišna me je uvalio u nekakvu nevolju. "A šta je to, inspektore?"

"Nestanak M. Dasa."

"Ah", rekoh ja i dadoh ključ sobe Amriti. Nisam imao nameru da pozivam policajca u našu sobu. "Da li vam je potrebno da razgovarate i sa mojom ženom, inspektore? Našoj malenoj je vreme da jede."

"Ne. Trajaće to samo minut, gospodine Luzak. Izvinite što vam ometam popodne."

Amrita unese Viktoriju u lift, a ja se obazreh. Pomoćnik upravnika i nekoliko nosača posmatrali su ljubopitljivo. "Šta kažete da odemo u sobu sa dozvolom, inspektore? To je bio indijski eufemizam za bar."

"Vrlo dobro."

U baru je bilo mračnije, ali dok sam poručivao džin i tonik, a inspektor samo tonik, imao sam vremena da se divim visokom Siku.

Inspektor Sing se nosio sa nesamosvesnim autoritetom čoveka koji je navikao da ga slušaju. U glasu mu se čuo odjek godina provedenih u Engleskoj, ne oksfordsko razvlačenje već odsečna preciznost Sendhersta ili neke druge akademije. Nosio je dobro skrojeno mrko odelo kome je malo nedostajalo da bude uniforma.

Turban mu je bio crven kao vino.

Njegova pojava potvrdila je ono malo što sam znao o Sikima. Manjinska verska grupa, moguće najagresivniji i najproduktivniji segment indijskog društva. Kao ljudi bili su skloni razumevanju mašina, i mada je većina Sika živela u Pendžabu, mogli su se videti i kako voze taksi ili upravljaju teškim oruđima širom zemlje. Amritin otac rekao je da je devedest odsto njegovih radnika na buldožerima otpadalo na Sike. Takođe su Siki bili ti koji su sačinjavali gornje ešalone vojnih i policijskih snaga. Po onome što mi je Amrita rekla, samo su Siki iskoristili Zelenu revoluciju i modernu poljoprivrednu tehnologiju osnovavši ekstenzivne zemljoradničke zadruge na severu Indije.

Siki su takođe bili odgovorni za mnoge masakre muslimanskih civila za vreme nereda prilikom odvajanja.

"Živeli", reče inspektor Sing i skrnu svoj tonik. Čelična narukvica zazvečala mu je uz teški ručni sat. Narukvica je bila stalni simbol njegove vere, kao i brada i mali ceremonijalni bodež koji svakako negde nosi. Stražar iz obezbeđenja na aerodromu u Bombaju pitao je jednog Sika ispred nas u redu: "Nosite li drugo oružje osim sablje?" Mi ostali morali smo da budemo podvrgnuti pretrazi tela, ali Sik je bio propušten posle odrečnog gundanja.

"Kako mogu da vam pomognem, inspektore?"

"Možete da mi date sve informacije koje imate o boravištu pesnika M. Dasa."

"Das je nestao odavno, inspektore. Čudi me da vas on još zanima."

"Dosje M. Dasa još je otvoren, ser. Istraga iz 1969. zaključila je da je verovatno bio žrtva zločina. Da li vaša zemlja zakonski predviđa zastarelost za ubistvo?"

"Ne, mislim da ne", rekoh ja. "Ali u Sjedinjenim Državama moramo da obezbedimo leš kako bi uopšte bilo govora o ubistvu."

"Baš tako. Zbog toga bismo umeli da cenimo svaku informaciju koju biste mogli da podelite sa nama. M. Das je ostavio mnogo uticajnih prijatelja, gospodine Luzak. Većina tih ljudi sada su na još cenjenijim položajima, osam godina posle pesnikovog nestanka. Svima bi nam bilo lakše kada bismo zaključili ovu istragu."

"U redu", rekoah ja i ispričah mu o svojoj vezi sa Harpersom i dogovoru sa Sindikatom bengalskih pisaca. Razmišljao sam o tome da li da mu ispričam o Krišni i Muktanandadžiju, a onda sam zaključio da bi jedna tako fantastična priča samo izazvala komplikacije sa policijom.

"Dakle, nemate nikakvu potvrdu da je M. Das još živ osim poeme koju ćete možda dobiti preko Sindikata pisaca?" upita Sing.

"Imam to, kao i pismo koje je Majkl Lionard Čaterdži pročitao na sastanku sa izvršnim većem", rekoah ja. Sing klimnu glavom kao da sasvim dobro zna za tu prepisku.

On upita: "I nameravate sutra da uzmete rukopis?"

"Da."

"Gde će se to odigrati?"

"Ne znam. Još me nisu izvestili."

"U koje vreme?"

"Nisu mi ni to rekli."

"Hoćete li se tada sastati sa Dasom?"

"Ne. Bar mislim da neću. Ne, siguran sam da neću."

"Zbog čega?"

"Pa, svi moji zahtevi da se sastanem sa tim velikim čovekom i zaista potvrdim njegovo postojanje naišli su na kameni zid."

"Kameni zid?"

"Na negativan odgovor. Na glatko odbijanje."

"Ah. I ne planirate da se kasnije sastanete sa njim?"

"Ne. Nadao sam se da ću moći. Mom članku svakako je potreban intervju. Ali, pravo da vam kažem, inspektore, biću podjednako srećan da dobijem i samo taj prokleti rukopis, odvedem ženu i dete sutra ujutro iz Kalkute i prepustim književnim stručnjacima da ustanove da li je M. Das napisao tu poemu."

Sing klimnu glavom kao da je to sasvim razuman stav. Onda zapisa nekoliko stvari u maloj svesci sa spiralom i dovrši tonik. "Hvala vam, gospodine Luzak. Veoma ste mi pomogli. Ponovo, izvinjavam se što sam vam poremetio subotnje večer."

"Sasvim je u redu."

"Oh", reče on, "ima još jedna stvar."

"Da?"

"Sutra, kada pođete da preuzmete navodni Dasov rukopis, da li biste imali nešto protiv da vas diskretno prate policajci iz Gradske službe? To bi moglo da nam pomogne u istrazi."

"Da me prate?" rekoah ja. Srknuo sam poslednje ostatke pića. Ukoliko se usprotivim, možda ću sebi izazvati neprilike, a pajkani će nas svejedno gotovo sasvim sigurno pratiti. Osim toga, blizina policije možda bi ublažila deo napetosti koju sam osećao zbog tog sastanka.

"Vaši saradnici ne moraju to da znaju", dodade Sing.

Klimnuh glavom. Lično, nije me ni najmanje bilo briga da Čaterdži, Kopta i čitav Sindikat budu umešani. "U redu", rekoah. "Baš dobro. Ako će vam to pomoći u istrazi. Ja lično nemam pojma da li je Das zaista živ. Bio bih srećan da mogu da pomognem."

"Ah, odlično." Inspektor Sing ustade i mi se konačno rukovasmu. "Želim vam srećan put, gospodine Luzak. Želim vam sreću u pisanju."

"Hvala, inspektore."

Kiša je nastavila da pada cele večeri. Svaka ranija pomisao na to da Amrita i ja provedemo subotnje veče u gradu nestala je zbog prizora blata, monsuna i čučćeće bede koji su nas čekali kad god smo razmicala zavese. Tropski sumrak bio je kratak prelaz između sivog, kišnog dana i crne, kišne noći. Nekoliko fenjera svetlelo je ispod platna s druge strane preplavljenog trga.

Viktorija je bila umorna i kenjkava, pa smo je rano smestili u gnezdo. Onda smo pozvali sobni servis i sačekali jedan sat da stigne večera. Kada se pojavila, sastojala se uglavnom od nauka da u zemlji Idusa nikada ne poručujem hladne sendviče sa rostbifom. Izmolio sam od Amrite malo njene izvrsne kineske večere.

U devet sati, dok se Amrita tuširala pre odlaska u postelju, začulo se kucanje na vratima. Bio je to dečak sa tkaninom iz prodavnice sarija. Mališa je pokisao do gole kože, ali materijal je bio bezbedno umotan u veliku plastičnu kesu. Častio sam ga sa deset rupija, ali on je insistirao da mu razmenim novčanicu koju sam mu dao u dve novčanice od po pet rupija. Novčanica od deset rupija bila je malo zacepljena, a indijska valuta je očito postajala neupotrebljiva po

oštećivanju. Ta razmena mi je pokvarila raspoloženje, a kada se Amrita pojavila u svojoj svilenoj kućnoj haljini pogledala je u kesu i objavila da je reč o pogrešnoj tkanini. Radnja je zamenila njene tube materijala sa Kamakijinim. Onda smo proveli dvadeset minuta sa telefonskim imenikom u potrazi za odgovarajućim Baratijem, ali to ime bilo je često kao što je ime Džons bilo u Njujorškom imeniku, a Amrita je pomislila da Kamakijina porodica ionako nema telefon.

"Do đavola s tim", rekoah ja.

"Lako je tebi to da kažeš. Ti nisi proveo više od jedan sat birajući materijal."

"Kamakija će verovatno doneti tvoje stvari ovamo."

"Pa, to će morati da bude sutra, ako već odlazimo rano ujutro u ponedeljak."

Legli smo rano. Viktorija se jednom probudila i zajecala tiho u nekom bebinjem snu zbog koga je zamlatarala rukama i nogama u osujećenosti, ali ja sam je neko vreme nosio po sobi sve dok ponovo nije utonula u san, baleći zadovoljno na mom ramenu. U sledećih nekoliko sati, soba je izgledala naizmenično vrela i hladna. U zidovima se čulo neko mehaničko čegrtanje. To je zvučalo kao da je čitavo mesto puno malih liftova i da svaki od njih s mukom povlače lanci i čekrci. Neka grupa Arapa na dvojna vrata od nas vikala je i drala se, ni ne pomišljajući na to da žurku nastavi u svom apartmanu i da zatvori vrata.

Oko 11.30 ustao sam sa vlažnih čaršava i otišao do prozora. Kiša je još sipala po mračnoj ulici. Nije bilo nikakvog saobraćaja.

Otvorio sam aktovku. Poneo sam samo dve knjige: tvrdo koričeno izdanje sopstvene nedavne publikacije i 'Pingvinovu' džepnu knjigu koju sam uzeo u londonskoj knjižari, sa poezijom M. Dasa. Seo sam u fotelju blizu vrata i uključio svetiljku za čitanje.

Priznajem da sam najpre otvorio svoju knjigu. Stranice su se otvorile kod naslovne pesme, 'Zimski duhovi'. Pokušao sam da je pročitam, ali nekada oštra slika starice koja se kreće kroz seosku kuću u Vermontu i druži se sa druželjubivim duhovima tog mesta dok se zid gomila na njivama nije se slagala sa vrelom noći Kalkute i zvukom bezdušnog monsuna koji je tresao okna. Uzeo sam drugu knjigu.

Dasova poezija smesta mi je zaokupila pažnju. Od kratkih radova na početku knjige, najviše sam uživao u 'Porodičnom pikniku' i njegovim duhovitim, ali nikada dostojnim uvidom u potrebu da čovek strpljivo trpi ekscentričnost svojih rođaka. Samo je uzgredna referenca o '...plavim, od ajkula oštrim vodama Bengalskog Zaliva/Nenarušenim jedrom ili dimom dalekog parobroda' i brzi opis '...Mahabalipuramskog hrama/ peščanika izlizanog od starosti i molitvi/sada igračke glatkih uglova/za kolena dece što se penju i snimke/ujke Nanija' locirao mesto u Istočnu Indiju.

Pristupio sam njegovoj 'Pesmi o Majci Terezi' novim očima. Sada su mi manje vidljivi bili akademski odjeci Tagorinog uticaja u temi punoj nade, a očiglednije otvorene reference poput '...ulične smrti/smrti na ivičnjaku/beznadežnih odbačenosti kroz koje se kretala/tople bebine jadikovke/na hladnoj dojci presahlog grada'. Zapitao sam se tada hoće li Dasova epska priča o mladoj kaluđerici koja je čula svoj zov dok je putovala u drugu misiju, koja je došla u Kalkutu da pomogne napaćenom mnoštvu, ako ništa drugo ono tako da im obezbedi mesto na kom će mirno umreti, ikada biti priznata kao klasika saučešća kakvom se meni učinila.

Okrenuo sam knjigu kako bih pogledao fotografiju M. Dasa. To me je umirilo. Visoko čelo i tužne, vodnjikave oči podsetili su me na fotografije Džavarhalala Nehrua. Dasovo lice imalo je istvoetnu patricijsku eleganciju i dostojanstvo. Samo su usta, te donekle previše pune usne okrenute naviše na krajevima, ukazivala na senzualnost i blagu egocentričnost tako neophodnu kod pesnika. Zamišljao sam da prepoznajem poreklo senzualne lepote Kamakije Barati.

Kada sam ugasio svetlo i uvukao se kraj Amrite, nastupajući dan izgledao mi je bolje. Napolju, kiša je nastavila da šiba i dobuje po sklupčanom gradu.

10.

'Kalkuto, gospodarice nerava,
Zašto želiš sasvim da me uništiš?
Ja imam konja i večni status stranca
Odlazim u svoj grad.'

Pranabendu Das Gupta

Čudnovata mešavina ljudi krenula je na sastanak zbog predaje rukopisa u nedelju ujutro. Gupta je zvao u 8.45. Mi smo već dva sata bili budni. Za vreme doručka u vrtnom kafeu, Amrita je objavila svoju odluku o tome da krene sa mnom i nisam mogao da je od toga odvratim. U stvari, osetio sam olakšanje zbog toga.

Gupta je počeo telefonski razgovor stilom osobenim za sve indijske telefonske komunikacije.

"Alo", rekoh ja.

"Alo, alo, alo." Veza je zvučala kao da koristimo dve limene konzerve i nekoliko milja kanapa. Statika je škripala i pucketala.

"Gospodine Gupta?"

"Alo, alo."

"Kako ste, gospodine Gupta?"

"Baš fino. Alo, gospodine Luzak? Alo?"

"Da."

"Alo. Sve je... alo? gospodin Luzak? Alo?"

"Da. Tu sam."

"Alo! Sve je sređeno. Poći ćete sami kada vas sačekamo u vašem hotelu u deset i trideset ovog jutra."

"Žao mi je, gospodine Gupta. Poći će i moja žena. Odlučili smo da..."

"Šta? Šta? Alo?"

"Kažem, poći će i moja žena i dete. Gde idemo?"

"Ne, ne, ne. Sređeno je. Morate poći sami."

"Da, da, da", rekoh ja. "Ili će danas poći i moja porodica, ili ja uopšte neću poći. Da vam pravo kažem, gospodine Gupta, malo

sam umoran od ovog džembondovskog sranja. Prešao sam dvanaest hiljada milja da uzmem jedan književni rad, a ne da se smucam sam po Kalkuti. Gde treba da se održi taj sastanak?"

"Ne, ne. Bolje bi bilo da pođete sami, gospodine Luzak."

"Zašto? Ako je opasno, želim to da znam..."

"Ne! Naravno da nije opasno."

"Gde će se održati sastanak, gospodine Gupta? Zaista nemam vremena za ove besmislice. Ako se vratim kući praznih ruku, napisaću nekakav članak, ali će se vama verovatno javiti advokati mog časopisa." Bila je to prazna pretnja, ali prouzrokovala je tišinu isprekidanu samo šištanjem, krckanjem i šupljom lupom uobičajenom za lokalne telefonske linije.

"Alo? Alo, gospodine Luzak?"

"Da."

"U redu. Vaša žena će, naravno, biti veoma dobrodošla. Treba da se sastanemo sa M. Dasovim predstavnikom u Tagorinom domu..."

"Tagorinom domu?"

"Da, da. To je muzej, znate."

"Sjajno!" rekoh ja. "Nadao sam se da ću videti Tagorinu kuću. To je odlično."

"Dobro, gospodin Čaterdži i ja bićemo u vašem hotelu u deset i trideset. Alo, gospodine Luzak?"

"Da?"

"Do viđenja, gospodine Luzak."

Gupta i Čaterdži nisu se pojavili sve do posle jedanaest, ali Krišna je bio u lobiju kada smo sišli. Nosio je istu prljavu košulju i zgužvane pantalone. Ponašao kao da je presrećan što nas vidi, klanjao se Amriti, kuštrao Viktorijinu retku kosu i dvaput se rukovao sa mnom. Došao je, kako je rekao, kako bi me izvestio da je naš 'zajednički prijatelj Muktanandadži' upotrebio moj izuzetno velikodušni poklon da se vrati u svoje selo Angudu.

"Zar nije rekao da ne može više da se vrati kući?"

"Ah", reče Krišna i slegnu ramenima.

"Pa, izgleda da su i on i Tomas Vulf pogrešili", rekoh ja. Krišna je zurio jedan sekund, a onda prasnuo u smeh tako glasan da je Viktorija zaplakala.

"Dobili ste Dasovu poemu?" upita on kada su se utišali i njegov smeh i Viktorijin plač.

Amrita odgovori. "Ne, upravo idemo da je uzmemo."

"Ah", osmehnu se Krišna; mogao sam da mu vidim sjaj u očima.

Vođen iznenadnim porivom, upitah: "Želite li da nam pravite društvo? Možda biste želeli da vidite kakav rukopis može da proizvede leš pun vode."

"Bobi!" reče Amrita. Krišna samo klimnu glavom, ali osmeh mu je više nego ikada podsećao na osmeh ajkule.

Gupta i Čaterdži nisu bili nimalo oduševljeni kada su videli koliko nas je. Nisam imao srca da im kažem da je sa nama takođe neopoznati broj Kalkutinih odabranih momaka.

"Gospodine Gupta", rekoh ja, "ovo je moja žena, Amrita." Oni razmeniše učtivosti na hindiju. "Gospodo, ovo je naš... vodič, gospodine M. T. Krišna. On će takođe poći sa nama."

Dva gospodina kruto klimnuše glavom, ali Krišna se ozario. "Mi smo se već upoznali! Gospodine Čaterdži, ne sećate me se?"

Majkl Lionard Čaterdži se namršti i podesi naočari.

"Ah, ne sećate se. Ni vi, gospodine Gupta? Pa dobro, bilo je to pre više godina, posle mog povratka iz lepe zemlje gospodina Luzaka. Podneo sam molbu za prijem u Sindikat pisaca."

"Oh, da", reče Čaterdži, mada je bilo očigledno da se toga uopšte ne seća.

"Da, da." Krišna se osmehnu. "Rečeno mi je da mojoj prozi 'nedostaje zrelost, stil i uzdržanost'. Ne moram ni da kažem da mi nije bio dozvoljen prijem u Sindikat pisaca."

Svima je bilo neprijatno osim Krišni. I meni. Počeo sam da uživam u ovome. Već mi je bilo drago što sam poveo i Krišnu.

Mali 'Premijer' koji nas je vozio istočno od hotela bio je prepun. Gupta, Čaterdži i Čaterdžijev livrejisani vozač zgurali su se na prednjem sedištu. Koliko sam mogao da ustanovim, vozač je jednu ruku držao isturenu kroz prozor, drugom je često podešavao kapu, a vozio je kolenima. Učinak nije bio nimalo drugačiji nego inače.

Pozadi, ja sam se stisnuo između Krišne i Amrite koja je držala Viktoriju u krilu. Svi smo se nekontrolisano znojili, ali Krišna kao da je

počeo pre ostalih.

Bilo je besmisleno vruće. Po izlasku iz rashlađenog hotel, sočiva Amritine kamere i Čaterdžijevih naočara zamaglila su se. Bilo je najmanje 110 stepeni Farenhajta, i pamučna košulja smesta mi se slepila za leđa. Na prijavom trgu preko puta hotela, četrdeset ili pedeset ljudi čučalo je sa koščatim kolenima iznad brada, sa mistrijama, daskama za malterisanje i cevima na pločniku pred njima. Činilo se da je to neka vrsta radnog stroja. Upitao sam Krišnu ko su oni, a on je slegnuo ramenima i rekao: "Nedelja je ujutro." Svi ostali izgleda da su se zadovoljili tim delfijskim objašnjenjem, pa ni ja nisam rekao ništa.

Dok smo se vozili Čauringijem, skrenuli smo desno ispred Radž Bavana - starog doma vlade - i odvezli se južno ulicom Daramtala. Vazduh koji je ulazio kroz otvorene prozore nije nas rashlađivao, već nam je strugao po koži kao vrela šmirgla. Krišnina ućebana kosa šibala je unaokolo poput zmijskog gnezda. Kod svakog znaka za zaustavljanje ili saobraćajca, vozač je gasio motor pa smo sedeli u znojavoj tišini sve dok kola ponovo ne krenu.

Odvezli smo se istočno na Gornji kružni put, a onda skrenuli na ulicu Radža Didendra, krivudavi drum koji je išao uporedo sa kanalom. Ustajala voda zaudarala je na kanalizaciju. Gola deca pljuskala su po smeđim plićacima.

"Pogledajte onamo", naredi Čaterdži i pokaza desno od nas. Veliki hram bio je obojen u svoj slavi tehnikolora. "Hram Džain. Vrlo zanimljivo."

"Džainski sveštenici ne žele nikome da oduzmu život", reče Amrita. "Kada odlaze iz hrama, naredi slugama da počiste stazu kako ne bi nenamerno zgazili nekog insekta."

"Nose hirurške maske", reče Čaterdži, "tako da ne mogu slučajno da progutaju nijedno živo biće."

"Ne kupaju se", dodade Krišna, "iz poštovanja prema bakterijama koje žive u njihovim telima."

Klimnuo sam glavom i upitao se da li i sam Krišna poštuje taj džainski kodeks. Usred uobičajenih uličnih smradova Kalkute, zaudaranja neprečišćene kanalizacije i Krišne, počeo sam da se osećam pomalo smlavljeno.

"Vera im brani da jedu bilo šta što živi ili je živelo", reče Krišna srećno.

"Čekajte malo", rekoah ja. "To isključuje sve. Od čega onda žive?"

"Ah." Krišna se osmehnu. "Dobro pitanje!"

Nastavili smo da se vozimo.

Dom Rabindranta Tagore nalazio se u Čitpuru. Parkirali smo se u uskoj bočnoj ulici, prošli kroz kapiju u još uže dvorište i skinuli cipele u malom predvorju pre nego što smo ušli u dvospratnu zgradu.

"Iz poštovanja prema Tagori, ova kuća smatra se za hram", reče Gupta svečano.

Krišna se ritnu da se oslobodi sandala. "Svaki javni spomenik u našoj zemlji ranije ili kasnije postane hram", nasmeja se on. "U Varanašiju, vlada je sazidala građevinu u koju je smeštena velika reljefna mapa Indije kako bi obrazovali neuke seljake što se nacionalne geografije tiče. To je sada sveti hram. Video sam kako se ljudi tamo klanjaju. Ima čak i sopstvenu svetkovinu. Reljefna mapa!"

"Tišina", odbrusi Čaterdži. On nas povede mračnim stepeništem. U Tagorinim sobama nije bilo nameštaja, ali zidovi su bili prekriveni fotografijama i izložbenim vitrinama u kojima je stajalo sve, od originalnih rukopisa koji mora da su vredeli čitavo bogatstvo, do konzervi omiljenog majstorovog burmuta.

"Izgleda da smo sami", reče Amrita.

"Oh, da", složi se Gupta. Pisac je još više ličio na glodara kada se osmehivao. "Muzej je nedeljom obično zatvoren. Mi smo povlašćeni i ovde smo samo zahvaljujući posebnom dogovoru."

"Sjajno", rekoah ja nikome posebno. Odjednom, iz zvučnika na zidu, začu se snimak Tagorinog glasa, visokog i piskutavog, koji je čitao odlomke njegove poezije i pevao neke njegove balade. "Izvanredno."

"Predstavnik M. Dasa ubrzo će stići", reče Čaterdži.

"Nema žurbe", rekoah ja. Bila su tu velika platna Tagorinih uljanih slika. Njegov stil podsećao me je na N. C. Vajetov - na ilustratorovu verziju impresionizma.

"On je dobio Nobelovu nagradu", reče Čaterdži.

"Da."

"Komponovao je našu državnu himnu", reče Gupta.

"Tako je, to sam zaboravio", rekoš ja.

"Napisao je mnogo pozorišnih komada", reče Gupta.

"Osnovao je veliki univerzitet", reče Čaterdži.

"Umro je baš tamo", reče Krišna.

Svi stadosmo i pogledasmo za uperenim Krišninim prstom. Ugao je bio prazan ako se ne računaju loptice prašine. "Bilo je to 1941", reče Krišna. "Starac je umirao, prestajao da dejstvuje kao nenavijeni sat. Nekoliko njegovih učenika okupilo se tu. Onda još njih. I još. Ubrzo su sve sobe bile pune ljudi. Neki od njih nikada nisu ni upoznali pesnika. Prolazili su dani. Starac se nekako držao. Konačno je počela žurka. Neko je otišao u američki vojni štab... u gradu je već bilo vojnika... i vratio se sa projektorom i rolnama filma. Gledali su Stanlija i Olija i crtane filmove sa Mikijem Mausom. Starac je ležao u komi, gotovo zaboravljen u uglu. S vremena na vreme isplivao bi iz samrtničkog sna kao riba na površinu. Zamislite njegovu zbunjenost! Zurio je preko leđa prijatelja i glava nepoznatih u treperave slike na zidu."

"Tamo je pero kojim je Tagore pisao svoje čuvene komade", reče Čaterdži glasno, pokušavajući da nas odvuče od Krišne.

"Napisao je pesmu o tome", nastavi Krišna. "O tome kako je umirao za vreme Stanlija i Olija. Tih poslednjih dana obeležavao je pesme datumima, znajući da svaka može da mu bude poslednja. A onda, u kratkim razdobljima između vraćanja u komu, zapisivao je i sat. Nestao je njegov sentimentalni optimizam. Nestala je njegova blaga bonhomie koja je obeležila toliko njegovih popularnih dela. Jer, vidite, između pesama, sada je bio suočen sa mračnim licem Smrti. Bio je to uplašeni starac. Ali pesme... ah, gospodine Luzak... te poslednje pesme su divne. I bolne. Kao njegovo umiranje. Tagore je gledao bioskopske slike na zidu i pitao se: 'Jesmo li svi mi samo opsene? Kratke senke bačene na beli zid zarad plitke zabave dokonih bogova koji se dosađuju? Je li to sve? A onda je umro. Baš tamo. U uglu.'"

"Hodite ovamo", reče oštro Gupta. "Ima još mnogo toga da se vidi.

I bilo je, zaista. Fotografije Tagorinih prijatelja i savremenika

uključujući i potpisane slike Ajnštajna, Dž. B. Šoa i veoma mladog Vila Durana.

"Majstor je imao veoma snažan uticaj na gospodina V. B. Jejtsa", reče Čaterdži. "Jeste li znali da je 'gadna zver' u 'Drugom dolasku' - lavlje telo sa glavom čoveka - preuzeta iz opisa pete inkarnacije Višne koju je Tagore dao Jejtsu?"

"Ne", rekoah ja. "Mislim da to nisam znao."

"Da", reče Krišna. On pređe rukom preko gornje ploče prašnjave vitrine i osmehnu se Čaterdžiju. "A kada je Tagore poslao Jejtsu ukoričeno izdanje svoje bengalske poezije, znate li šta se desilo?" Krišna je prenebregao mrštenja Gupte i Čaterdžija. Spustio se u čučanj i obema rukama zamahnuo nevidljivim oružjem. "Jejts je jurnuo kroz svoj londonski salon, ščepao veliki samurajski mač koji je dobio na poklon i ovako posekao Tagorinu knjigu... Ajiiih!"

"Stvarno?" upita Amrita.

"Da, stvarno, gospođo Luzak. I Jejts je uzviknuo: 'Tagore, proklet da si! Pevaš o miru i ljubavi kada je odgovor krv!'"

Snimljene trake sa Tagorinom muzikom naglo se zaustaviše. Svi se okrenusmo kada je loše odeveni dečak od nekih osam godina kročio u sobu. Dečak je nosio malu, platnenu torbu, ali ona je bila isuviše mala i nepravilnog oblika da bi se u njoj nalazio rukopis. Gledao je od jednog lica do drugog sve dok nije došao do mene.

"Vi ste gospodin Luzak?" Reči su zvučale kao da ih je naučio napamet, kao da dečak ne govori engleski.

"Da."

"Pođite sa mnom. Vodim vas kod M. Dasa."

U dvorištu je čekala rikša. Pored dečaka bilo je mesta samo za Amritu, Viktoriju i mene. Gupta i Čaterdži požurili su u svoja kola kako bi nas pratili. Krišnu kao da sve to više nije zanimalo, jer je ostao da stoji na vratima.

"Vi ne idete?" doviknuh mu.

"Ne sada", reče Krišna. "Videću vas kasnije."

"Odlazimo ujutro", uzviknu Amrita.

Krišna slegnu ramenima. Dečak reče nešto wallah-u sa rikšom i mi krenusmo na ulicu. Čaterdžijev 'Premijer' pođe za nama. Pola bloka iza nas, mali, sivi sedan takođe se odvoji od ivičnjaka. Iza

njega, volovska zaprega troma je napredovala sa pet-šest iznurenih ljudi u kolima. Zabavljao sam sebe zamišljajući da je vozač volovske zaprege gradski policajac kome je zapalo da nas prati. Dečak viknu neku rečenicu na bengalskom i vozač rikše mu odgovori povikom i poče brže da kaska.

"Šta je rekao?" upitah ja Amritu. "Gde idemo?"

"Dečak je rekao: 'Požuri'", reče Amrita sa osmehom. "Vozač rikše je odvratio da su Amerikanci teške svinje."

"Hmmm."

Prešli smo preko mosta Haura i ušli u masu uzavrelog saobraćaja prema kojoj su sva prethodna saobraćajna zagušenja izgledala bleđa. Pešaci su se kretali uporedo sa vozilima na točkovima i dva nivoa mosta bila su u potpunosti zakrčena. Zamršena slagalica od sivih podupirača i čelične mreže protezala se više od četvrt milje preko blatnjave reke Hugli. Bila je to verzija mosta kakvog deteta-konstruktor, i ja sam izvadio Amritinu 'Minoltu' da načinim jedan snimak.

"Zašto si to uradio?"

"Obećao sam tvom ocu."

Dečak je zamahao obema rukama ka meni i stao da ponavlja nešto što je izgledalo žurno i ljutito.

"Šta kaže?"

Amrita se namršti. "Nisam sigurna zbog dijalekta, ali govori nešto o tome da je fotografisanje mosta protivzakonito."

"Reci mu da nema veze."

Ona progovori na hindiju, a dečak se namršti i odgovori na bengalskom.

"Kaže da ima veze", reče Amrita. "Kaže da mi, Amerikanci, treba da pustimo svoje satelite da špijuniraju za nas."

"Isuse."

Rikša se zaustavi ispred beskrajne zgrade od opeka za koju se ispostavilo da je železnička stanica Haura. Nije bilo nikakvog traga Čaterdžijevom 'Premijeru' ili sivom sedanu u divljem saobraćaju koji je silazio sa mosta. "Šta sad?" rekoh ja.

Dečak se okrenu ka meni i dade mi platnenu torbu. Iznenadila me

je njena težina. Odvezah uzicu i pogledah unutra.

"Zaboga", reče Amrita. "To su novčići."

"Ne samo novčići", rekoah ja i podigoh jedan. "Kenedijevi novčići od pola dolara. Ovde mora da ih ima pedeset ili šezdeset."

Dečak pokaza na ulaz u zgradu i počeo brzo da govori. "Kaže da treba da uđeš unutra i daš ovo", reče Amrita.

"Da dam novčiće? Kome?"

"Kaže da će ih neko zatražiti."

Dečak klimnu glavom kao da je zadovoljan, posegnu u torbu, zgrabi četiri novčića, skoči sa rikše i nestade u gomili.

Viktorija posegnu za novčićima. Ja pritegoh uzicu i zagledah se u Amritu. "Pa", rekoah, "izgleda da smo mi na potezu."

"Posle vas, ser."

Kada sam bio dete, Robna kuća u Čikagu bila je najveća zgrada koju sam uopšte mogao da zamislim. A onda, krajem šezdesetih, imao sam prilike da vidim unutrašnjost zgrade za sklapanje letelica u Svemirskom centru 'Kenedi'. Prijatelj koji me je vodio u razgledanja rekao mi je da ima dana kada se unutra obrazuju oblaci.

Železnička stanica Haura delovala je još upečatljivije.

Bila je to građevina sazdana za divove. Odmah se moglo videti desetak koloseka; pet lokomotiva je mirovalo, nekoliko ih je izbacivalo paru; nekoliko grupa prodavaca koji su prodavali nepoznate stvari iz kolica iz kojih su se uzdizale perjanice dima što je pekao oči, hiljade znojavih ljudi koji su se laktali; još hiljada njih koji su čučali, spavali, kuvali - živeli tamo; i kakofonija zvukova tako zaglušujućih da čovek nije mogao da čuje ni sebe kako viče, a kamoli da misli. Takva je bila železnička stanica Haura.

"Majko milostiva", rekoah ja. Nekoliko stopa od moje glave, avionski propeler virio je iz potporne grede i polako mešao težak vazduh. Više desetina sličnih ventilatora doprinosilo je svojim čegrtanjem okeanu buke.

"Šta?" viknu Amrita, dok se Viktorija pripijala uz majčine grudi.

"Ništa!" Krenusno besciljno da se guramo kroz gomilu koja se nikuda nije kretala. Amrita me povuče za rukav i ja se nagnuh tako da može da mi govori u uho. "Zar ne treba da sačekamo gospodina

Čaterdžija i gospodina Guptu?"

Odmahnuh glavom. "Neka sami nađu svoje Kenedijeve poludolarce."

"Šta?"

"Nema veze."

Neka niska žena nam priđe. Na leđima je nosila nešto što joj je možda bio muž. Čovekova kičma bila je surovo iskrivljena, jedno rame raslo je iz sredine grbavih leđa, a noge su mu bile pipci bez kostiju koji su se gubili u prevojima ženinog sarija. Crna ruka koja se sastojala više od kosti nego od mesa pruži se ka nama i dlan joj se otvori. "Baba, Baba."

Oklevao sam sekund, a onda posegnuo u torbu i pružio mu novčić. Oči njegove žene širom se otvoriše i ona pruži obe šake ka nama. "Baba!"

"Treba li da mu dam sve ovo?" viknuh ja Amriti, ali pre nego što je stigla da odgovori, desetak drugih ruku bilo mi je ispred lica.

"Baba! Baba!"

Pokušao sam da uzmaknem, ali novi preklinjući dlanovi udarili su me po leđima. Počeh brzo da delim novčiće. Šake su grabile srebro, nestajale u gužvi, a onda se vraćale po još. Uhvatio sam krajičkom oka Amritu i Viktoriju deset stopa odatle i bilo mi je drago što između nas postoji izvesna udaljenost.

Gomila je čarobno rasla. Jedan sekund tu je bilo deset ili petnaest ljudi koji su vikali i pružali ruke, a nekoliko sekundi kasnije rulja je narasla na trideset, pa na pedeset. Osećao sam se kao da je Noć veštica, a ja delim slatkiše gomili maskirane dece, ali ta bezazlena opsena raspršila se kada je tamna ruka trula od lepre izronila iz gomile i kada su mi krastavi prsti zalupali po licu.

"Hej!" viknuo sam, ali bio je to slab zvuk u poređenju sa bučanjem rulje. Mora da se najmanje stotinu ljudi guralo ka pretrpanoj unutrašnjosti kruga koji me je držao u središtu. Pritisak je bio zastrašujući. Jedna ruka koja je pipala naslepo slučajno mi je rascepala košulju i ostavila mi uporedne tragove po grudima. Jedan lakat udari me sa strane u glavu i pao bih da me pritisak telesa nije zadržao u uspravnom položaju.

"Baba! Baba! Baba!" Čitava rulja kretala se ka ivici platforme.

Metalne šine bile su šest ili sedam stopa niže. Žena sa bogaljem na leđima vrisnula je kada su joj muškarca otrgli i kada je pao u gomilu u naletu. Čovek blizu mene počeo je da vrišti i neprestano udara nekog drugog u lice bridom šake.

"Serem ti se ja na ovo", rekoh i bacih torbu sa novčićima u vazduh. Platnena torba prevrnu se jednom u lenjom luku i rasu novčiće po rulji i grlatom prodavcu pirinča. Vrištanje se pope do vrhunca i pomahnitala masa pohrlila dalje od ruba platforme, ali ne pre nego što sam čuo kako nešto ili neko težak pada na šine. Neka žena vrisnu nekoliko inča od mog lica i isprska me pljuvačkom. Onda me teški udarac zahvati po leđima i ja posrnuh napred, ščepah nečiji sari, pa padoh na kolena.

Rulja se tiskala oko mene i na sekund sam se uspaničio i prekrilo glavu rukama. Zamrljane nogavice i oštra kolena u prnjama udarala su me po licu. Neko se saplete preko mene i na sekund čitava težina rulje bila mi je na leđima, pritiskivala mi lice uz pod, gnječila me. U daljini sam čuo Amritine povike iznad životinjske rike gomile. Otvorih usta da vrisnem, ali u tom trenutku prljavo bosu stopalo tresnu me po licu. Neko mi stade na zadnju stranu noge i vreli bol prože mi mišić potkolenice.

Na sekund sam bio izgubljen u tami zateturanih obličja, a već sledećeg sam mogao da vidim sjaj polupanih svetlarnika visoko iznad; Amrita se saginjala preko mene, držala Viktoriju u levoj ruci dok je desnom odgurivala tiskanje poslednjih prosjaka. Kada rulja prođe, Amrita počeo da mi pomaže da se uspravim u sedeći položaj na prljavoj platformi. Bilo je to kao da se plimski talas pojavio niotkuda, utrošio svoju silovitost, da bi sada tekao natrag u nasumično more ljudi i jezerca zgurenih porodica. U blizini, neki starac čučao je nad kazanom ključale vode koja se u čitavoj zbruci čudesno nije prolila.

"Izvini, izvini", ponavljao sam iznova i iznova Amriti pošto sam došao do daha. Sada, kada je opasnost minula, Amrita je stala da jeca i da se smeje dok me je grlila i pomagala mi da ustanem. Proverili smo ima li Viktorija neke modrice ili ogrebotine, a beba je odabrala baš taj trenutak da zakmeči tako glasno da smo oboje morali da je smirujemo grljenjem i poljupcima. "Izvini", rekoh ja

ponovo. "To je bilo tako glupo."

"Gledaj", reče Amrita. Tamo, kraj mojih nogu, ležala je obična smeđa aktovka. Uzeh je i mi se progurasmu napolje kroz gomilu vozača rikši koji su galamili i nudili nam svoje usluge. Pronašli smo srazmerno prazan prostor blizu ulice i naslonili se stub od cigala dok se reka ljudi razlivala oko nas. Ponovo sam pogledao Viktoriju. Bilo joj je dobro, žmirkala je na jačem svetlu i očito razmatrala da li da ponovo počne da kmeči.

Amrita me zgrabi za podlakticu. "Da pogledamo šta je u aktovki, pa da se čistimo odavde", reče ona.

"Otvoriću je kasnije."

"Otvori je odmah, Bobi", reče ona. "Ispašćemo prilične budale ako si prošao kroz sve ovo samo zbog ručka nekog biznismena."

Klimnuh glavom i otvorih patent-bravice. Nije to bio ničiji ručak. Rukopis se sastojao od nekoliko stotina stranica. Neke su bile otkucane, neke naškrabane rukom, a korišćeno je najmanje pet-šest vrsti papira različitih boja i veličina. Pogledao sam dovoljno stranica kako bih se uverio da je reč o poeziji i da je rukopis na engleskom. "U redu", rekoh ja. "Gubimo se odavde."

Zatvorio sam aktovku i mi se okrenusmo da odaberemo taksi kada se 'Premijer' zaustavi uz škripu kočnica i gospodin Gupta i gospodin Čaterdži iskočiše napolje, uz uzbuđenu viku.

"Zdravo", rekoh ja umorno. "Šta vas je zadržalo?"

11.

'Mislim i telom i dušom
na žene iz Kalkute...'

Ananda Bagši

Prikaza u ogledalu bila je u potpunom neredu. Kosa razbarušena, košulja iscepana, bele pamučne pantalone prljave, a na grudima tragovi noktiju. Iskezio sam se sam sebi dok mi je Amrita brisala ogrebotine vatom natopljenom peroksidom.

"Nisi mnogo usrećio gospodina Čaterdžija ili gospodina Guptu", reče ona.

"Nisam ja kriv što tu nije bila i bengalska verzija rukopisa."

"Želeli su da imaju više vremena da prouče englesku verziju, Bobi."

"Jah. Pa, mogu da nađu odlomke u Harpersu ili da sačekaju prolećni broj Drugih glasova. To jest, ako Moroovi stručnjaci ustanove da to jeste Dasov rukopis. Ja sumnjam."

"I nećeš danas da ga pročitaš?"

"Neću. Pogledaću ga sutra tokom leta, a proučiću ga kada stignemo kući."

Amrita klimnu glavom i dovrši čišćenje ogrebotina na mojim grudima. "Neka dr Hajnc pogleda ovo kada stignemo kući."

"U redu." Prešli smo u drugu sobu i seli na krevet. Struje nije bilo, klimatizacioni uređaj nije radio, pa je u sobi bilo kao u sauni. Otvaranje prozora služilo je samo tome da se unutra pusti buka i smrad sa ulice ispod nas. Viktorija je sedela na svom jorganu na podu. Imala je na sebi samo pelene i gumene gaćice i hrvala se sa velikom loptom u kojoj su se nalazili zvončići. Lopta je bila odozgo i činilo se da će dobiti meč.

Iznenadio sam čak i sebe time što nisam odmah pročitao rukopis. Nikada nisam bio poznat po tome da prigušujem ljubopitljivost ili priklanjanje zadovoljstvu bilo koje vrste. Ali bio sam umoran i potišten i imao sam snažnu i potpuno nelogičnu odbojnost prema

tome da uopšte i pogledam rukopis sve dok nas troje ponovo ne budemo na sigurnom, van ove zemlje.

Gde je bila policija? Nisam ponovo video sivi sedan i sada sam sumnjao da li nas je on uopšte pratio. Pa, izgleda da ništa drugo nije delotvorno dejstvovalo u Kalkuti. Zašto bi policija bila izuzetak?

"Pa, šta ćemo danas?" upita Amrita.

Sručih se na krevet i uzeh turistički vodič. "Možemo da vidimo impresivnu tvrđavu Vilijem, ili da pogledamo impozantnu džamiju Nakoda - koja je, uzgred, napravljena po ugledu na Akbarov grob, ko god bio Akbar - ili da se vratimo preko reke da vidimo botaničku baštu."

"Tako je vruće", reče Amrita. Ona se presvukla u šorts i majicu na kojoj je pisalo ŽENI JE MESTO U KUĆI - I U SENATU. Zapitao sam se šta bi Čaterdži pomislio da je vidi tako odevenu.

"Mogli bismo da odemo do Viktorijinog Memorijala."

"Kladim se da tamo nemaju čak ni ventilatore", reče ona. "Gde bi bilo sveže?"

"U baru?"

"Nedelja je."

"Jah. Baš sam hteo to da pitam. Zašto se u zemlji Indusa sve zatvara..."

"Park!" reče Amrita. "Mogli bismo da prošetamo po Majdanu blizu trkališta koje smo videli iz taksija. Tamo bi trebalo da pirka."

Uzdahnuh. "Da pokušamo. Biće svakako svežije nego ovde."

Tamo nije bilo svežije. Grupice prosjaka, bolni podsetnik na jutarnju ludost, okupljale su se oko nas sa svih strana. Čak ni česti i siloviti naleti kiše nisu mogli da ih obeshrabre. Odavno sam ispraznio sitniš iz džepova, ali njihova uporna galama samo je bila sve bučnija. Platili smo dva rupija da šmugnemo u zoološki vrt u parku. Tamo se u kavezima nalazilo samo nekoliko životinja koje su ubogo mahale repovima da se odbrane od oblaka insekata, jezika isplaženih od vrućine. Smrad zoološkog vrta mešao se sa teškim, sladunjavim zadahom kanalizacije iz pritoke koja je tekla kroz park. Pokazali smo Viktoriji umornog tigra i nekoliko mrzovoljnih majmuna, ali beba je želela samo da se nasloni na moju vlažnu košulju i da spava. Kada

je ponovo pljusnula kiša, pronašli smo sklonište u malom paviljonu i podelili ga sa jednim šestogodišnjim ili jednim sedmogodišnjim dečakom koji je čuvao bebu položenu na napukli kamen. Dečak je povremeno mahao rukom da otera muve koje su lebdele nad bebinim licem. Amrita je pokušala da razgovara sa mališanom, ali on je i dalje nemo čučao i zurio u nju krupnim, smeđim očima. Gurnula mu je nekoliko rupija i hemijsku olovku u šaku, a onda smo otišli.

Struja je bila uključena u hotelu, ali opterećeni uređaj za klimatizaciju nije bogzna kako rashladio sobu. Amrita se prva tuširala; tek što sam ja skinuo natopljenu košulju, začulo se teško kucanje na vratima.

"Ah. Gospodine Luzak. Namastey."

"Namastey, gospodine Krišna." Ostao sam da stojim na vratima, zaprečivši ih.

"Uspešno ste dovršili svoju transakciju?"

"Da, hvala."

Teške obrve se podigoše. "Ali niste pročitali poemu M. Dasa?"

"Ne, još ne." Pripremio sam se za njegov zahtev da mu pozajmim rukopis.

"Da, da. Nemam nameru da vam smetam. Želim da vam dam ovo u iščekivanju vašeg sastanka sa gospodinom M. Dasom." Krišna mi pruži zgužvanu papirnu kesu.

"Nisam planirao da se sretnem sa..."

"Da, da." Krišna slegnu ramenima od struka naviše. "Ali ko to može znati? Do viđenja, gospodine Luzak." Prihvatio sam njegovu pruženu ruku. Pre nego što sam stigao da pogledam u kesu, on je, uz zviždukanje, otišao hodnikom ka liftovima.

"Ko je to bio?" doviknu Amrita iz kupatila. Sedoh na krevet.

"Krišna", rekoh i otvorih kesu. Unutra se nalazilo nešto umotano u labavi zamotuljak od krpa.

"Šta je hteo?"

Zurio sam u stvar u mojim rukama. Bio je to automatski pištolj: metalan, hromiran, majušan. Bio je mali i lagan poput pištolja sa kapislama kojima sam se igrao kao dečak. Ali otvor cevi izgledao je sasvim stvarno, a kada sam ustanovio kako se izbacuje mali magacin, meci koji su se unutra nalazili bili su više nego pravi.

Majušnim slovima iznad rukohvata pisalo je ĐUZEPE KALIBAR .25. "Prokletstvo, živo sranje", rekoah ja tiho.

"Pitala sam: 'Šta je hteo?'" doviknu Amrita.

"Ništa!" dreknuh ja i obazreh se. U četiri koraka našao sam se kraj plakara. "Samo da se pozdravi."

"Šta si sada rekao?"

"Ništa." Strpao sam pištolj i magacin u kesu odvojeno, umotao ih čvrsto u krpe i bacio kesu što sam više mogao pozadi na širokoj polici iznad vešalica.

"Promumlao si nešto", reče Amrita dok je izlazila iz kupatila.

"Samo sam pokušavao da te požurim", rekoah ja, izvukoh zelenu pletenu košulju i mrke pantalone iz plakara i zatvorih vrata.

Uredili smo das nas taksi odveze do aerodroma u 4.45 ujutro, a onda rano legli. Ležao sam tamo satima, posmatrao kako se obrisi nameštaja polako materijalizuju dok mi se oči prilagođavaju tami.

Bilo bi previše mlako reći da sam osećao nezadovoljstvo samim sobom. Ležao sam tamo u vlažnoj noći Kalkute i shvatao da su moji postupci sve vreme koje sam proveo u gradu bili besmisleni, oklevajući, ili oboje. Polovinu vremena ponašao sam se kao turista bez mozga, a drugu polovinu dozvolio sam da me domaći tretiraju tako. O čemu ću, do đavola, pisati? Kako sam dozvolio da me grad zaplaši bez ikakvog stvarnog razloga? Strah... bezimni, glupi strah... upravljao je mojim reakcijama više nego ikakav pokušaj logike.

Krišna. Taj bezumni kućkin sin. Šta će mi taj pištolj? Pokušao sam da ubedim sebe da je poklonjeni pištolj još jedan Krišnin bezosećajan, melodramatičan gest, ali šta ako je to bio deo neke složene prevare? Šta ako je stupio u vezu sa policijom i rekao im da Amerikanac nezakonito nosi vatreno oružje? Seo sam u krevet, lepljive kože. Ne. Kakve bi Krišna, kog đavola, mogao da ima koristi od toga? Da li je nošenje pištolja nezakonito u Kalkuti? Što se mene tiče, Kalkuta je mogla da bude i sedište N. R. A.

Negde pre ponoći ustao sam i uključio majušnu stonu svetiljku. Amrita se promisekoljila, ali nije se probudila. Viktorija je spavala sa guzom podignutom ispod lakog ćebeta. Patent-zatvarači aktovke

blago su škljocnuli u tišini.

Stranice su izgledale požutele, iskrzane i razbacane po unutrašnjosti aktovke, ali su takođe bile označene brojevima ispisanim smelim potezima penkala i trebalo mi je samo nekoliko minuta da ih složim po redosledu. Bilo je tu preko pet stotina stranica, a to je za poeziju bilo poprilično. Žalosno sam se osmehnuo kada sam pomislio na to da će se neki američki urednik suočiti sa pet stotina stranica stihova.

Nije bilo naslovne strane, nije bilo naslova, propratnog pisma niti imena autora na stranicama. Da nisam znao da je ovo delo navodno napisao M. Das, to po rukopisu nikako ne bih mogao da zaključim.

Prva stranica izgledala je kao loša indigo-kopija. Nagnuo sam se bliže svetlu i počeo da čitam.

I demon Mahiśasura
Iziđe iz svoje gnusne jame,
Prizvavši svoju ogromnu vojsku,
I Devi, Bavani, Katjajani;
Parvati u mnoštvu njenih odora,
Oprosti se sa Šivom i izjaha
U poslednju bitku protiv dušmana.

Još nekoliko strofa ovih grubih stihova dočaravalo je groznu sliku demona Mahiśasure, moćnog, zlog stvorenja koje je ugrožavalo čak i bogove. A onda, na trećoj strani, metrika i 'glas' drastično su se izmenili. Preveo sam naškrabanu napomenu na margini kao Kalidasa: Kumarambhava 400 n.e. novi prev.

Strašno jato zlih ptica
spremno za radost proždiranja vojske demona
prelete preko tabora bogova,
i zamrači sunce.

Najednom, čudovišne zmijske, crne poput čađi,
bljujući otrov iz uzdignutih glava,
strahotnih oblika,

preprečiše Parvati put.

Sunce odenu jezivu odoru
strašnih i groznih zmija, u klupku,
kao da želi da pokaže radost
zbog smrti boga ili demona.

Zevnuo sam. 'Strašno jato zlih ptica.' Spasi me, Bože, kad budem ovo dao Četu Morou. Ništa ne bi moglo da me spase kada bih odneo ovo kao moju 'novu Dasovu poemu' Ejbu Bronštajnu. Pretrčao sam nekoliko stranica sličnih visokoparnih stihova. Jedini razlog što to nisam ostavio bila je neodređena radoznalost kako će Parvati potući naizgled nepobedivog Demona Mahiśasuru. Strofa za strofom opisivala je početak bitke između bogova i demona. Bio je to staromodni Homer protiv Roda Mekvena.

Obasjavši nebesa s kraja na kraj
plamenom što zatrešta svud okolo,
sa strašnim treskom, kidajući srce od straha,
grom se sruči iz vedra neba.

Tabor neprijatelja se zbi.
Veliki slonovi posrnuše, konji popadaše,
a svi pešadinci skupiše se u strahu,
dok je zemlja drhtala, okean se dizao
da zatrese planine.

A pred taborom i bogova i neprijatelja,
psi digoše gubice da pogledaju sunce.
Pa zalajaše skupa cepajući bubne opne,
i odšunjaše se ubogo.

Mogao sam da se prepoznam u tome. Ipak, nastavio sam da čitam. Stvari su stajale loše po boginju Parvati. Čak i uz pomoć velikog boga Šive, nije mogla da nadmaši moćnog Mahiśasuru. Parvati je bila ponovo rođena kao ratnica Durga, sa deset ruku

kojima je držala oružje za bitku. Milenijumi su prolazili dok je borba trajala, ali Mahišasura nije mogao biti poražen.

I pred samim diskom sunca
šakali oštro zakevtaše skupa,
kao da žude da lapću krv
najmoćnijih bogova, palih u borbi.

Bogovi su se povukli sa bojnog polja da razmotre svoje mogućnosti. Puki smrtnici molili su ih da ne ostave zemlju manje nego nežnim milostima Mahišasure. Doneta je mračna odluka. Volja svih bogova bila je usmerena ka mračnom cilju. Iz Durginog čela iskočila je boginja više demonska nego božanska. U njoj je bila otelotvorena moć, personifikovano nasilje, i nisu je vezivali čak ni okovi vremena koji su zadržavali druge bogove i puke smrtnike. Koračala je nebesima umotana u tamu dublju od noći, ulivala strah čak i u srca božanstava koja su je stvorila.

Bila je pozvana u bitku. Prihvatila je poziv. Ali pre nego što se suprotstavila Mahišasuri i pomahnitalim legijama demona, zahtevala je žrtvu. I to strašnu. Iz svakog grada i sela na mladoj zemlji, muškarci i žene, deca i starci, nevini i izopačeni privođeni su gladnoj boginji. Dasova beleška na margini, jedva razumljiva, glasila je: Bhavabhuti Malatimadhava.

Sad usledi strava na tom mestu
Punom zlobnih dušmana; plamenovi
Sa pogrebnih lomača jedva da su svetleli
Zagušeni mesnatim plenom, da rasteraju
Mračni strah oko njih. Bledih duhova
I gadnih goblina disonantno veselje
Odjekuje okolo u prodornim, blistavim kricima
Svi slave Kalino Doba.
Kalino Doba je počelo.
Svi slave Kalino doba.
Sada se peva Kalina Pesma.

To je bilo dovoljno za jedno večje, ali sledeći stih zadržao me je u fotelji. Trepnuo sam i nastavio da čitam.

Za: Centralnu građevinsku kancelariju
Od: I. A. Tof i Sinovi, Erfurt
Predmet: Krematorijumi 2 i 3
Potvrđujemo prijem vaše porudžbine
Za pet trostrukih peći
Uključujući i dva električna lifta
Za dizanje leševa
I jedan lift za hitne slučajeve.
Praktična instalacija za loženje uglja
Takođe je poručena
Kao i jedna za prevoz pepela.
Jemčimo delotvornost
Pomenutih peći i rerni,
Kao i njihovu izdržljivost,
Upotrebu najboljeg materijala
I besprekorno izvođenje radova.

Čekamo vaša dalja obaveštenja,
Na usluzi,
I. A. Tof i Sinovi,
Erfurt

A onda, bez prelaza, stil se vratio sambhavi iz petog veka.

Sa neba grunuše bujice usijanog pepela,
Sa kojim smešana behu krv i ljudske kosti,
Sve dok plamene krajeve neba ne ispuni dim
I dok ne poprimiše mutnu boju magarčevog vrata.

Slava, slava! Camunda-Kali, Moćna Boginjo, slava ti!
Slavimo tvoj pokret, kad u plesu
U kom uživa dvor Šivin
Tvoje stopalo podbada zemljinu kuglu.

Tamu koja te skriva i oblači, dok te koraci
Nose tamo-amo: uzvitlane kandže kidaju
Polumesec tvoga čela; iz iskopanog oka
Nektar curka i svaka lobanja
Kao dragulj u tvojoj ogrlici smeje se užasno živo;
Kalino Doba je počelo; tvoja Pjesma sada može da se peva.

Sve je ovo bio puki prelid dok se poema otvarala kao neki tamni cvet. Dasov snažan poetski glas pojavljivao se povremeno, samo da bi izbledeo i bio zamenjen klasičnom Vedom, delovima vesti iz arhiva ili banalnim tonovima žurnalizma. Ali pesma je bila ista.

Bezvremeno dugo, bogovi su kovali zaveru kako da zadrže tu crnu snagu koju su stvorili. Bilo je to pomirljivo skovano i skriveno u panteonu, ali suštinska priroda nije mu se mogla odricati. To je samo... ona je sama... bivala sve snažnija dok su ostala božanstva bleдела iz pamćenja smrtnika, jer samo je ona ovaploćivala mračnu stranu suštinski blagonaklone vasionе - vasionе čija je stvarnost bila iskovana kroz milenijume podjednako svešču bogova i ljudi.

Ali ona nije bila proizvod svesti. Ona je bila žiža i ostatak svih atavističkih poriva i postupaka koje je deset hiljada godina svesnih stremljenja želelo da ostavi za sobom.

Poema se otvarala u bezbroj malih priča, anegdota i narodnih prredanja. Sve su delovale neobjašnjivo istinito. Svaka priča odražavala je procep u tkanju stvarnosti koje je zaglušivalo čula, procep kroz koji se tiha pesma boginje Kali mogla čuti. Ljudi, mesta i vremenske tačke postajale su cevovodi, rupe kroz koje je kuljala moćna energija.

U ovom veku pesma boginje Kali postala je horska. Dim žrtava dizao se do Kalinog boravišta zaklonjenog oblacima, a boginja se probudila da čuje svoju pesmu.

Stranica za stranicom. Ponekad su čitavi stihovi bili trabunjanje, kao da ih je kucao neko ko je pesnicama lupao po tipkama. Na drugim mestima, čitave stranice naškrabanog engleskog bile su nečitke. Fragmenti na Sanskritu i bengalskom prekidali su jasne pasuse i puzali uz margine. Ali nasumične slike su ostajale.

- Kurva na ulici Sader ubila je svog ljubavnika i pohlepno mu proždrala telo u ime ljubavi.

Kalino Doba je počelo.

- Krici se otkidaju iz mrtvih trbuha poklanih miliona u našem modernom dobu; hor gneva iz masovnih grobnica koje su nam požubrile vek.

Kalina Pesma sada se peva.

- Obrisi dece u igri trajno utisnuti u razoreni zid kada je beton trenutno pocrneo od bleska bombe.

Kalino Doba je počelo.

- Otac je strpljivo sačekao da se i poslednja od njegove četiri kćeri vrati kući iz škole. Nežno joj je prislonio revolver uz slepoočnicu, opalio dvaput i njeno toplo telo smestio do majčinog i sestrih. Policija ga je zatekla kako pevuši tihu uspavanku nemim obličjima.

Kalina Pesma sada se peva.

Prestao sam kada mi je ostalo još samo stotinu stranica. Oči su mi se same sklapale i dvaput sam se prenuo i shvatio da mi je glava klonula. Nespretno sam strpao rukopis u aktovku i pogledao na sat na komodi.

Bilo je 3.45 ujutro. Za nekoliko minuta zazvoniće budilnik i moraćemo da se spremamo za vožnju do aerodroma. Let do kuće, računajući i boravak u Londonu, biće maraton od 28 sati.

Zastenjao sam od iscrpljenosti i uvukao se u krevet kraj Amrite. Prvi put, soba je izgledala prijatno sveža. Privukao sam čaršave i sklopio oči na samo nekoliko minuta. Nekoliko minuta da odremam pre nego što budilnik zazvoni i dođe vreme da moramo da se oblačimo.

Samo nekoliko minuta.

Budim se negde drugde. Neko me je doneo ovamo. Mračno je, ali sasvim dobro znam gde sam.

To je Kalin hram.

Boginja stoji ispred mene. Stopalo joj je podignuto iznad praznog vazduha. Sve četiri ruke su joj prazne. Ne mogu da joj vidim lice zato

što ležim na podu, bočno od idola.

Ne plašim se.

Shvatam da sam nag. Nije važno. Ispod mene nalazi se prostirka od rogozine i njen dodir sa mojom kožom je hladan. Nekoliko sveća osvetljava kip. Vazduh miriše na mošus i tamjan. Negde, visoki muški glasovi tiho zapevaju. Ili je to možda samo zvuk tekuće vode. Nije važno.

Idol se pomera.

Kali okreće glavu i gleda me.

Osećam samo čuđenje. Divim se njenoj lepoti. Lice joj je ovalno, savršeno, rumeno. Usne su joj pune i vlažne. Osmehuje mi se.

Ustajem. Moja bosa stopala osećaju uporedno tkanje prostirke. Od lahora mi drhte goli trbuh i prepone.

Kali se meškolji. Prsti se pomeraju. Ruke joj se savijaju i održavaju joj ravnotežu. Stopalo joj se spušta na pijedestal i ona lako stoji na obema nogama. Sjajne oči joj se ne skidaju sa mojih.

Spuštam kapke, ali vizija ustrajava. Vidim joj blagu svetlost na puti. Dojke su joj visoke, pune, obećavajuće teške. Široke bradavice uzdižu se iz mekih krugova areola. Struk joj je visok i nemoguće tanak, i širi se u pune bokove stvorene da primaju nalete muških prepona. Donji deo stomaka joj je meki, istureni srp koji baca senku u stidnu tamu ispod njega. Butine plesačice ne dodiruju se, već se senzualno pružaju zakrivljene jedna prema drugoj od svog spoja. Stopala su joj majušna, sa visokim svodovima. Oko članaka nosi brezletne. One zveckaju kada se kreće. Noge joj se razmiču i mogu da vidim prevoje u trouglu senke; meki procep posuvraćen ka unutra.

Penis mi se meškolji, kruti i diže tvrd u noćni vazduh. Čmar mi se skuplja dok osećam kako moć teče kroz mene i usredsređuje se tamo.

Kali lako stupa sa svog pijedestala. Ogrlica joj tiho zveckaja, brezletne na člancima joj jedva čujno zvone, a bosu tabani proizvode meke, mesnate zvuke na kamenom podu.

Nalazi se na pet koraka od mene. Ruke joj se kreću u obrisu, senzualna trska koja se njiše na nepostojećem lahoru. Čitavo telo joj se ljulja u skladu sa pulsirajućim muzikalnim ritmom reke koja se

ljeska pod nama i levo koleno joj se diže, diže, sve dok joj ne dodirne lakat savijene ruke. Miris žene diže se sa njene namirisane puti i plavi me.

Želim da odem njoj, ali ne mogu da se pomerim. Srce mi lupa i puni mi grudi ritmom bubnjeva i zapevanja. Bokovi počinju da mi se pomeraju sami od sebe i nevoljno se isturaju napred. Sva moja svest usredsređena je na podnožje mog pulsirajućeg penisa.

Kali zamahuje levom nogom u luku, naniže.

Korača ka meni. Lančići oko članaka zveckaju.

Unnala-nabhi-pamke-ruha peva reka, i ja to savršeno dobro razumem.

Njene četiri ruke njišu se u nemom plesu. Prsti se svijaju, dodiruju vršcima, graciozno se kreću kroz slatki vazduh ka meni. Dojke joj zajedno teško poskakuju.

Pobeda licu Kćeri Planine.

Ona čini novi korak napred. Prsti joj se njišu, miluju mi obraz, lako mi preleću po ramenu. Glava joj je zabačena, oči poluzatvorene od strasti. Vidim savršenstvo njenog lica, rumene obrze i drhtava usta.

Kamakhya?

Iva yenavabhati Sambhur'api

Jayati purusayitayas tadananam 'Saila-kanayayah

Kalin sledeći korak donosi ruke kojima me grli. Dugačka kosa teče joj niz ramena poput potoka na blagoj kosini brda. Sjajna koža blago je namirisana, a znoj joj blista u nežnoj udolini između dojki. Njene dve šake drže me za nadlaktice, a treća mi nežno miluje obraz. Njena preostala ruka kreće se naviše da mi nežno obuhvati testise. Njeni šiljati prsti kreću se naviše uz moj kruti penis, blago mi okružuju glavić.

Ja sam Sambu-Šiva predstavljen kao Višnu

Lotus i njegova stabljika dižu mi se iz pupka

Ne mogu da prigušim stenjanje. Moja erekcija dodiruje ispupčenje njenog stomaka. Ona spušta pogled, a onda joj se divne oči razvratno okreću naviše ka meni i gledaju me kroz guste trepavice. Maljava mekoća njenog mons venerisa pomera se uz mene, povlači, ponovo prilazi.

Konačno mogu da se pomeram. Moje ruke smesta je grle dok se

pripija uz mene. Meke dojke spljoštene su uz moje telo. Njene ruke klize mi gore-dole po leđima. Desna noga joj se diže, obavija se oko mog kuka, prsti me vode i ona me najahuje. Hvata se člancima ispod mojih guzova u naletu.

Kali, Kali, balo, bhai

Zapevanje ispunjava svet ritmom naših pokreta. Njena toplota me prlji. Ona vlažno otvara usta uz moj vrat, klizi kako bi mi pronašla jezik. Hvatam je, podižem. Dojke mi se kreću po prsima na jastuku znoja. Stopala mi se izvijaju, listovi napinju u naporu da se još dublje zarijem u Kali.

Vasiona se skuplja u žižu kruga plamena koji narasta u meni, uzdiže se u meni, eksplodira kroz mene.

Ja sam Šiva

Kali, Kali balo bhai

Kali bai are gate nai

Ja sam Bog

"Slatki Isuse!" Uspravio sam se u krevetu. Čaršavi su bili natopljeni mojim znojem, a tur pižame mokar od sve veće mrlje ejakulacije.

"Oh, Hriste." Spustio sam bolnu glavu u ruke i zaljuljao se. Amrite nije bilo. Teška sunčeva svetlost navirala je kroz zavese. Na putnom satu bilo je 10.48.

"Prokletstvo, neka sve ide do sto đavola." Otišao sam u kupatilo, bacio pižamu u kesu sa prljavim vešom i istrljao se pod jakim tušem. Ruke i noge još su mi drhtale kada sam izišao petnaest minuta kasnije. Glava me je tako žestoko bolela da su mi tačkice poigravale na rubovima vidokruga.

Brzo sam se obukao i uzeo četiri aspirina. Tamne čekinje štrčale su mi sa bledih obraza, ali rešio sam da se ne brijem. Izišao sam iz kupatila baš kada se Amrita vratila sa Viktorijom.

"Jebote, gde si bila?" siknuo sam na nju.

Ukočila se, dok joj je osmeh pozdrava polako nestajao sa lica. Viktorija je zurila u mene kao u nekog nepoznatog.

"Pa?"

Amritina leđa se ispraviše. Glas joj je bio ravan. "Vratila sam se u

prodavnicu sarija da uzmem Kamakijinu adresu. Pokušala sam da telefoniram, ali linije su bile mrtve. Kad već ostajemo još jedan dan, htela sam da zamenimo materijal. Zar nisi video moju cedulju?"

"Trebalo je da smo u ovo vreme u Londonu. Šta se, kog đavola, desilo?" Glas mi je bio grub, ali gnev je već počeo da se gubi.

"Na šta misliš, Bobi? Na šta to misliš?"

"Mislim na to šta se desilo sa prokletim budilnikom, sa taksijem koji smo ugovorili, sa BOAC-ovim letom? Na to mislim."

Amrita se žustro pokrenu da spusti bebu. Ode do prozora, trgnu zavese u stranu i prekrsti ruke. "Prokleti budilnik' zazvonio je u četiri. Ja sam ustala. Ti si odbio da se probudiš, čak i pošto sam te prodrmala. Konačno, kada sam uspela da te nateram da sedneš, ti si rekao: 'Sačekajmo još jedan dan.' A sve to zato što si ti presedeo čitavu noć i čitao."

"Ja to rekao?" Zavrteo sam glavom i seo na ivicu kreveta. Najgori mamurluk na svetu još mi je pulsirao u glavi i pretio da me natera na povraćanje. Mamurluk od čega? "Ja to rekao?"

"Ti si to rekao." Amritin glas bio je hladan. U svim godinama našeg braka, psovao sam je vrlo retko.

"Prokletstvo, izvini. Nisam bio budan. Taj prokleti rukopis."

"Rekao si da ćeš sačekati da ga pročitaš u avionu."

"Jah."

Amrita spusti ruke i ode do ogledala da ponovo zakači pramen kose koji joj se oslobodio. Boja joj se vraćala u usne. "U redu je, Bobi. Ne smeta mi da ostanemo još jedan dan."

Osećaj hitnosti diže mi se u grlo. Sopstveni glas zvučao mi je čudno. "Prokletstvo, meni smeta. Ti i Viktorija nećete ostati još jedan dan. U koliko su letovi 'Er Indije' za Delhi?"

"U pola deset i u jedan. Zašto?"

"Krenućete letom u jedan i uhvatićete večernji 'Pan Amov' let iz Delhija."

"Bobi, to bi značilo... Kako to misliš, 'krenućete'? Zašto ne pođeš i ti? Imaš rukopis."

"Vas dvoje odlazite. Danas. Ja moram da završim nešto u vezi sa ovim smrdljivim člankom. Još jedan dan biće dovoljan."

"Oh, Bobi, mrzim da putujem sama sa Viktorijom..."

"Znam, malena, ali tu se ništa ne može. Daj da te ponovo spakujemo."

"Sve je još spakovano."

"Dobro. Spremi Viktoriju i skupi torbe. Ja idem dole da nađem taksi i nosača." Poljubih je u obraz. U normalnim situacijama došlo bi do prepirke kad god bih pokušao da se ponašam diktatorski, ali Amrita mi je čula nešto u glasu.

"U redu", reče ona. "Ali bolje da požuriš. Ne možeš u Indiji da rezervišiš karte telefonom, znaš. Naprosto, moraš da se pojaviš što ranije i da sačekaš na red."

"Jah. Odmah se vraćam."

"Gospodine Gupta?" Telefon u lobiju je radio.

"Alo. Da. Alo?"

"Gospodine Gupta, ovde Robert Luzak."

"Da, gospodine Luzak. Alo?"

"Slušajte, gospodine Gupta, hoću da mi uredite sastanak sa M. Dasom. Privatni sastanak. Samo on i ja."

"Šta? Šta? To je nemoguće. Alo?"

"Bolje da bude moguće, gospodine Gupta. Stupite u vezu sa kime god morate i recite Dasu da hoću da se sastanem sa njim koliko danas."

"Ne, gospodine Luzak. Ne shvatate. M. Das nije dopustio nikome da..."

"Da, čuo sam sve to. Ali sa mnom će se sastati, siguran sam. Bolje bi vam bilo da izvršite ovo što pre, gospodine Gupta."

"Jako mi je žao, ali..."

"Slušajte, ser, objasniću vam situaciju. Moja žena i dete odlaze iz Kalkute za nekoliko minuta. Ja letim sutra. Ako budem morao da odem, a da ne vidim Dasa, i dalje ću morati da napišem članak za Harpers. Želite li da čujete šta će pisati u tom članku?"

"Gospodine Luzak, morate shvatiti da nam je nemoguće da dogovorimo za vas sastanak sa M. Dasom. Alo?"

"U mom članku će pisati da su iz nekog razloga za koji samo oni znaju, članovi Sindikata bengalskih pisaca pokušali da izvedu najveću književnu prevaru još od lažiranja Kliforda Irvinga. Iz nekog

razloga za koji samo ona zna, ta grupa je primila novac u zamenu za rukopis za koji tvrde da je delo čoveka koji je mrtav već osam godina. I, štaviše..."

"Poptpuno netačno, gospodine Luzak! Netačno i podobno za tužbu sudu. Tužićemo vas. Nemate nikakvih dokaza za te navode."

"I, štaviše, ta grupa je ukaljala ime velikog pesnika, proizvevši pornografsku pesmu zahvalnica lokalnoj demonskoj boginji. Autorativni izvori u Kalkuti ukazuju na to da je Sindikat pisaca učinio to zbog kontakta koje ima sa grupom zvanom kapalike - kultom stavljenim van zakona umešanim u gradski svet kriminala, čuvenim po tome što svojoj dementiranoj boginji prinosi ljudske žrtve. Kako vam se dopada do sada, gospodine Gupta? Alo, gospodine Gupta? Alo?"

"Da, gospodine Luzak."

"Šta mislite, gospodine Gupta? Da li da nastavim sa tim, ili da intervjuišem M. Dasa?"

"Biće sređeno. Molim vas da pozovete za tri sata."

"Oh... i, gospodine Gupta?"

"Da."

"Već sam poslao poštom jedan primerak... ah... prvog članka svom uredniku u Njujork sa uputstvima da ga ne otvara osim ako ne zakasnim sa povratkom kući. Nadam se da neće biti neophodno da se uradi ta verzija. Radije bih napisao članak o Dasu."

"Neće biti neophodno, gospodine Luzak."

Sve taksije sa aerodroma Dum-Dum i ka njemu vozili su veterani iz indo-pakistanskog rata iz '71. Našem vozaču tkivo ožiljka prekrivalo je desni obraz, a široka, crna maska na njegovom oku naterala me je da dokono razmišljam o monokularnom vidu i percepciji dubine dok smo se provlačili kroz saobraćaj na auto-putu za VIP-ovce.

Ponovo je padala kiša. Sve je imalo boju blata - oblaci, put, jutano-limene straćare zgomilane jedne uz druge, i daleke fabrike. Samo su crvene i bele pruge obojene oko ponekog banjanovog stabla kraj puta davale prizoru boju. Blizu ruba grada podizale su se nove stambene zgrade. Video sam da su nove po skelama od

bambusa koje su ih ovenčavale i buldožerima parkiranim nedaleko u blatu, ali građevine su izgledale oronule i vremešne kao i najstarije ruševine u centru grada. Iza buldožera bili su grozdovi koliba ispunjeni zgurenim obličjima. Jesu li to bile porodice građevinskih radnika ili novi stanari spremni da zauzmu zgradu? Straćare su najverovatnije bile nukleus novog chawl-a; narastajući rub beznadežnih sirotinjskih četvrti na površini od dvesta pedeset kvadratnih milja.

Sa naše leve strane bio je beli znak koji sam ugledao u noći. Na ovoj strani pisalo je:

KALKUTA VAM ŽELI
DO VIĐENJA
I DOBRO ZDRAVLJE.

Žena sa tiganjima i velikim bronzanim vrčem na glavi čučala je u blatu ispod znaka.

Aerodrom je bio pretrpan, ali ne onako bezumno kao u noći kada smo doputovali. Let za Delhi već je bio pun, ali upravo je neko otkazao. Da, 'Pan Am' će poleteti iz Nju Delhija u 7 uveče. Treba da je moguće doći do karata.

Predali smo prtljag i krenuli da tumaramo po terminalu. Nije bilo nijedne slobodne stolice i trebalo nam je neko vreme da pronađemo tihi ugao gde smo mogli da promenimo Viktoriji pelenu. Onda smo ušli u malu kafeteriju da popijemo nešto bezalkoholno.

Malo smo rekli jedno drugome. Amrita kao da je bila izgubljena u sopstvenim mislima, a mene je glava i dalje grozno bolela. Povremeno sam se prisećao odlomaka sna i mišići u mom stomaku stezali su se od napetosti i stida.

"Ako dođe do najgoreg", rekoh ja, "pa propustiš večeras 'Pan Amovu' vezu, možete da prenoćite kod tvoje tetke u Nju Delhiju."

"Da."

"Ili da odsedneš u nekom dobrom hotelu blizu aerodroma."

"Da, mogla bih i to."

Grupa belgijskih turista natrpala se nekako u kafeteriju. Jedna od njih, neverovatno ružna žena u mrežastim pantalonama, nosila je

veliku gipsanu statuu slonoglavog boga Ganeša. Svi su se grohotom smejali.

"Zovi Dena i Barb kada stigneš u Boston", rekoh ja.

"U redu."

"Trebalo bi da budem tamo dan posle vas. Hej, hoćeš li se javiti roditeljima sa Hitroua?"

"Bobi, zaista mi ne bi smetalo da ostanem još jedan dan. Mogla bi ti zatrebati pomoć... oko prevođenja. Reč je o rukopisu, zar ne?"

Odmahnuo sam glavom. "Prekasno, malena. Prtljag ti je već utovaren. Pretpostavljam da ti nedostatak odeće ne bi smetao, ali propali bismo bez dodatnih pelena."

Amrita se nije osmehnula.

"Ozbiljno", rekoh i uzeh je za ruku. "Moram samo još da obavim nešto istraživačkog posla sa Guptom i tim klovnovima. Do đavola, prosto nemam dovoljno građe za članak. Jedan dan trebalo bi da bude dovoljan.

Amrita klimnu glavom i kucnu me po burmi. "U redu, ali budi obazriv. Nemoj da piješ nebociranu vodu. A ako Kamakija navrati da zameni materijal, postaraj se da ti da samo materijal..."

Iskezih se. "Jah."

"Bobi, zašto nisi pustio sobaricu?"

"Šta?"

"Da počisti sobu. Neposredno pre nego što smo pošli, rekao si joj da sačeka do sutra."

"Zbog Dasovog rukopisa", rekoh brzo. "Ne želim da bilo ko njuška okolo."

Amrita klimnu glavom. Pio sam poslednje gutljaje tople 'Fante' i posmatrao kako mali geko gmiže po zidu, pokušavajući da ne mislim na automatik kalibra .25 na polici plakara u hotelskoj sobi.

Avion je bio spreman za ukrcavanje i ja sam ih oboje poljubio za srećan put, kada se Amrita setila nečega. "Oh, za slučaj da Kamakija ne dođe u hotel, da li bi svratio do njene kuće da uzmeš materijal?" Ona poče da pretura po tašni.

"Zar je toliko važan?"

"Ne, ali volela bih kada bi se to sredilo."

"Zašto jednostavno nisi zamenila njen materijal u radnji?"

"Sve je isečeno na odgovarajuće dužine. A bila sam sigurna da ćemo je ponovo videti. Zaboga, bila sam sigurna da sam tu stavila ceduljicu. Nema veze. Sećam se adrese." Amrita izvadi kutiju šibica koju je uzela u prinčevoj sobi i ispisa adresu na unutrašnjoj strani poklopca. "Samo ako budeš stigao", reče ona.

"U redu." Neću stići. Ponovo smo se poljubili. Viktorija se koprcala između nas, zbunjena gomilom i zvucima. Uzeh bebinu glavu u ruku i osetih beskrajnu mekoću njene kose. "Da mi lepo putujete, vas dve. Vidimo se za par dana."

Na aerodromu Dum-Dum nije bilo tunela za ukrcavanje. Putnici su prelazili preko vlažne piste i peli se stepenicama u mlaznjak 'Er Indije' koji ih je čekao. Amrita se okrenula i mahnula bucmastom Viktorijinom rukom pre nego što je nestala u erbasu francuske proizvodnje. U normalnoj situaciji, sačekao bih poletanje aviona.

Pogledao sam na sat i brzo krenuo natrag kroz terminal do telefonskih govornica. Gupta se javio posle petog signala.

"Sređeno je, gospodine Luzak. Evo adrese..." Zapetljao sam tražeći sveščicu, ali sam našao kutiju šibica koju mi je Amrita dala. Zapisao sam ulični broj do Kamakijine adrese.

"Oh... i, gospodine Luzak..."

"Da?"

"Ovaj put ćete zaista doći sami."

Kiša je prestala kada sam izišao iz taksija. Para se dizala sa ulica i lebdela ka starim zgradama. Nisam imao pojma gde se nalazim. Adresa koju mi je Gupta dao bila je ulični ugao u starom delu grada, ali na putu donde nisam video ništa poznato.

Posle kišne oluje, ulice i pločnici punili su se ljudima. Bicikli su klizili kraj mene uz zvonjavu. Vazduh pun pare bio je još gušći od izduvnih gasova motorcikala. Stari vo, čija su leđa sva bila u krastama i otvorenim čirevima, sručio se nasred prometne ulice. Saobraćaj ga je obilazio.

Stajao sam i čekao. Pločnik je tamo bio u stvari četiri stope široko boginjavo blato između slivnika i zidova starih zgrada. Između zgrada nalazili su se procepi od tri stope, i pošto sam osetio nalet

strašnog smrada, prišao sam i zvirnuo u jedan od uskih otvora.

Đubre i organski otpad uzdizali su se do visine od dvanaest stopa čitavom dugačkom uličicom. Bilo je očigledno da su stanari godinama bacali svoje otpatke sa gornjih prozora. Brzo sam ustuknuo od otvora i stao kraj bujice kišnice i otpadnih voda koja je označavala granicu između ulice i pločnika.

Posmatrao sam svako lice u gomili koja se pomerala. Kao i u svakom velikom gradu, pešaci su na lica navukli maske užurbane nerveze. Mnogi muškarci nosili su krute košulje i zvoncare od poliestera. Čudio sam se tome da je - u zemlji čija je pamučna odeća među najboljom i najjevtinijom na svetu - znak prestiža srednje klase skuplji, nepropusni poliester. Povremeno bi neko znojavo lice ispod nauljene crne kose pogledalo ka meni, ali niko se nije zaustavio osim neke dece, gole izuzev prijavih kaki šortseva, koja su nekoliko minuta plesala oko mene, vikala: "Baba, Baba!" i kikotala se. Nisam im dao nikakav sitniš, pa su nekoliko minuta kasnije otrčala šljapkajući po slivniku.

"Vi ste Luzak?"

Poskočio sam. Dva muškarca prišla su mi s leđa dok sam posmatrao saobraćaj. Jedan od njih bio je odeven u uobičajeni poliester, ali drugi je nosio zamrljanu kaki odeću klase posluge. Ni jedan ni drugi nisu izgledali naročito bistri ili prijatni. Onaj visoki, mršavi, u štampanoj košulji, imao je klinasto lice sa oštrim jagodicama i uskim ustima. Muškarac u kaki odeći bio je niži, teži i izgledao je gluplje od svog prijatelja. U očima je imao sanjivi, oholi pogled koji me je podsetio na sve siledžije koje sam ikada poznao.

"Ja sam Luzak."

"Hodite."

Krenuli su kroz gomilu tako brzo da sam morao da potrčim da ih stignem. Postavio sam im nekoliko pitanja, ali njihova tišina i buka ulice ubedili su me da zaćutim i da ih pratim.

Hodali smo najveći deo sata. Već na samom početku bio sam izgubljen, ali ubrzo sam postao beznadežno dezorijentisan. Zbog sveprisutnih oblaka, nisam mogao da se ravnam čak ni po suncu. Išli smo zakrčenim sporednim ulicama nimalo širim od sokaka, i pravim sokacima prepunim ljudi i otpadaka. Nekoliko puta njih dvojica vodila

su me kroz kratke tunele u dvorišta rezidencijalnih zgrada. Deca su trčala, pištala i čučala posvuda. Žene su navlačile sarije do polovine lica i posmatrale tamnim, sumnjičavim očima. Drugi tuneli vodili su u druga dvorišta. Starci su visili preko zarđalih gvozdениh ograda i gledali odozgo sa staklastim izrazom na licu. Bebe su vrečale. Vatre za kuvanje gorele su na betonskim odmorištima i dim je visio u maglenom vazduhu.

Novi kratki tunel doveo nas je u sokak dugačak nekoliko blokova i zagušeniji od većine američkih glavnih ulica. On je vodio u oblast gde su zgrade bile srađene sa zemljom, ali šatori i provizorna skloništa nalazili su se između humki krša. Jedna velika jama, nekada možda podrum, bila je preplavljena monsunskim kišama i prljavom otpadnom vodom. Grupe ljudi i dečaka šljapkale su i vikale u vodi dok su drugi skakali sa prozora drugog sprata zgrada oko smeđeg bazena. U blizini, dva naga dečaka uz smeh su zabadala štapove u nešto što je ličilo na udavljenog i naduvenog pacova.

Onda smo potpuno ostavili za sobom stambene zgrade i ušli u chawl od labavo nagomilanih kamenih zidova, jutanih stanova i višespratnih kondominijuma sađanih od starih panoa, limenih ploča i izbeljenog otpadnog drveta. Na praznom placu čučalo je dvadeset ili trideset ljudi i olakšavalo se. Nešto dalje, mlade devojke sedele su na kamenoj terasi iza svoje mlađe braće i sestara i pažljivo im trebale vaške iz ućebane kose. Poneki žgoljavi pas uzmicao je dok smo prolazili, ali izgleda da nijedan ovde nije posedovao osećaj za vlastito područje. Ljudske oči gledale su iz dubokih senki ulaza u straćare. Tu i tamo, poneko dete istrčalo bi napolje ispruženog dlana, ali povik nevidljivog odraslog brzo bi ga pozvao natrag.

Najednom, tamjan ispuni vazduh i zaštira oči. Prošli smo pored oronule zelene zgrade koja je, po zvucima zvona i atonalnom pevanju koje se uzdizalo iz unutrašnjeg dvorišta, odavala utisak hrama. Izvan zelenog hrama, stara žena i njena unuka prikupljale su gomile kravlje balege iz velike korpe i pravile od njih pljeskavice za večernju vatru. Zid hrama bio je duž trideset stopa prekriven redovima okrugle, prstima oblikovane balege koja se sušila. S druge strane blatnjave staze ulice, nekoliko ljudi radilo je na ramu od bambusa za kolibu veličine ovećeg kamperskog šatora. Ljudi su

prestali sa dobrodušnim dovikivanjem i posmatrali su nemo kako prolazimo. Ako sam još imao ikakve sumnje u to da su moja dva vodiča kapalike, nju je raspršio trag tišine koji smo ostavljali za sobom.

"Ima li još mnogo?" Ponovo je počinjala kiša, a ja sam ostavio kišobran u hotelu. Bele pantalone bile su mi blatnjave do polovine potkolenica. Moje mrke cipele marke 'Volabi' nikada neće više biti iste. Stadoh. Rekoh: "Ima li još mnogo?"

Teški muškarac u kaki odeći okrenu se i odmahnu glavom. On pokaza prstom na zid suvih industrijskih zgrada vidljiv odmah iza mora čatrija. Morali smo poslednjih stotinu jardi da se penjemo uz blatnjavo brdašce i dvaput sam pao na kolena. Vrh brda čuvala je visoka žičana ograda sa bodljikavom žicom koja je visila odozgo. Pogledao sam kroz mrežu i video zarđalu burad za naftu i prazne sporedne železničke koloseke između zgrada.

"Šta sad?" Okrenuo sam se da se divim prizoru chawl-a. Limene krovove držalo je na mestu bezbrojno kamenje, crno na sivome. Tu i tamo otvoreni plamenovi videli su se u mračnim ulazima. Daleko u pravcu odakle smo došli, oronule stambene zgrade protezale su se van vidokruga pod teškom kišom. Dim se dizao iz stotinu izvora i stapao se sa sivosmeđim nebom.

"Hajde." Mršav muškarac oštrog lica sljuštio je parče ograde.

Oklevao sam. Srce mi je tuklo, ne samo zbog uspona uz brdo. Bio sam ispunjen onom veselom lakoćom od koje se stomak steže i koju čovek oseća dok se približava kraju daske za visoki skok u vodu.

Klimnuo sam glavom i kročio kroz ogradu.

Fabrička oblast bila je nema. Sada sam shvatio da sam navikao na stalne zvuke razgovora, kretanja... ljudi u ovom pretrpanom gradu. Sada, dok smo se kretali iz jedne tamne uličice u drugu, tišina je postajala gusta kao i vlažan vazduh. Nisam mogao da poverujem da je ovaj fabrički kompleks još aktivan. Male zgrade od cigala bile su gotovo zarasle u korov i puzavice. Visoko na zidu, prozor koji se nekada sastojao od stotinu staklenih kvadrata sada je imao samo deset ili dvanaest neditnutih. Ostali su bili nazubljene crne rupe kroz koje su povremeno uzletale male ptice. Posvuda su se nalazila

prazna burad za naftu - nekada jarkocrvena, žuta, plava, ali sada krastava od rđe.

Skrenuli smo u još užu uličicu, cul-de-sac. Smesta sam stao. Ruka mi se spustila do nižeg desnog džepa safari košulje i teškog kamena veličine dlana koji sam uzeo dok sam se peo uz brdo. Začudo, nisam osećao strah sada, kada sam bio tu, već samo snažnu radoznalost u pogledu onoga što će dva muškarca sada učiniti. Osvrnuo sam se kako bih se uverio da mi je odstupnica čista, mentalno trasirao uzmak kroz lavirint uličica i okrenuo se ponovo prema dvojici kapalika. Pazi se onog teškog, upozori me nešto iznutra.

"Tamo." Onaj u kaki odeći pokaza naviše, na usko, spoljnje, drveno stepenište. Vrata na vrhu bila su na malo većoj visini nego što bi se inače nalazio drugi sprat. Bršljan je puzao uz zid od cigala. Nije bilo prozora.

Nisam se pomerao. Šaka mi se sklopila oko kamena. Njih dvojica sačekala su jedan dugi trenutak, zgledala se, a onda okrenula na petama i krenula natrag tamo otkud su i došla. Kročio sam u stranu sa leđima uz zid i pustio ih da prođu. Video sam po njima da ne očekuju da ih pratim. Njihovi koraci po šljunku čuli su se zakratko, a onda je preostao samo zvuk mog teškog disanja.

Pogledao sam strmo stepenište. Od visokih zidova i uske trake neba osetio sam blagu vrtoglavicu. Odjednom, jato golubova bučno suknu iz neke mračne šupljine ispod krova i odlete uz lepet krila poput pucnjeva iz puške, kružeći po teškom nebu. Izgledalo je veoma mračno za 3.30 po podne.

Vratio sam se do raskršća uličica i pogledao u oba smeru. Ništa se nije videlo na najmanje stotinu koraka. Kamen u mojoj ruci bio je hladan i odgovarajuće težak, oruđe pećinskog čoveka. Crvena glina još mu je bila slepljena uz glatku površinu. Podigao sam kamen do obraza i ponovo pogledao vrata trideset stopa iznad, u obraslom zidu. Na vratima se nalazilo stakleno okno, ali ono je odavno bilo prebojeno.

Zatvorio sam oči na sekund i dozvolio da mi se disanje uspori. Onda sam spustio kamen u džep košulje i popeo se uz trulo stepenište da se sastanem sa onim što me je tamo čekalo.

12.

'...Kalkuta, kučko jedna
Ti pišaš žutu lepru, mokraču žutice,
Kao veliku umetničku fresku...'

Tušar Roj

Soba je bila veoma mala i veoma mračna. Majušna uljana svetiljka, sa otvorenim plamenom koji je pucketao iznad jezerca užeglog bivoljeg loja, nalazila se na četvrtastom drvenom stolu, ali ono malo svetla koje je proizvodila gutale su dronjave crne zavese koje su visile sa svih strana. Odaja je pre bila kripta sa crnim pokrovima nego soba. Dve stolice čekale su kraj stola. Na rascepljenoj površini stola ležala je knjiga, čiji se naslov nije mogao pročitati pri mučnom svetlu. Nisam morao da pročitam naslovnu stranu da bih znao koja je to knjiga. Bili su to Zimski duhovi, zbirka mojih pesama.

Vrata su se otvarala ka hodniku tako uskom i tako crnom da se umalo nisam osmehnuo, setivši se kuće zabave u starom parku Rivervju. Ramenima sam očešao sa obe strane malter koji se ljuštio. Vazduh je bio težak od mirisa drvne truleži i plesni, i vraćao mi je sećanja na vremena kada sam kao dete puzao pod prednju verandu od letava kako bih se tamo igrao u tami i vlažnoj zemlji. Ne bih ušao u uski hodnik da se nije video slabi sjaj uljane svetiljke.

Zavesa od crne gaze koja je visila u sobi udarila me je po licu kada sam ušao. Sasvim lako je kliznula u stranu, truneći se pod mojim prstima kao napuštena paukova mreža.

Ako je primerak moje knjige trebalo da me zagolica, onda je to i učinio. Ako je trebalo da me primiri, nije uspeo.

Ostao sam da stojim na četiri stope od stola. Kamen mi je ponovo bio u ruci, ali činio se kao nešto jadno, kao dečja reakcija. Ponovo sam se setio kuće zabave u parku Rivervju, i ovaj put se i protiv volje iscerio. Ako bilo šta iskoči iz tame iza zavese ka meni, proklet bio ako ne dobije granit u lice.

"Hej!" Crne zavese upile su moj uzvik podjednako delotvorno kao i svetlost. Otvoreni plamen poigravao je od kretanja vazduha. "Hej! Čiča-miča i gotova priča! Igra je završena! Izidite!" Jedan deo mene bio je blizu kikota zbog besmislenosti situacije. Drugi deo mene želeo je da vrišti.

"U redu, neka i ova predstava počne", rekoh i kročih napred, izvukoh stolicu i sedoh za sto. Kamen spustih na moju knjigu kao nezgrapni teg za papir. Onda prekrstih ruke i sedoh nepomično i uspravno kao učenik prvog dana u školi. Prošlo je nekoliko trenutaka. Nikakav zvuk nije dopirao. Bilo je tako vruće da mi je znoj kapao sa brade i pravio kružice u prašini na stolu. Čekao sam.

Onda se plamen povi od kretanja vazduha koje nisam osetio.

Neko je dolazio krzo crne zavese.

Visoko obličje odgurnulo je mrežicu, zastalo dok je još bilo u senci, a onda se sa oklevanjem dovuklo na svetlost.

Najpre sam video oči - vlažne, inteligentne oči kaljene vremenom i prevelikim iskustvom ljudske patnje. Nije bilo nikakve sumnje. Bile su to oči pesnika. Gledao sam u M. Dasa. Kročio je bliže i ja zgrabih rub stola grčevitim pokretom.

Gledao sam u stvar iz groba.

Prilika je nosila sive prnje koje su mogle biti i ostaci pokrova. Zubi su blistali u nevoljnom grčevitom kezu - usne su bile istrulele izuzev iscepkanih polipa kašastog mesa. Nosa gotovo nije ni bilo i činilo se da je izgrizen sve do vlažne, pulsirajuće membrane sirovog tkiva koje nije skrivalo dva istovetna otvora lobanje. Nekada upečatljivo čelo bilo je pošteđeno pustošenja donjeg dela lica, ali nepravilne krljuštaste mrlje prošarale su skalp i ostavile čuperke bele kose da stoje pod čudnim uglovima. Levo uho bilo je bezoblična masa.

M. Das izvuče drugu stolicu da sedne i ja primetih da mu dva prsta desne šake nedostaju kod srednjeg zgloba. Krpa mu je bila umotana oko onoga što je ostalo od leve šake, ali nije skrivala mrlje truleži kod ručnog zgloba koje su ostavljale mišiće i tetive jasno vidljive.

On teško sede. Masivna glava klatila se kao da uski vrat ne može da je drži, a prnje na upalim grudima brzo su se dizale i spuštale. Sobu je ispunio zvuk našeg hrapavog disanja.

"Lepra." Šapnuo sam tu reč, ali činilo se kao da sam je viknuo. Mali plamen divlje je trepereo i pretio da se ugasi. Vodnjikave smeđe oči zurile su preko uljane svetiljke u mene i sada sam mogao da vidim da su mu izjedeni čak i parčići očnih kapaka. "Bože", šapnuh. "Oh, blagi Bože. Das, šta su vam to učinili? Lepra."

"Daaaa..."

Ne mogu prikladno da opišem kvalitet tog glasa. Uništene usne činile su neke zvuke nemogućim, a druge su izvodile samo sa piskutavim šuškanjem dok je jezik udarao o izložene zube. Ne znam kako je uopšte uspevao da govori. Bezumnosti trenutka doprinosio je i još čujni oksfordski naglasak i elegantna sintaksa u izmučenim, šištavim frazama. Pljuvačka mu je vlažila gole zube i prskala u svetlu svetiljke, ali reči su bile razgovetne. Nisam mogao da se pomeram i nisam mogao da odvratim pogled.

"Daaa", reče pesnik M. Das, "lepra. Ali to sada zovu 'Hansenova bolest', gospodine Luzak." Ssssadda, gossin Lussak.

"Naravno. Izvinite." Klimnuo sam glavom, žmirnuo, ali i dalje nisam mogao da odvratim pogled. Shvatio sam da se još čvrsto držim za rub stola. Raspuklo drvo nekako me je vezivalo za stvarnost. "Bože", ponovih tupo, "kako se ovo dogodilo? Kako da vam pomognem?"

"Pročitao sam vašu knjigu, gospodine Luzak", prožišta M. Das. "Vi ste sentimentalni pesnik."

"Kako ste došli do primerka?" Idiote. Sredi se. "Mislim, zašto mislite da su stihovi sentimentalni?"

Das polako trepnu. Uništeni očni kapci spustili su se kao iscepane prozorske zavese i nisu bili u stanju da mu u potpunosti prekriju beonjače. Sa skrivenim inteligentnim pogledom, prikaza ispred mene bila je hiljadu puta užasnija. Odupro sam se se porivu da pobegnem i zadržao sam dah sve dok me ponovo nije pogledao.

Dasov glas uspeo je da zvuči čežljivo. "Da li zaista toliko pada snega u Vermontu, gospodine Luzak?"

"Šta? Oh, vi mislite... da. Da. Ne uvek, ali u poneku zimu. Naročito u planinama. Ivce puteva i sandučića za poštu obeležavaju štapovima i narandžastim barjačićima." Trabunjao sam, ali mogao sam da biram između toga i trpanja zglavaka šake u usta kako bih

prigušio druge zvuke.

"Ahhh", uzdahnu Das; taj zvuk bio je kao vazduh koji izmiče umirućem morskom stvorenju. "Voleo bih da sam mogao to da vidim. Daaaa."

"Pročitao sam vašu poemu, gospodine Das."

"Daaa?"

"Mislim, poemu o Kali. Naravno, to znate. Vi ste mi je poslali."

"Daa."

"Zašto?"

"Šta zašto, gospodine Luzak?"

"Zašto je šalžete da se objavi izvan zemlje? Zašto ste mi je dali?"

"Ona mora biti objavljena." Prvi put je Dasov čudan glas odavao osećanja. "Nije vam se svidela?"

"Ne, nije mi se svidela", rekoj ja. "Nimalo mi se nije svidela. Ali postoje delovi koji su veoma... upečatljivi."

"Daaa."

"Zašto ste je napisali?"

M. Das ponovo zatvori oči. Strašna glava pognu se napred i ja na sekund pomislih da je zaspao. Ozlede na njegovom skalpu sijale su sivozeleno na svetlu svetiljke. "Ona se mora objaviti", šapnu on promuklo. "Pomoći ćete mi?"

Oklevao sam. Nisam bio siguran da je poslednje što je rekao bilo pitanje. "U redu", rekoj konačno. "Recite mi zašto ste je napisali. Šta radite ovde."

Das mi uzvрати pogledom i njegov električni kontakt saopšti mi nekako da nismo sami. Pogledao sam postrance, ali tamo je bila samo tama. Znoj mi je kapao sa obraza u strašnoj vrućini. "Kako ste..." Oklevao sam. "Kako ste postali ovakvi?"

"Gubavac."

"Da."

"Bio sam gubavac mnogo godina, gospodine Luzak. Prenebregavao sam znake. Krljuštaste mrlje na šakama. Bol praćen otupelošću. Čak i dok sam potpisivao autograme na turnejama i vodio seminare na univerzitetu, prestajao sam da osećam šake i obraze. Znao sam istinu davno pre nego što su se pojavili otvoreni čirevi, davno pre nedelje kada sm otišao na istok, na očevu

sahranu."

"Ali sada imaju lekove!" uzviknuh ja. "Svakako ste znali... medikamente! Sada se to može izlečiti."

"Ne, gospodine Luzak, ne može se izlečiti. Čak i oni koji veruju u takve medikamente tvrde samo da se simptomi mogu kontrolisati, ponekad zaustaviti. Ali ja sam bio sledbenik Gandijeve filosofije zdravlja. Kada su došli osip i bolovi, postio sam, upražnjavao dijete, primenjivao klistire i pročišćavao i telo i um. Godinama sam to činio. Nije pomagalo. Znao sam da neće pomoći."

Duboko sam udahnuo i obrisao dlanove o pantalone. "Pa, ako ste to znali..."

"Slušajte, molim vas", šapnu pesnik. "Nemamo mnogo vremena. Ispričaću vam jednu priču. Bilo je leto 1969. - to je za mene sada drugi vek, drugi svet. Moj otac je kremiran u malom selu u kome sam rođen. Krvavi čirevi bili su vidljivi već mnogo nedelja. Rekao sam braći da imam alergiju. Tražio sam samoću. Nisam znao šta da radim.

Za vreme duge vožnje natrag u Kalkutu, imao sam vremena da razmišljam. Jeste li ikada videli neki leprozijum u našoj zemlji, gospodine Luzak?"

"Ne."

"Bolje i da ga ne vidite. Daaa, mogao sam da otputujem u inostranstvo. Lekari u tako prosvetljenim nacijama poput vaše retko vide uznapredovale slučajeve Hansenove bolesti, gospodine Luzak. Vidite, lepra i ne postoji u većini modernih nacija. To je bolest prljavštine, nečistoće i nehigijenskih uslova na koje je Zapad zaboravio još od Srednjeg veka. Ali u Indiji nije zaboravljena. Ne, ne u mojoj voljenoj Indiji. Znate li, gospodine Luzak, da samo u Bengalu postoji pola miliona gubavaca?"

"Ne", rekoh ja.

"Ne. Nisam znao ni ja. Ali tako su mi rekli. Vidite, većina ih umre od drugih uzroka pre nego što bolest uznapreduje. Ali gde sam ono stao sa pričom? Ah, da. Stigao sam na stanicu Haura uveče. Do tada sam se već odlučio šta ću i kako ću. Razmišljao sam o tome da odem u inostranstvo i potražim medicinsku pomoć. Razmišljao sam o tome da trpim godine bola dok bolest napreduje svojim sporim

tokom. Razmišljao sam o tome da se prepustim poniženju i izdvojenosti kakvu bi takav tretman zahtevao. Razmišljao sam o tome, gospodine Luzak, ali sam sve to odbacio. I kada sam se jednom odlučio, osećao sam se veoma smireno. Bio sam sasvim pomiren sa sobom i vasionom te večeri dok sam posmatrao svetla stanice Haura kroz prozor svog kupea prvog razreda.

Verujete li u Boga, gospodine Luzak? Ja nisam verovao. Ne verujem ni sad... to jest, ne verujem ni u kakvog boga svetlosti. Postoje drugi... ali, gde sam ono stao? Da. Sišao sam sa vagona sasvim miran. Moja odluka dozvolila mi je ne samo da izbegnem bol invalidnosti, već takođe bol rastanka. Ili sam tako mislio.

Dao sam svoj prtljag iznenađenom prosjaku tamo, na železničkoj stanici. Ah, da, morate mi oprostiti zbog načina na koji sam vam juče prosledio rukopis, gospodine Luzak. Ironija je jedno od malobrojnih zadovoljstava koja su mi preostala. Želeo bih samo da sam mogao to da vidim. Gde smo ono stali? Da, napustio sam stanicu i krenuo čudesnom građevinom koju zovemo Most Haura. Jeste li ga videli? Da, naravno da jeste. Baš sam glup. Uvek sam to smatrao izvanrednom apstraktnom skulpturom, gospodine Luzak, nimalo cenjenom, kao što obično biva sa svakim istinskim umetničkim delom. Most je te noći bio srazmerno prazan - prelazilo ga je samo nekoliko stotina ljudi.

Stao sam na sredini. Nisam dugo oklevao, jer nisam želeo da imam vremena za razmišljanje. Moram priznati da sam komponovao kratak sonet, moglo bi se reći - oprostajne stihove. I ja sam nekada bio sentimentaln pesnik.

Skočio sam. Sa srdišnjeg luka. Do tamne vode Huglija bilo je više od stotinu stopa. Da sam znao za beskrajno čekanje između izvršenja i kulminacije takvog samoubistva, drugačije bih planirao, uveravam vas.

Voda u koju udarite sa te visine tvrda je baš kao i beton, gospodine Luzak. Kada sam udario u nju, udar je bio kao cvet koji mi je procvao u lobanji. Nešto mi je puklo u leđima i vratu. Glasno. Kao lomljava debele grane.

Telo mi je tada potonulo. Kažem, 'telo', jer tada sam umro, gospodine Luzak. U to nema nikakve sumnje. Ali došlo je do čudne

pojave. Čovekov duh ne napušta telo odmah po smrti već, radije, posmatra redosled događaja kao nepristrasni posmatrač. Kako drugačije da opišem senzaciju posmatranja nečijeg iskrivljenog tela koje je tonulo u blato na dnu Huglija? Posmatranja riba koje mi jedu oči i meke delove tela? Posmatranja svega toga bez ikakve zabrinutosti, bez ikakvog užasa, već samo sa mlakim zanimanjem? Takvo je to iskustvo, gospodine Luzak. Takav je čin umiranja od kog se strepi... banalan poput svih drugih neophodnih činova od kojih se sastoji naše jadno postojanje.

Nisam znao koliko mi je dugo telo ležalo tamo i pretvaralo se u rečni mulj, pre nego što su mi struje ili možda trag prolaska nekog broda izbacili odbačeno obličje na obalu. Pronašla su me deca. Bockala su me i smejala se dok su mi njihovi štapovi prodirali u meso. Tada su došle kapalike. Odnele su me - nežno, iako mi takva razlikovanja tada nisu ništa značila - u jedan od mnogih svojih hramova.

Probudio sam se u Kalinom zagrljaju. Ona je jedino božanstvo koje deifikuje i smrt i vreme. Ona me je tada vaskrsla, gospodine Luzak, ali samo radi ispunjenja sopstvenog nauma. Samo radi ostvarenja vlastitog cilja. Kao što vidite, Mračna Mati nije smatrala da treba da ukloni i kaznu moje patnje kada mi je vratila dah u telo."

"Kakvi je taj cilj, gospodine Das?" upitah ja.

Pesnikova grimasa bez usana bila je surovo oponašanje osmeha. "Zar nije očito na šta su utrošene moje jadne sposobnosti?" odvrati pitanjem Das. "Ja sam pesnik boginje Kali. Koliko god bio bezvredan, služim joj kao pesnik, sveštenik i avatar."

Tokom čitavog razgovora, jedan deo mene osećao je izdvojeno posmatranje koje je Das pomenuo. Činilo se kao da mi jedan deo svesti lebdi blizu tavanice i posmatra čitav razgovor sa hladnim procenjivanjem koje se graničilo sa ravnodušnošću. Jedan drugi deo želeo je da se histerično smeje, da viče, da prevrne sto u gnevnoj neverici i da umakne iz te gnusne tame.

"To je moja priča", reče Das. "Šta kažete, gospodine Luzak?"

"Kažem da ste od bolesti poludeli, gospodine Das."

"Daaaa?"

"Ili da ste sasvim zdravi, ali morate za nekoga da glumite."

Das ne reče ništa, ali grozne oči brzo pogledaše u stranu.

"Postoji još jedan problem sa pričom", rekoh ja, zapanjen čvrstinom u sopstvenom glasu.

"A to je?"

"Ako je vaše... ako je telo otkriveno tek prošle godine, sumnjam da bi ostalo mnogo toga da se pronade. Ne posle gotovo sedam godina."

"Oh? A ko to kaže da je do otkrića došlo prošle godine, gospodine Luzak?"

Grlo mi se steže. Ne razmišljajući, progovorih. "Prema gospodinu Muktanandadžiju, tada je došlo do mitskog vaskrsavanja."

Vreli lahor zanese plamen i senke zaigraše po Dasovom uništenom licu. Strašni kez ostao mu je fiksiran na licu. Ponovo se neko meškoljio u senkama.

"Ahhh", prodaha Das. Njegova umotana, unakažena šaka zagreba po stolu u odsutnom gestu. "Daaa, daaa. Postoje... s vremena na vreme... određena obredna ponavljanja."

Nagnuo sam se napred i pustio da mi šaka padne kraj kamena. Pogledom sam pretraživao ljudsko biće u leproznoj ljušturi sa druge strane stola. Glas mi je bio usrdan, užurban. "Zašto, Das? Zaboga, zašto? Zašto kapalike? Zašto ta epska skarednost o Kali koja se vraća da zavlada svetom, ili o čemu već to sranje ne govori? Nekada ste bili veliki pesnik. Pevali ste pesme o istini i nevinosti." Sopstvene reči zvučale su mi glupo, ali nisam znao ni za kakav drugi način da to kažem.

Das se teško nasloni natrag. Dah mu je strugao kroz otvorena usta i nozdrve. Koliko dugo neko može da živi u takvom stanju? Tamo gde meso nije bilo opustošeno bolešću, koža je izgledala gotvo providno, krhka kao pergament. Od kada ovaj čovek nije video sunčevu svetlost?"

"Postoji velika lepota u Boginji", šapnu on.

"Lepota u smrti i truleži? Lepota u nasilju? Das, otkad to jedan Tagorin učenik peva himnu nasilju?"

"Tagore je bio slep!" Piskutavi šapat bio je ispunjen novom energijom. "Tagore nije mogao da vidi. Možda u trenucima kada je

umirao. Možda. Da je tada mogao, okrenuo bi se njoj, gospodine Luzak. Svi bismo se okrenuli njoj kada nam Smrt uđe u noćnu odaju i uzme nas za ruku."

"Bekstvo u neku vrstu religije ne opravdava nasilje", rekoh ja. "To ne opravdava zlo o kom pevate..."

"Zlo. Pahhh!" Das ispljunu grumen žutog šlajma na pod. "Ne znate vi ništa. Zlo. Ne postoji zlo. Ne postoji nasilje. Postoji samo moć. Moć je jedno jedino, veliko načelo ustrojstva vasiona, gospodine Luzak. Moć je jedina a priori stvarnost. Svako nasilje pokušaj je da se ispolji moć. Nasilje je moć. Sve čega se plašimo, zastrašujuće je zato što neka sila ispoljava svoju moć nad nama. Svi mi tražimo oslobođenje od takvog straha. Sve religije su pokušaji da se dosegne moć nad silama koje mogu da nas kontrolišu. Ali Ona je naše jedino sklonište, gospodine Luzak. Samo Žderačica duša može da nam podari abhaya mudras i ukloni sav strah, jer samo Ona poseduje krajnju moć. Ona je ovaploćenje moći, moći izvan vremena ili shvatanja."

"To je skaredno", rekoh ja. "To je jevtin izgovor za surovost."

"Surovost?" Das se nasmeja. Bilo je to struganje kamenja po praznoj urni. "Surovost? Svakako da čak i jedan sentimentalni pesnik koji toroče o večnim istinama mora da zna da je ono što nazivate surovošću jedina stvarnost koju vasiona prepoznaje. Život opstaje na nasilju."

"Ne prihvatom to."

"Oh?" Das dvaput trepnu. Sporo. "Nikada niste okusili vino moći? Nikada se niste okušali u nasilju?"

Oklevao sam. Nisam mogao da mu kažem da se najveći deo mog života sastojao od jednog dugog uspostavljanja kontrole nad sopstvenom naravi. Bože, o čemu mi to pričamo? Šta radim ja tu?

"Ne", rekoh ja.

"Besmislica."

"Istina je, Das. Oh, tukao sam se nekoliko puta, ali uvek sam pokušavao da izbegnem nasilje." Imao sam devet, deset godina. Sara je imala sedam ili osam. U šumi blizu ruba šumskog zabrana. 'Spuštaj gaćice. Smesta!'

"To nije istina. Svako je okusio krvavo Kalino vino."

"Ne. Niste u pravu." Šamar. Jedan. Drugi. Nalet suza i sporo povinovanje. Crveni tragovi koje su mi prsti ostavili na njenoj tankoj mišici. "Samo nevažni, mali incidenti. Dečje stvari."

"Ne postoje nevažne surovosti", reče Das.

"To je besmisleno." Strašno, potpuno uzbuđenje zbog toga. Ne samo zbog prizora njene blede golotinje i njegove čudne, seksualne plahovitosti. Ne, ne samo to. Bila je to njena potpuna bespomoćnost. Njeno potčinjavanje. Mogao sam da uradim šta god sam hteo.

"Videćemo."

Šta god sam hteo.

Das ustade s mukom. Ja odgurnuh stolicu.

"Hoćete li objaviti poemu?" Glas mu je strugao i šištao poput ugljevlja u vatri koja se hladila.

"Možda ne", rekoh ja. "Zašto ne pođete sa mnom, Das? Ne morate ostati ovde. Pođite sa mnom. Objavite je sami."

Jednom, kada mi je bilo sedamnaest, neki idiot od rođaka začikavao me je da igram ruski rulet revolverom njegovog oca. Rođak je stavio unutra samo jedan metak. Zavrteo mi je burence. U sekundi čistog, bezumnog razmetanja hrabrošću, sećam se da sam podigao pištolj, prslonio cev uz slepoočnicu i povukao obarač. Udarač je tada pao u praznu komoru, ali od tog dana odbijao sam da se i približim pištoljima. Sada, u tami Kalkute, osećao sam se kao da sam ponovo bez ikakvog razloga podigao cev do glave. Tišina se rastegla.

"Ne. Morate je vi objaviti. To jeee važno."

"Zašto? Zar ne možete da odete odavde? Šta još mogu da vam urade što vam već nisu uradili? Pođite sa mnom, Das."

Dasove oči delimično se zatvoriše i stvar ispred mene više nije izgledala ljudski. Zadah zemlje iz groba zapahnuo me je sa njenih prnja. Iza mene u mraku čuli su se jasni zvuci.

"Radije ću ostati ovde. Ali važno je da odnesete Pesmu boginje Kali u svoju zemlju."

"Zašto?" upitah ja ponovo.

Dasov jezik bio je kao mala, ružičasta životinja dok je dodirivao vlažne zube, a onda uzmicao. "To je moje više nego konačno delo."

Smatrajte to objavom. Objavom rođenja. Hoćete li objaviti poemu?"

Pustih da me deset otkucaja srca u tišini dovede do ruba neke mračne jame koju nisam shvatao. Onda malo pognuh glavu. "Da", rekoh. "Biće objavljena. Možda ne cela, ali biće štampana."

"Dobro", reče pesnik i okrenu se da pođe. Onda zastade i ponovo se okrenu, gotovo stidljivo. Prvi put sam mu čuo prizvuk ljudske čežnje u glasu. "Ima... još nešto, gospodine Luzak."

"Da?"

"To bi značilo da morate da se vratite ovamo."

Od pomisli na to da ponovo uđem u ovu kriptu pošto jednom pobegnem iz nje kolena mi umalo ne zaklecaše. "O čemu je reč?"

On neodređeno mahnu ka Zimskim duhovima koji su još ležali na stolu. "Imam malo toga za čitanje. Oni... koji se brinu o mojim potrebama... u stanju su da mi povremeno nabave knjige kada im navedem naslove. Ali često mi donose pogrešne knjige. A poznajem tako malo novih pesnika. Da li biste hteli... da li biste uopšte mogli... nekoliko knjiga po sopstvenom izboru?"

Starac posrnu napred tri koraka, i za jedan užasni trenutak mislio sam da će me zgrabiti svojim dvema trulim rukama za šaku. On stade usred pokreta, ali podignute i umotane šake izgledale su još dirljivije u svojoj molećivoj bespomoćnosti.

"Da, nabaviću vam neke knjige." Ali se neću vratiti ovamo, pomislih. Daću neke knjige vašim prijateljima kapalikama, ali do đavola sa tim sranjem o povratku. Ali pre nego što sam stigao te misli naglas da izgovorim, Das ponovo progovori.

"Posebno bih voleo da pročitam dela tog novog američkog pesnika, Edvina Arlingtona Robinsona", nastavi on žurno. "Pročitao sam samo jednu njegovu poemu, 'Richard Kori,' ali kraj je tako divan, tako savršeno odgovara mojoj situaciji, mojim ambicijama, da neprestano sanjam o tome. Da li biste mogli da donesete neko takvo delo?"

Mogao sam samo da zurim otvorenih usta. Novi američki pesnik? Konačno, ne znajući šta drugo da kažem, prestravljen da ću reći nešto pogrešno, klimnuh glavom. "Da", uspeo sam da izustim. "Pokušaću."

Tužna i izobličena prilika okrenu se i napusti sobu. Sekund

kasnije to učinih i ja. Crne zavese zalepile su se za mene na tren kao da me zadržavaju i odbijaju da me puste da umaknem, a onda sam bio slobodan. Slobodan!

Kalkuta mi je izgledala divno. Slaba Sunčeva svetlost koja je prolazila kroz filter oblaka, gomile ljudi, pomahnitali popodnevi saobraćaj - gledao sam sve to sa radosnim olakšanjem koji je celom prizoru davao sjaj. Tada se setih poslednje Dasove napomene i obuze me sumnja. Ne, razmišljaću o tome kasnije. Za sada sam bio slobodan.

Dvojica kapalika čekala su u podnožju stepeništa. Njihove usluge vodiča bile su mi potrebne samo nekoliko minuta, koliko su me vodili kroz chawl do glavne ulice gde sam uspeo da zaustavim taksi. Pre nego što su me ostavili, jedan od njih dao mi je umazanu karticu sa naškrabanom porukom Ispred Kaligata - 9.00. "Tu treba da donesem knjige?" upitah onog mršavijeg. Klimnuo je glavom ujedno u znak potvrde i pozdrava.

Onda je crnožuti taksi počeo da se provlači kroz saobraćaj koji se jedva kretao i ja sam proveo deset minuta u pukom uživanju zbog popuštanja unutrašnje napetosti. Prokletstvo, kakvo iskustvo! Moro to nikada neće poverovati. Već mi je i samom bilo teško da poverujem. Da sam sedeo tamo, verovatno okružen ludim kalkutskim uličnim razbojnicima, i razgovarao sa onim što je ostalo od jednog od velikih svetskih pesnika. Prokletstvo, kakvo iskustvo!

Ovakva priča nikada neće dospeti u Harpers. U National Enquirer, možda, ali ne u Harpers. Naglas sam se nasmejao i znojavi, mali taksista okrenuo se na sedištu da pogleda ludog Amerikanca. Iscerio sam se i proveo nekoliko minuta u pisanju potencijalnih uvodnika i davanju težine priči kako bi imala odgovarajući sasušeni i cinični stav za Moroa. Prekasno sam shvatio da je trebalo da obratim pažnju na lokaciju, ali tada smo bili već miljama daleko od mesta gde sam zaustavio taksi.

Konačno sam prepoznao velike zgrade po kojima se videlo da smo blizu središta grada. Negde dva bloka od hotela, rekao sam vozaču da me pusti ispred trošnog pročelja prodavnice sa velikom tablom koja je objavljivala da je to 'Manijeva knjižara'. Unutrašnjost je

bila lavirint metalnih polica i visokih gomila knjiga, starih, novih, nekih sa debelim slojem prašine, većinom engleskih izdavača.

Trebalo mi je oko trideset minuta da pronađem osam knjiga dobre, skorašnje poezije. Nije postojala Robinsonova zbirka, ali u Džepnoj knjizi modernih stihova nalazio se 'Richard Kori', kao i 'Tamna brda' i 'Volt Vitmen'. Prevrtao sam žutu džepnu knjigu u rukama i mrštio se na nju. Da nisam možda pogrešno shvatio Dasovu poruku? Mislím da nisam.

Ne odlučivši tada ništa, svejedno sam proveo nekoliko minuta birajući dve poslednje knjige samo po veličini. Dok mi je prodavac brojao kusur u novčićima čudnog oblika, upitao sam ga gde mogu da nađem drogeriju. Namrštio se i odmahnuo glavom, ali posle nekoliko pokušaja objasnio sam mu šta mi je potrebno. "Ah, da, da", reče on. "Prodavnica hemikalija." Reče mi kako da pronađem radnju između knjižare i hotela.

Bilo je gotovo 6.00 popodne kada sam se vratio u grand hotel 'Oberoj'. Komunistički demonstranti čučali su duž ivičnjaka i kuvali čaj na malim vatrama. Mahnuo sam im gotovo veselo i ponovo ušao u rashlađenu bezbednost drugog sveta.

Ležao sam u poludremežu dok je Kalkuta ulazila u večé. Poletno uzbuđenje i olakšanje nestali su da bi ih zamenila težina iscrpljenosti i neodlučnosti. Stalno sam iznova proživljavao popodneveni susret, pokušavajući uzalud da umanjim neverovatni užas Dasove unakaženosti. Što sam duže poricao treperave slike iza spuštenih očnih kapaka, to je njihova stvarnost postajala sve strašnija.

"...kraj je tako divan, tako savršeno odgovara mojoj situaciji, mojim ambicijama, da neprestano sanjam o tome."

Nisam morao da otvaram tek kupljenu džepnu knjigu da bih znao o kojoj je pesmi Das govorio.

'I Richard Kori, jedne mirne letnje noći,
Ode kući i ispali sebi metak u glavu.'

Ta slika postala je opštepristupačna zahvaljujući Sajmonu i Garfanklu i njihovoj pesmi iz prethodne decenije.

Neprestano sanjam o tome.

Bilo je gotovo sedam uveče. Presvukao sam pantalone, oprao se i sišao na laku večeru od pirinča sa karijem i prženog testa koje je Amrita uvek zvala poori, ali koje je u jelovniku bilo navedeno kao loochi. Uz obrok sam popio dve hladne boce bombajskog piva i osećao sam se manje potišteno kada sam se vratio sat kasnije u sobu. Dok sam išao hodnikom, pomislio sam da čujem zvonjavu telefona u sobi, ali kada sam uspeo da izvučem ključ, zvuk je prestao.

Smeđa kesa bila je tamo gde sam je bacio, na polici plakara. Automatik kalibra .25 bio je manji nego što sam ga se sećao. Možda mi je i sama sličnost malog pištolja sa igračkom pomogla da odlučim šta dalje da činim.

Izvukao sam paketić žileta i bočicu sa lepkom iz kese prodavnice hemikalija. Onda sam isprobao veličinu tri veće knjige, ali samo je tvrdo koričeno izdanje poezije Lorensa Darelja izgledalo odgovarajuće. Trgao sam se pre nego što sam počeo; čitavog života mrzeo sam i samu pomisao o oštećenju slike.

Trebalo mi je četrdeset minuta da dovršim sečenje, a pri tom sam se stalno brinuo da ću odseći sebi prst. Korpa za otpatke bila je dopola puna iseckanog papira. Unutrašnjost knjige izgledala je kao da su je pacovi godinama žvakali, ali mali automatik savršeno se uklapao u prostor koji sam izdubio.

Bilo mi je tuklo i od samog pogleda na to. Uporno sam govorio sebi da uvek mogu da se predomislim i bacim to u neku uličicu. U stvari, knjiga je pametno sredstvo za iznošenje automatika iz hotela kako bih ga bacio. Ili sam tako govorio sebi.

Ali uzeo sam pištolj iz ležišta i snebivljivo ugurao puni magacin tako da škljocne. Potražio sam osigurač, ali ga nisam našao. Onda sam vratio pištolj u knjigu i pažljivo zalepio stranice na nekoliko mesta.

Neprestano sanjam o tome.

Zavrteo sam glavom i spakovao knjige u smeđu kesu sa natpisom 'Manijeva knjižara'. Darel je bio treći od dna.

Bilo je 8.50. Zatvorio sam sobu i krenuo brzo niz hodnik. Istog

časa otvoriše se vrata lifta i napolje stupi Amrita sa Viktorijom u naručju.

13.

'I ponoć, životinjski krici...
Ko je neprijatelj kome, ko...
U divljaštvu ovog lažnog grada?'

Sidešvar Sen

"Bobi, bili je grozno. Let od jedan bio je odložen za tri. Sedeli smo tamo i sedeli, a uređaj za klimatizaciju uglavnom nije radio. Stjuardesa je rekla da je u pitanju mehanički problem, ali biznismen iz Bombaja koji je sedeo kraj mene kazao je da se pilot i kopilot nešto svađaju. Rekao je da se to dogodilo više puta u poslednjih nekoliko nedelja. Onda su vratili avion do terminala i svi smo morali da se iskrcamo. Viktorija me je čitavu ispljuvala i nisam imala vremena da presvučem drugu bluzu koju sam spakovala u ručnu torbu. Oh, bilo je grozno, Bobi."

"Aha", rekoh ja i pogledah na sat. Bilo je tačno 9.00. Amrita je sedela na krevetu kraj otvorenih vrata. Nisam mogao da poverujem da su ona i beba zaista tu. Prokletstvo, prokletstvo, prokletstvo. Osećao sam poriv da zgrabim Amritu i da je žestoko protresem. Osećao sam vrtoglavicu od umora i zbrke.

"Onda su nam rekli da se ukrcamo na drugi let za Delhi koji je išao preko Benaresa i Kadžuraha. Jedva da bih bila u stanju da uhvatim Pan Amovu vezu da je on krenuo na vreme."

"Ali nije", rekoh ja bezbojno.

"Naravno da nije. A nisu nam ni prtljag prebacili. Ipak, nameravala sam da uhvatim let u sedam i trideset za Bombaj i da odletim BA-om do Londona, ali dolazni let iz Bombaja morao je da ide za Madras zbog problema sa svetlima za navođenje na kalkutskom aerodromu. Prebacili su let za jedanaest, ali, Bobi, bila sam tako umorna, a Viktorija je plakala satima..."

"Razumem", rekoh ja.

"Oh, Bobi, zvala sam i zvala, ali tebe nije bilo. Upravnik je obećao da će ti preneti moju poruku."

"Nije", rekoah ja. "Video sam ga kada sam ulazio, ali ništa mi nije rekao."

"Taj matyeryebyets," promrmlja Amrita. "Obećao je." Amrita se nikada nije upuštala u psovanje osim u anonimnosti drugog jezika. Znala je da ne govorim ruski. Ono što nije znala bilo je da je baš ta skarednost bila omiljena ruska reč mog poljskog dede kojom je opisivao sve Ruse.

"Nije važno", rekoah ja. Ovo menja sve.

"Žao mi je, ali mogla sam da mislim samo na hladan tuš, na mogućnost da nahranim Viktoriju i da sutra krenem sa tobom."

"Naravno", rekoah ja. Odoh do nje i poljubih je u čelo. Nisam mogao da se setim da sam ikada video Amritu toliko uzrujanu. "U redu je. Idemo sutra ujutro." Ponovo sam pogledao na sat. Bilo je 9.08. "Odmah se vraćam."

"Moraš da ideš?"

"Jah, samo na nekoliko minuta. Moram da dam ove knjige nekome. Biću samo malo odsutan, malena." Stao sam na vratima. "Slušaj, postaraj se da ovo bude zaključano i stavi lanac, važi? Ne otvaraj vrata nikome osim meni. Ako zazvoni telefon, pusti ga da zvoni. Ne javljaj se. U redu?"

"Ali zašto? Šta..."

"Samo uradi to što ti kažem, prokletstvo. Vraćam se za tridesetak minuta. Molim te, Amrita, naprosto uradi ono što tražim. Objasniću ti kasnije."

Okrenuo sam se da pođem, ali sam stao kada sam video da Viktorija mlatara rukama i nogama sa ćebenceta na kome ju je Amrita presvlačila. Prešao sam preko sobe, zanjihao bebu kroz vazduh i bučno joj zaduvao uz stomak. Bila je naga, meka, i koprčala se od radosti. Širom mi se kezila i hvatala me za nos punačkim šakicama. Mirisala je na šampon za bebe 'Džonson i Džonson' i koža joj je bila nezamislivo mekana. Spustio sam je natrag i počeo rukama da joj okrećem noge kao da vozi bicikl. "Čuvaj mamu dok se ne vratim, u redu, malena?"

Viktorija prestade da se koprca i zagleda se u mene ozbiljno.

Poljubih je ponovo u stomak, dodirnuh Amritu po obrazu i požurih napolje.

Nikada nisam stigao do Kaligata. Samo što sam izišao na prednja vrata hotela i stao da razmišljam kako da se otarasim Darellove knjige, kada se crni 'Premijer' zaustavio kraj mene. Vozio je neki teški muškarac u kaki odeći. Takođe nepoznati čovek otvori zadnja vrata.

"Uđite, molim vas, gospodine Luzak."

Odstupih i stegoh kesu sa knjigama na grudima. "Ja... trebalo je da idem... da se nađem sa nekim u Kaligatu", rekoh glupavo.

"Uđite, molim vas."

Stajao sam ukočeno nekoliko sekundi. Onda sam pogledao ulicu uzduž i popreko. Ulaz u hotel nalazio se samo dvadeset koraka dalje. Dvoje mladih Indijaca imućnog izgleda smejal se pod nadstrešnicom dok su im nosači iznosili prtljag iz sivog 'Mercedesa'.

"Evo", rekoh ja. "Ovo sam mu obećao." Presavio sam kesu i pružio je čoveku na zadnjem sedištu.

Nije ni pokušao da uzme knjige. "Molim vas, uđite, gospodine Luzak."

"Zašto?"

Čovek uzdahnu i protrlja nos. "Pesnik želi da vas vidi. Biće kratko. Kaže da ste se složili sa tim."

Zdepasti vozač namrštio se i okrenuo postrance na sedištu kao da hoće nešto da kaže. Čovek pozadi spusti drugome lako ruku na zglavak i progovori. "Pesnik ima nešto što želi da vam da. Molim vas, uđite, gospodine Luzak."

Bio sam zapanjen kada sam shvatio da se saginjem i ulazim u vozilo. Vrata se zalupiše i mi ubrzasmo u tok saobraćaja. U noć Kalkute.

Kiša i plamenovi. Autostrade, bočne ulice, sokaci i blatnjave brazde pored obraslih ruševina. Sjaj svetiljki i odsjaj gradskih svetiljki. A kroz sve to, čekao sam da se kapalike okrenu ka meni, da zatraže da pregledaju knjige. Čekao sam da uslede povici i pesnice.

Vozili smo se u tišini. Držao sam kesu sa knjigama u krilu i lice uz prozor, iako se sećam da sam video malo pojedinosti osim sopstvenog odraza koji je zurio u mene. Konačno se zaustavismo

ispred gvozdene kapije. Negde u blizini, dva visoka dimnjaka od cigala bljuvala su plamen u noć. Ovo nije bio put kojim sam ranije došao. Čovek u crnom iziđe na pljusak i otvori kapiju da nas pusti da prođemo.

Farovi su otkrili prazne zgrade od cigala, sporedne železničke koloseke i malu planinu od zemlje na kojoj je ležao napušteni kamion poluukopan u korov. Kada smo se konačno zaustavili, našli smo se pred širokim vratima osvetljenim žutom sijalicom. Insekti su naletali na svetlost.

"Izidite, molim vas."

Bila su tu vrata i hodnici. Pridružila su nam se dva čoveka u crnom sa baterijskim svetiljkama. Odnokud su se čule prigušene strune i udaranje sitara i bubnjeva. Stali smo na vrhu uskog stepeništa i ljudi u crnom oštro su rekli nešto vozaču. Onda su me pretresli.

Jedan od muškaraca uzeo je kesu sa knjigama. Stajao sam pasivno dok su me grube ruke pipale po bokovima, uvlačile mi se između butina i brzo prelazile duž nogu. Vozač je otvorio paket i izvadio prve tri džepne knjige. Prelistao je stranice gotovo ljutito, bacio ih natrag unutra i izvukao veću, tvrdo ukoričenu knjigu. Pokazao ju je ostaloj trojici. To nije bila Darelova antologija. Čovek u kaki-odeći bacio ju je natrag unutra, presavio kesu i pružio mi paket bez reči.

Ostao sam da stojim, i počeo ponovo da dišem.

Kapalika u crnom mahnu svetiljkom i ja krenuh za njim uz novo kratko stepenište, a onda desno uskim hodnikom. Držao je vrata otvorena, i ja uđoh.

Soba nije izgledala veća od prve u kojoj smo se sreli, ali ovde nije bilo zavesa. Fenjer na kerozin stajao je na drvenoj polici kraj porculanske šolje, zajedno sa nekoliko drvenih činija, par knjiga i majušnim bronzanim kipom Bude. Bilo je čudno što Kalin avatar drži kraj sebe Budin lik.

Das je sedeo pogrbljen i prekrštenih nogu na podu blizu niskog stola. Proučavao je tanku knjigu, ali podigao je pogled kada sam ušao.

"A, gospodine Luzak."

"Gospodine Das."

"Ljubazno od vas što ste se vratili."

Obazreh se po sobičku. Otvorena vrata pozadi vodila su u tamu. Odnekud je dopirao miris tamjana. Mogao sam slabašno da čujem raštimovano prebiranje po sitaru.

"To su knjige?" upita Das i nespretno mahnu teško umotanim šakama.

"Da." Klekoh na drveni pod i spustih paket na niski sto. Kao prinetu žrtvu. Fenjer je šištao. Zelenkastožuto svetlo obasjavalo je krugove ljuspastog raspadanja na pesnikovom desnom obrazu. Duboke pukotine u njegovom skalpu isticale su se bele naspram tamnije kože. Sline su zapušile Dasove iskidane nozdrve, a dah mu je šištao jače od šištanja fenjera.

"Ahh", uzdahnu Das. On spusti ruke gotovo sa poštovanjem na zgužvani papir. "Manijeva knjižara. Da, dobro sam ga poznavao, gospodine Luzak. Jednom, za vreme rata, prodao sam Maniju svoju zbirku romantičnih pesnika kada je para za kiriju retko kada bilo. Ostavio ju je po strani sve dok nisam bio u stanju da ih otkupim natrag nekoliko godina kasnije." Dasove krupne, vodnjikave oči okrenuše se odozdo kako bi pogledale ka meni. Ponovo sam bio gotovo smlavljen razabiranjem bola koji se tamo jasno video. "Doneli ste Edvina Arlingtona Robinsona?"

"Da", rekoh ja. Glas mi je drhtao i grubo sam pročistio grlo. "Nisam siguran da ga tako mnogo cenim poput vas. Možda bi trebalo još jednom da razmislite. Njegova pesma 'Ričard Kori' zaista nije vredna jednog pesnika. U njoj nema nikakve nade."

"Ponekad zaista nema nikakve nade", šapnu Das.

"Uvek postoji izvesna nada, gospodine Das."

"Ne, gospodine Luzak, ne postoji. Ponekad postoji samo bol. I pomirenje sa bolom. I, možda, prkošenje svetlu koji zahteva takav bol."

"Prkošenje je neki oblik nade, zar ne, ser?"

Das me je gledao jedan dugi minut. Onda je brzo bacio pogled ka zamračenoj zadnjoj sobi i podigao tom koji je čitao. "Ovo je za vas, gospodine Luzak." On to spusti na sto tako da ne moram da uzmem iz njegovih ruku.

Posredi je bila stara knjiga, tanka, predivno uvezana, sa debelim, teškim pergamentnim stranama. Prešao sam rukom preko platnenih korica sa reljefnim šarama i otvorio ih. Teške strane nisu požutele niti postale krhke od starosti. Hrbat se nije ukrutio. Sve u ovom tankom tomu govorilo je o veštini izrade i pažnji.

Neke pesme bile su na bengalskom, neke na engleskom. One na engleskom smesta sam prepoznao. Na praznom listu na početku nalazio se dugi zapis na bengalskom, ali ista ruka ispisala je poslednju poruku na engleskom: Za mladog Dasa, najperspektivnijeg od mojih 'Odabranih Osam'. Sa privrženošću... Potpis bi mi bio nečitak da ga nedavno nisam video iza stakla, žurno naškraban ispod govora prilikom uručenja Nobelove nagrade. Rabindrant Tagore, mart 1939.

"Ne mogu ovo da primim, ser."

Das je samo zurio u mene. Oči su mu bile bezvremeno drevne, tužne, a opet obasjane svrhom koju ranije nisam video. Zurio je u mene i ja se nisam ponovo usprotivio.

Grč prože pesnikovo telo i ja shvatih kakav mu napor pričinjava govor, usredsređenje. Ustadoh da krenem.

"Ne", šapnu Das. "Bliže."

Spustih se na koleno. Sa raspadajućeg mesa jasnog čoveka dizao se smrad. Naježio sam se dok sam se naginjao da ga bolje čujem.

"Danas", reče on hrapavim glasom, "govorio sam o moći. Sve nasilje je moć. Ona je takva moć. Ona ne poznaje granice. Vreme Njoj ne znači ništa. Bol nosi Njoj slatki smrad prinošenja žrtve. Ovo je Njeno vreme. Njena pesma ne zna za kraj. Vidite, Njeno vreme je još jednom došlo." On pređe na bengalski, zatim na slabi francuski, pa na bujicu hindija. Bulaznio je. Oči su mu bile usredsređene negde drugde, a bolni, piskutavi nalet reči nije vodio nikuda.

"Da", rekoah ja tužno.

"Nasilje je moć. Bol je moć. Ovo je Njeno vreme. Vidite li? Vidite li?" Glas mu je narastao do vike. Želeo sam da ga učutkam pre nego što kapalike jurnu untra, ali mogao sam samo da ostanem tamo na kolenima i da slušam. Fenjer je pucketao u ritmu njegovog uzbuđenog šištanja. "Središte ne može da se održi. Puka anarhija

puštena je na svet! Njena pesma je tek počela..."

Starac se nagnu napred, dok mu je suvi dah šištao iz oštećenih pluća. Tada kao da se povratio. Divlji, odsutni pogled napustio mu je oči da bi ga zamenio strašan umor. Leprozna ruka pomilovala je gomilu knjiga na stolu kao mačku. Kada je progovorio, glas mu je bio miran, gotovo razgovorljiv. "Znajte ovo, gospodine Luzak. Ovo je doba neizrecivog. Ali postoje postupci koji prevazilaze čak i neizrecivo."

Zurio sam, ali Das nije gledao u mene. Nije gledao ni u šta u sobi.

"Mi smo uvek bili kadri za neizrecivo", šapnu on. "Ona može da počini i nezamislivo. Sada možemo slobodno da je pratimo."

Das učuta. Pljuvačka mu je ovlažila bradu. Sada sam znao da mu je um oštećen. Tišina se rastegla na nekoliko minuta. Konačno, on se prenu uz veliki napor i usredsredi svoj pogled na mene. Truli patrljak šake, umotan u prljave, smrdljive krpe, podiže se u nežnom blagoslovu.

"Idite. Idite sad. Idite."

Silovito sam se tresao dok sam posrtao napolje u hodnik. Sjaj baterijske svetiljke poskakivao je ka meni kroz mrak. Gruba ruka uze Tagorin tom, okrenu ga, pruži ga natrag. Zgrabih ga obema rukama i krenuh za krugom svetlosti lavirintom hodnika i stepeništa.

Bili smo na otvorenim vratima; mogao sam da vidim kola i da osetim miris kiše, kada iznenada odjeknuše pucnji. Dva oštra zvuka, skoro istovremena, ravna i konačna u mraku.

Četvorica muškaraca stadoše, zavikaše jedni na druge na bengalskom i potrčaše natrag uz stepenice. Nekoliko sekundi ostao sam sam na otvorenim vratima. Zurio sam prazno napolje u mrak i kišu. Bio sam otupeo, pun neverice, preplašen da delam, jedva kadar da mislim. Tada teški muškarac u kaki odeći strča natrag niz stepenice, zgrabi me za prednju stranu košulje i odvuče me gore sa ostalim ustrčalim ljudima.

Fenjer je i dalje rasipao svoju hladnu belu svetlost. Zraci iz baterijskih svetiljki poskakivali su i ukrštali se. Bio sam gurnut napred, udarao sam o tuđa ramena, kroz krug buke u središte tišine.

Das kao da je naslonio glavu na sto. Mali hromirani pištolj - koji je čvrsto držao u levoj ruci - skaredno mu je bio naguran u isturena

usta. Jedno oko bilo mu je gotovo zatvoreno, dok se od drugog videla samo beonjača i činilo se da se nadima kao da neki veliki pritisak još raste u razorenoj lobanji. Barica tamne krvi već se skupila od neprekidnog toka iz ustiju, ušiju i nozdrva. Vazduh je bio mirisan od tamjana i kordita.

Čula se vika. Najmanje osam ili devet muškaraca nalazilo se u sobi, još njih u mračnom hodniku. Jedan je vrištao. Drugi me je slučajno ubo laktom u grudi dok je mahao rukama. Čovek u kaki odeći posegnuo je naniže i istrgao pištolj iz Dasovih stisnutih vilica, slomivši mu pritom jedan prednji zub. On zamaha okrvavljenim pištoljem i poče visoko, tanko da zavija u molitvi ili kletvi. Još ljudi ugura se u sobu.

Ovo nije stvarno. Nisam osećao gotovo ništa. U ušima mi je bučno zujalo. Graja svuda oko mene delovala je kao kakva daleka, nevezana stvar.

Uđe još jedan čovek. Bio je stariji, ćelav, i nosio je jednostavan seljački dhoti. Njegovoj običnoj pojavi, međutim, protivurečilo je poštovanje sa kojom se gomila razdvojila pred njim. On pogleda odozgo Dasovo telo na trenutak, a onda dodirnu leproznu ruku nežno, gotovo sa poštovanjem, onako kako je pesnik dodirnuo moje poklonjene knjige. Onda čovek okrenu oči ka meni i reče gomili nešto tiho.

Ruke me ščepaše za košulju i mišice i oni me povedoše u mrak.

Sedeo sam neznano dugo u praznoj sobi. Iza vrata čuli su se zvuci. Mala uljana svetiljka davala mi je svetlost. Sedeo sam na podu i pokušavao da mislim na Amritu i bebu, ali nisam mogao. Nisam mogao da se usredsredim ni na šta. Glava me je bolela. Nešto kasnije uzeo sam knjigu koju su mi ostavili i pročitao neke Tagorine pesme na engleskom.

Još kasnije uđoše tri muškarca. Jedan mi pruži šoljicu na tacni. Video sam kako se para diže sa tamnog čaja.

"Ne, hvala", rekoh i vratih se čitanju.

Teški muškarac reče: "Pijte."

"Ne."

Čovek u kaki odeći uhvati mi desnu šaku, okrenu ručni zglob

naviše i slomi mi mali prst. Vrisnuh. Knjiga pade na pod. Zgrabih povređenu ruku i zaljuljah se napred-nazad u agoniji. Ponovo mi ponudiše čaj.

"Pijte."

Uzeh šoljicu i ispih. Gorki čaj oprlji mi jezik. Zakašljah se i ispljunuh malo, ali njih trojica su posmatrali sve dok nisam progutao ostatak. Mali prst štrčao mi je unazad gotovo komično, i plameni živac pružao mi se uz ručni zglob i mišicu sve do podnožja vrata.

Neko mi uzne praznu šoljicu i dvojica ljudi odoše. Teški muškarac podrugljivo se osmehnuo i potapšao me po ramenu kao da sam dete. Onda su me ostavili samog sa gorkim ukusom čaja i kukavičluka u ustima.

Pokušao sam da povučem prsten natrag na mesto, ali čak me je i sam dodir terao da jauknem i gotovo se onesvestim. Oblio me je znoj, a koža mi je postala hladna i lepljiva. Uzeo sam knjigu desnom rukom, otvorio je na strani koju sam čitao i pokušao da se usredsredim na pesmu o slučajnom susretu u vozu. Još sam se blago ljuljao i pevušio tihe slogove bola.

Grlo me je peklo od onoga što je bilo u čaju. Nekoliko minuta kasnije, reči na stranici skliznule su ludački ulevo i potekle zajedno.

Tada sam pokušao da ustanem, ali uljana svetiljka odabrala je baš taj trenutak da blesne zaslepljujućim sjajem, a onda da zgasne u mrak.

Mrak. Bol i mrak.

Bol me je prenuo iz sopstvene utešne tame u manje dobroćudni, ali podjednako potpuni nedostatak svetlosti. Ležao sam na nečemu što je ličilo na hladni kameni pod. Nije bilo ni najmanjeg sjaja svetlosti. Uspravio sam se i glasno jauknuo kada mi je bol prostrelio levu ruku. Ništa. Hladan kamen i vreo, vlažan vazduh. Oči mi se nisu privikle na mrak. Jedini put kada sam iskusio tako potpunu tamu bilo je prilikom istraživanja pećina u Misuriju sa prijateljima koji su pogasili sve naše karbidne svetiljke. Bila je to klaustrofobična, pritiskajuća tama. Zastenjao sam kao da me je neko udario. Šta ako su me oslepeli?

Ali očni kapci izgledali su mi sasvim normalno na žurni dodir. Više

nisam osećao bol na licu, već samo mučnu vrtoglavicu od čaja. Ne, hvala, rekao sam onomad. Zakikotao sam se, ali sam prigušio hrapave zvuke na vreme.

Počeo sam da puzim, sa pulsirajućom levom šakom uz prsa. Prsti mi naiđoše na zid - na glatki kamen. Zar sam bio u podzemlju?

Kada sam ustao, vrtoglavica se pogoršala. Naslonio sam se na zid i stisnuo obraz uz hladnu površinu. Brzi dodir izvestio me je da su me ostavili u sopstvenoj odeći. Pomislio sam da pretražim džepove. U džepovima košulje nalazila se potvrda avio-linije, manja od moje dve beležnice, flomaster i ljuspe gline sa kamena koji sam tu ranije nosio. U džepovima pantalona imao sam ključ sobe, novčanik, novčiće, parče hartije i kutiju šibica koju mi je Amrita dala.

Šibice!

Naterao sam sebe da držim kutiju u pulsirajućoj levoj ruci dok sam kresao šbicu, štitio plamen šakom i podizao je.

Soba je, u stvari, bila niša, tri čvrsta zida i crna zavesa. U meni se javi dQja vu. Imao sam vremena da podignem rub zavesa i da naslutim veću tamu iza nje pre nego što mi je šibica dogorela do prstiju.

Sačekao sam, osluškujući. Osećao sam vazdušne struje na licu. Nisam se usuđivao da upalim novu šbicu za slučaj da neko čeka u većoj prostoriji. Pored sopstvenog hrapavog disanja, mogao sam da čujem i tihi žubor. Disanje diva. Ili reke.

Opipavajući stopalom, kliznuo sam kraj teške tkanine u ogroman, otvoreni prostor. Nisam mogao ništa da vidim, ali osećao sam da je ogroman. Vazduh se činio malo hladniji i kao da se kretao u nasumičnom strujanju, donoseći mi miris tamjana i nečeg težeg, bogatog i teškog poput zadaha nedelju dana starog smeća.

Hodao sam sitnim koracima, oprezno mrdao desnom rukom pred sobom i pokušavao da se ne prisećam slika - profiltriranih kroz sećanje na zapevajući engleski - koje su mi se svejedno javljale u mislima. Prešao sam dvadeset pet koraka i nisam naišao ni na šta. Kapitalike mogu svakog sekunda da se vrate. Možda su tu već sada. Potrčao sam. Potrčao sam bezglavo u mraku, otvorenih ustiju, stiskajući levu šaku uz sebe.

Nešto me udari po glavi. Ugledah vrtlog boja i padoh, udarih o

kamen, padoh ponovo. Dočekah se na levu ruku i dreknuh od bola i šoka. Kutija sa šibicama skliznu mi iz prstiju. Kleknuh i počeh mahnuto da pipam okolo, zanemarujući bol, očekujući da se svakog trena spusti drugi udarac.

Desna ruka mi pronađe kartonski kvadratić. Toliko sam se tresao da mi je trebalo tri pokušaja da kresnem prvu šibicu. Pogledom sam propratio svetlost naviše.

Klečao sam u podnožju Kalinog idola. Glavom sam bio udario u njenu nižu, ispruženu ruku. Trepnuo sam kada mi je krv curnula sa čela u desno oko.

Ustao sam, uprkos strašnoj vrtoglavici. Nisam hteo da klečim pred tom stvari.

"Čuješ li to, kučko?" rekoh glasno tamnom kamenom licu četiri stope iznad mene. "Neću da klečim pred tobom. Čuješ li to?" Prazne oči nisu čak ni gledale ka meni. Zubi i jezik bili su kao iz dečjeg stripa strave i užasa.

"Kučko", rekoh i šibica dogore. Smandrljah se sa niskog podnožja, dalje od idola, u crnu prazninu. Deset koraka, pa stadoh. Sada više nije bilo razloga da pipam po mraku. Imao sam malo vremena. Upalio sam šibicu i držao je sve dok nisam nespretno izvukao priznanicu avio-linije. Moja majušna baklja bacala je krug svetlosti prečnika petnaest stopa dok sam je držao visoko i tragao za vratima, za prozorom. Ukočio sam se i ostao tako sve dok mi zapaljeni papir nije opržio ruku.

Idol je nestao.

Pijedestal i podnožje na kojima je sekund ranije stajao bili su prazni.

Nešto zagreba i zaškripa izvan svetla koje je nestajalo. Nešto mi se pokrenu sa leve strane, a onda sam morao da ispustim plamteći papir i mrak se vrati.

Kresnuh novu šibicu. Obasja me njena slabačka svetlost. Izvikoh beležnicu sa spiralom iz džepa safari košulje, istrghoh stranice zubima i prebacih to iz jedne ruke u drugu. Šibica utrnula. Nešto načini neki zvuk u mraku, ni deset stopa od mene.

Nova šibica. Ispljunuh zgužvane stranice, kleknuh i potpalih ih pre nego što je plavi plamen zamro. Svetlost buknu naviše sa majušne

lomače.

Stvar se ukoči usred pokreta. Čučala je na šest udova kao neki ogromni, ćosavi pauk, ali prsti su posezali i trzali se na završecima nekoliko njih. Vrat se povi i isturi suvonjavo lice ka meni. Dojke su visile kao jaja sa trbuha insekta.

Ti nisi stvarna.

Kali otvori usta i zašišta na mene. Širom razjapi vilicu. Grimizni jezik kliznu napolje, pet inča, deset inča; razvi se poput grimiznog, istopljenog voska, sve dok ne dodirnu pod gde se smota na kraju kao zmija, pa brzo kliznu po hladnom kamenu ka meni.

Tada sam vrisnuo. Vrisnuo sam ponovo i zapalio i ostatak beležnice. Onda sam podigao zapaljeni karton i kročio prema šištećem košmaru.

Jezik zašiba postrance, jedva da mi je promašio stopalo, i prikaza otpuza unazad na šest savijenih udova sve dok ne nestade u tami izvan moje treperave svetlosti. Beležnica mi je već prljila prste. Zavitlah zamirući ugarak prema zvucima grebanja, okrenuh se i potrčah u suprotnom smeru.

Trčao sam iz sve snage, nisam video ništa, nisam osećao ništa, ruku pribijenih uz sebe; da nisam kresnuo novu šibicu, natrčao bih glavom na zid koji me je čekao. Svejedno sam udario o njega i vrisnuo kada je plamičak utrnuo. Obrnuo sam se dok sam kresao novu šibicu. S moje desne strane hladno su sijale oči. Čuo se zvuk koji proizvodi mačka kada povraća.

Ustuknuo sam uz drveni zid. Da je bilo nekakve zavesice, bilo čega zapaljivog, tada bih to zapalio. Bolje umreti u plamenom sjaju zgrade u požaru nego ostati sam u mraku sa time.

Kliznuo sam duž zida ulevo, paleći šibicu za šibicom, sve dok ih nije ostalo samo nekoliko. Oči se više nisu videle. Osećao sam daske, iverje i eksere pod povređenom rukom, ali ne i vrata. Ni prozor. Zvuci grebanja nalazili su se svuda, poput hrskavice koja grebe po kamenu i drvetu. Vrtoglavica je sada bila mnogo gora i pretila je da me baci na pod.

Mora da postoji izlaz.

Stao sam, podigao šibicu koja je trnula, udahnuo i zapalio ostatak kutije. Tamo, u kratkom, jarkom sjaju, na zidu tri stope iznad mene,

videli su se obrisi prozora. Okna su bila čitava, ali obojena u crno. Svetlost je gasnula dok su mi zamirući plamenovi prljili prste.

Ispustivši zapaljenu kutiju šibica, čučnuh i skočih. Prozorski ram bio je uvučen i prsti mi pronađoše oslonac. Noge mi zalupaše po glatkom zidu, u pokušaju da nađu mesto da se odupru. Nekako se privukoh na jedan lakat na uskom prozorskom pragu, dodirnuvši obrazom zacrnjene staklene kvadrate. Održavao sam ravnotežu tamo dok su mi se mišice nekontrolisano tresle, i pripremao se da razbijem obojeno staklo podlakticom.

Nešto me ščepa za noge.

Podlaktica mi se punom težinom spusti na slomljeni prst i ja se u trenutnom nagonskom izvijanju povedoh unazad, izgubih osetljivu ravnotežu i kliznuh niz zid da bih se pručio po tvrdom podu.

Mrak je bio potpun.

Pridigao sam se na kolena kada sam osetio nečije prisustvo kraj sebe.

Zgrabiše me četiri šake.

Četiri ruke me grubo podigoše i poneše.

Čovekov duh ne napušta telo odmah po smrti već, radije, posmatra redosled događaja kao nepristrasni posmatrač.

Čuli su se daleki glasovi. Svetlost mi je zasjala kroz očne kapke, a onda nestala. Hladna kiša pala mi je na lice i ruke.

Kiša?

Još glasova, sada povišenih, u prepirci. Negde se sa limenim zvukom upali automobilski motor i zadžangrlja izduvnik. Šljunak zakrcka pod gumama. Čelo me je bolelo, leva ruka pulsirala mi je neizdrživo, a nos me je svrbeo.

Nemoguće da ovako izgleda biti mrtav.

Buka motora sa četiri cilindra bila je veoma snažna. Pokušah da se obazrem i shvatih da desno oko neće da mi se otvori. Bilo mi je slepljeno usirenom krvlju iz posekotine na čelu.

Ruka idola.

Kroz prorez levog oka, video sam da me pridržavaju - i napola vuku - teški muškarac u kaki odeći i još jedan kapalika. Nekoliko drugih muškaraca, uključujući i ćelavca u belom, razgovaralo je

živahno na kiši.

Možeš da nastaviš da spavaš. Ne!

Kiša, moja bolna ruka i neizdrživi svrab sprečili su me da ponovo skliznem niz tamni tobogan u nesvesticu. Jedan od ljudi koji su me pridržavali okrenu lice ka meni i ja brzo zatvorih oko - ali ne pre nego što sam ugledao zeleni kombi sa ulubljenim vratima vozača, bez prozora pozadi. Preplavi me mučni osećaj prepoznavanja.

Muškarci nastaviše sa prepirkom, kreštavo dižući glasove. Slušao sam i činilo mi se kao da sam najednom mogao da razumem bengalski. Znao sam bez ikakve sumnje da raspravljaju o tome šta da urade sa mojim telom kada mi učine ono što im je ćelavac naredio.

Konačno, čovek u kaki odeći progundā nešto i on i drugi kapalika poneše me ka zadnjoj strani kombija. Vrhovi stopala vukli su mi se po šljunku. Pustili su me da padnem u zagušljivu unutrašnjost. Glava mi udari o bok kombija, a onda ponovo o metalni pod. Rizikovao sam da otvorim oko dovoljno dugo da vidim da se teški muškarac i drugi kapalika penju pozadi sa mnom, dok drugi uskače na prednje levo sedište suvozača. Vozač se okrenu i upita nešto. Teški muškarac oštro me šutnu u bok. Isterao mi je vazduh, ali ja se nisam ni pomerio. Kapalika se nasmeja i reče nešto što je počinjalo sa 'Nej'.

Sad ti dugujem dva, mater ti jebem debelu.

Gnev mi je pomogao. Njegova vrela vatra poslužila mi je da raščistim misli i da razvejem maglu strave koja me ispunjavala. Ipak, dok je kombi prelazio u pokret i dok mi je krckanje šljunka dopiralo do ušiju kroz metal, nisam mogao da se setim ničega što bih mogao da učinim. Ovo je bio trenutak iz hiljade filmova koje sam gledao kada bi junak nadvladao svoje tamničare posle žestoke tuče.

Nisam mogao da se tučem sa njima.

Sumnjao sam da bih uopšte mogao i da sednem bez pomoći. A nije sva moja slabost poticala od droge koju su mi stavili u čaj. Već sam bio povređen. Nisam želeo da mi više naude. Moje jedino moguće oružje bilo je da nastavim da glumim onesvešćenost i da se molim da mi to pruži još nekoliko minuta pre nego što mi ponovo naude.

Slomio mi je prst. Nikada ranije nisam lomio nijednu kost. Čak ni

kao dete. Bilo je to nešto na šta sam nekako bio ponosan, kao da nemam nijedan izostanak u školi. Sada mi je taj znojavi kučkin sin slomio prst sa onoliko uloženog truda koliko bi meni trebalo da promenim program na TV-u. Upravo zbog te krajnje bezdušnosti bio sam uveren da me ti ljudi neće naprosto ostaviti negde odakle mogu da naprosto pronađem put natrag do hotela.

Svako nasilje jeste ispoljavanje moći, gospodine Luzak.

Hteo sam tada da počnem da ih molim da me puste, ali zadržao me je jedan veći strah. Bio sam paralisano zbog mračne neizvesnosti oko toga šta će sledeće učiniti; ali negde, tik ispod uspaničene strke mojih misli, nalazilo se uviđanje da će, sve dok oni svoj gnev budu usmeravali na mene, Amrita i Viktorija biti ostavljene na miru. Zato nisam govorio ništa, nisam činio ništa. Ništa osim što sam ležao tamo u tami, osećao smrad sasušenih govana i starih bljuvotina u unutrašnjosti kombija, slušao šegačenje i zvuke čišćenja nosa četvorice kapalika i slavio svaki dragoceni sekund koji bi prošao bez nanošenja novog bola.

Kombi je ubrzao i prešao na popločani deo ulice. Nekoliko puta, visoki zvuk izduvnika odjekivao je kao da se nalazimo između zgrada. Povremeno sam mogao da čujem treštanje kamiona, a jednom sam kradom pogledao i video kako po unutrašnjem zidu kombija prelazi odsjaj pravougaonih farova. Sekund kasnije, kapalika u kaki odeći reče mi nešto na tihom, podrugljivom bengalskom. Srce mi zalupa.

Tada se zaustavimo. Kočnice zaškripaše, a drugi kapalika koji je sedeo pozadi sa nama gnevno dreknu kada je bio bačen napred. Naš vozač opsova glasno i nekoliko puta oštro udari dlanom po sireni. Mogao sam da čujem viku odgovora spolja. Začu se pucanj biča praćen gnevnim mukanjem vola. Naš vozač počeo da vrišti skarednosti i nasloni se na sirenu.

Minut kasnije, čuo sam kako se prednja vrata kombija otvaraju i vozač i drugi kapalika spreda skaču da nastave da se deru na prepreku koja im se našla na putu. Psovke se nastaviše. Treći kapalika provuče se napred, iskoči i pridruži se nevidljivoj svađi. Tako je u kombiju sa mnom ostao samo čovek u kaki odeći.

Ovo je moja prilika.

Uviđanje da moram da delam nije bilo dovoljno da me natera na delanje. Znao sam da treba da pokušam da jurnem ka otvorenim vratima, da udarim čoveka koji je čučao kraj mene. Uradi nešto. Ali iako sam nekako bio ubeđen da je to moja posledja prilika da ih iznenadim, moja poslednja prilika da umaknem, nisam mogao da misli sprovedem u delo. I samo ležanje tamo činilo mi se kao jemstvo da će proći još nekoliko minuta bez sučeljavanja. Bez novog bola. Bez ubijanja.

Najednom se zadnja vrata otvoriše s treskom. Teški muškarac, gurnut silovito sa strane, pade nezgrapno na pod. Šaka me zgrabi za mišicu i grubo povuče u sedeći položaj. Noge mi se raširiše i ja žmirnuh od bola, dok mi se desno oko trzalo oslobađajući se skorene krvi.

"Hajde! Ustanite! Brže!" Bio je to Krišnin glas. Krišnino lice nadnosilo se nad mene, sa zavitlanom kosom i ogoljenim oštrim zubima u radosnom, manijačkom kezu. Krišnina tanka desna ruka pridigla me je u uspravni položaj i čvrsto me podržala kada umalo nisam pao napred na lice.

"Nahin!" viknu kapalika i iskoči iz zadnjeg dela kombija. Bio je dvaput širi od Krišne, a lice mu je bilo izobličeno besom. "Mute!"

Krišna suknu šakom naviše i ispravi ruku u pokretu kojim saobraćajac zaustavlja saobraćaj kod pešačkog prelaza. Brid njegovog dlana, krut kao cigla, zari se u lice čoveka u naletu. Kapalikin nos spljošti se kao zgnječeno parče voća. Ovaj vrisnu i izvi se unazad, udarivši glavom o zadnja vrata kamioneta, pa pade na kolena i preturi se napred. Držeći me i dalje desnom rukom, Krišna brzo diže nogu u krutom luku koji se završi kada mu cevanica tresnu u grlo teškog čoveka neposredno ispod udubljenja vilice.

Začu se zvuk poput lomljave tanke plastike i kapalikin vrisak naglo se prekinu.

"Hajde! Brže!" Krišna me povuče za sobom, cimnu me da se uspravim kada sam se zateturao u stranu. Trčao sam što sam brže mogao, povodeći se, pokušavajući da pronađem ravnotežu na nogama koje kao da su mi bile pune 'Novokaina'. Osvrnuo sam se ka oborenom čoveku kraj kombija čija su sva četvora vrata stajala otvorena poput slomljenih krila, i ka volovskoj zaprezi koja je iza

njega zaprečavala raskrnicu i usku ulicu. Trojica kapalika stajali su ukočeno kraj zaprege, Nekoliko sekundi zurili su u nas sa preneraženim izrazom na licima, a onda potrčaše za nama uz dreku i mahanje rukama. Jedan je već imao nešto nalik na dugački nož u ruci. Volovska zaprega se uz škripu izgubi u mraku.

"Trčite!" viknu Krišna. Košulja mi se pocepa dok me je vukao za sobom. Tada umalo ne padoh, mlatarajući rukama dok sam posrtao napred, ali on me zgrabi za leđa iscepane košulje i povuče me naviše.

Utrčali smo levo, u uličicu koja je bila u mrklom mraku, onda ponovo levo u dvorište okupano svetlošću fenjera. Neka starica podigla je iznenađeno pogled dok smo ulazili kroz otvorena vrata. Krišna cimnu u stranu zavesu od perli i mi skočismo preko usnulih obličja na podu mračne sobe da bismo izišli sa zadnje strane.

Povici i vriska začuše se za nama dok smo upadali u novo dvorište. Trojica kapalika izjuriše kroz mračna vrata baš kada smo se mi uvukli u drugi, uži procep između zgrada. Ovde je đubre bilo duboko do članaka i mi smo poskakivali i gacali po njemu. Čak i tamo nalazile su se umotane, neme prilike koje su čučale, pogurene u vodi koja je još kapala sa strehe i punila udubine na tlu. Krišna bukvalno preskoči koščata kolena jednog obličja u čučnju, po izgledu više nalik na leš nego na čoveka.

Nisam mogao da pratim Krišnu, i kada smo bili primorani da ustrčimo uz dva drvena stepeništa, konačno se sruših na kolena na mračnom odmorištu, bez daha. Kapalike su se dovikivale u dvorištu ispod nas.

Krišna me gurnu kroz otvorena vrata. Tu je u sobi bilo desetak ljudi koji su čučali blizu otvorene vatre ili sedeli zgureno leđima uz napukle daske zida. Deo tavanice srušio se u središte sobe i od odlomljenih delova zida i maltera bila je načinjena humka na kojoj su potpalili vatru. Dim je ostavio pruge po zidovima i utonuloj tavanici.

Krišna prošišta brzu rečenicu u kojoj mi se učini da sam čuo reč Kali. Niko nije ni podigao pogled ka nama. Umrtvljene oči nastavile su da posmatraju niske plamenove.

Začuše se koraci na stepenicama. Neki čovek viknu. Krišna me ščepa čvrsto za lakat i povede u sobičak u kom se nije nalazilo ništa

osim nekoliko bronzanih posuda i malog kipa Ganeša. Otvoreni prozor gledao je na usku uličicu između zgrada.

Krišna kroči na prozor i skoči. Ja kročih na niski prozorski prag i zastadoh. Uličica nije mogla biti šira od pet stopa. Između je čekao pad od najmanje dvadeset stopa u mrak. Čuo sam šljapkavi zvuk tamo gde je Krišna doskočio, ali ništa drugo. Znao sam da ne mogu da skočim u tu jamu bez svetlosti.

Najednom sam mogao da čujem kako kapalike viču na ulazu u spoljnu sobu. Neka žena vrisnu. Uхватih se za levu šaku i skočih.

Đubre mora da je bilo duboko sedam ili osam stopa na mestu gde sam pao. Upao sam do butina i preturio se postrance u nešto meko i gnusno. Pacovi zaskičaše i otrčaše duž zidova. Nisam mogao ništa da vidim. Noge su mi proizvodile tihe, dahtave zvuke dok sam pokušavao da gacam napred po uskom prostoru. Počeh da se bacakam u panici kada sam nastavio da tonem do iznad struka u popustljivu, trulu masu.

"Ššššš." Krišna me zgrabi za ramena i umiri. Iznad nas, pravougaonik svetlosti nađe se zaklonjen kada se čovek nagnu napolje. Trenutak potom, nestade ga natrag u sobi.

"Brzo!" Krišna me ščepa za mišicu i mi zagacasma duž smrdljivog rova. Odgurivao sam se od zida i pokušavao da plivam napred kroz meke otpatke. Ruke su nam mlatarale u pokušaju da jedan kod drugoga nađemo oslonac, ali bilo je to kao gacanje kroz blato duboko do pojasa.

Odjednom, iza nas, neko proturi zapaljenu dasku kroz prozor sa kog smo skočili. Čovek namerno baci ugarak na gnjecavo dno uličice. On odskoči jednom i zahvati kada se zaustavio neke masne krpe koje zatinjaše. Krišna i ja se ukočismo. Nismo mogli da budemo išta više od senki usred gomila đubreta svuda oko nas, ali jedan kapalika pokaza na nas i viknu ostaloj dvojici.

Ne znam da li je čovek sa nožem skočio ili su ga gurnuli, ali on vrisnu i pade u uličicu do nas. Baklja je počela da se gasi u vlazi i ljudskom izmetu, ali zajedno sa zapaljenim krpama davala je dovoljno svetla da se vide stotine krznatih, koprcavih obličja - neka su bila krupna poput mačaka - koja su pogureno jurila po hrpama otpadaka ka nama, bežeći od dima.

Koža mi se bukvalno nabrala od odvratnosti. Nisam znao da je takva reakcija fizički uopšte moguća. Krišna skoči natrag tamo odakle smo došli. Kapitalika se pojavi kao gnjurac koji izranja na površinu. Zamlatara rukama i u desnoj šaci blesnu mu čelik. Vatra sada gotovo da je utrnula i Krišna je bio manje od senke kada se poduhvatio sa drugim čovekom. Roktanje im je bilo jedva čujno pored sve glasnijeg pištanja pacova u bekstvu. Debeli, vlažna tela dodirivala su mi gole mišice i ja tada povratih, bljuvajući bespomoćno na gomile smrdljive tame.

Dvojica kapitalika iznad nas nagingjala su se da vide, ali uličica je ponovo bila u potpunoj tami. Mislio sam da mogu da vidim kako se Krišna i drugi čovek prevrću u nezgrapnim trzajima, dva nesprenja plesača sa usporenim pokretima. Iskre su letele dok je kapitalikin nož iznova i iznova udarao o zid od cigala. Tada pomislih da vidim Krišnu iza onog drugog, kako ga vuče za dugačku kosu i nabija mu lice u gnjecavu jamu. Začkiljih se u mrak i pomislih da vidim kako Krišna kleči na izvijenim kapitalikinim leđima i gura ga dublje, dublje... ali Krišna se onda nađe kraj mene, cimnu me za sobom i zagaca sa mnom dalje od prozora.

Dvojica kapitalika nestaše sa mutnog pravougaonika iznad nas. Naše kretanje bilo je košmarno sporo. Jedan od nas bi se zaglavio i iskoristio telo drugog kao oslonac da se oslobodi.

Pregacao sam najveći deo uličice kada me iznenadna pomisao natera da se ponovo izbljujem. Pred nama nije bilo svetlosti. Šta ako idemo pogrešnim smerom, ka zidu od cigala, ka ćorsokaku?

Ali nismo. Još pet koraka gacanja i uličica je skrenula oštro udesno, a visina đubreta počela je da se smanjuje. Još petnaest koraka i izišli smo napolje.

Isteturali smo se na vlažnu i praznu ulicu. Pacovi su nam se provlačili kraj nogu, skakali u panici i pljuskali kroz slivnike ispunjene kišnicom. Pogledao sam levo i desno, ali nisam mogao da vidim nikakvog traga poslednjoj dvojici kapitalika.

"Brzo, gospodine Luzak!" prošišta Krišna; i mi potrčismo preko ulice, krenusmo brzo preko nakrivljenih ploča trotoara i stopismo se sa tamnim senkama pod utonulim metalnim nadstrešnicama. Trčali smo od radnje do radnje. Povremeno smo nailazili na usnula obličja

u vlažnim ulazima kuća, ali niko nije viknuo za nama; niko nije pokušao da nas zaustavi.

Skrenuli smo u drugu ulicu, a onda presekli kroz kratku uličicu do još uže ulice gde se upravo neki kamion gubio iz vidokruga. Ovde je bilo uličnih svetiljki, a električni sjaj dopirao je i iz mnogih prozora. Iznad nas, crvena zastava lepršala je na lahoru. Mogao sam da čujem zvuke saobraćaja iz obližnjih ulica.

Stali smo na tren u mračnom ulazu radnje zaštićene rešetkama i kopcima. Obojica smo dahtali, presavijeni od bola zbog napora, ali na Krišninom uskom licu videla se radosna maska uživanja u krvavom sportu, koju sam video tamo one prve noći, u autobusu. On zausti da kaže nešto, udahnu ponovo i ispravi se.

"Sada ću vas ostaviti, gospodine Luzak", reče on.

Zurio sam u njega. On spoji prste, blago se nakloni i okrenu se da ode. Sandale su mu tiho šljapkale po lokvama.

"Čekaj!" viknuh. Nije stao. "Samo malo. Hej!" Sada se već gotovo izgubio u senkama.

Kročih napred u bleđi krug svetla ulične svetiljke. "Stani! Sandžej, stani!"

On stade. Onda se okrenu i načini dva spora koraka ka meni. Dugački prsti kao da su mu se trzali. "Šta ste rekli, gospodine Luzak?"

"Sandžej", ponovih ja, ali ovaj put bilo je to gotovo šapatom. "U pravu sam, zar ne?"

Stajao je tamo, bazilisk sa strašnim pogledom uokvirenim divljom koronom tamne kose. Tada se pojavi osmeh i raširi u nešto mnogo gore od grimase ajkule. Bio je to kez gladnog zloduha.

"U pravu sam, zar ne, Sandžej?" Zastao sam da dođem do daha. Nisam imao pojma šta sledeće da kažem. Ali morao sam da kažem nešto - bilo šta - da ga zadržim. "Kakvu igru igraš, Sandžej? Jebote, šta se to dešava?"

Nije se pomerao nekoliko sekundi; napola sam očekivao nemi juriš, dugačke prste koji posežu za mojim grlom. Umesto toga, on zabaci glavu i nasmeja se. "Da, da, da", reče. "Postoje mnoge igre, gospodine Luzak. Ova igra još nije gotova. Zbogom, gospodine

Luzak."

Zatim se okrenu i otkasa u tamu.

14.

'Kalkuta je strašni kamen u mom srcu'

Sunil Gangopadhyay

Da sam ranije pronašao taksi...

Da sam otišao pravo u hotel...

Trebao mi je dobar deo sata da se vratim u hotel. Isprva sam se teturao od ulice do ulice, držao se senki i kočio u pokretu kad god bih video da neko ide ka meni. Jednom sam protrčao kroz prazno dvorište da bih dospeo u širu aveniju iz koje su dopirali zvuci saobraćaja.

Neki čovek posrnu ka meni iz senkovitog ulaza u kuću. Viknuh, odskočih i podigoh pesnice u nagonskoj kretnji. Ponovo vrisnuh kada mi je mali prst pokušao da se savije sa ostatkom leve šake. Čovek - starac u prnjama sa crvenom maramom oko čela - oteturio se natrag usred reči "Baba!" vrisnuvši i sam od straha. Nas dvojica odosmo iz dvorišta na različite strane.

Izišao sam na aveniju i ugledao kamione u prolazu, privatna kola koja su obilazila oko biciklista i, najdobrodošlije od svega, gradski autobus koji se sporo kretao ulicom. Zalupao sam po boku vozila željan da uđem unutra. Vozač je zurio dok sam istresao pun džep novčića pred njega. Pored neophodne paisas, tu mora da je bilo u američkom novcu najmanje nekoliko njegovih dnevnica.

Autobus je bio prepun, i ja se provukoh između putnika koji su stajali da bih pronašao mesto manje vidljivo sa ulice. Nije bilo remena za držanje. Zagrabio sam metalnu šipku i okačio se o nju dok je zanjihani autobus menjao brzine i posrtao od jedne stanice do druge.

Na neko vreme utonuo sam u stanje polusna. Prenapregnutost nekoliko proteklih sati ispraznila je iz mene sve osim želje da stojim tu i budem bezbedan. Prošlo je mnogo blokova pre nego što sam shvatio da je oko mene nastao široki prostor i da drugi putnici zure.

Zar nikada ranije niste videli Amerikanca? - obratio sam im se u

mislima. Onda sam se pogledao. Odeća mi je bila natopljena i zaudarala je od neizrecive prljavštine kroz koju sam gacao. Košulja mi je bila pocepana najmanje na dva mesta i niko nije mogao ni da pretpostavi da je nekada bila bela. Gole mišice bile su mi premazane prljavštinom, a desna podlaktica još mi je zaudarala na sopstveno povraćanje. Mali prst na levoj ruci štrčao mi je pod nemogućim uglom. Po tome šta sam osećao na čelu i obrvama, činilo se da tamo imam začetak spektakularne modrice, a usirena krv još mi je krasila obrvu, očni kapak i obraz. Nema sumnje da su mi kosa i izraz lica izgledali mahnitije nego Krišnini u najmahnitijim trenucima.

"Ćao", rekoah ja i mlitavo mahnuh grupi. Žene podigoše sarije na lica i čitava zgurena gomila odstupi natrag tako da je vozač morao da drekne na njih da ga ne pritiskaju.

Tada mi nešto pade na pamet. Gde sam se, kog đavola, nalazio? Koliko sam znao, ovo je mogao da bude i noćni ekspres za Nju Delhi. Ako ništa drugo, postojali su veliki izgledi da idem u pogrešnom smeru.

"Govori li iko ovde engleski?" upitah. Izbuljeni putnici zatiskaše se još dalje od mene. Sagnuh se i provirih kroz prozore sa rešetkama. Prošlo je nekoliko blokova pre nego što sam video neonom osvetljeno pročelje nekakvog hotela ili kafea. Nekoliko crnožutih taksija bilo je parkirano ispred.

"Stoj!" viknuh. "Ovde ću da siđem." Progurao sam se kroz gužvu koja se brzo razdvajala. Vozač ukoči uz škripu nasred ulice. Nije bilo vrata za otvaranje. Gomila mi se ukloni sa puta i pusti me da prođem.

Svađao sam se sa vozačima nekoliko minuta pre nego što sam se setio da još imam novčanik. Tri vozača bacila su pogled na mene i zaključila da nisam vredan njihovog vremena. Onda sam se setio da izvučem novčanik i podignem novčanicu od dvadeset dolara. Odjednom su se sva trojica osmehivala, klanjala i otvarala mi vrata svojih kola. Smestio sam se u prvi taksi, rekao "Grand 'Oberoj" i zatvorio oči. Odjurili smo uz riku ulicama klizavim od kiše.

Nekoliko minuta kasnije shvatio sam da još nosim sat. Bilo mi je teško da razaberem šta je na brojčaniku, ali kada smo prošli kroz

osvetljenu raskrnicu, mogao sam da vidim. Bilo je 11.28... nemoguće! Samo dva sata otkad su me kola odvezla Dasu? Čitav život prošao je od tada. Kucnuo sam po kristalu, ali sekundara je nastavila uporno da pulsira.

"Požurite!" rekoah vozaču.

"Atcha!" doviknu mi on srećno. Uopšte nismo razumeli jedan drugog.

Pomoćnik upravnika vide me kako ulazim u lobi i zagleda se u mene sa izrazom užasa na licu. On podiže ruku. "Gospodine Luzak!"

Mahnuh mu i uđoh u lift. Nisam želeo da razgovaram sa njim. Adrenalin i bezumna euforija nestajali su da bi ih zamenila mučnina, premor i bol. Naslonio sam se na zid lifta i pridržao levu šaku. Šta ću reći Amriti? Misli su mi se sporo premetale i ja se odlučih za jednostavnu priču o tome da sam opljačkan. Jednog dana ispričaću joj ostalo. Možda.

Bila je ponoć, ali u hodniku je bilo ljudi. Vrata naše sobe bila su otvorena i činilo se kao da je u toku žurka. Onda videh uprtače na dvojici policajaca i poznatu bradu i turban inspektora Singa. Amrita je zvala policiju. Rekao sam da se vraćam za trideset minuta.

Nekoliko ljudi okrenu se da me posmatra kako prilazim, a inspektor Sing kroči ka meni. Počeh da izmišljam pojedinosti o pljački - ništa dovoljno ozbiljno da nas zadrži u Kalkuti još jedan dan! - i mahnuh policajcima gotovo veselo. "Inspektore! Ko kaže da nikada nema policajca kada čoveku zatreba?"

Sing ne reče ništa. Tada moj iscrpljeni um registrova prizor. Drugi hotelski gosti muvali su se okolo, zurili u otvorena vrata naše sobe. Otvorena vrata.

Progurah se pored inspektora i utrčah u hotelsku sobu. Ne znam šta sam očekivao da zateknem, ali moje zahuktalo srce usporilo je kada sam ugledao Amritu kako sedi na krevetu i razgovara sa policajcem koji je nešto beležio.

Olakšanje me natera da klonem uz vrata. Sve je bilo u redu. Tada Amrita pogleda u mene; i po bleđoj, kontrolisanoj smirenosti njenog potpuno bezizražajnog lica, mogao sam da vidim da na kraju krajeva ipak sve nije u redu. I da možda nikada više neće biti u redu.

"Uzeli su Viktoriju", reče ona. "Ukrali su našu bebu."

"Zašto si je pustila unutra? Rekao sam ti da nikoga ne puštaš. Zašto si je pustila unutra?" Pitao sam je istu stvar već tri puta pre toga. Amrita mi je tri puta odgovorila. Sedeo sam leđima uz zid tamo gde sam skliznuo na pod. Podlaktice su mi počivale na uzdignutim kolenima, a slomljeni prst mi je beličasto štrčao. Amrita je sedela veoma pravo na ivici kreveta, sa jednom rukom ustegnuto položenom preko druge. Inspektor Sing sedeo je u blizini na stolici sa pravim naslonom i posmatrao oboje. Vrata prema hodniku bila su zatvorena.

"Rekla je da je donela materijal", reče Amrita. "Želela je da ga zameni. Ti i ja trebalo je ujutro da odemo."

"Ali... oh, Hriste, malena..." Ućutah i spustih lice.

"Nisi mi rekao da ne razgovaram sa njom, Bobi. Kamakiju sam poznavala."

Inspektor Sing pročisti grlo. "Ipak, bilo je veoma kasno, gospođo Luzak. Da li ste zbog toga bili imalo zabrinuti?"

"Da", reče Amrita i okrenu se ka Singu. "Ostavila sam lanac zakačen i upitala je zašto je došla tako kasno. Objasnila je... izgledala je postićeno, inspektore... objasnila je da nije mogla da ode iz kuće sve dok joj otac ne zaspi. Rekla je da je već dvaput zvala."

"I je li zaista zvala, gospođo Luzak?"

"Telefon jeste dvaput zvonio, inspektore. Bobi mi je rekao da se ne javljam. I nisam."

Oboje me pogledaše. Susretoh se sa Singovim pogledom. Sa Amritinim nisam mogao.

"Sigurni ste da vam nije potrebna medicinska pomoć, gospodine Luzak? U ovoj ustanovi postoji angažovani lekar koji dolazi na poziv."

"Ne. Siguran sam." Posle prvih nekoliko minuta, kada je Sing upitao šta se dogodilo meni, izbrbljao sam čitavu priču. Sigurno nije bila mnogo suvisla, ali ništa nisam izostavio osim činjenice da sam ja bio taj koji je Dasu dao pištolj. Inspektor Sing je klimao glavom i mirno beležio, kao da takve priče čuje svako veče.

Nije bilo važno.

On se ponovo okrenu ka Amriti. "Žao mi je što moram da vas teram da kroz sve ovo ponovo prolazite, gospođu Luzak, ali možete li proceniti koliko ste dugo bili izvan sobe?"

Amrita je malo zadrhtala kroz svoju ledenu kontrolu i mogao sam da nazrem jamu histerije i jada koja je ležala pod površinom. Želeo sam da odem do nje i uzmem je u naručje. Nisam učinio ništa.

"Minut, inspektore. Možda ni toliko. Razgovarala sam sa Kamakijom, kada sam iznenada osetila jaku vrtoglavicu. Izvinila sam se, ušla u kupatilo da se umijem hladnom vodom, i vratila. Možda četrdeset pet sekundi.

"A dete?"

"Viktorija... Viktorija je spavala tamo. Na krevetu kraj prozora. Mi koristimo... koristimo jastuke od kreveta i fotelje kao... ona voli da se ugnezdi, inspektore. Voli da upire glavu u nešto. A sa jastukom tamo ne može da se otkotrlja."

"Da."

Odgurnuh se i ustadoh, pa priđoh uznožju Amritinog kreveta. Bilo gde, sve dok nisam morao da gledam drugi krevet sa praznim krugom od jastuka i Viktorijino plavobelo ćebence, još zgužvano i vlažno tamo gde ga je navukla u snu na lice.

"Sve ste ovo već čuli, inspektore", rekoh ja. "Kada ćete prestati da postavljate pitanja i početi da jurite... osobu kod koje je naša beba?"

Sing me pogleda tamnim očima. Setih se bola u Dasovom pogledu i sada malo bolje shvatih da njegove granice možda i ne postoje.

"Tragamo, gospodine Luzak. Obaveštena je čitava gradska policija. Niko u hotelu nije video tu ženu kako odlazi. Ljudi na ulici ne sećaju se da su videli takvu osobu kako nosi dete ili zavežljaj. Poslao sam kola na adresu koju je gospođa Luzak upamtila u prodavnici sarija. Kao što vidite, produžili smo telefonske linije iz susednih soba tako da možemo da primamo komunikacije dok vaša linija ostaje slobodna."

"Ostaje slobodna? Zašto?"

Sing spusti načas pogled, pređe palcem preko oštre ivice pantalona i ponovo me pogleda. "Zbog ucene, gospodine Luzak.

Moramo pretpostaviti da u ovoj otmici postoji element ucene."

"Ah", rekoh ja i sedoh teško na krevet. Reči su me sasekle kao oštre metalne pilule koje se moraju progutati. "Shvatam. U redu." Uzeo sam Amritu za ruku. Bila je hladna i mltava. "Ali šta je sa kapalikama?" upitah. "Šta ako su oni umešani?"

Sing klimnu glavom. "Proveravamo to, gospodine Luzak. Morate imati na umu da je veoma kasno."

"Ali dao sam vam opis fabričke oblasti gde sam se sreo sa Dasom."

"Da, i to može da bude veoma korisno. Ali treba da shvatite da postoji mnoštvo takvih mesta blizu Huglija u Staroj Kalkuti. Na stotine, ako računate i skladišta i dokove na severu. Sve je to privatno vlasništvo. Mnogi vlasnici su inostrani. Jeste li sigurni, gospodine Luzak, da je to mesto bilo blizu reke?"

"Ne. Nisam siguran."

"A ne sećate se nikakvih putokaza? Imena ulica? Lako prepoznatljivih obeležja?"

"Ne. Samo dva dimnjaka. Bila je to sirotinjska četvrt..."

"Da li se po bilo čemu videlo da je za te ljude to bila stalna lokacija? Ikakvi znaci dugotrajnog boravka?"

Namrštio sam se. Osim police sa bednim Dasovim stvarima, nije postojalo ništa slično. "Bio je tamo idol", rekoh konačno. "Koristili su to mesto kao hram. Taj idol nije baš pogodan za lako nošenje unaokolo."

"Idol koji je hodao?" upita Sing. Da je u njegovom glasu bilo i najmanje naznake sarkazma, napao bih ga tada, sa sve slomljenim prstom.

"Jah."

"A mi ni ne znamo da su oni umešani, zar ne, gospodine Luzak?"

Držao sam ruku i piljio u njega. "Ona je Dasova nećaka, inspektore. Mora da je nekako umešana."

"Ne."

"Kako to mislite, 'ne'?"

Sing izvadi zlatnu tabakeru. Bilo je to prvi put da sam video da bilo ko u pravom životu lupka cigaretom o tabakeru pre nego što ju je pripalio. "Mislim, ne, ona nije nećaka M. Dasa", reče on.

Amrita uzdahnu kao da ju je neko ošamario. Ja sam zurio.

"Rekli ste, gospođo Luzak, da je gospođica Kamakija Barati nećaka pesnika M. Dasa. Po sopstvenim rečima, kćer mlađe Dasove sestre. Je li to tačno?"

"Da."

"M. Das uopšte nije imao sestara, gospođo Luzak. Bar ne onih koje su preživele detinjstvo. Imao je četiri živa brata, svi su bili zemljoradnici i svi stanovnici istog sela u Bangladešu. Vidite, ja radim na slučaju nestanka gospodina M. Dasa već osam godina. Dobro sam upoznat sa njegovom situacijom. Da ste pomenuili da je u vezu sa vama stupila ta žena kada smo razgovarali, gospodine Luzak, mogao sam da vas obavestim o toj činjenici." Sing izduva dim i skinu parčence duvana sa jezika.

Zazvoni telefon.

Svi smo zurili. Bio je to jedan od dodatnih telefona. Sing se javi. "Ha?" Nastade duga tišina. "Shukriya", reče on konačno, pa dodade. "Vrlo dobro, naredniče."

"Šta je to?" zahtevao sam da znam.

Inspektor Sing ugasi cigaretu i ustade. "Bojim se da večeras više ne možemo mnogo toga da uradimo. Vratiću se ujutro. Moji ljudi provešće noć u susednim sobama. Svaki poziv za vašu sobu pratiće policajac dole, na centrali. Telefonirao je moj narednik. Adresa koju je Kamakija Barati dala prodavnicu bila je lažna, naravno. Ona se vratila u prodavnicu da lično podigne štof. Trebalo je neko vreme mojim ljudima da pronađu ulični broj koji je dala radnji, pošto je adresa na lokaciji gde ima malo zgrada." Oklevao je, a onda je pogledao mene. "Adresa koju vam je dala jeste javni park za pranje veša", reče on. "Park za pranje veša i krematorijum."

Amrita je bila daleko hrabrija i mudrija od nas dvoje u satima i danima koji su usledili. Mogao sam do u beskraj da ostanem da sedim na krevetu posle Singovog odlaska da Amrita nije preuzela komandu, svukla sa mene odeću koja je bazdila i sredila mi slomljeni prst što je bolje umela pomoću drške četkice za zube od koje je napravila udlagu. Ponovo sam se isповраćao kada mi je cimnula prst na mesto, ali nisam više imao šta da izbljujem i suvi grčevi ubrzo bi

se pretvorili u jecaje besa i osujećenosti da me Amrita nije strpala pod tuš. Voda je bila mlaka i sa nedovoljnim pritiskom, ali divna. Stajao sam tamo pola sata, bukvalno sam na neko vreme zaspao, i pustio sam da mlaz vode iz mene istisne sećanja i stravu. Samo je žestoko jezgro jada i zbunjenosti nastavilo da gori kroz moj umor dok sam oblačio čisti pamuk i odlazio Amriti kako bih joj se pridružio u nemom bdenju.

Jutro utorka stiglo je dok smo sedeli zajedno i gledali kako Kalkutin osvit baca bledu, sivu svetlost kroz otvorene zavese. Zvona hramova, zvona tramvaja, uzvici prodavaca i slučajni zvuci ulice došli su nam sa prvim svetlom. "Biće joj dobro", govorio sam u razmacima. "Znam da hoće, mala. Biće joj dobro."

Amrita nije govorila ništa.

Tačno u 5.35 ujutro, zazvonio je telefon. Bio je to sobni telefon. Jurnuo sam sa druge strane sobe ka njemu.

"Alo?" Pomislio sam da mogu da čujem dodatnu šupljinu linije. Bilo je to kao da govorim u jamu u zemlji.

"Alo? Alo? gospodin Luzak, alo?"

"Da. Ko je to?"

"Alo? Ovde je Majkl Lionard Čaterdži, gospodine Luzak."

"Da?" Jesi li ti posrednik? Jesi li i ti umešan, gade jedan?

"Gospodine Luzak, došla mi je policija usred noći. Rekli su mi za nestanak vašeg deteta."

"Da?" Ako je ovo trebalo da bude poziv iz saučešća, nameravao sam da spustim slušalicu. Ali nije bio.

"Policija me je probudila, gospodine Luzak. Probudila je moju porodicu. Došli su u moj dom. Izgleda da misle da sam ja na neki način umešan u ovaj događaj. Ispitivali su me usred noći, gospodine Luzak."

"Jah. Pa?"

"Zovem da snažno protestujem zbog ovakvog klevetanja moje ličnosti i remećenja moje privatnosti", reče Čaterdži. Glas mu je bio sve viši i kreštaviji dok je počinjao da viče. "Niste smeli da im date moje ime, gospodine Luzak. Ja sam osoba sa izvesnim ugledom u ovoj zajednici. Neću dopustiti takvo klevetanje svoje ličnosti, ser. Nemate nikakvo pravo na to."

"Šta?" Mogao sam da izustim samo taj jedan slog.

"Nemate nikakvog prava, ser. Upozoravam vas, svaka optužba koju možete da smislite, svako pominjanje mog imena, svako mešanje Sindikata pisaca u vaše lične probleme, gospodine Luzak, imaće za posledicu pravne korake mog advokata. Upozoravam vas, ser."

Začu se šuplji zvuk kada je Čaterdži spustio slušalicu. Linija nastavi da šišti i pucketa nekoliko sekundi, a onda se začu drugi tresak kada je policajac na centrali spustio slušalicu. Amrita je stajala kraj mene, ali na sekund nisam mogao da progovorim. Ostao sam da stojim tamo, stežući slušalicu kao da je Čaterdžijev vrat, dok mi je gnev dosezao tačku u kojoj krvni sudovi pucaju ili se tetive kidaju.

"Šta?" zahtevala je Amrita da zna dok me je vukla za ruku. Ispričao sam joj.

Klimnula je glavom. Telefonski poziv nekako ju je naterao da živne i preduzme nešto. Najpre, preko jedne od dodatnih linija, pozvala je svoju tetku u Nju Delhiju. Njena tetka nije poznavala nikoga u Bengaluu, ali imala je prijatelje u Lok Sabhi, jednom od domova vlade. Amrita je jednostavno ispričala o otmici i zatražila pomoć. Nisam mogao da dokučim kako bi ta pomoć mogla da izgleda, ali zbog same činjenica da Amrita preduzima nešto osećao sam se bolje.

Potom je telefonirala stricu u Bombaj. Njen stric takođe je posedovao građevinsku firmu i bio je čovek sa izvesnim uticajem na zapadnoj obali potkontinenta. Iako ga je bratanica koju nije čuo čitavu deceniju probudila iz čvrstog sna, obećao je da će prvim avionom doći u Kalkutu. Amrita mu je rekla da to ne čini - još ne - ali zamolila ga je da stupi u vezu sa vlastima u Bengaluu koje bi mogle da pomognu. Obećao je da će to učiniti i da će ostati u vezi.

Sedeo sam, slušao elegantne fraze na hindiju i posmatrao svoju ženu kao da je stranac. Kada mi je kasnije ispričala sadržinu poziva, osetio sam ohrabrenje kakvo dete oseća kada čuje kako odrasli razgovaraju sa drugim odraslima o važnim stvarima.

Pre nego što je inspektor Sing stigao u pola devet tog jutra, Amrita je pozvala tri glavne bolnice u Kalkuti. Ne, nijedno američko dete ili dete svetle kože koje bi odgovaralo opisu nije bilo primljeno

preko noći.

Onda je pozvala mrtvačnicu.

Nikada ne bih bio u stanju da obavim taj poziv. Ne bih mogao da stojim tamo kao ona, pravih leđa, smirenog glasa, i da pitam nekog sanjivog stranca da li je telo moje kćeri doneto tokom tamne Kalkutine noći.

Odgovor je bio odričan.

Tek pošto mu je zahvalila i spustila slušalicu, video sam kako noge počinju da joj drhte i kako joj se drhtavica penje telom sve dok joj se ruke nisu zatresle i dok nije bila primorana da prekrije njima lice. Otišao sam tada do nje i uzeo je u naručje. Nije popustila napetu kontrolu, još ne, ali pognula je glavu u udubljenje mog vrata i ljuljali smo se zajedno napred-nazad, ne govoreći ništa, njišući se zajedno u podeljenom bolu i jadu.

Inspektor Sing nije doneo nikakve vesti.

Sedeo je i pio kafu sa nama za malim stolom u sobi. Ljudi sa kacicama ulazili su i izlazili, donosili papire, primali uputstva.

Sing nam je rekao da su obavešteni zvaničnici na aerodromu i železničkim stanicama. Da li imamo fotografiju deteta? Ja sam je imao. Bila je snimljena dva meseca ranije. Viktorija je tada imala mnogo manje kose. Lice joj nije bilo tako izražajno. Ispod bucmastih nogu videlo joj se narandžasto ćebe, zaboravljeni artefakt sa onog davnog, bezbrižnog piknika za Dan sećanja. Nerado sam se odrekao te fotografije.

Sing je postavljao nova pitanja, hrabrio nas, a onda otišao. Mršavi policijski narednik provirio je i podsetio nas na odsečnom engleskom da će se nalaziti u susednoj sobi. Klimnuli smo glavama.

Dan je prolazio. Amrita je naložila da se ručak donese gore. Ni ona ni ja nismo jeli. U dva navrata dugo sam se tuširao, ostavivši otvorena vrata tako da mogu da čujem Amritu ili telefon. Meso mi je još zaudaralo na gnusobe od prethodne noći. Bio sam toliko umoran da sam se osećao odvojen od sopstvenog tela. Misli su mi kružile i kružile kao beskrajna traka.

Da nisam otišao.

Da nisam ušao u kola.

Da sam se ranije vratio.

Zatvorio sam vodu i tresnuo pesnicom po pločici.

U tri po podne, Sing se vratio sa još dva policajca iz gradske policije. Jedan uopšte nije znao engleski. Drugi je negde pokupio kokni naglasak. Njihov izveštaj nije nam nimalo pomogao.

Niko po imenu M. T. Krišna ne predaje na Univerzitetu. Pet instruktora po imenu Krišna predavalo je tamo tokom prethodne decenije. Dvojica su u penziji. Dvojica su sada u srednjim ili kasnim pedesetim godinama. Peta je žena.

Nisu postojali podaci ni o kakvom Krišni koji bi bio u vezi sa Fondacijom Sjedinjenih Država za obrazovanje u Indiji. U stvari, u Kalkuti nije ni postojala kancelarija USEFI-ja. Najbliža filijala bila je u Madrasu. Zvali su ih telefonom, ali niko u Madrasu nije imao nikakvu informaciju o Krišni ili Sandžeju. Nisu nikoga slali da nas sačeka na aerodromu u Kalkuti. USEFI nije imala pojma da sam u zemlji.

Bilo je mnogo studenata po imenu Sandžej na Univerzitetu u Kalkuti. Niko do kog su do sada uspeli da dođu nije odgovarao opisu koji sam dao policiji. Policajci su radili na tome, ali možda će proći i svih nekoliko nedelja pre nego što budu mogli da stupe u vezu sa svim registrovanim Sandžejima. Najzad, u toku je upravo bio raspust između semestara.

Bilo je potvrđeno da je tamo studirao neki Džejprakeš Muktanandadži, ali on se nije prijavio za prethodni semestar. Kelner u univerzitetskoj kafedžinici, međutim, video je Muktanandadžija tamo pre samo dva dana.

"To je posle našeg tamošnjeg sastanka", rekoh ja.

Tako je izgledalo. Muktanandadži je svom prijatelju kelneru pokazao voznu kartu koju je kupio. Rekao je da se vraća kući u svoje selo Angudu. Kelner od tada nije video mladića. Sing je telefonirao komesaru u Džamšedpuru, koji će poslati telegraf oblasnom policajcu u Durgalapur. Policajac će otići u Angudu da pronade Muktanandadžija i vratiće ga u Durgalapur radi ispitivanja. Javiće se u sredu, predveče.

"Sutra!"

"Da, gospodine Luzak. To je zabačeno selo."

Bilo je mnogo porodica Barati u kalkutskom telefonskom imeniku. Niko s kim je stupljeno u vezu nije imao kćer dvadesetih godina po imenu Kamakija. Ime je, najzad, bilo sasvim neuobičajeno.

"Otkud to?" upitah ja.

"Objasniću vam kasnije", rekao je Sing.

Stupili su u vezu i sa potkazivačima iz podzemlja, iz redova gundi. Nisu pristizale nikakve korisne informacije, ali uvertire su se nastavljale. Takođe, policija će ispitati članove Sindikata prosjaka.

Stomak mi se prevrnu na te reči. "Šta je sa kapalikama?" upitah ja.

"Kako reče?" upita drugi inspektor.

Sing reče nešto na bengalskom i okrenu se ka meni. "Morate shvatiti, gospodine Luzak, da je Društvo kapalika i dalje - tehnički - mit."

"Sranje", rekoh ja. "Nema ničeg mitskog u tome što je neko pokušao sinoć da me ubije. Nema ničeg mitskog u tome što je nestala moja mala devojčica."

"Ne", reče Sing. "Ali još nemamo čvrste dokaze da su tagisi, gunde ili takozvane kapalike umešane. Sve je još više zapetljano činjenicom da se različiti kriminalni elementi često koriste iskvarenim, tantričkim oblikom misticizma, da često prizivaju lokalna božanstva - u ovom slučaju, Kali - kako bi ostavili utisak na svoje inicijate ili zaplašili obične ljude."

"Aha", rekoh ja.

Amrita prekrsti ruke i pogleda tri muškarca. "Dakle, nemate u stvari ništa novo za nas?" upita ona.

Sing pogleda drugu dvojicu. "Nema napretka, ne."

Amrita klimnu glavom i podiže slušalicu. "Da, alo, ovde soba šest stotina dvanaest. Molim vas da me spojite sa Američkom ambasdom u Nju Delhiju. Da. Veoma je važno. Hvala."

Tri muškarca žmirnuše. Otpratio sam ih do vrata dok je Amrita čekala kraj telefona. U hodniku, druga dva zvaničnika udaljila su se dok sam ja zadržao Singa na trenutak. "Zašto je ime Kamakije Barati tako neuobičajeno?"

Sing pogladi brkove. "Kamakija... nije obično ime u Bengalu."

"Zašto?"

"To je religijsko ime. Jedan vid... Parvati."

"Mislite, vid Kali."

"Da."

"Zbog čega onda nije obično, inspektore? Ovde na svakom koraku srećete Ramu ili Krišnu."

"Da", reče Sing i ukloni paperje sa manžetne. Čelična narukvica na njegovom zglavku uhvati svetlost. "Da, ali ime Kamakija, ili njegova varijanta, Kamaksi, vezuje se za izuzetno neprivačan vid boginje Kali kome su se nekada klanjali u velikom hramu u Asamu. Neke njihove svetkovine bile su veoma odvratne. Kult je pre više godina stavljen van zakona. Hram je napušten."

Klimnuo sam glavom. Nisam reagovao na tu vest. Vratio sam se u sobu i mirno sačekao da Amrita završi poziv. A sve vreme u meni je narastao ludački smeh, dok je gnevno vrištanje džangrljalo po svom kavezu i zahtevalo da bude pušteno napolje.

Okolo pet po podne tog beskrajnog dana sišao sam u lobi. Osećaj klaustrofobije rastao je u meni sve dok mi nije postalo teško da dišem. Ali u lobiju nije bilo nimalo bolje. Kupio sam cigaru u prodavnici poklona; ali prodavac me je neprestano gledao postrance, a saosećajni pogled pomoćnika upravnika graničio se sa odbojnošću. Pretpostavljao sam da muslimanski par u lobiju šapuće o meni, a pretpostavke su mi bile potvrđene kada je nekoliko kelenra izišlo iz vrtnog kafea kako bi pokazivali i krivili vratove ka meni.

Žurno sam se povukao na šesti sprat, ustrčavši uz stepenice da se oslobodim energije. Engleski običaj da se drugi sprat naziva prvim pružio mi je dodatno stepenište za trčanje. Dahtao sam i obilno se znojio kada sam ušao u hodnik na našem spratu. Amrita je žurila ka meni.

"Ima nešto?" upitah ja.

"Upravo sam se setila nečeg važnog", reče ona bez daha.

"A to je?"

"Ejb Bronštajn! Krišna nam je pomenuo Ejba Bronštajna kada smo te prve noći odlazili sa aerodroma. Krišna mora da je imao nekakve veze sa USEFI-jem ili već sa nekim."

Amrita ode da razgovara sa policijskim narednikom u sobi 614

dok sam ja tražio da mi pozovu broj u Sjedinjenim Državama. Čak i sa policajcem koji je ubrzavao stvari na centrali, prošlo je trideset minuta dok nisu dobili prekookeansku vezu. Nešto u meni umalo nije prepuklo kada sam čuo poznato režanje iz Njujorka. "Bobi, dobro jutro! Do đavola, odakle zoveš? Zvuči kao da se javljaš sa meseca preko neke jevtine radio-stanice."

"Ejb, slušaj. Slušaj, molim te." Što sam brže mogao, ispričao sam mu o Viktorijinom nestanku.

"Ooo, sranje", zastenjao je Ejb. "Sranje, sranje, sranje." Čak i preko deset hiljada milja i kroz lošu vezu, mogao sam da mu čujem duboki bol u glasu.

"Slušaj, Ejb, možeš li da me čuješ? Jedan od osumnjičenih u ovoj stvari zove se Krišna... M. T. Krišna... ali mi mislimo da mu je pravo ime Sandžej. Sačekao nas je prošlog četvrtka na aerodromu. Čuješ li me? Dobro. Taj Krišna je rekao da radi za USEFI... to je američka fondacija za obrazovanje... jah... i da nas je sačekao kako bi učinio uslugu svom šefu. Ni Amrita ni ja ne sećamo se kako je glasilo ime šefa. Ali takođe je pomenuo tvoje ime, Ejb. Naveo je baš tvoje ime. Alo?"

"Šah", reče Ejb kroz šuplje odjeke.

"Šta?"

"Šah. A. B. Šah. Pustio sam mu telegram odmah pošto si otišao iz Londona i zamolio ga da ti pomogne ako bude potrebno."

"Šah", ponovih ja, dok sam brzo pisao. "Sjajno. Gde možemo da ga nađemo, Ejb? Da li je njegov broj u kalkutskom imeniku?"

"Ne, Bobi, on nije u Kalkuti. Šah je urednik u Indijskom Tajmsu, ali takođe radi kao savetnik za kulturu za USEFI u Nju Delhiju. Upoznao sam ga pre nekoliko godina kada je predavao u Kolumbiji. Nikad nisam čuo za tog kućkinog sina Krišnu."

"Hvala, Ejb, mnogo si mi pomogao."

"Prokletstvo, Bobi, tako mi je žao. Kako se Amrita drži?"

"Divno. Kao stena, Ejb."

"Ahhh. Biće sve u redu, Bobi. Moraš da veruješ u to. Vратиće ti Viktoriju. Biće joj dobro."

"Jah."

"Javi mi kada se sve sredi. Biću kod majke. Imaš broj, zar ne?"

Kaži mi ako mogu da pomognem. Ooo, prokletstvo. Biće sve u redu, Bobi."

"Zdravo, Ejb. Hvala ti."

Amrita ne samo da je obavestila Singa, već je razgovarala telefonom sa trećim najvećim novinama iz Kalkute. Oštro je davala uputstva na zapovedničkom hindiju.

"Trebalo je ovo ranije da uradimo", reče ona kada je završila razgovor. "Sada se to neće pojaviti pre sutrašnjih izdanja." Amrita je uzela oglas od pola strane u svim novinama. Kuriri će uzeti kopije fotografije koju smo pozajmili policiji. Svaka vredna informacija u vezi sa slučajem biće nagrađena sa 10.000 dolara; 50.000 za bezbedan Viktorijin povratak ili bilo kakvu informaciju koja može da dovede do njenog bezbednog povratka, bez ikakvih pitanja.

"Isuse", rekoh ja glupavo, "gde ćemo naći pedeset hiljada dolara?"

Amrita pogleda kroz prozor u večernji haos na ulici. "Ponudila bih dvaput toliko", reče ona. "Ali to bi bilo gotovo milion rupija. Ovaj iznos je nekako uverljiviji, uzbudljiviji za pohlepne."

Zavrteo sam glavom. Činilo se da nisam bio u stanju ništa da smislim. Brzo sam pozvao Singa i obavestio ga o Šahu. Obećao je da će odmah poći za tim tragom.

Zadremao sam na otprilike jedan sat. Nisam to nameravao. U jednom trenutku sedeo sam na stolici blizu prozora i posmatrao kako nestaje i poslednje večernje svetlo, a već sledećeg glava mi se trgla, dok je napolju teška kiša dobovala po staklu. Jedna od policijskih linija je zvonila. Amrita uđe sa hodnika, ali ja stigoh pre nje.

"Gospodine Luzak?" Bio je to inspektor Sing. "Uspeo sam da pronađem gospodin A. B. Šaha kod kuće, u Nju Delhiju."

"I?"

"On je zaista dobio telegram gospodin Bronštajna. Gospodin Šah veoma poštuje vašeg prijatelja i smesta je poslao svog potčinjenog iz Fondacije, mladića po imenu R. L. Davan, da doputuje ovamo i ponudi vam svoje usluge kao vodič i prevodilac."

"Poslao? Mislite, iz Delhija u Kalkutu?"

"Upravo tako."

"I gde je on?"

"To je počeo da se pita i gospodin Šah. To smo se zapitali i mi. Vrlo pažljivo smo uzeli opis lika i odeće tog gospodina kada je poslednji put viđen."

"I?"

"I, gospodine Luzak, izgleda da je gospodin R. L. Davan sve vreme bio sa nama. Njegovo telo pronađeno je u jednom kovčegu na stanici Haura prošlog utorka popodne."

Ubrzo posle deset uveče došlo je do nestanka struje. Monsunska oluja napolju poprimila je žestinu kakvu nikada nisam iskusio. Svakih nekoliko sekundi munje su sekle noć i bolje osvetljavale sobu nego dve sveće koje je doneo portir. Ulice su bile preplavljene već nekoliko minuta posle početka nevremena, a zastrašujući pljusak bio je svakim satom sve gori. Nikakva svetla nisu se videla na Čauringiju. Zapitao sam se kako milioni ljudi koji čuče u jutanim kolibama i ljudi bez čatrlja, na ulicama, preživljavaju ovakve noći.

Viktorija je negde tamo napolju.

Glasno sam zastenjavao i ushodao se po sobi. Podigao sam jednu slušalicu, pa drugu, da pozovem Singa. Telefonske veze bile su mrtve.

Pomoćnik upravnika popeo se da objasni to sanjivom policajcu u susednoj sobi i da nam se izvini. Hiljade telefona u toj oblasti bilo je u kvaru. Poslao je kurira u telefonsku kompaniju, ali kancelarije su im bile zatvorene. Niko nije znao kada će se ponovo uspostaviti veze. Ponekad je to trajalo danima.

Kada je otišao, izvukao sam našu odeću iz plakara i okačio je na šipku tuša u kupatilu.

"Šta radiš?" upita Amrita. Glas joj je bio pomalo nejasan. Nije spavala više od četrdeset sati. Oči su joj bile tamne i umorne.

Nisam rekao ništa, već sam izvukao tešku, drvenu, okruglu zaglavicu koja je služila kao šipka za vešalice. Bila je dugačka gotovo četiri stope i prijatno čvrsta u mojim rukama. Uspravio sam je uz stolicu blizu vrata. Napolju, u blizini, sevnula je munja i uhvatila preplavljeni prizor sa trenutnom stroboskopskom jasnoćom.

Deset minuta posle jedanaest, začulo se teško kucanje. Amrita se

prenula u fotelji dok sam ja ustajao i uzimao zaglavicu. "Ko je?"

"Inspektor Sing."

Sik je nosio visoku kacigu i crni kišni mantil sa kog se slivala voda. Dva mokra policajca stajala su u hodniku. "Gospodine Luzak, voleli bismo da pođete sa nama zbog jedne važne stvari."

"Da pođem - kuda, inspektore?"

Sing strese vodu sa kacige. "U mrtvačnicu Sasun." Na Amritin nevoljni uzdah, on žurno nastavi: "Došlo je do ubistva. Jednog muškarca."

"Muškarca? Ima li to veze sa onim, kako beše, Davanom?"

Sing slegnu ramenima. Voda se slila na tepih. "Ne znamo. Sam... stil ubistva ukazuje na gunde. Na kapalike, ako baš hoćete. Želeli bismo da nam pomognete u identifikaciji tela."

"Ko mislite da je to?"

Ponovo sleganje ramenima. "Hoćete li poći, gospodine Luzak? Moja kola čekaju."

"Ne", rekoh ja. "Apsolutno ne. Ne ostavljam Amritu. Ne dolazi u obzir."

"Ali potrebno je identifikovati..."

"Snimate fotografiju, inspektore. Vaša policija poseduje kameru, zar ne? Ako ne, sačekaću na snimke u jutarnjim novinama. Izgleda da stanovnici Kalkute uživaju u tome da gledaju fotografije leševa kao što mi volimo stripove u Sjedinjenim Državama."

"Bobi!" reče Amrita. Glas joj je bio promukao. Oboje smo bili iscrpljeni. "Inspektor samo pokušava da nam pomogne."

"Jah", rekoh ja. "Ali nema govora. Ne ostavljam te ponovo."

Amrita uze tašnu i kišobran. "Idem i ja."

I Sing i ja je pogledasmo.

"Telefoni ne rade", reče ona. "Niko ne može da nas zove. Prošlo je dvadeset četiri sata, a niko nije zatražio ucenu. Niko nije stupio u vezu sa nama. Ako ovo može da pomogne, učinimo to odmah."

Svetlost je obasjavala zakovane prozore i dva kamena lava oblivena kišom preostala iz nekog ranijeg, nevinijeg doba. Do ulaza u mrtvačnicu stizalo se prilaznim puteljkom sa zadnje strane, koji je krivudao između tamnih, kapavih zgrada i gomila đubreta koje su se

topile pod pljuskom. Oronula nadstrešnica štitila je široka vrata mrtvačnice Sasun.

Čovek u zgužvanom odelu sačekao nas je u spoljnoj kancelariji. Čak i tamo, vazduh je bio zasićen mirisom formaldehida koji sam upamtio sa gimnazijskih časova biologije. Kerozinski fenjeri bacali su senke iza komoda sa dosjeima i visokih hrpa fascikli na svakom stolu. Čovek je spojio prste, naklonio mi se tek reda radi i započeo pravu tiradu na bengalskom obraćajući se inspektoru.

"Kaže da gospođa Luzak može da ostane ovde", prevede Sing. "Mi ćemo biti u susednoj prostoriji."

Amrita klimnu glavom i reče: "Takođe je rekao da je mrtvačnici potreban generator za hitne prilike, inspektore. Pozvao je političare iz gradske većnice da pomere dupeta i dođu da pomirišu ruže. Je li tako? Bio je to idiom."

"Tako je", reče Sing i mračno se osmehnu. On reče nešto zvaničniku iz mrtvačnice i čovečuljak pocrvene, pa povede Singa i mene kroz zanjihana vrata, kratkim hodnikom obloženim pločicama.

Okačeni fenjer otkrivao je prostoriju koja je ličila na zamisao Džeka Trboseka o sali za operacije. Bila je prljava. Papiri, šoljice i razni otpaci ležali su posvuda. Noževi, skalpeli i testere za kosti bili su rasuti po poslužavnicima od nerđajućeg čelika i pločama stolova. Ogromna svetiljka - sada neupotrebljiva - i blistavi čelični sto sa otvorenim odvodima potvrđivali su svrhu prostorije. To, i telo koje je ležalo izloženo na stolu.

"A", reče inspektor i kroči bliže. On mi nestrpljivo mahnu da mu se pridružim. Zvaničnik iz mrtvačnice podiže fenjer sa klina na zidu i okači ga o šipku ovalne svetiljke operacione sale. Zanjihana svetlost bacala je vrtloge šara na glatki čelik.

Kada sam bio dete, moji roditelji uložili su novac u komplet Komptonovih ilustrovanih enciklopedija. Moj omiljeni odeljak bio je poglavlje o ljudskom telu. Bile su tu prozirne stranice naslagane jedna preko druge. Počinjalo je celim telom, kožom i svim ostalim, a sa okretanjem osetljivih stranica spuštalo se dublje u tajne pretrpane unutrašnjosti tela. Sve je bilo čisto, kodirano bojama i označeno.

Telo koje se sada nalazilo ispred mene bilo je druga stranica - MIŠIĆI I ŽILE. Od vrata naniže koža je bila odrana i svučena. Ležala

je zgužvana ispod leša kao vlažni i nabrani plašt. Ali ovde nije bilo urednog obeležavanja mišića; ovde se nalazilo samo ljudsko biće koje je izgledalo kao sirovo meso, sa masnim fluidima koji su hvatali svetlost; debela, bela vlakna nestajala su u sirovim, ružičastim prugama; a žućkaste žile protezale su se kao krvave uzice.

Sing i drugi čovek su me posmatrali. Ako su očekivali da uzviknem ili da se ispovraćam, čekalo ih je razočarenje. Pročistio sam grlo. "Već ste počeli sa autopsijom?"

Sing prevede kratku rečenicu onog drugog. "Ne, gospodine Luzak. Ovakav je stigao pre dva sata."

Tada sam reagovao. "Isuse! Zašto bi neko ubio, a onda odrao neko ljudsko biće?"

Sing odmahnu glavom. "Kada je prvobitno viđen, još nije preminuo. Nalazio se na ulici Sader. Vrištao je. Trčao, prema izjavama svedoka. Pao je. Nešto kasnije, vrištanje je prestalo. Neko je konačno pozvao policijska kola."

Načinih dva nevoljna koraka unazad. Mogao sam da čujem kako glas moje majke odjekuje sa odmorišta trećeg sprata u ulici Pulaski. Robert Luzak, da si smesta došao ovamo pre nego što te živog oderem. Bilo je to moguće.

"Poznajete li ga?" upita Sing nestrpljivo. On pokretom zatraži više svetla. Glava leša bila je zabačena, zamrznuta u konačnoj agoniji zahvatom ranog rigor mortisa.

"Ne", rekoh ja kroz stisnute zube. "Čekajte." Primorao sam sebe da kročim u krug svetlosti. Lice je bilo nedirnuto, ako se izuzme grimasa. Prepoznavanje me tresnu poput pesnice.

"Poznajete ga", reče Sing.

"Da." Pomenuo sam mu ime. Blagi Bože, pomenuo sam mu ime dok sam razgovarao sa Dasom.

"Je li to gospodin Krišna?"

"Ne", rekoh ja i okrenuh se od jarko osvetljenog stola. Pomenuo sam mu ime. "Nedostaju naočari. On nosi naočari. Zove se Džejprakeš Muktanandadži."

Amrita i ja spavali smo do devet ujutro. Nismo sanjali. Rika kiše kroz otvoreni prozor izbrisala je snova. Negde oko zore, izgleda da

je ponovo došla struja i da je proradio uređaj za klimatizaciju, ali mi toga nismo bili svesni.

U 11.00 Sing je poslao kola da nas odvezu u policijsku stanicu. Svi pozivi za nas biće prosleđeni iz hotela tamo. Policijska centrala bila je samo još jedna mračna, pećinska prostorija u još jednoj mračnoj, lavirintnoj zgradi. Velike gomile fascikli i požutelih dokumenata zaklanjale su stolove i gotovo skrivale bezlične ljude pogrbljene nad pisaćim mašinama koje su izgledale kao da su korišćene još u doba kraljice Viktorije. Amrita i ja proveli smo nekoliko sati u pregledanju ogromnih knjiga sa fotografijama. Posle stotina ženskih lica, počeo sam da se pitam da li bih uopšte prepoznao Kamakiju Barati ako bih je video. Da, prepoznao bih je.

Došlo je samo do jednog otkrića. Posle ispitivanja tamne i izbledele fotografije teškog muškarca u zatvorskoj sivoj odeći, snebivljivo sam ga identifikovao kao kapaliku u kaki odeći koji mi je slomio prst.

"Ali niste sigurni?" upita Sing.

"Ne. Bio je stariji, teži, sa dužom kosom."

Sing progunđa nešto i daje nekome fotografiju i uputstva. Uopšte mi nije rekao kako se taj čovek zove niti zbog čega je bio u zatvoru. Zvuk lomljenja krhke plastike.

U rano popodne vratili smo se u hotel i zapanjili se kada smo saznali da je bilo preko stotinu poziva na broj policijske linije koji smo dali u novinskom oglasu. Nijedan poziv nije davao čvrste informacije. Nekoliko tvrdnji da je dete viđeno tu ili tamo provereno je, ali narednik je bio pesimista. Većina poziva poticala je od muškaraca ili žena koji su bili voljni da nam prodaju drugu bebu za iznos nagrade.

Zalupio sam vrata i zajedno smo legli na krevet da čekamo.

Gotovo da se uopšte ne sećam kasnih sati te srede. Jasno se pominjem slika, ali one kao da nemaju veze jedna sa drugom. Neke ne mogu da razdvojim od snova koji me proganjaju još od tih dana.

Negde oko osam uveče, ustao sam, poljubio Amritu na rastanku dok je dremala i napustio hotel. Rešenje za sve postalo mi je najednom sasvim jasno. Otići ću u Kalkutu, pronaći kapalike, reći im da mi je žao, da ću učiniti šta god žele, a onda će nam oni vratiti

bebu. Bilo je jednostavno.

Ako u tome ne uspem, pronaći ću boginju Kali i ubiti tu kučku.

Sećam se da sam hodao duž mnogo blokova, a onda sam se vozio taksijem, posmatrao lica na pločniku, siguran da će sledeće biti Kamakijino. Ili Krišnino. Ili Dasovo.

Onda je taksi bio parkiran pod stablom banjana i čekao je dok sam se ja verao preko kapije od oštrog gvožđa i prikradio se, u polučučnju, cvećem ovičenim prilaznim puteljkom. Kuća je bila mračna. Zatresao sam kapcima. Zalupao sam na vrata. "Čaterdži!" vrisnuo sam. Kuća je bila mračna.

U nekom drugom trenutku hodao sam ivicom reke. Most Haura nadnosio se nad mene u tom poslednjem sumraku pre prave tame. Popločane ulice ustupile su mesto blatnjavim stazama i mračnim sirotinjskim četvrtima. Deca su igrala oko mene. Bacio sam im sav svoj sitniš. Sećam se da sam se osvrnuo i da više nisam video gomilu dece kako me prati, već nekoliko ljudi. Usta su im se pomerala, ali ja nisam čuo ništa. Napravili su polukrug i počeli da mi prilaze oprezno, polupodignutih ruku.

"Kapalike?" rekao sam pun nade. Mislim da sam to rekao. "Jeste li vi kapalike? Kali? Kapalike?"

Oklevali su i hrabрили jedan drugog pogledima. Pogledao sam im prnje i mršava, izgladnela tela - mišiće napete od iščekivanja - i znao sam da to nisu kapalike. Niti tagisi. Niti gunde. Samo siroti, gladni ljudi spremni da ubiju stranca radi para.

"U redu!" dreknuo sam tada. Cerio sam se. Nisam mogao da prestanem da se cerim, iako sam osećao kako nešto oštro dubi rupu u meni dok sam se cerio. Proteklih nekoliko dana, noć, Viktorija - sve se skupljalo u čvrsti čvor čiste radosti zbog ovoga.

"U redu!" vikao sam. "Dođite. Dođite. Molim vas." Raširio sam ruke. Hteo sam da ih zagrlim. Hteo sam da ih zagrlim u znojav, čvrst zagrljaj dok im radosno kidam žilava grla zubima.

Mislim da bih to i učinio. Ne znam. Ljudi su se zgledali, odstupili i nestali u senkovitim uličicama. Umalo nisam zaplakao kada su otišli.

Pre ili posle mog susreta sa tim ljudima, ne znam, našao sam se u malom hramu. Bio je tamo nezgrapni kip crne krave koja je klečala sa crveno-belom ogrlicom. Starci su čučali, pljuvali u zadimljenu

pomrčinu i zurili sa užasom u mene. Neko drevno strašilo neprestano je pokazivalo na moja stopala i brbljalo mi nešto. Mislim da je želeo da se izujem.

"Jebeš to", rekoh razumnim tonom. "To nije važno. Samo im recite da su pobedili, u redu? Recite im da ću učiniti šta god žele. U redu? Obećavam. Stvarno obećavam. Kunem se Bogom. Časna izviđačka reč." Mislim da sam tada zaplakao. Bar sam posmatrao kroz prizmu suza dok mi se starac kome su nedostajali gotovo svi prednji zubi prazno cerio, tapšao me po ramenu i ljuljao se napred-nazad na mršavim bedrima.

Na kiši je ležala velika pustoš straćara i starih guma i ja sam gacao kroz blato miljama prema visokim dimnjacima i otvorenim plamenovima koji su svemu davali crveni preliv i uzmicali od mene ma koliko da sam se upinjao da smanjim udaljenost. Verujem da je to bilo pravo mesto. Ne znam. Taj pejisaž već je toliko dugo deo mojih snova.

Devojčicu sam pronašao u prvom lažnom svetlu zore. Ležala je na ulici - na blatnjavoj stazi koja je tu važila za ulicu. Nije mogla imati više od pet godina. Dugačka kosa bila joj je umršena i ležala je sklupčana pod tankim, mrkim jorganom još mokrim od noćnih pljuskova. Nešto u njenoj samosvesnoj predanosti snu privuklo me je njoj. Spustio sam se na jedno koleno na blatnjavu stazu. Ljudi i bicikli već su počeli da se kreću i skretali su da nas zaobiđu na uskom prolazu.

Oči devojčice bile su čvrsto zatvorene, kao u usredsređenosti, a usta su joj bila blago otvorena. Mala pesnica bila joj je stisnuta uz obraz. Ubrzo će morati da se probudi, da upali vatru, posluži muškarce, pobrine se za mlađu decu i suoči se sa krajem detinjstva koje je jedva i upoznala. Ubrzo će njen vlasnik postati neki drugi muškarac, a ne njen otac, i tog dana primiće tradicionalni induski blagoslov: 'Dabogda imala osam sinova.' Ali za sada je mogla samo da spava, stisnute pesnice, smeđeg obraza na zemlji, očiju čvrsto zatvorenih pred jutarnjim svetlom.

Tada sam zavrteo glavom i pogledao oko sebe. Bila je skoro zora. Kiša je gotovo pročistila vazduh i osećao se bolno savršen miris

svežih pupoljaka i vlažne zemlje.

Jasno se sećam vožnje rikšom natrag do hotela. Zvuci i boje bili su tako jasni da su mi napadali čula. Um mi je takođe bio čist. Ako se bilo šta dogodilo dok me nije bilo... ako sam Amriti bio potreban...

Svanuće tek što je nastupilo, ali Amrita me je sačekala u hodniku. Kršila je ruke od radosti i u očima je imala suze prvi put otkad je sve ovo počelo.

"Bobi, o Bobi", rekla je. "Inspektor Sing samo što je zvao. Dolazi po nas. Biće tu za minut. Vode nas na aerodrom. Pronašli su je, Bobi. Pronašli su je."

Jurili smo gotovo praznim auto-putem za VIP-ovce. Bogati zraci okomitog svetla sve su isticali u dubokom reljefu, a senka naših kola održavala je korak za nama po vlažnim poljima.

"Sigurni ste da joj je dobro?" pitao sam ja.

"Da, da", reče Sing, ne okrenuvši se na prednjem sedištu. "Poziv smo primili pre samo dvadeset pet minuta."

"Sigurni ste da je to Viktorija?" upita Amrita. Oboje smo se naginjali napred i oslanjali ruke o poledinu prednjeg sedišta. Amritine ruke nesvesno su razvijale i savijale papirnu maramicu koju je držala.

"Stražar iz obezbeđenja misli da jeste", reče Sing. "Zato je zadržao par koji je prolazio sa bebom. Oni i ne znaju da su zadržani. Glavni oficir obezbeđenja rekao im je da postoji mala nepravilnost u njihovim putnim vizama. Misle da čekaju da stigne službenik koji će im pečatirati vize."

"Zašto ih naprosto niste uhapsili?" upitah ja.

"Zbog kakvog zločina?" upita Sing. "Sve dok dete ne bude pozitivno identifikovano, nisu krivi ni za šta osim za pokušaj da odlete u London."

"Ko je ugledao Viktoriju?" upita Amrita.

"Stražar iz obezbeđenja koga sam pomenuo", reče Sing i zevnu. "Video je vaš oglas u novinama." U Singovom dubokom glasu čuo se blagi prizvuk neodobravanja.

Uzeo sam Amritu za ruku i gledali smo kako kraj nas prolazi sada poznati kraj. Oboje smo u mislima pokušavali da nateramo kola da

voze malo brže. Kada je na trenutak neki pastir zaprečio vlažni asfalt svojim ovcama, oboje smo viknuli vozaču da zatrubi, da nas proveze. Onda smo počeli da menjamo brzine, da prolazimo kraj drndavih kola sa visoko nagomilanom trskom, da bismo se potom ponovo našli sami u svojoj levoj traci. Drečavi kamioni jurili su s naše desne strane prema gradu, dok su nam ljudi u belim košuljama mahali.

Primorao sam sebe da sednem natrag i nekoliko puta duboko udahnem. Bogatstvo osvita bilo bi u svakom drugom trenutku čudesno. Čak i prazne, izbrazdane, visoke građevine i stračare u blatnjavim poljima izgledale su pročišćene Sunčevim blagoslovom. Žene su nosile visoke, bronzane posude i bacale deset stopa dugačke senke u zelene jendeke.

"Sigurni ste da joj je dobro?" upitah ponovo.

"Samo što nismo stigli", reče Sing.

Zavili smo prilaznim drumom pored crnožutih taksija sa krovovima posutim kišnim kapima kao dijamantima i vozačima opruženim i usnulim na prednjim sedištima. Naša kola nisu se još sasvim ni zaustavila kada smo otvorili vrata.

"Kuda?"

Sing obiđe oko kola i pokaza. Brzo uđosmo u terminal. Obuzet nestrljivom žurbom, Sing je trčao oko opruženih i umotanih obličja koja su spavala na prljavom, popločanom podu. "Ovde", reče on otvarajući olupana vrata označena natpisom SAMO ZA OVLAŠĆENO OSOBLJE na engleskom i na bengalskom. Jedna nedodirljiva žena čučala je u hodniku i čistila prljavštinu i papir u malu kantu. Petnaest koraka dovelo nas je do velike prostorije izdeljene pregradama i šalterima. Mogao sam da čujem kuckanje teleksa i pisacih mašina.

Smesta sam ih video, indijski par, zguren u suprotnom uglu; mlada žena držala je bebu na grudima. Bili su mi nepoznati, jedva i sami stariji od dece. Muškarac je bio nizak i imao je nemirne oči. Svakih nekoliko sekundi dizao je desnu ruku da počeše svoj neuspešni pokušaj brkova. Devojka je bila još mlađa od muškarca i toliko bezbojna da je izgledala gotovo ružno. Marama koju je nosila nije skrivala vrpčastu kosu niti razmazanu grimiznu tačku koja joj je

označavala središte čela.

Ali kada smo stali na dvadeset stopa od njih, Amrita i ja mogli smo da gledamo samo u teško umotani zavežljaj koji je žena brzo ljuljala. Lice deteta nije se videlo. Mogli smo da razaberemo samo bledu naznaku obraza.

Priđosmo bliže. Veliki bol javio mi se u dijafragmi i uzdigao u prsa. Prenebregao sam ga. Inspektor Sing mahnuo je uniformisanom stražaru iz obezbeđenja koji se trgao u stav mirno. Stražar osorno reče nešto mladiću koji smesta ustade sa klupe i nervozno priđe šalteru. Dok je ustajao, devojka se pomerila da ga pusti da prođe i mi smo načas ugledali bebino lice u debelim prevojima šala.

Bila je to Viktorija. Spavala je, bleđa gotovo toliko da joj je koža sijala, ali van svake sumnje, to je bila Viktorija.

Amrita tada viknu i svi se istog trena pokrenuše. Mladić mora da je pokušao da jurne, jer su mu stražar iz obezbeđenja i još jedan čovek brzo prikovali ruke pozadi. Devojka je kliznula preko klupe u ugao i počela brzo da ljulja bebu i brblja nešto što je ličilo na dečju pesnicu. Amrita, inspektor i ja išli smo brzo napred kako bismo presekli svaki put za bekstvo na koji bi devojka mogla da pomisli, ali ona je samo okrenula lice ka zelenom zidu i počela glasnije da jauče.

Sing tada pokuša da zadrži Amritu, ali ona načini tri brza koraka napred, povuče oštro ženinu glavu unazad za kosu i pokretom leve ruke otrže joj Viktoriju iz naručja.

Svi su vikali. Iz nekog razloga, ja sam ustuknuo nekoliko koraka dok je Amrita podizala visoko našu kćer i počinjala da odmotava sa nje prljavi ljubičasti šal.

Amritin prvi krik preseče ostale zvuke i ućutka čitavu prostoriju. Nastavio sam da uzmičem sve dok leđima nisam udario u šalter. Kada je Amrita zavrištala, okrenuo sam se usporeno i spustio lice i stisnute pesnice na hladnu površinu šaltera.

"Ajoooj", rekao sam. Bio je to tihi zvuk koji je došao iz mog najranijeg detinjstva. "Ajoooj", rekao sam. "Ajoooj, ne, molim te." Stisnuo sam čvrsto obraz uz površinu šaltera i pesnicama zapušio uši, ali mogao sam jasno da čujem kako se Amritini krici pretvaraju u jecaje.

Još negde imam izveštaj, kopiju onoga koji je Sing poslao u Delhi. Poput svega drugog u Indiji, papir je jevtin i rđav. Tekst je toliko slab da je gotovo proziran, zamisao tupavog deteta o tajnoj poruci. Nije važno. Ne moram da vidim izveštaj da bih se prisetio kako tačno glasi.

22.7.77. C.M.P.D./D.D.A.S.S. 2671067

STRAŽAR IZ OBEZBEĐENJA DŽAGMOAN (JAŠPAL, D.D.A. SL. OB. 1113) PREGLEDAO JE PAR IDENTIFIKOVAN U PAPIRIMA KAO ČAUDURI, ŠUGATA I DEVI, NA PUTU ZA LONDON, U. K, SA BEBOM, RADI ODMORA, U 04.28/21.7.77. STRAŽAR IZ OBEZBEĐENJA DŽAGMOAN ZADRŽAO JE PAR U CARINSKOM ODELJKU B-11 ZBOG MOGUĆEG PREPOZNAVANJA NAVEDENE BEBE KAO NESTALE AMERIČKE BEBE LUZAK, ČIJA JE OTMICA PRIJAVLJENA 18.7.77 (REF. C.M.P.D. SLUČAJ BR. 117, dt, 18.7.77 (S.R. 50/) SING.) INSPEKTOR JAŠVAN SING (C.M.P.D. 26774) I PAR LUZAK (ROBERT C. I AMRITA D.) STIGLI SU DA POTVRDE IDENTITET BEBE U 05.41/21.7.77. BEBA JE POZITIVNO IDENTIFIKOVANA KAO VIKTORIJA KEROLAJN LUZAK ROĐ. 22. 1.77. PO DALJEM ISPITIVANJU OD STRANE MAJKE DETETA, OTRKIVENO JE DA JE BEBA VIKTORIJA C. LUZAK PREMINULA NEKOLIKO SATI RANIJE. PAR IDENTIFIKOVAN KAO ŠUGATA I DEVI ČAUDURI POTOM JE UHAPŠEN I PREBAČEN U C.M.P.D.H.Q. NA ČAURINGIJU: OSUMNJIČENI ZA PRIPREMANJE OTMICE, PRIPREMANJE UBISTVA I POKUŠAJ DA SE TRANSPORTUJE UKRADENA ROBA PREKO MEĐUNARODNIH GRANICA. IZVEŠTAJ AUTOPSIJE (REF: LUZAK - C.M.P.D./M.E. 2671067/21.7.77.) POTVRDIO JE DA JE BEBA LUZAK BILA MRTVA U PERIODU NE DUŽEM OD PET (5) SATI I NE KRAĆEM OD DVA (2) SATA I DA JE TELO POMENUTE BEBE UPOTREBLJENO KAO SPREMIŠTE ZA TRANSPORTOVANJE UKRADENE ROBE: SLEDI SPISAK I PROCENA VREDNOSTI:

RUBINI (6) R.S. 1,115,000

SAFIRI (4) R.S. 762,000

OPALI (4) R.S. 136,000

AMETIST (2) R.S. 742,000

TURMALIN (5) R.S. 380,000

ZA VIŠE POJEDINOSTI KONTAKTIRAJTE SINGA (JAŠVAN
C.M.P.D. 26774). KRAJ IZVEŠTAJA.

15.

'Kalkuta me je ubila'

Kabita Sinha

Kalkuta nije htela da nas pusti. Još dva dana grad nas je držao u svom smrdljivom zahvatu.

Amrita i ja nismo želeli da ostavimo Viktoriju samu sa njima. Čak i za vreme policijske autopsije i pogrebnikovih priprema, čekali smo u obližnjim prostorijama.

Sing nam je rekao da ćemo morati da ostanemo u Kalkuti nekoliko nedelja, bar dok saslušanja ne budu dovršena. Rekao sam mu da nećemo. Oboje smo dali izjavu stenografu koji kao da se dosađivao.

Stigao je čovek iz Američke ambasade u Nju Delhi. Bio je to prenaplašeno uslužan čovek po imenu Don Vorden. Njegova zamisao o nošenju sa indijskim birokratama koji nisu želeli da sarađuju sastojala se od izvinjavanja i objašnjavanja koliko smo mi zapetljali stvari time što smo insistirali da tako brzo odnesemo telo našeg deteta kući.

U subotu smo se poslednji put vozili ka aerodromu. Vorden, Amrita i ja bili smo stešnjeni na zadnjem sedištu iznajmljenog starog 'Ševroleta'. Padala je veoma jaka kiša i unutrašnjost zatvorenog vozila bila je vrela i vrlo vlažna. Nisam to primećivao. Nisam skidao pogled sa malog, belog, bolničkog kombija koji smo pratili. On nije koristio svetla za hitne slučajeve u gustom saobraćaju. Nije bilo žurbe.

Na aerodromu je došlo do poslednjeg kašnjenja. Aerodromski službenik izišao je napolje sa Vordenom. Obojica su odmahivala glavama.

"Šta je bilo?" upitah ja.

Indijski službenik otresao je umrlijanu belu košulju i oštro izgovorio nekoliko hindustanskih fraza ljutitim tonom.

"Šta?" rekoh ja.

Amrita mi prevede. Bila je toliko iscrpljena da nije podigla glavu; glas joj je bio gotovo nečujan. "On kaže da kovčeg za koji smo platili ne može da se utovari u avion", reče ona umorno. "Metalni avionski mrtvački kovčeg nalazi se ovde, ali neophodni papiri za prevoz... tela... nisu potpisale odgovarajuće vlasti. On kaže da možemo da odemo u gradsku većnicu u ponedeljak i da uzmemo neophodne papire."

Ustadoh. "Vordene?" rekoh ja.

Čovek iz ambasade slegnu ramenima. "Moramo poštovati njihove zakone i kulturne vrednosti", reče on. "Sve vreme sam mislio da bi bilo mnogo lakše da ste se složili da se telo kremira ovde, u Indiji."

Kali je boginja svih krematorijuma.

"Dođite ovamo", rekoh ja. Poveo sam dva čoveka kroz vrata u kancelariju do prostorije gde je ležalo Viktorijino telo. Indijski službenik izgledao je nestrpljivo, kao da se dosađuje. Uzeo sam Vordena za ruku i poveo ga u ugao sobe.

"Gospodine Vordene", rekoh ja tiho, "ja idem u susednu sobu da prebacim telo svoje kćeri u odgovarajući kovčeg. Ako uđete u prostoriju ili se budete mešali na bilo koji način, ubiću vas. Da li me razumete?"

Vorden trepnu nekoliko puta i klimnu glavom. Otišao sam do službenika i objasnio mu kako stoje stvari. Učinio sam to tiho, prsti su mi nežno dodirivali njegova prsa dok sam govorio, ali on me je gledao u oči i nešto što je tamo video ućutkalo ga je i zadržalo nepomičnog kada sam završio sa razgovorom i prošao kroz vrata u mutno osvetljenu prostoriju gde je čekala Viktorija.

Prostorija je bila dugačka i gotovo prazna osim nekoliko gomila kutija i nepreuzetog prtljaga. Na jednom kraju prostorije, već otvoren na šalteru kraj prenosne trake od metalnih valjaka, nalazio se čelični avionski mrtvački kovčeg. Na suprotnom kraju prostorije, na klupi kraj platforme za utovar, bio je sivi sanduk koji smo kupili u Kalkuti. Prišao sam mu i bez oklevanja otpečatio poklopac.

U noći kada je Viktorija bila rođena, primenjen je jedan običaj zbog koga sam, prethodno, nedeljama bio nervozan. Znao sam da bolnica u Egzeteru podstiče novopečene očeve da iznose novorođenčad iz sale za porođaj u susedno porodilište na obavezno

merenje težine i visine pre vraćanja bebe majci u sobi za oporavak. Neko vreme bio sam zabrinut zbog toga. Plašio sam se da je ne ispustim. Bila je to glupa reakcija, ali čak i posle uzbuđenja i veselja zbog porođaja, shvatio sam da mi srce lupa od nervoze kada je lekar podigao Viktoriju sa Amritinog stomaka i upitao me da li želim da ponesem svoju devojčicu niz hodnik. Sećam se da sam klimnuo glavom, osmehnuo se i ostao prestravljen. Sećam se da sam joj obuhvatio majušnu glavu, podigao malo obličje još vlažno od porođaja na grudi i prevalio trideset koraka od sale za porođaje do porodilišta sa sve većim samopouzdanjem i radošću. Činilo se da mi Viktorija pomaže. Sećam se da sam se glupavo cerio zbog iznenadnog i potpunog uviđanja da nosim svoje dete. To je i dalje najsrećnija uspomena iz mog života.

Ovaj put nisam osećao nervozu. Nežno sam podigao svoju kćer, obuhvatio joj glavu, stavio je uz prsa i rame kao toliko puta ranije i prevalio trideset koraka do čeličnog avionskog mrtvačkog kovčega sa malim uloškom od bele svile.

Poletanje aviona bilo je odlagano nekoliko puta. Amrita i ja sedeli smo i držali se za ruke za vreme devedesetominutnog čekanja, a kada je veliki 747 konačno zarulao na uzletištu, nismo pogledali ka prozorima. Misli su nam bile sa malim prevoznim mrtvačkim kovčegom čiji smo utovar posmatrali ranije. Nismo razgovarali dok se avion uspinjao ka visini za let. Nismo gledali napolje dok su oblaci zaklanjali poslednji pogled na Kalkutu. Uzeli smo našu bebu i krenuli kući.

16.

'Neko otkrovenje svakako se bliži;'

Vilijem Batler Jejts

Viktorijina sahrana bila je u utorak, 26. jula 1977. Sahranjena je na malom katoličkom groblju na brdu koje gleda na Egzeter.

Činilo se da majušni beli sanduk zrači na jarkom Sunčevom svetlu. Nisam ga gledao. Za vreme kratke službe kraj groba, zurio sam u plavu mrlju neba odmah iznad glave oca Darsija. Kroz prostor između stabala mogao sam da vidim toranj od cigala na jednoj od starih zgrada Akademije. Jednom je grupa golubova kružno proletela kroz štit letnjeg neba premećući se u vazduhu. Neposredno pre završetka službe začuo se hor dečjih povika i smeha, najednom ućutkan kada su ugledali našu grupu; Amrita i ja okrenuli smo se zajedno da posmatramo čopor mališana koji su mahnito okretali pedale dok su se približavali dugačkoj strmini koja će ih bez ikakvog dodatnog napora dovesti do grada.

Amrita je nameravala da najesen počne ponovo da predaje na univerzitetu. Ja nisam radio ništa. Tri dana posle našeg povratka, ona je ispraznila Viktorijinu sobu i preuredila je u sobu za šivenje. Nikada tamo nije radila, a ja uopšte nisam ulazio.

Kada sam konačno rešio da bacim nešto odeće koju sam vratio iz Kalkute, pomislio sam da pretresem džepove iscepane i izmrljane safari košulje koju sam nosio u noći kada sam Dasu odneo knjigu. Kutija šibica nije se nalazila ni u jednom džepu. Klimnuo sam glavom tada, zadovoljan, ali sekund kasnije pronašao sam u drugom džepu malu beležnicu. Možda sam te noći imao uz sebe obe beležnice.

Ejb Bronštajn je proveo sa nama jedan dan krajem oktobra. Bio je na sahrani, ali tada nismo razgovarali, osim formalnih reči saučešća. Razgovarao sam sa njim jednom drugom prilikom - bio je to pozni,

nepovezani telefonski poziv posle mog pića. Ejb me je slušao dobar deo sata, a onda je rekao tiho: "Idi u krevet, Bobi. Idi da spavaš."

Te nedelje u oktobru sedeli smo u dnevnoj sobi sa belim vinom i razgovarali o problemima oko održavanja Drugih glasova i izgledima da Karterov novi energetska program reši nestašicu gasa. Amrita je učtivo klimala glavom, povremeno se osmehivala i sve vreme bila hiljadu milja daleko.

Ejb je predložio da se prošetamo po šumi iza kuće. Trepnuo sam. Ejb je mrzeo svaki fizički napor. Tog divnog jesenjeg dana nosio je isto sivo, zgužvano odelo i crne, zatupaste cipele koje je uvek nosio.

"Naravno", rekao sam bez imalo oduševljenja; krenuli smo stazom ka jezeretu.

Šuma je blistala u punoj slavi. Staza je bila prekrivena hromno žutim lišćem bresta i posle svaskog skretanja nailazili smo na plamenocrvenu boju javora i ruja. Niz gloga ponudio nam je trnje i majušne, jesenje jabuke. Papirna breza posezala je bela ka savršeno plavom nebu. Ejb izvuče poludopušenu cigaru iz džepa sakoa i nastavi da vuče noge, spuštene glave, žvaćući odsutno.

Prešli smo dve trećine kruga od milju i po, približavajući se vrhu brdašca koje se nadnosilo nad put, kada Ejb sede na palu brezu i poče metodično da prazni zemlju i grančice iz cipela. Ja sam seo u blizini i zagledao se u jezerce koje smo obišli blizu zatona.

"Još imaš Dasov rukopis?" upita on najednom.

"Da." Ako sada bude zatražio da ga upotrebi u Drugim glasovima - imali mi dogovor ili ne - naše prijateljstvo biće okončano.

"Hmmm." Ejb pročisti grlo i pljunu. "Da li ti je Harpers pravio problema oko toga što nisi napisao članak?"

"Ne." Čuo sam kako detlić kucka negde iza puta. "Vratio sam predujam. Insistirali su da oni ipak pokriju putne troškove. Znaš, Moro više nije kod njih."

"Jah." Ejb pripali cigaru. Miris se savršeno uklapao u jesenju svežinu. "Jesi li rešio šta ćeš da učiniš sa tom jebenom poemom?"

"Ne."

"Nemoj je objaviti, Bobi. Nigde. Nikad." On baci šibicu koja se još dimila u gomilu lišća. Ja je izvukoh i stisnuh između prstiju.

"Ne", ponovih. Čutili smo neko vreme. Dunuo je hladan lahor i

počeo da pomera krto lišće jedno uz drugo. Daleko na severu neka veverica glasno je prekorevala nezvanog gosta.

"Znaš li da sam gotovo celu porodicu izgubio u Pogromu, Bobi?" upita Ejb najednom, ne gledajući me.

"Ne, nisam to znao."

"Jah. Mama se izvukla zato što su ona i Jan bili u Londonu, na putu da me posete. Jan se vratio da pokuša da izvuče Mošea, Muti i ostale. Nikada ih više nismo videli."

Nisam rekao ništa. Ejb je dunuo dim cigare ka plavom nebu. "Pominjem ovo, Bobi, zato što naknadno sve izgleda tako neizbežno; znaš na šta mislim? Uveren si da si mogao to da izmeniš ali nisi - kao da si zaboravio da učiniš nešto, i sve se onda dogodilo automatski. Znaš na šta mislim?"

"Da."

"E, pa nije neizbežno, Bobi. Reč je naprosto o običnoj, jebenoj zloj sreći. Niko nije kriv. Niko osim odvratnih gadova koji se takvim sranjima hrane."

Sedeo sam dugo bez reči. Lišće je padalo u spiralama oko nas i dodavalo svoju lepotu već postojećem tepihu. "Ne znam, Ejb", rekoh ja konačno. Grlo me je bolelo gotovo previše da bih nastavio. "Sve sam učinio pogrešno. Odveo sam ih tamo. Nisam otišao kada sam video koliko su stvari bezumne. Nisam proverio da li im je avion uzleteo. I ništa od svega toga ne razumem. Ko je odgovoran? Ko su oni bili? Krišna? Kakve je koristi mogla da ima ta žena, Kamakija... Kako se ona uklapa u to? A najviše od svega, zašto sam uopšte napravio tako glupu grešku i odneo Dasu taj pištolj kada..."

"Dva pucnja", reče Ejb.

"Šta?"

"Rekao si mi te noći kada si zvao da si čuo dva pucnja."

"Jah, pa, pištolj je bio automatski."

"Pa šta? Misliš da možda, kada prospeš sebi mozak, opališ još jednom koliko da budeš siguran? A?"

"Šta imaš na umu, Ejb?"

"Ti nisi ubio Dasa, Bobi. Das nije ubio Dasa. Možda je neki od tih prijatnih drugara, kapalika, imao razloga da tako namesti stvari, a? Tvoj pajtaš Krišna... Sandžej... jebeš ga, kako god da mu je ime -

možda je on želeo da neko vreme bude Slavni Pesnik."

"Zašto..." Prekinuh i pogledah galeba koji se obrtao na toploj struji nekoliko stotina stopa iznad nas. "Ali šta je Viktorija imala sa svim tim? Oh, Bože, Ejb... kako je ikome moglo da koristi to što su njoj naudili? Ništa ne razumem."

Ejb ustade i ponovo pljunu. Parčići kore zakačili su mu se za odelo. "Hajdemo, a, Bobi? Moram da uhvatim autobus za Boston da bih stigao na prokleti voz."

Krenuo sam prvi nizbrdo, ali Ejb me ščepa za ruku. Prodorno me je gledao. "Bobi, moraš da znaš jedno. Ne moraš da razumeš. Nećeš razumeti. Nećeš ni zaboraviti. Nemoj da misliš da hoćeš... jer nećeš. Ali moraš nastaviti. Čuješ li me? Dan za danom, možda, ali moraš nastaviti. Inače će ti gadovi pobediti. Ne smemo im to dozvoliti, Bobi. Razumeš?"

Klimnuh glavom i okrenuh se brzo da krenem slabo vidljivom stazom.

Drugog novembra dobio sam kratko pismo od inspektora Singa. Ono me je izvestilo da osumnjičeni muškarac, Šugata Čauduri, neće izaći na suđenje. Za vreme tamnovanja u zatvoru Hugli, Čauduri je bio 'žrtva zločina'. Tačnije, neko mu je nabio peškir u grlo dok je spavao. Ženi identifikovanoj kao Devi Čauduri trebalo je da se sudi za mesec dana. Sing je obećao da će nastaviti da me obaveštava. Nikada mi se više nije javio.

Sredinom novembra, ubrzo posle prvog velikog snega te oštre zime, ponovo sam pročitao Dasov rukopis, uključujući i poslednjih stotinu strana koje nisam dovršio u Kalkuti. Das je bio u pravu kada mi je dao svoj jezgroviti sažetak: bila je to objava rođenja. Da bi se stekla nekakva slika o tome, preporučujem Jejtsov 'Drugi dolazak'. Jejtsov je bio bolji pesnik.

Tada mi je palo na pamet da je moj problem u donošenju odluke šta da učinim sa Dasovim rukopisom čudnovato sličan problemu koji Parsiji imaju sa uklanjanjem svojih mrtvaca. Parsiji, sve malobrojnija manjina u Indiji, smatraju zemlju, vatru, vazduh i vodu podjednako svetim i ne žele da ih zagađuju telima svojih mrtvaca. Njihovo

rešenje je domišljato. Pre više godina Amrita mi je opisala Toranj Tišine u bombajskom parku, iznad koga lešinari kruže u strpljivim spiralama.

Odbio sam da spalim rukopis zato što nisam želeo da se dim diže kao prinošenje žrtve toj mračnoj stvari koja kao da je čekala tik iza krhkih zidova mog razuma.

Na kraju, moje rešenje bilo je prozaičnije od Tornja Tišine. Rukom sam pocepao nekoliko stotina stranica - uz smrad Kalkute koji se dizao sa papira - a onda strpao pocepane trake u kesu za đubre gde sam dodao i nešto trulog povrća da obeshrabrim njuškala. Odvezao sam se nekoliko milja dalje do velike deponije i posmatrao kako crna kesa odskakuje niz strmu jarugu đubreta kako bi se smirila izvan vidokruga u bari gnusne prljavštine.

Dok sam vozio natrag, znao sam da to što sam se otarasio rukopisa neće sprečiti odjekivanje Kaline Pesme u mojim mislima.

Amrita i ja nastavili smo da nastanjujemo istu kuću. Trpeli smo od saveta i stalnog saučešća prijatelja, ali sve manje i manje smo se viđali sa drugim ljudima kako je napredovala žestoka zima. Takođe smo sve manje i manje viđali jedno drugo.

Amrita je rešila da dovrši svoj doktorat i organizovala je sebi dnevni raspored ranog ustajanja, predavanja, rada u biblioteci, ocenjivanja radova uveče, daljeg istraživanja i ranog spavanja. Kada bi Amrita izišla iz radne sobe u deset uveče, ja bih je zauzeo i čitao do ranih jutarnjih sati. Čitao sam sve tokom tih meseci bez sunca - Spenglera, Rosa Mekdonalda, Malkolma Lorija, Hegela, Stenlija Elkina, Brusa Katona, Jana Fleminga i Sinklera Luisa. Čitao sam klasike koji su mi stajali decenijama nepročitani na policama, a donosio sam kući i bestselere iz supermarketa. Čitao sam sve.

U februaru, jedan prijatelj mi je ponudio da privremeno predajem u malom koledžu severno od Bostona, i ja sam to prihvatio. Isprva sam svakog dana odlazio tamo, ali ubrzo sam zakupio mali namešteni stan blizu kampusa i vraćao sam se u Egzeter samo vikendom. Često se nisam vraćao čak ni tada.

Amrita i ja nikada nismo razgovarali o Kalkuti. Nismo pominjali Viktorijino ime. Amrita se povlačila u svet teorije brojeva i Bulove

algebre. Činilo mi se da joj taj svet prija: svet u kome se pravila poštuju, a tablice istine mogu logički da se odrede. Ja sam ostavljen napolju samo sa svojim nezgrapnim oruđima jezika i nepopravljivom, besmislenom mašinom stvarnosti.

Bio sam na koledžu četiri meseca i možda se ne bih ni vratio u Egzeter da mi jedan prijatelj nije javio da je Amrita primljena u bolnicu. Po lekarima, dijagnoza njenog problema bila je akutna upala pluća komplikovana iscrpljenošću. Provela je u bolnici osam dana i celu nedelju posle toga bila je kod kuće suviše slaba da ustane iz kreveta. Za to vreme ostao sam kod kuće, i dok sam je negovao, u sitnim postupcima počeo sam da osećam odjeke naše ranije nežnosti; ali onda je objavila da joj je bolje, vratila se svom radu na kompjuteru sredinom juna, a ja sam se vratio u svoj stan. Osećao sam se neodlučno i izgubljeno, kao da se neka ogromna, mračna rupa sve šire otvara u meni i usisava me u sebe.

Tog juna kupio sam 'Luger'.

Roj Benet, povučeni mali profesor biologije koga sam upoznao na koledžu, pozvao me je u aprilu u svoj streljački klub. Godinama sam podržavao zakone o kontroli naoružanja i mrzeo i samu pomisao na pištolj, ali krajem te školske godine provodio sam većinu subota na streljačkom poligonu sa Benetom. Činilo se da čak i deca tamo stručno zauzimaju streljački stav raširenih nogu, sa ispružene obe ruke, koji sam ja poznavao samo iz filmova. Kada je neko morao da ode po metu, svi ostali učtivo su otvarali svoje oružje i uzimali za korak od linije paljbe sa osmehnom. Mnoge mete bile su u obliku ljudskog tela.

Kada sam nagovestio da bih želeo da kupim sopstveni pištolj, Roj se osmehnuo sa tihom radošću misionara i predložio mi za početak pištolj za gađanje u metu, kalibra .22. Klimnuo sam u znak saglasnosti i sutradan potrošio malo bogatstvo na trofejni 'Luger' kalibra 7.65 mm. Žena koja mi ga je prodala rekla je da je taj automatik bio ponos i dika njenog muža. U cenu je bio uključen i lep koferčić za njega.

Nikada nisam ovladao poželjnim stavom sa dve ispružene ruke, ali počeo sam srazmerno delotvorno da bušim metu na dvadeset

jardi. Nisam imao pojma šta ostali misle ili osećaju dok pucaju u tim večernjim satima sa izduženim senkama, ali svaki put kada bih podigao taj podmazani i izbalansirani instrument, osetio bih kako me njegova spregnuta energija prožima poput čašice dobrog viskija. Sporo, pažljivo stiskanje obarača, zaglušujući prasak i udarac trzaja duž moje ukrućene mišice izazivali su u meni nešto slično ekstazi.

Doneo sam 'Luger' jednog vikenda posle Amritinog oporavka u Egzeter. Ona je jedne noći sišla i zatekla me kako premećem po rukama upravo podmazano i napunjeno oružje. Nije rekla ništa, ali mi je uputila jedan dugi pogled pre nego što se vratila gore. Ujutro ni jedno ni drugo to nismo pominjali.

"U Indiji je izišla nova knjiga. Pravi hit. Mislim da je epska poema. Sve nešto o Kali, jednoj od njihovih boginja zaštitnica", rekao je akviziter.

Spustio sam se do Njujorka na prijem kod 'Dabldeja', privučen više ponudom besplatnog pića nego drugim stvarima. Bio sam na balkonu i razmatrao da li da uzmem svoj četvrti skoč, kada sam čuo akvizitera kako razgovara sa dvojicom distributera. Prišao sam mu, uhvatio ga za ruku i odveo do suprotnog ugla balkona. Taj čovek samo što se vratio sa sajma knjiga u Nju Delhiju. Nije znao ko sam. Objasnio sam mu da sam pesnik zainteresovan za savremenu indijsku književnost.

"Da, pa, plašim se da ne mogu mnogo toga da vam kažem o toj knjizi", reče on. "Pomenuo sam je zato što mi se činila prokleta neprikladna za ovdašnju prodaju. To je u stvari, samo jedna duga pesma. Mislim da je osvojila indijske intelektualce na juriš. Nas to, naravno, ne bi zanimalo. Poezija se ovde nikada ne prodaje, a kamoli ako je..."

"Kako glasi naslov?" upitah ja.

"Čudno, ali to sam upamtio", reče on. "Kalisambvha ili Kalisavba, ili tako nešto. Sećam se zato što sam nekada radio sa devojkom po imenu Keli Samers i primetio..."

"Ko je autor?"

"Autor? Žao mi je, ali toga se ne sećam. Sećam se samo knjige zato što je izdavač imao ogroman štand, ali ništa od slika, znate?"

Samo tu veliku gomilu knjiga. Stalno sam viđao plave korice u svim knjižarama u delhijskim hotelima. Jeste li ikada bili u Indiji?"

"Das?"

"Šta?"

"Da li se autor zvao Das?" rekoh ja.

"Ne, nije bio Das", reče on. "Bar mislim da nije. Mislim da je bilo nešto indijsko, teško za izgovor."

"Da li mu je ime bilo Sandžej?" upitah.

"Žao mi je, nemam pojma", reče akviziter. Počeo je da biva iritiran. "Čujte, zar je to uopšte važno?"

"Ne", rekoh ja, "nimalo nije važno." Ostavio sam ga i otišao da se naslonim na ogradu balkona. Još sam bio tamo dva sata kasnije, dok se mesec digao iznad iskrzanih zuba grada.

Fotografiju sam dobio sredinom jula.

I pre nego što sam video marku, znao sam da je pismo iz Indije. Smrad te zemlje dizao se sa tankog koverta. Došlo je iz Kalkute. Stao sam na kraju prilaznog puteljka pod lišćem velike breze i otvorio koverat.

Video sam najpre napomenu na poledini fotografije. Glasila je Das je živ, ništa više. Fotografija je bila crno-bela, zrnasta; ljudi u prvom planu bili su gotovo izbrisani lošom upotrebom blica dok su ljudi u pozadini bili puki obrisi. Das je, međutim, bio smesta prepoznatljiv. Lice mu je bilo krastavo, a nos iskrivljen, ali lepra nije bila nipošto toliko očigledna kao kada sam se sreo sa njim. Nosio je belu košulju, a ruka mu je bila pružena kao da objašnjava nešto studentima.

Svih osam ljudi na slici sedelo je na jastucima oko niskog stola. Blic je otkrivao boju koja se ljuštila sa zida iza Dasa i nekoliko prljavih šoljica na stolu. Lica još dvojice ljudi bila su jasno osvetljena, ali nisam ih poznavao. Moje oči prikovale su se za obrise čoveka koji je sedeo desno od Dasa. Bilo je suviše mračno da bi mu se razaznale crte lica, ali profil se dovoljno video da mogu da razaznam predatorski kljun nosa i kosu koja je štrčala kao crni nimbus.

U kovertu nije bilo ništa osim fotografije.

Das je živ. Šta je trebalo to da mi kaže? Da je M. Dasa još

jednom vaskrsla njegova boginja-kučka? Ponovo sam pogledao sliku i ostao da stojim, kuckajući njom po prstima. Nije se moglo odrediti kada je slika snimljena. Da li je prilika u senkama bio Krišna? Postojalo je nešto u pogrbljenoj agresivnosti glave i tela što me je teralo da pomislim da jeste.

Das je živ.

Okrenuo sam se od prilaznog puteljka i otišao u šumu. Nisko rastinje hvatalo me je za članke. U meni se naginjala, vrtela praznina koja je pretila da se otvori u crni ponor. Znao sam da, kada se tama jednom otvori, više neće biti nade da joj umaknem.

Četvrt milje od kuće, blizu mesta gde se rečica širila u močvarni deo, kleknuo sam i iscepao fotografiju na sitne komade. Onda sam otkrotrljao veliki kamen i rasuo parčiće po otkrivenoj zemlji pre nego što sam kamen navalio natrag na mesto.

Dok sam se vraćao kući u meni se zadržavala slika vlažnih, belih stvari koje su se mahnito ukopavale da pobegnju sa svetla.

Te noći, dok sam se pakovao, Amrita je ušla u sobu. "Treba da razgovaramo", reče ona.

"Kada se budem vratio", rekoh ja.

"Gde ideš, Bobi?"

"U Njujork", rekoh. "Samo na nekoliko dana." Stavio sam još jednu košulju preko mesta gde sam spakovao 'Luger' i 64 metka.

"Važno je da razgovaramo", reče Amrita. Rukom mi dodirnu mišicu.

Odmakoh se i zatvorih patent zatvarač crnog kofera. "Kada se vratim", ponovio sam.

Ostavio sam kola kod kuće, vozom otišao do Bostona, uhvatio taksi do međunarodnog aerodroma Logan i ukrcao se na TWA-ov let u deset uveče za Frankfurt, sa vezom za Kalkutu.

17.

'I kakva se to gadna zver, čiji je čas tu najzad,
Prikrada Vitlejemu kako bi se rodila?'

Vilijem Batler Jejts

Sunce se rađalo dok smo se približavali engleskoj obali, ali čak i sa Sunčevom svetlošću koja mi je padala preko nogu, osećao sam se uhvaćen u zamku noći kojoj nema kraja. Divlje sam drhtao, akutno svestan toga da sam vezan u krhkoj cevčici koja pod pritiskom leti hiljadama stopa iznad mora. Još gori je bio sve veći pritisak iznutra koji sam najpre pripisao klaustrofobičnoj reakciji, ali sam ga zatim prepoznao kao nešto sasvim drugo. U meni se nešto vrtoglavo naginjalo, nalik na prva snažna meškoljenja nekog moćnog homunkulusa.

Sedeo sam i držao se čvrsto za rukonaslone, posmatrajući nemo otvaranje usta likova na filmskom platnu, dok je Evropa prolazila ispod nas. Mislio sam na poslednje Tagorine trenutke. Obroci su stizali da bi bili poslušno pojedeni. Kasnije tokom dana, pokušao sam da zaspim. A sve vreme šupljina i vrtoglavica sve su više jačali i u ušima sam čuo neprekidni zvuk krila insekata. Iznova i iznova, dospeo bih na ivicu sna, samo da bih se trgao i probudio zbog dalekog, podrugljivog smeha. Konačno sam odustao od pokušaja da zaspim.

Primorao sam sebe da se pridružim ostalim putnicima za vreme boravka u Teheranu radi dopune goriva. Pilot je objavio da je napolju temperatura 33 stepena, i tek kada me je skolila strašna vrućina i vlaga shvatio sam da je govorio o stepenima Celzijusa, a ne Farenhajta.

Bilo je kasno, negde pre ponoći, ali vreli vazduh zaudarao je na nasilje koje vreba. Šahove slike nalazile su se posvuda u odjekujućoj, jarko osvetljenoj štali od terminala, a ljudi iz obezbeđenja i vojnici tumarali su okolo sa izvučenim oružjem bez nekog vidljivog razloga. Muslimanke zaodenate u crne čadore klizile

su poput utvara kroz zelenu fluorescentnu prazninu. Starci su spavali na podu ili klečali na tamnim prostirkama za molitvu usred opušaka i celofanskih omotnica, dok je u blizini neki američki dečak od svojih šest godina - plave kose i crvene prugaste košulje, neskladnih preliva - čučao iza stolice i polivao šalter carine automatskom vatrom iz svoje igračke, puške M-16.

Razglas je objavio da će ukrcavanje za naš let biti za petnaest minuta. Oteturao sam se pored nekog starca sa crvenim šalom i našao se u javnom klozetu. Tamo je bilo veoma mračno i jedina svetlost dopirala je od jedne sijalice ispred ulaza. Tamna obličja kretala su se kroz pomrčinu. Na sekund sam se zapitao nisam li slučajno zabasao na žensku stranu, pa vidim čadore u mraku, ali onda začuh duboke glasove kako izgovaraju grlene slogove. Čulo se takođe kapanje vode. U tom trenu vrtočlavica me obuže gore nego ranije i ja kleknuh iznad jednog od azijskih toaleta i isповраćah se, nastavivši da se grčim dugo pošto sam se otarasio i poslednjih ostataka avionskih obroka.

Sručih se postrance i ostadoh da ležim opružen na hladnom, popločanom podu. Praznina u meni sada je bila gotovo potpuna. Drhtao sam dok me je oblivao znoj i mešao mi se sa slanim suzama. Neprestana buka insekata digla se do kreščenda. Kalina Pesma bila je veoma bučna. Shvatio sam da sam već prešao preko granica u njen novi domen.

Nekoliko minuta kasnije ustao sam u tami, očistio se koliko sam mogao nad jedinim lavaboom i brzo izišao na zelenu svetlost kako bih se pridružio ostalima koji su čekali na let za Kalkutu.

Izišli smo iz oblaka, napravili jedan krug i spustili se na kalkutski aerodrom Dum-Dum u 3.10 ujutro. Stao sam u red koji je silazio niz stepenice na vlažnu pistu. Grad kao da je goreo. Narandžasta svetlost koja se odbijala od niskih monsunskih oblaka, odraz crvenih svetionika u bezbrojnim lokvama i buktanje reflektora iza terminala doprinosili su toj opseni: mogao sam da čujem samo zapevajući hor kreštavih glasova dok sam posrtao za ostalima ka carinskoj zgradi.

Godinu dana pre toga, Amrita, Viktorija i ja proveli smo duže od jednog sata na carinskom prelazu u Bombaju. Ovaj put prošao sam

za manje od pet minuta. Nisam se ni najmanje plašio da će mi otvoriti prtljag. Čovečuljak u prljavoj kaci odeći ispisao mi je kredom X na koferu baš na spoljnom odeljku u kom sam sakrio 'Luger' i municiju, a onda sam se našao na glavnom terminalu i krenuo ka spoljnim vratima.

Neko će biti tu da me sačeka. Verovatno Krišna-Sandžej. Reći će mi gde da nađem onu kučku Kamakiju pre nego što umre.

Bilo je gotovo pola četiri ujutro, ali gomila nije bila nimalo manja nego u drugim navratima kada sam bio na aerodromu. Ljudi su vikali i gurali se na bolesnoj svetlosti pucketavih fluorescentnih traka, ali jedva sam mogao da čujem buku dok sam gazio preko Kiplingovih 'umotanih mrtvaca', ne ulažući mnogo truda da izbegavam da stanem na njih. Pustio sam da me gomila nosi. U rukama i nogama kao da sam imao anestetik, jer su se trzale kao da sam marioneta kojom loše rukuju. Zatvorio sam oči kako bih slušao Pesmu i osećao energiju oružja samo nekoliko inča od moje desne šake.

Čaterdži i Gupta moraće takođe da umru. Koliko god mala bila njihova uloga, moraće da umru.

Posrtao sam sa gomilom kao čovek usred strašne oluje. Buka, smrad i pritisak rulje koja se tiskala savršeno su se stopili sa sve većom prazninom u meni da bi obrazovali tamni cvet što mi se otvarao u umu. Smeh je sada bio veoma glasan. Iza spuštenih kapaka mogao sam da vidim Njen lik uzdignut iznad sivih tornjeva umirućeg grada, da čujem kako Njen glas predvodi sve glasnije zapevanje, da vidim kako se Njene ruke kreću u ritmu strašnog plesa.

Kada budeš otvorio oči, videćeš nekoga koga znaš. Ne moraš da čekaš. Neka počne tu.

Naterao sam oči da ostanu zatvorene, ali kofer sam držao grčevito obema rukama podignut na moje grudi. Mogao sam da osetim kako me gomila nosi napred ka otvorenim vratima. Vriska nosača i smrad kalkutske kanalizacije sada su sasvim jasno dopirali. Osećao sam kako mi desna šaka počinje da otvara spoljni odeljak kofera gde sam spakovao pun pištolj.

Neka počne tu.

I dalje zatvorenih očiju, video sam kako se sledećih nekoliko

minuta otvara preda mnom kao vrata koja su me čekala, kao čeljust velike zveri grada, i mogao sam da osetim kako se tamni cvet širom otvara u meni, a zatim podizanje podmazanog savršenstva 'Lugera', da bi onda otpočeo sakrament, da bi onda moć potekla uz moju ruku u mene, kroz mene, iz mene u iskašljavanju plamena u noći, obličja će padati u trku, a ja ću ponovo napuniti pištolj sa zadovoljavajućim škljoc novog magacina koji klizi na svoje mesto i moć će poteći iz mene, obličja će padati u trku i meso će leteti sa mesa od udara, a plamen sa dimnjaka zapaliće nebo i zahvaljujući njegovoj crvenoj boji pronaći ću put kroz ulice, uličice i sokake i naći ću Viktoriju, ovaj put na vreme, pronaći ću Viktoriju na vreme, ubiću one koji su mi je uzeli, ubiću one koji mi stanu na put i ubiću svakoga ko...

Neka počne sad.

"Ne!" vrisnuh i otvorih oči. Moj vrisak zaglušio je Pesmu samo na sekund ili dva, ali za to vreme izvukao sam šaku iz otvorenog odeljka kofera i divlje počeo da se guram ulevo. Vrata su bila samo deset koraka ispred mene i gomila je neumoljivo navirala ka njima, sada u brzjoj, usredsređenoj struji. Kroz vrata sam načas ugledao čoveka u beloј košulji koji je stajao kraj malog plavobelog autobusa. Njegova kosa uzdizala se poput šiljaka tamnog elektriciteta.

"Ne!" Koristio sam kofer kao ovna da bih se probio do zida. Neki visoki čovek u gomili gurnu me i ja stadoh da ga udaram po grudima sve dok me nije pustio da prođem. Sada sam bio samo tri koraka od otvorenih vrata i kretanje gomile nosilo me je sa sobom podjednako sigurno kao što bi me eksplozija vazduha nosila u vakuum.

Neka počne sad.

"Ne!" Ne znam da li sam glasno viknuo. Bacio sam se napred, gurajući se protiv gomile, poput čoveka koji gaca kroz reku duboku do grudi; levom rukom ščepao sam šipku neoznačenih bočnih vrata koja su vodila u zabranjeni deo terminala. Nekako sam uspeo da zadržim kofer dok su se ljudska obličja zabijala u mene i slučajno me udarala prstima i rukama po licu u gužvi.

Progurao sam se kroz vrata i potrčao, dok me je kofer lupao po desnoj nozi, između iznenađenih aerodromskih radnika koji su se sklanjali u stranu. Pesma je grmela glasnije nego ikad pre i nanosila mi toliki bol da sam morao čvrsto da stisnem oči.

Neka počne tu. Neka počne sad.

Stao sam usred koraka, tresnuo o zid i zateturio se unazad od siline udarca. Ruke i noge su mi se trzale i mlatarale kao da imam napad epilepsije. Načinio sam dva koraka natrag prema terminalu.

"Ko te jebe!" vrisnuo sam - mislim da sam vrisnuo - i uspeo da se postrance oteturam uz zid koji se sastojao od vrata, a onda sam se našao na rukama i kolenima u nekoj dugačkoj, mračnoj prostoriji.

Vrata se zatvoriše i zavlada tišina. Prava tišina. Bio sam sam. Prostorija je bila dugačka i mutno osvetljena, prazna izuzev nekoliko nepreuzetih gomila prtljaga, par kutija i kovčega. Sedoh na cementni pod i obazreh se u šoku prepoznavanja. Pogledah desno i videh izlupani šalter gde je čekao avionski sanduk.

Pesma je prestala.

Nekoliko minuta sedeo sam na podu i dahtao. Praznina u meni bila je sada gotovo prijatna - odsustvo nečeg crnog i otrovnog.

Zatvorio sam oči. Setio sam se kako sam držao Viktoriju u noći kada je rođena, u drugim prilikama, setio sam se njenog bebinjeg i mlečnog mirisa i trideset koraka od sale za porođaje do porodilišta.

Ne otvarajući oči, zgrabio sam dršku kofera i - sada ustajući - zavitlao ga što sam dalje mogao preko dugačke prostorije. Odskočio je od prašnjave police i sručio se uz tresak van vidokruga, u gomilu kutija.

Napustio sam prostoriju, prešao dvadeset koraka kroz prazan hodnik, izišao u terminal deset koraka od jedinog otvorenog šaltera za karte i kupio kartu za sledeći let iz grada.

Nije bilo kašnjenja. Na 'Lufthansinom' letu do Minhena bilo je samo deset putnika kada se avion odlepio sa piste dvadeset minuta kasnije. Nisam čak ni pomislio na to da pogledam napolje kako bih poslednji put osmotrio Kalkutu. Zaspao sam pre nego što je stajni trap stigao da se uvuče.

Sleteo sam u Njujork sledećeg popodneva i uhvatio 'Deltin' 727 do aerodroma Logana kraj Bostona. Tamo su me napustili i poslednji ostaci nervozne energije i nisam mogao da sprečim napuklost u glasu kada sam pozvao Amritu i zamolio je da dođe po mene.

Kada je stigla tamo u crvenom 'Pintu', sav sam se tresao i nisam

sasvim bio svestan toga gde se nalazim. Želela je da me odvede u bolnicu, ali ja sam klonuo duboko u crno sedište od vinila i rekao: "Vozi. Molim te, vozi."

Krenuli smo ka severu putem I-95 dok je večernje Sunce bacalo dugačke senke preko srednje linije. Polja su bila vlažna od nedavne kišne oluje. Zubi su mi gotovo nekontrolisano cvokotali, ali insistirao sam na tome da govorim. Amrita je vozila nemo i povremeno bacala pogled ka meni svojim dubokim, tužnim očima. Nije me prekidala čak ni kada sam počeo da bulaznim.

"Shvatio sam šta tačno žele da uradim. Šta Ona želi da uradim", rekao sam dok smo se približavali državnoj granici. "Ne znam zašto. Možda je Ona želela da ja zauzmem njegovo mesto kao što je on zauzeo Dasovo. Ili me je Krišna možda spasao zato što je znao da će me jednog dana vratiti zbog neke druge bezumnosti. Ne znam. Nije me ni briga. Da li shvataš šta je zaista važno?"

Amrita me je gledala i nije progovarala. Večernja svetlost pretvarala joj je kožu u zlato.

"Svakog dana krivio sam sebe, znajući da ću nastaviti da krivim sebe sve dok ne umrem. Mislio sam da sam ja kriv za sve. I jesam kriv za sve. Sada znam da si i ti krivila sebe."

"Da je nisam pustila unutra..." zausti Amrita.

"Da!" rekoh ja. Bio je to gotovo krik. "Znam. Ali moramo prekinuti sa tim. Ako to ne prevaziđemo, ne samo da ćemo uništiti jedno drugo i sami sebe, već ćemo uništiti i ono što smo nas troje značili. Bićemo deo tame."

Amrita je zaustavila na odmorištu blizu izlaza ka ravnici Solzberi. Sklonila je ruke sa volana. Sedeli smo nekoliko minuta u tišini.

"Nedostaje mi Viktorija", rekoh ja. Bilo je to prvi put da sam izgovorio ime našeg deteta posle Kalkute. "Nedostaje mi naša bebica. Nedostaje mi Viktorija."

Ona spusti glavu na moja prsa. Jedva sam mogao da joj razumem reči prigušene mojom košuljom i začetkom njenih suza. A onda sam jasno čuo.

"I meni, Bobi", reče ona. "I meni nedostaje Viktorija."

Držali smo se dok su kamioni prolazili u naletu vetra i buke i dok

su poslednji ostaci gustog saobraćaja punili kolovozne trake bojama sprženim od sunca i zvukom guma na asfaltu.

18.

'Znajući da lišena mržnje hude
Duša opet krajnje nevinna bude
I najzad shvati da sebi je mila,
Popustljiva i strahotna vila,
Da je njena volja volja samog Raja;
Ona može, makar mrštio se svako
Uz urlanje vetra naopako
I pucanje meha, srećna bit' do kraja.'

Vilijem Batler Jejts, 'Molitva za moju kćer'

Sada živimo u Koloradu. U proleće 1982. pozvali su me u jednu ovdašnju skromnu književnu radionicu i ja sam se vratio na Istok samo na toliko da povedem Amritu. Naša poseta koja je usledila preinačena je u srazmerno stalni boravak. Izdali smo kuću u Egzeteru, onako nameštenu, ali osam slika visi ovde na grubom drvetu brvnare, a mala skica u ulju Džejmi Vajet koju smo kupili 1973. najbliža je tome da uhvati bogatu igru svetlosti koju vidimo kroz prozor. Taj kvalitet svetlosti opsedao nas je za vreme prvih meseci koje smo tu proveli i Amrita i ja oboje smo - isprva bojažljivo - pokušali da slikamo u ulju.

Zgrade ovdašnjeg koledža primitivne su po bostonskim merilima, plate su nam male; ali kuća u kojoj živimo bila je nekad rendžerska brvnara i sa našeg velikog prozora možemo da vidimo snežne vrhove više od stotinu milja severno. Svetlost je tako oštra i jasna da se graniči sa bolom.

Najčešće nosimo farmerke, a Amrita je naučila kako da vozi 'Bronka' sa pogonom na četiri točka po blatu i snegu. Nedostaje nam okean. Još više, nedostaju nam neki prijatelji i blagodeti obalske civilizacije. Najbliži grad nalazi se osam milja od kampusa niz planinu i ima samo sedam hiljada stanovnika čak i na vrhuncu letnje sezone. Najotmeniji restoran zove se La Cocina, a obedujemo još u 'Pica Hatu', 'Norinom jutarnjem budžaku', 'Garijevom roštilju' i

kamionskoj postaji na Međudržavnom auto-putu, koja radi dvadeset četiri sata dnevno. U leto, Amrita i ja mnogo pazarimo kod 'Ukusnog sladoleda'. Gradska biblioteka posluje iz prikolice 'Erstrim' dok je u izgradnji novi Gradski Centar. Denver je udaljen skoro tri sata, a oba planinska prevoja povremeno su danima zatvorena zimi.

Ali ovde vazduh izgleda naročito čist i osećamo se nekako lakše ujutro, kao da visina obuhvata i delimično smanjenje gravitacije koja neumoljivo ispoljava svoj uticaj na ostatak sveta. A kvalitet dnevne svetlosti više je nego prijatna pojava; za nas je to, zapravo, neka vrsta prosvetljenja. Prosvetljenja koje leči.

Ejb Bronštajn umro je prošle jeseni. Samo što je završio rad na zimskom broju, onom gde je objavljen i kratak tekst En Biti, kada je pretrpeo masivnu trombozu dok je ulazio u podzemnu železnicu.

Amrita i ja odleteli smo na njegovu sahranu. Posle toga, ispijajući kafu sa ostalim ožalošćenima u maloj gradskoj kući koju je Ejb delio sa majkom, starica je pozvala Amritu i mene da joj se pridružimo u njegovoj sobi.

I inače mala spavaća soba bila je još manja zbog polica za knjige koje su se pružale od poda do tavanice i ispunjavale gotovo čitava tri zida. Gospođa Bronštajn imala je osamdeset šest godina i izgledala je suviše krhko da se drži pravo dok je sedela tamo na ivici kreveta. Soba je mirisala na Ejbovu marku cigara i na knjige povezane u kožu.

"Uzmite, molim vas", reče starica. Ruka joj je bila iznenađujuće mirna dok mi je pružala mali koverat. "Abraham je ostavio uputstva da vi dobijete ovo, Roberte." Njen grleni glas mora da je nekada bio strašno uzbuđujući. Sada, dok je odmeravao reči u preciznoj dikciji naučenog jezika, bio je samo divan. "Abraham je rekao da ovo treba da vam uručim lično - makar, kako je rekao, morala da odem peške u Kolorado da vas pronađem."

U svakom drugom trenutku, slika ove krhke starice koja tabana preko prerije izmamila bi mi osmeh. Sada sam samo klimnuo glavom i otvorio pismo.

9. april 1983.

Bobi,

Ako čitaš ovo pismo, onda ni ti ni ja nismo naročito oduševljeni nedavnim događajima. Upravo sam se vratio od lekara. Mada mi nije rekao da više ne kupujem longplejke, nije pokušao ni da mi proda nikakav dugoročni sertifikat.

Nadam se da ti (i Amrita?) niste morali da ostavite ništa važno. To jest, ako uopšte može da postoji išta važno tamo u onoj divljini Bogu iza leđa koju smatrate domom u vreme kada ovo pišem.

Nedavno sam izmenio svoj testament. Upravo sedim u parku blizu starog prijatelja, Ludog Šeširdžije, uživam u panateli i posmatram neke devojke u majicama sa bretelama i šortsevima koje pokušavaju da ubede sebe da je zaista proleće. Dan je topao, ali ne toliko topao da se ne naježe.

Ako vam Mama još nije rekla, u svom novom testamentu sve ostavljam njoj. Sve, to jest, osim originalnog izdanja Prusta; fascikle sa korespondencijom pisaca u sefu; i prava, skromni bankovni račun i izvršnu funkciju urednika Drugih glasova. To pripada tebi, Bobi.

Čekaj malo. Neću da me optužiš da sam ti okačio albatrosa ispod bezbrižnog poljskog vrata. Možeš slobodno da se ratosiljaš časopisa ako smatraš da tako treba. Ako više voliš da ga nastavi neka druga odgovorna strana - fino. Dao sam ti puna ovlašćenja za bilo koji aranžman te vrste.

Bobi, samo upamti šta smo želeli da taj časopis bude. Nemoj ga utrapiti nekom jebenom konglomeratu koji želi poreske olakšice i koji će da unajmi nekog šmokljana što ne ume da razlikuje dobru prozu od jučerašnje pišačke. Ako moraš radije da zamrzneš časopis nego da mu sniziš standarde, i tu nemam ništa protiv.

Ako, s druge strane, rešiš da održiš časopis - dobro. Iznenadio bi se koliko pokretljiv može da bude časopis tipa Glasova. Oduševljeni ga u koji god to pakao bio gde sada živiš. (Miler je ionako nameravao da nam podigne kiriju.) Ako probaš da ga vodiš, ne gubi vreme na brigu o nastavljanju 'stare Ejbove uređivačke politike'. Ejb nije imao nikakvu uređivačku politiku! Samo štampaj dobre stvari, Roberto. Sledi svoje nagone.

Ipak, ima jedna stvar. Ne mora svaka najbolja književnost da

bude Prežvakani Goli Ručak. Mnoge stvari koje pristižu nateraće te da se osećaš đavolski depresivno. Ako je dobro, zaslužuje da bude štampano, ali još ima mesta za pisanje koje sadrži i nešto nade za čovečanstvo. Bar mislim da ima. Znaš bolje nego ja, Bobi. Bio si bliže plamenu i uspeo si da se vratiš.

Moram da idem. Merka me neki pajkan i mislim da me je pravilno procenio kao Matorog Gada.

Možeš ovo da pročitaš Mami - neće se umiriti dok to ne uradiš - ali izostavi 'jučerašnju pišačku' i 'jebeni' ispred 'konglomerat', važi? To ti je prvi uređivački zadatak.

Prenesi izraze moje ljubavi Amriti.

Ejb

Ejb je bio u pravu. Časopis je bio sasvim pokretljiv. Na koledžu su bili oduševljeni što će Drugi glasovi poticati iz njihovog poštanskog pretinca i poslušno su mi smanjili broj časova na dva odseka bez smanjenja plate. Pretpostavljam da bi mi platili i da ne predajem ukoliko bi moje prisustvo jemčilo da će Amrita ostati na njihovoj katedri za matematiku. Što se nje tiče, Amrita je bila zadovoljna zbog lakog pristupa kompjuterskom terminalu koledža koji deli vreme sa nekim čudovišnim kompjuterom 'Krej' u Denveru. Nedavno je prokomentarisala: "Ovo mesto je prilično u toku." Na putu ka matematičkoj zgradi, očito nije primetila spavaonice u montažnim zgradama, zgrade od peščanika i minijaturnu biblioteku.

Srazmerno mi je lako da uređujem istočni književni časopis na vrhu planine u Koloradu, iako moram šest puta godišnje da putujem kako bih se dogovarao sa štamparima i posećivao neke pisce i sponzore. Amrita je počela da saraduje na publikaciji i pokazala je iznenađujuću snagu kao čitalac. Ona kaže da su joj jezička i matematička obuka dali osećaj za simboličku ravnotežu - šta god to kog đavola značilo. Ali tek sam na Amritino navaljivanje pokušao da uključim više zapadnih pisaca, uključujući Džoen Grinberg i pesnika-kauboja Krida.

Ishodi su bili ohrabrujući. Pretplata je odnedavno porasla, uspostavili smo nekoliko prodajnih punktova, a stari čitaoci izgleda da su nam ostali verni. Videćemo.

Uopšte nisam pisao poeziju. Ne od Kalkute.

Kalina Pesma nikada potpuno ne nestaje. To je za mene zvučna podloga poput raštimovane muzike sa loše podešene radio-stanice.

Još sanjam o tome kako prelazim preko blatnjave pustoši sa sivo umotanim telima pod nogama dok daleki dimnjaci šalju plamenove uvis da ližu niske oblake.

U nekim noćima vetar jača i ja ustajem, odlazim do prednjeg prozora brvnare, gledam u crnilo i čujem grebanje šest udova na kamenu napolju. Čekam, tada, ali suvonjavo lice sa gladnim ustima i žednim očima ostaje skriveno u tami, zadržano... čime? Ne znam.

Ali Kalina Pesma i dalje se peva.

Nedavno, nedaleko odavde, jedna starija žena i njena odrasla kćer, obe po sopstvenom opisu 'dobre hrišćanke', ispekale su unuka, odnosno sina, u rerni kako bi isterale napolje demone zbog kojih je uveče plakao.

Jedan moj ovdašnji student dalji je rođak onog kalifornijskog srednjoškolca koji je nedavno silovao i ubio svoju devojkicu, a onda dovodio četrnaest svojih drugova da vide leš u tokom trodnevnog razdoblja. Jedan dečak ispustio je ciglu na leš da se uveri da je mrtva. Niko od dece nije ni pomislio da to pomene vlastima.

Jedan od novih štampara koje sam upoznao kod Adamsonsa u Njujorku prošlog meseca, bio je Siem Raj, četrdeset dvogodišnji izbeglica iz Pnom Pena. On je tamo posedovao svoju privatnu štampariju i bio je u stanju da pomoću podmićivanja stigne u Tajland i SAD pre nekoliko godina. Počeo je na najnižem mestu i uspeo da napreduje kod Adamsonsa. Posle nekoliko pića, Raj mi je ispričao o prinudnoj evakuaciji grada i osmodnevnom forsiranom maršu koji mu je ubio roditelje. Tiho mi je ispričao o radnom logoru gde mu je umrla žena i o jutru kada se probudio i shvatio da su mu troje dece odveli u 'obrazovno-radni logor' u dalekom kraju zemlje. Raj je opisao polje po kome je posrtao dok je bežao. Rekao je da su ljudske lobanje na jednom mestu bile nagomilane po površini od pola jutra, dubine tri-četiri stope.

Kalino Doba je počelo.

Prošle nedelje spustio sam se do pokretne biblioteke i pročitao o takozvanoj Crnoj Rupi Kalkute. Do tada je to za mene bila samo fraza. Istorijske pojedinosti nisu bile mnogo bitne. U suštini, Crna Rupa bila je jedna obična prostorija bez provetravanja u koju je bilo nabijeno previše ljudi za vreme jedne od povremenih buna tokom devetnaestog veka.

Ali ta fraza još me progoni. Razvio sam teoriju o Kalkuti, mada je teorija previše uzvišena reč za jedno takvo intuitivno mišljenje.

Mislim da postoje crne rupe u stvarnosti. Crne rupe u ljudskom duhu. I bukvalno, mesta gde, zbog gustine bede ili puke ljudske perversije, tkanje stvari počinje da se para, a crna srž u nama guta sve ostalo.

Čitam novine, gledam oko sebe i osećam sa sve manje nade da te crne rupe sve više rastu, da su sve češće, da se hrane sopstvenim gnusnim apetitom. Nisu ograničene na nepoznate gradove u dalekim zemljama.

Ne govoreći ništa Amriti o tome, nedavno sam je pitao o astronomskim crnim rupama. Dala mi je dugo objašnjenje čiji je najveći deo bio zasnovan na radovima čoveka po imenu Stiven Hoking; dosta toga bile su tehničke stvari, a najveći deo bio mi je nerazumljiv. Ali nekoliko stvari koje je pomenula zainteresovalo me je. Najpre, rekla mi je da izgleda da svetlost i druge vrste zarobljene energije možda ipak mogu da umaknu iz crne rupe. Zaboravio sam pojedinosti objašnjenja, ali stekao sam utisak da iako je nemoguće da se popne iz crne rupe, energija može da 'izdubi tunel' do drugog mesta i vremena. Zatim, rekla je da čak i kada bi crne rupe progutale svu materiju i energiju u vasioni, to bi samo obezbedilo da se masa spoji u novom Velikom Prasku koji bi započeo ono što je nazvala Svežom Novom Vasionom sa novim zakonima, novim oblicima i plamtećim novim galaksijama svetlosti.

Možda. Sedim na vrhu planine i pletem slabe metafore, dok sve vreme pamtim bledu naznaku obraza u prijavom šalu. Ponekad dodirnem dlan šake u pokušaju da se prisetim oseta kada sam poslednji put šakom obuhvatio Viktorijinu glavicu. Čuvaj mamu dok se ne vratim, u redu, Malena?

A vetar napolju jača i zvezde se tresu u hladnoći noći.

Amrita je trudna. Još mi nije rekla, ali znam da je pre dva dana to potvrdila kod svog lekara. Mislim da se brine kako ću reagovati. Ne treba da se brine.

Pre mesec dana, neposredno pre septembarski početak škole, Amrita i ja odvezli smo 'Bronka' gore do kraja starog rudarskog puta, a onda sa rančevima na leđima pešačili oko tri milje duž grebena. Nije bilo nikakvog zvuka osim lahora među borovima ispod nas. Doline tamo ili nikada nisu bile naseljene, ili su napuštene kada su stari rudnici bili iscrpljeni. Istražili smo nekoliko starih kopova, a onda prešli drugi greben na mestu odakle smo mogli da vidimo snežne vrhove kako se protežu u svim pravcima, prema zakrivljenju planete i iza njega. Zastali smo da posmatramo kako soko nemo kruži na visokim, toplim strujama, pola milje iznad nas.

Te noći kampovali smo blizu visokog jezera, malog, savršenog kruga bolno hladne snežne otopine. Polumesec se digao oko ponoći i obasjao bledim sjajem obližnje vrhove. Mrlje snega hvatale su mesečinu na stenovitom nagibu blizu nas.

Amrita i ja vodili smo ljubav te noći. Nije to bilo prvi put posle Kalkute, ali bilo je to prvi put da smo uspeali da zaboravimo na sve osim jedno na drugo. Posle toga, Amrita je zaspala sa glavom na mojim grudima dok sam ja ležao tamo i posmatrao perseidne meteore kako seku avgustovsko noćno nebo. Izbrojao sam dvadeset osam pre nego što sam zaspao.

Amrita ima trideset osam, skoro trideset devet godina. Siguran sam da će njen lekar preporučiti amniocentezu. Nateraću je da ne prolazi kroz to. Amniocenteza pomaže prvenstveno kada su roditelji voljni da abortiraju fetus ukoliko postoje genetski problemi. Mislim da ih kod nas nema. Takođe osećam - veoma snažno osećam - da neće biti nikakvih problema.

Možda bi bilo najbolje kada bismo ovaj put imali dečaka, ali biće dobro kako god da ispadne. Biće bolnih prisećanja zbog bebe u kući, ali biće to manje bolno od jada koji već tako dugo delimo.

Još verujem da su neka mesta isuviše zla da bi se trpela. Povremeno, sanjam kako se oblaci nuklearnih pečurki dižu iznad

grada dok ljudske prilike plešu u plamenoj lomači koja je nekada bila Kalkuta.

Negde postoje tamni horovi spremni da objave Kalino Doba. Siguran sam u to. Kao što sam siguran da će uvek postojati sluge da učine ono što Ona zatraži.

Svako nasilje je moć, gospodine Luzak.

Naše dete rodiće se u proleće. Želim da on ili ona upozna sva zadovoljstva obronaka pod jasnim nebesima, vruće čokolade u zimska jutra i letnji smeh iz travnatih subotnjih popodneva. Želim da naše dete čuje privržene glasove dobrih knjiga i još privrženiju tišinu u društvu dobrih ljudi.

Godinama nisam pisao nikakvu poeziju, ali nedavno sam kupio veliku, dobro uvezanu knjigu praznih stranica i svakog dana pišem u njoj. To nije poezija. Nije namenjeno objavljivanju. To je priča - u stvari, serija priča - o pustolovinama grupe čudnih prijatelja. Tu je mačka koja govori, neustrašivi i starmali miš, galantni, ali usamljeni kentaur i tašti i slavoljubivi orao koji se plaši letenja. To je priča o hrabrosti, prijateljstvu i malim pohodima na zanimljiva mesta. To je knjiga priča za uspavlivanje.

Pesma boginje Kali je sa nama. Bila je sa nama veoma dugo. Refren joj je sve jači, jači i jači.

Ali postoje i drugi glasovi koji se mogu čuti. I druge pesme koje se mogu pevati.

Sadržaj

PROLOG

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.